De Nieuwe Taalgids.
Jaargang 3

bron
De Nieuwe Taalgids. Jaargang 3. J.B. Wolters, Groningen 1909

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_taa008190901_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

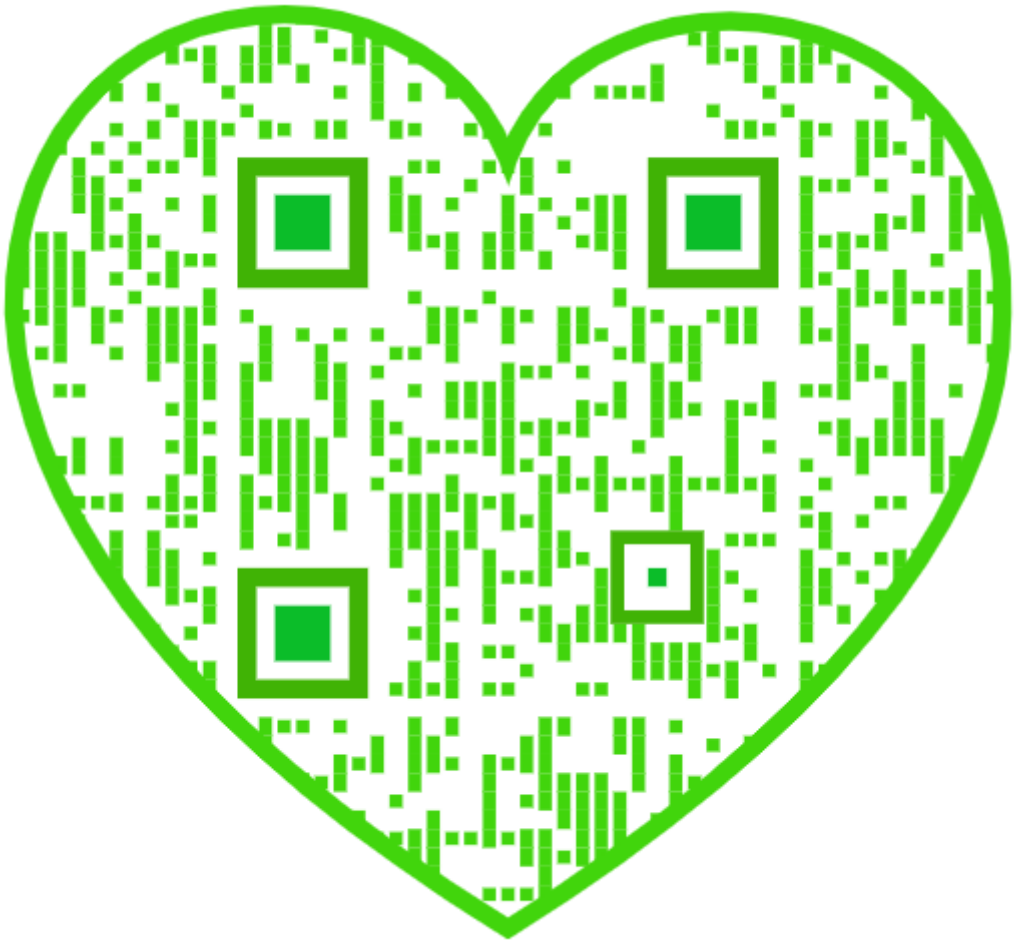

Iets over vergelijkingen in de taal.

In de meeste ‘stijloefeningen’-boekjes komt onder de invulspelletjes ook een rubriek ‘vergelijkingen’ voor. Na het invullen van ‘gepaste’ vergelijkingen en het ‘uitwerken’ daarvan, volgt b.v. bij DEN HERTOG een reeks onkrities opgesomde ‘fraaie of aardige vergelijkingen’ uit HOMEROS via VONDEL tot COUPERUS en GORTER. Wat heeft de leerling daaruit geleerd? Dat er een groot voorraadmagazijn van vergelijkingen bestaat; dat sommige schrijvers vooral heel knap zijn in het vinden daarvan; zò knap, dat een gewoon mens ze dat niet licht na zou doen; dat ze zelf door het gebruik maken van ‘gepaste’ vergelijkingen hun ‘stijl’ kunnen verfraaien; dat ze in het ruim gebruik maken van ongewone vergelijkingen een kenmerk gaan zien van ‘dichterlike’ taal.

Ik kan mij voorstellen dat menig docent, bevreesd voor een dergelijk effekt, òf een verstandige keuze doet uit die warwinkel van voorbeelden, òf een opzettelike behandeling van vergelijkingen in de taal onnut acht. en zich bepaalt tot opmerkingen bij de lektuur van prozaschrijvers en dichters. Toch weten wij bij ervaring dat een opzettelike behandeling nuttig kan zijn, en levendige belangstelling wekken. Maar dan moeten de leerlingen zelf verzamelen, zelf leren waarnemen en schiften. Geen afgepast aantal opgediste vergelijkingen moet het uitgangspunt zijn. De behandeling moet midden in het taalleven staan. De volgende opmerkingen zijn voortgekomen uit de onderswijspraktijk, en kunnen voor kollega's een aansporing zijn om de proef te nemen met een dergelijke behandeling.

De neiging tot vergelijken is algemeen-menselik. Als een effen watervlakte voor ons ligt, komt soms op eenmaal de voorstelling van de spiegel bij ons op. Wij noemen de watervlakte dan ‘zo glad als een spiegel.’ Dat we dan bepaald aan een spiegel denken, zit hem hierin, dat ook de spiegel een vlak is. Soms treft het ons ook, dat het omringende zich in 't water vertoont zoals de dingen dat doen in een spiegel. Dan spreken we van ‘weerspiegelen.’

Opmerkelik komt die neiging uit in kindertaal. Een meisje van

drie à vier jaar riep bij het zien van een rond prieeltje uit withouten latten: ‘dat is net een draaimolen!’ Een ander kind van diezelfde leeftijd zei: ‘Kijk Pa, die haan stapt net als een mijnheer.’ Het statig wandelen van mijnheer A of mijnheer B had als iets biezonders indruk op het kind gemaakt, en nu kwam die voorstelling weer op bij het zien van de haan.

Onwillekeurig komt zulk een voorstelling als van de spiegel, dikwels bij iemand op. Soms wordt het ons maar even bewust. Vaker is het de behoefte of de begeerte om te *zeggen* hoe iets voor ons ìs, hoe wij iets vinden, die ons met bewustheid tot vergelijking drijft.

Dat kan iedereen bij zich zelf waarnemen. Dan is er iets biezonders dat ons aangenaam aandoet of onaangenaam treft, en we grijpen dan om ons heen naar de overeenkomstige voorstellingen. 't Gebeurt dan niet zelden, dat we tevergeefs zoeken, en vandaar de vaste formules ‘als ik weet niet wat’, ‘als ik weet niet hoe’, of korter: ‘als wat’, ‘als iets’, b.v. ‘zo lelik als wat.’ Ligt dat zoeken en niet-vinden niet helemaal in deze formules uitgedrukt? Heel dikwels hoort men ook herhaalde malen achter elkaar: ‘als... als... als...’ en dan komt er eindelik... ‘ik weet niet wat’, of ook, er kòmt een vergelijking.

Ons onbewuste en bewuste werken met voorstellingen noemt men wel 't werken van onze verbeelding. De verbeelding is bij de ene mens sterker dan bij de andere.

Bij 't ongeletterde, onbeschaafde, zich zo maar gevende, zich ongegeneerd uitende volk, werkt de verbeelding over 't algemeen krachtiger dan bij de beschaafden. De beschaafde man en de beschaafde vrouw beheersen zich zelf meer; ze zeggen niet altijd wat in hun omgaat. Vandaar dat het spreken in beschaafde kringen minder kleurig en minder levendig is dan in de kringen van 't volk, dat er niet op uit is om z'n gevoel te onderdrukken, z'n gemoed te beteugelen, en te reglementeren wat men zeggen mag of niet, maar waarin onbewust het kunstenaars-idee werkt om de dingen juist en precies zo te zeggen als ze worden gezien, gevoeld en bedoeld.

Levendigheid en aanschouwelikheid in de uiting zijn in de eerste plaats een zaak von individualiteit, en zo zijn ook onder de beschaafden aanschouwelike en levendige sprekers. Maar terwijl de *sterke* individualiteit zich handhaaft, zowel onder de beschaafden als onder 't volk, is voor de individuen die van nature minder levendig en weinig aanschouwelik spreken, voor de grote massa dus van de gemiddelden, de vrijheid van uiting zoals die bij het volk bestaat, een

gunstige, en de gebondenheid van de beschaafde konversatie een ongunstige konditie. Ja, in de ene konditie gaan de zwakke individuen onder, in de anderen ontwikkelen ze zich. Zo zal dus 't aantal levendige en aanschouwelike sprekers groter zijn in de kringen van 't volk dan in de kringen van de beschaafden.

De waarheid van dit feit heeft menigeen door eigen ervaring bevestigd gezien. De auteurs die volkstypen kennen en sprekend invoeren, weten dat ook. Let maar op de volkstaal bij WERUMEUS BUNING of VAN MAURIK, in het verhaal van het diakenhuismannetje bij HILDEBRAND (‘het huis is zo oud as de wereld’) of het verhaal van kapitein Pulver bij VAN LENNEP (‘een regen, puur of ze met zakken vol orreten over de planken strooiden’; ‘het was mij of ik met honderd dozijn natte handdoeken in mijn facie geslagen werd, enz. enz.’)[1].

Ook in de volkstaal van CREMER's *Overbetuwsche Novellen* zal men vrijwat meer aanschouwelike vergelijkingen vinden dan in zijn salongesprekken. Aardig is b.v. de vergelijking die de ploegende Lammert (in 't slot van *Aon 't kleine revierke*) maakt: ‘de voor' leit zoo recht as een nootlien ien 't psalmboek.’

De klas behoeft het materiaal voor de besprekingen van vergelijkingen dus niet uit stijlboekjes te halen. Laat ze maar verzamelen uit eigen herinnering, en er komt een stroom. Desnoods kan dit uit lektuur aangevuld worden. De onderzoeker die meer materiaal wil hebben dan in zijn onmiddellik bereik ligt, zal zich ook allereerst tot de volkstaal van vroeger en later tijd te wenden hebben. Hij zal de kluchten ter hand nemen: BREDERO, COSTER, HOOFT's *Warenar*, en zo vele andere; hij zal de pamfletten gaan lezen en de realistiese auteurs van de laatste tijd. Daarnaast zal bij in de dialektwoordenboeken heel wat van zijn gading vinden, b.v. in GEZELLE's *Loquela*, in de woordenlijsten van BOEKENOOGEN (*De Zaan*), OPPREL (*Oud-Beierland*), VAN DER WATER *Bommelerwaard*), BERGSMA (*Drente*), en anderen[2]

1) Let hier ook op de overdrijving als gewoon middel om grappig te zijn. Vgl.: ‘soo vriendelijck als een arm vol katten’ (BREDERO); ‘de advokaten trokken een gezicht zo lang als de Heirestraat’ (*Volkskunde* XIII, 61; evenzo hoorde ik in Holland voor een langgerekt gezicht: een kilometergezicht).

2) Een reeks vergelijkingen uit het *Zuidbevelandse taaleigen* verzamelde J. KOUSEMAKER in deel IV van de *Taal- en Letterbode* (blz. 232-234). Daaronder zijn zeer merkwaardige en onverklaarbare. Zonder opzettelik onderzoek tekende ik uit *Loquela* b.v. aan: *'t is lijk nen aap in een baliegat; hij heeft macht gelijk nen beer* (*e peerd*); uit Opprel: *zo grôos as een bezem, as een beslikten hond zo droog as een hor*; uit Van de Water: *gek as een juin, as een karrad, zo gerust as enen zalm, zo gaar as enen dauw, zo mager as te memento mori* (naar het onderschrift van de doodskop) BERGSMA bracht Drentse vergelijkingen bijeen op het woord *as*. Waarschijnlik hebben de verzamelaars van dialektwoorden niet alle op de vergelijkingen gelet, en valter nog veel op te tekenen.

Bij het verzamelen zal men er vanzelf toe komen, een schifting te maken. Een grote massa van die vergelijkingen zijn gemeengoed. Iedereen zegt bij gelegenheid ‘hij zwemt als een rat’, ‘hij kruipt als een slak’ of ‘hij loopt als een haas’ of ‘dat zinkt dat een baksteen’. De meeste van deze vergelijkingen zijn al oud, en nieuwe vergelijkingen hoort men betrekkelik weinig. Om dit te verklaren moeten we opmerken dat ze meestal genomen zijn uit de Natuur en uit het eenvoudige dagelikse mensenleven, namelik voorzover dit bij alle mensen ongeveer hetzelfde is.

De Natuur nu is en was altijd dezelfde, en het meest wezenlike van het mensenleven verandert evenmin. Het is duidelik dat zowel voor 600 jaar als nu, wanneer iemand zeggen wou dat een ander biezonder goed zwom, hij onwillekeurig dacht aan een rat. Het is ook duidelik dat een vergelijking niet van een bepaalde persoon behoeft te zijn, en dat men evenmin moet vragen: ‘Wanneer is deze vergelijking het eerst gebruikt?’ Van sommige heel biezondere vergelijkingen zal de oorsprong mogelik bij een bepaald, biezonder vernuftig of geestig individu te zoeken zijn (b.v. *hij stapt als een kater in de morgendauw, dat staat als een vlag op een modderschuit, een mond als een brievenbus*), maar de grote massa van vergelijkingen zullen ten allen tijde wel bij tal van verschillende personen, onafhankelik van elkaar zijn opgekomen. En deze vlak voor de hand liggende vergelijkingen zullen als 't ware nog altijd opnieuw geboren worden. Nu nog zal bij tal van individuen de vergelijking ‘hij liep als een haas’ door het werken van hun eigen verbeelding opkomen. Dezelfde persoon die meermalen ‘zo wit als een doek’ gebruikte, zal midden in een aanschouwelik verhaal zeggen; ‘zo wit als dit tafellaken,’ of ‘als dèze doek.’ Bij de meeste mensen zullen de traditie en de nog altijd werkende verbeelding wel samenwerken. Mensen die uit zich zelf weinig vergelijkingen zullen voortbrengen, worden door bet horen van anderen daartoe min of meer aangezet. Als wij dus zeggen: ‘een grote massa van vergelijkingen zijn gemeengoed,’ dan is dit vooral hierdoor, dat in ons allen dezelfde verbeeldingskracht werkt, dat we allemaal de behoefte hebben om te zeggen hoe wij de dingen

vinden, en dat wij allemaal dezelfde Natuur, en in 't algemeen een in veel opzichten zelfde wereld rondom ons hebben.

Het ligt niet in onze bedoeling, hier een opsomming te geven van alle vergelijkingen, die we in en buiten de school opgetekend hebben. In *Taal en Letteren* (IX, 221-229) gaf FRED. BERENS een aardige verzameling *Vergelijkingen in de gesproken taal*. Ieder kan die met vele tientallen aanvullen. Bij hetzelfde werkwoord of adjektief hoort men vaak verscheiden vergelijkingen, b.v. *schrecuwen als een mager varken, als een speenvarken, als een ekster; kijken als een oorwurm, als een oortiek* (Drente), *als een wesp, als een poelsnip; zo glad als ijs, als een spiegel, als een aal, als een eikel, als spek, als een oliefles; zo rood als een kroot,*[1] *als een kreeft, als een koraal, als een kers, als een kalkoen, als een kalkoense haan, als bloed; zo mager als een hout, als een brandhout, als een talhout, als een telhout, als een sprot, als een zwavelstok, als een lucifer, als de dood, als een scharminkel, als een sprinkhaan, als een ram, als een stokvis, als een spierlevink*, (Stadskanaal), *als een memento mori* (Bommelerwaard), *houtemager* (Vlaanderen), *broodmager*.

Natuurlik moet onze uitspraak, ‘zulke vergelijkingen zijn gemeengoed’ niet zo worden opgevat, dat ieder ze zou kennen. Dat blijkt bij de verzameling en bespreking onmiddellik. Ze zijn niet ontstaan in *de* taal, maar in een bepaalde taalkring, in een bepaalde streek. Door verschillende omstandigheden kunnen ze in ruimer kring bekend en gebruikt worden. Langs de kust hoort men andere vergelijkingen dan in een bosstreek, op de hei andere dan in het veen. In het Oosten van ons land kent men zelden of niet in de levende taal: *een kleur als een boei, statig als een Oostinjevaarder, zo log als een kotter, zo slank als een jacht*. Omgekeerd zullen Hollanders niet licht gebruiken: *zo glad als een eikel, zo vlug als een bij, stuiven als een wan, lijden als winterrog op 't land, enz*. Aardig is het b.v. om naast elkaar te zetten: *eten* of *werken als een polderwerker* of *als een dijker* (in het Westen; in BREDERO's *Sp. Brab.* al: ‘*eten assen dijcker*’) en *als een turfgraver, turfdrager, slootgraver* (in het Oosten van ons land). Verbreidt zich zo'n oorspronkelik uitheemse vergelijking, dan kan hij ‘na 's lands gelegentheit’ vervormd worden, of als onbegrepen klank traditioneel voortbestaan. Menigeen hoorde ik b.v. gebruiken: ‘mager als een talhout’, ‘zout als brem’, die de woorden ‘talhout’ en ‘brem’

1) Rijm of allitteratie zal men meermalen aantreffen: *nat als een kat; wies als een patries* (Drente); *zo dom als een koffietrom; klaar als een klontje, koud als een kikker, zacht als zij, bitter als bakelaar* (WARENAR) *klinken als een klok*.

niet kenden. Komt er een dialektwoord in voor, dat buiten de streek niet verstaan wordt, dan is er weinig kans op verbreiding, b.v. het Vlaamse *rap als een klabettermolen*, het Zeeuwse: *vuil als een mokke*, het Drentse *slap als een wee* (eiken twijgje om bezems te binden). Evenmin wanneer op onbekende zeden gezinspeeld wordt; een Protestant zal b.v. niet licht zeggen: lopen *als een zwijgende processie*.

Maar ook in dezelfde streek ontstaan en bestaan vergelijkingen in verschillende taalkringen. 'Stinken als een bunzing,'[1] 'gapen als een hooischuur,'[2] 'eten als een dijker' zullen altijd oorspronkelik wel zijn van lieden, die met bunzings, hooischuren en dijkers bekend zijn, eer van boeren dus dan van heren. Een uitdrukking als 'vol als een potje met pieren' zal zijn oorsprong wel niet hebben in de mond van een dame, noch van een heer, die niet alle dagen in een bloempot wormen gaat zoeken om te gaan vissen. Vergelijkingen als 'zo rijk als Croesus', 'zo welsprekend als Cicero' zijn niet algemeen, maar boekerig, doordat ze uit de kringen van geletterden afkomstig zijn. Daarentegen klinken 'zo arm als Job', 'zo wijs als Salomo', zo oud als Methusalem weer heel natuurlik, doordat bijbellezing en godsdienstonderwijs brede volkskringen met die namen vertrouwd maakt.

De overgrote meerderheid van de vergelijkingen wortelen dus zozeer in de natuur of de samenleving, dat ze telkens opnieuw zouden kunnen ontstaan. We komen nu tot de vergelijkingen die uitsluitend kunnen voortbestaan door traditie. Terloops werd er al op gewezen dat een volks-vergelijking zijn oorsprong kan danken aan de vinding van een vernuftig of geestig individu. Er zijn grappige, ironiese en met woorden spelende vergelijkingen die wel tot deze soort moeten behoren. Daarom zijn ze niet minder volks-eigen. Aan litteraire invloed behoeft daarbij niet gedacht te worden. Wanneer b.v. onze oude kluchten wemelen van zulke vergelijkingen, dan zal in veel gevallen de kluchtspeldichter rechtstreeks uit de volkstaal geput hebben, of wellicht varianten maken op bekende uitdrukkingen. Men kent uit de kluchten vergelijkingen als: 'eenzaam als een luis op een kaal hoofd' of: voortgaan 'als een luis op een terige huik' (*Warenar*, vs. 92). Welnu, de tegenwoordige volkstaal kent soortgelijke uitdrukkingen: in Friesland 'voortkomen als een luis op een teerton'; op Zuid-Beveland: 'voortgang maken als een luis aan een

1) BERGSMA geeft uit Drentse dialekten op: *stinken as 'n ulk, 'n buzelk, 'n buuzling, as 'n meerten*, en daar naast zweten *as 'n otter*.
2) Ook wel: *hooischelf*.

touw,' in Drente: 'arm as 'n loes', ''n leven als 'n loes op 'n zeer heufd.'

BREDERO laat Floris in de *Spaansche Brabander* (389) zeggen: 'heur mongt die gater aers noch aers as en tellenaers syn aersgat.' Maar niet minder aardig is de Friese en Noord-Hollandse 'mijn hart gaat als een lammerenstaartje.'

Aan ironie is de volkstaal rijk. Maar een ironiese vergelijking berust op vinding, en zal in oorsprong gewoonlik individueel zijn. COSTER zegt in zijn *Teeuwis de Boer*: se is soo blanck als een mol, 'een paer oogen soo bruyn (donker) as een schellevis'; BREDERO (*Klucht ven de Koe* vs. 153): 'sy is so vriendelyck as een arm vol Katten.' Nu hoort men nog; '*gezond als sen schellevis op een stoof;' zo klaar als koffiedik, als matglas, als modder, zo warm als ijs; gezien als een rotte kool bij de groenvrouw, vasthouden als een aal bij zijn staart*[1)].

De woordspeling valt ook in de smaak van het volksvernuft. Denk maar aan de woordspelingen waarin kapitein Pulver in *Ferdinand Huyck* zo sterk is, en die geen bedenksel van VAN LENNEP zijn, maar vooral in Zuid-Nederlandse volkstaal menigvuldig voorkomen[2)]. Geen wonder dat we ook in vroegere en tegenwoordige volkstaal vergelijkingen aantreffen die op een woordspeling berusten, en dus uiteraard van induviduele oorsprong zijn. In BREDERO's *Spaensche Brabander* vinden we b.n. *so klaar* (zindelik; hier: duidelik) *oft een duyf elesen* (opgepikt) *had* (vs. 2010) en *so vies* (hier: kieskeurig) *as kattestront* (vs. 2015. Nu nog hoort men: *zo vast* (voor: stellig) *als een muts met zeven keelbanden; hij praat zo plat als een modderschuit; de tee is zo slap als een vaatdoek; hij is zo sterk als mosterd*[3)], *opstuiven als boter, pruttelen als boter in de pan, brommen als een ouwe koffiepot*; misschien ook: *dat gaat als van een leien dakje*[4)].

1) Vgl. in COSTER's *Teeuwes de Boer*, vs. 165: *'t helpt een Boer soo veel als een Boef in de Hel.* F. BERENS noemt er in het aangehaald artikel *(Taal en Letteren* IX, 223) nog een paar die ik niet ken: '*Dat klinkt als katoen*;' *Zo vrindelik als de deur van 't rasphuis; dat sluit als een huurceel dat niet getekend is; 'zo gelukkig als een kat die op z'n verjaardag verdrinkt*'. In 'lachen als een boer die kiespijn heeft,' zooals dat gewoonlik gebruikt wordt, kan ik geen ironie zien.
2) B.v. 'Bloed trekt', zei de boer, en hij liep achter zijn zwijn (*Biekorf* XI, 18). Denk ook aan populaire uitdrukking als 'as is verbrande turf,' of in 't Oosten: 'as komt bij de meul te pas,' en zo veel andere.
3) In Groningen: *als verslagen rouwe mosterd*; in Drente: *als bedurven mosterd*.
4) F. BERENS (*Taal en Letteren* IX, 223) noemt o.a. nog: *zo vet als modder* (= dronken); *neergeslagen als een pannekoek* (= bedrukt); *zo dicht als een pot* (= weinig mededeelzaam).

Er is nog een groep van vergelijkingen in de volkstaal die alleen bij overlevering kunnen bestaan. Men zou ze taalantiquiteiten kunnen noemen. Wij zouden nooit kunnen zeggen: Hij kan praten als Brugman, en ‘hij zuipt als een tempelier.’ Voor ons zijn Brugman, de vijftiende-eeuwse prediker en de tempeliers geen goede kennissen geweest. Ook op: ‘hij vloekt als een ketter, als een ketellapper, als een koddebeier’ zouden wij wel niet komen. De meeste mensen zullen, als ze zeggen: ‘'t is hier zo donker als de hel’, wel niet werkelik meer denken aan de hel, die men zich oudtijds als een verschrikkelik vuur voorstelde, maar die de Middeleeuwse theologen en dichters beschreven als ‘dat vier dat bernet sonder lecht.’ Voor de meesten zal de uitdrukking wel niet meer zijn dan een soort van krachtige versterking. ‘Zo brutaal als de beul’ heeft voor vroegere mensengeslachten meer betekenis gehad dan voor de tegenwoordige. Toch is er nog wel enige traditie omtrent dit vriendelik mensensoort overgebleven.

‘Zo helder als een brand’ zegt men in sommige streken van het wasgoed. Oorspronkelik betekende dit waarschijnlik: als een zwaard, want *brant* is een Middeleeuwse naam voor het zwaard, het flikkerende, in het zwaaien lichtende zwaard. Bij een middeleeuws dichter staat al: ‘een cruce scone, claer gelijc enen brande.’ Toen sprak men dus al van ‘brandhelder’. Nu zullen de meesten er waarschijnlik niets meer bij denken; het is eenvoudig een versterking. Maar bij een enkele komt mogelik de gedachte aan een vlam, een heldere vlam op, en die zegt mogelik op dat ogenblik niet: ‘zo helder als *een* brand,’ maar ‘zo helder als *de* brand,’ dat inderdaad gehoord wordt. Voor deze is het woord *brand* dan niet dood, maar het oude woord is in een geheel ander woord overgegaan.[1)]

Deze voorbeelden zouden met veel andere vermeerderd kunnen worden. Een histories persoon, een letterkundig werk, een anekdote, een plaatselik gebruik, voorbijgane toestanden kunnen aanleiding gegeven

1) Dit geval behoort dus onder de verschijnselen door DR. DE VOOYS in zijn artikel: *Over zogenaamde volksetymologie* (*De N. Taalgids* II, blz. 273) besproken. Op een dergelijke wijze wordt de vergelijking ‘praten als Brugman’ verjongd tot: ‘praten als een bruggeman.’ Men denkt dan zeker aan een praatgrage brugwachter. STOETT (*Spreekw.* N° 1364) vermeldt dat naast het moeielik verklaarbare *zo vol als mud* of *mudvol* ook voorkomt: *zo vol als een mud*. Nog een voorbeeld. Een jongen kwam aandragen met de vergelijking: ‘lekken als de Theems,’ maar hij had er nooit aan gedacht of de Theems wel lekken kon. Het woord *teems* = zeef kende hij niet, en evenmin de Groningse vergelijking ‘lekken als *een* teems’ (vgl. lekken als een mandje).

hebben tot een vergelijking, waarvan we niet eens zeker zijn dat we de oudste vorm kennen. Vandaar in veel gevallen de onmogelikheid om een verklaring te vinden. Lees b.v. bij STOETT de toelichting van: *Er uitzien als de dood van IJperen* (N° 372); *leven als God in Frankrijk* (N° 591); *een kerel as Kas* (N° 958); *kijken of men het te Keuten hoort donderen* (N° 961); *staan te kijken als Piet Snot* (N° 1555).[1)] En wanneer men een historiese verklaring vinden kan, dan is dat natuurlik geen verklaring die de 'spraakmakende gemeente' zich meer bewust is.[2)]

Maar wat hier overduidelik is, nl. dat zulke uitdrukkingen ons niet meer *als vergelijkingen* bewust kunnen zijn, en dus alleen een soort versterking worden, datzelfde kan evengoed gelden voor vergelijkingen die in zich zelf volkomen duidelik zijn. 'Zo dun als een zwavelstok' wordt vaak genoeg vernomen uit de mond van mensen die nooit in hun leven een zwavelstok gezien hebben, en bij wie dus een duidelike voorstelling daarvan onmogelik is. Doordat de lucifer iets gelijksoortig is als de zwavelstok, zal deze vergelijking ook steeds meer vervangen worden door: 'zo dun als een lucifer.' Blijven leven kan hij nog lang bij de boeren, altans in het Oosten. Veel mensen zullen 'zo recht als een kaars' zeggen zonder op dat ogenblik aan een kaars te denken. Dat treft ons, wanneer we de kapelaan in STARING's *Twee Bultenaars* (vs. 101) horen spreken van 'regter dan een outerkaars,' omdat die vergelijking juist in zijn gedachtenkring zo alleraardigst aanschouwelik is.

1) Wat is b.v. de oorsprong van de Drentse vergelijking: *er op inslaan as körtboks in d' pankook*? (BERGSMA, *Dr. Wdb.*, blz. 22) of van: *er op zttten als de bok op de haverkist*? (Vgl. *Taal en Letteren* VIII, 9, 422). Waarom zegt men: *zo dronken als Maastricht*? (LEENDERTZ: Aant. op WARENAR, vs. 1030), *een meid als een vlag, bekend als de bonte houd, zo stom als een koekebakker, lopen als een snijder*? Van de Zuid-Bevelandse vergelijkingen (uit *Taal- en Letterbode* IV) noem ik o.a. *praten als pookzak, er op vliegen als een kobi, zat als een stoeldraaier, er op slaan als beerevlijs, dicht als de poorten van Arnemuiden*.

2) B.v. *een leven als een oordeel* (STOETT, N° 1185) *zwijgen als een mof* (STOETT N° 1323; vgl. Zuid-Beveland: *vloeken als een poep*, een ander scheldwoord voor Duitsers; omgekeerd in het Gronings: *lef hebben als een Hollander*), *te keer gaan als een razende Roelant* (STOETT N° 1661); *zijn mond gaat als een lazerusklep*. Twijfelachtig lijkt mij de verklaring van: *er uit zien als de dood op rollen* in *Taal en Letteren* IX, 226 (uit een volksdrama *De dood van Rolla*?) Uit Zuid-Beveland; *een leven of de Fransen in huis zijn, kwaad als een hellewicht, schreeuwen als een jood die gebrandmerkt wordt*.

Dit gebruik van vergelijkingen die in hoofdzaak versterkingen zijn, heeft ingrijpende gevolgen. De kans op vervorming en verkeerde toepassing wordt daardoor sterk.[1)]

Denk b.v. aan: *een leven als een oordeel, dat scheelt dag en nacht, dat scheelt hemel en aarde, dat slaat er op als een tang op een varken*, waarschijnlik uit een oudere vorm: dat *sluit* als een tang op een varken[2)], *bang als de dood* (*hij is er voor als de dood*)[3)].

Door analogie of door zogenaamde kontaminatie ontstaan vergelijkingen die in zichzelf moeielik of niet verklaarbaar zouden zijn. *Er uitzien als een oorworm*, voor de meesten een griezelig dier, is volkomen duidelik, maar nu gaat men ook zeggen: *een gezicht zetten als een oorworm. Zweten als een paard* is een zeer aanschouwelike uitdrukking. Maar op '*de koorts hebben als een paard*' zou men waarschijnlik niet gekomen zijn, als de vergelijking met de dampende dier niet bestaan had. *Slapen als een roos* heeft verklaarders hoofdbreken gekost, maar als men daarnaast hoort: 'dat kind ligt te slapen als een roos', met rode wangetjes, dan is er in de wording van de eerste uitdrukking niets raadselachtigs. Keesje, het diakenhuismannetje zegt: 'ik was as 'en dooie', maar ook: 'ik bestorf als 'en doek,' wat alleen uit kontaminatie te verklaren is.

Wanneer we dus vergelijkingen aantreffen die in zich zelf onzin zijn of schijnen (b.v. *eerlik, trouw als goud; gek als een ui, als een juin, verkouwen als een snip, het land hebben als een stier*), dan moeten we altijd verdacht zijn op een koppeling, door analogie-werking, aan een woord waar de vergelijking oorspronkelik niet bij behoorde. Zo kan b.v. *verkouden als een snip* gevormd zijn naar *dronken als een*

1) Dat de eigenschap die het punt van vergelijking uitmaakt, niet genoemd wordt, behoeft nog geen bewijs te zijn dat men zich die eigenschap er niet bij denkt: het verband kan duidelijk genoeg zijn, b.v. *een hoofd, of een kop, als vuur, hij is als de Bank, de zaal was als het graf, een kerel als een boom, een waarheid als een koe, geldt als water, spijt als haren op zijn hoofd, soo rijck als 't water diep is*. (WARENAR, vs. 1030). Maar vooral de laatste zijn al meer versterkend dan aanschouwelik.

2) STOETT, *Spreekw*. N° 1874, waar aardige parallellen gegeven worden. Niet vermeld wordt daar de variant: *dat lijkt er op als een tang op een varken*, die BERGSMA uit het Drents optekende (met de varianten *op 'n zwien, op 'n gaffel*).

3) Hiervan te scheiden is een geval als: dat is een stemmetgen *as een mager varken*, (Coster: *Teeuwes de Boer*), dat ontstond door bijgedachte aan: ze *heeft* een stemmetje als een m.v.

snip; dat brand als een lier naar het gewonere *dat gaat als een lier* (lier = draaiorgel).[1)]

Nog één stapje verder, en de vergelijking verliest helemaal zijn oorspronkelike betekenis. Talrijk zijn de zegswijzen waarin *als de dood, als de weerga, als de bliksem, als de drommel, als de hel, als de pest*,[2)] louter zinloze versterkingen zijn. Een aardig voorbeeld tekende ik op uit kindertaal. Een driejarig meisje gebruikte uit zichzelf: *zo hoog als de lucht*, maar niet lang daarna werden alle afmetingen die haar verbaasden, zo groot *als de lucht*. Na enige weken was die uitdrukking weer vergeten.

Ten slotte dient nog opgemerkt te worden dat men nog op twee andere manieren een vergelijking in de taal kan uitdrukken. Ik denk aan uitdrukkingen als: *een boom van een vent, een kalf van een jongen, een hark van een vent, een wolk van een kind*, die in sommige spraakkunsten (o.a. DEN HERTOG) zeer ten onrechte, met genitief bepalingen gelijk gesteld worden, en waarvan het ontstaan mij nog niet duidelik is. Door de ongewone vorm is hier de kans nog groter dat ze niet als vergelijkingen bewust blijven. In de tweede plaats kan de vergelijking de vorm aannemen van een samenstelling (*vuurrood, sneeuwwit, moddervet, stokstijf*, enz.) Soms bestaat een vergelijking voornamelik of uitsluitend in dezen vorm: *pikzwart, potdoof, kiplekker, peperduur, oliedom, stapelgek, broodmager, spierwit*. Geen wonder dat in zo'n geval de oorspronkelike vergelijking niet meer bewust is, en zelfs moeielik of niet te verklaren.[3)] Evenmin is het vreemd dat uit zulke samenstellingen een versterkend praefix (b.v. *stok-, stapel-*,) kan ontstaan.

Over de vergelijkingen in dichtertaal zou een afzonderlike studie te schrijven zijn. In wezen hebben we hier hetzelfde verschijnsel als in de volkstaal. De drang om precies te zeggen welke indruk iets gemaakt heeft, leidt tot vergelijken. De fijngevoelige kunstenaar, begaafd met rijke verbeeldingskracht, zal ons verrassen met een vergelijking die ons opeens meer doet voelen wat hij gevoeld heeft, of die opeens, beter dan een lange beschrijving, iets aanschouwelik maakt.

1) Vgl. STOETT. *Spreekw.* N° 1205.

2) Zou daaronder ook niet te rekenen zijn *gierig als de pest*, dat STOETT (*Sprw.* N° 580) tracht te verklaren naar analogie van *gierig als het graf*? (gierig = begerig).

3) Zie STOETT *Sprw.* N° 1436, 1544, 1917, 1816. Een eigenaardige analogieformatie is *zo nat als klets* naast *kletsnat*.

Bij lektuur van echte poëzie zal men telkens gelegenheid vinden om dit te illustreren.

De beschrijvende kunstenaar dankt daaraan soms fijne trekjes. Hoe kon de Genestet in Sint-Nikolaas-avond beter de dommelende ridder tekenen, die zich bij de haard koestert, dan door deze vergelijking:

> ‘Hij knijpt zijn oogen soms zoo zalig, zoo vermoeid,
> Als op een warme stoof het poesje dat zich broeit.’

De lyriese dichter kan een heel biezondere emotie, die niet in woorden te brengen is, soms door een eenvoudige vergelijking voelbaar maken.

Natuurlik geldt dit evenzeer voor het proza. Daarin zien we ook hoe de vergelijking bij geestige schrijvers dienstbaar wordt aan vernuft en scherts. In wezen staan zulke vergelijkingen weer op één lijn met de scheppingen van het volksvernuft, maar de vinding is treffender en het effekt sterker. Bij schrijvers als BUSKET HUET of VAN DEYSSEL hoeft men niet lang naar voorbeelden te zoeken. VAN DEYSSEL zegt b.v. van NETSCHER ‘*Over literatuur*’: ‘Zijn bewondering voor de fransche naturalisten flikkert als een waskaars in een groote kerk. Zijn misnoegen tegen hollandsche letterkundigen valt op hen als handkarmodderspatten op voorbijgangers. Zijn volzinnen rijden voort als een kinderwagentjen of vloeyen heen als water in een gootsteen.’ Onmiddellik daarop volgen de dichterlike vergelijkingen in de overbekende passage: ‘Ik houd van het proza.’

Evenals in de volkstaal traditionele vergelijkingen hun aanschouwelikheid gaan verliezen, en verbleken, zo is het ook met de vergelijking als ‘dichterlik sieraad’. Wanneer WILLEM VAN HAREN zegt:

> ‘De droefheid is gelijk aan wreede dieren;
> Verwoeder dan een leeuw, in netten stijf verward,
> Doorknagende als een worm de nieren,
> Verscheurende als een gier 't hart,’

dan zullen deze vergelijkingen, die we voelen als koude herinnering aan vroegere lektuur, eer het gevoel verbergen - gesteld dat echt gevoel hem tot het neerschrijven van die regels bracht - dan het tot uiting brengen.

Bij elk goed schrijver is de vergelijking iets *noodzakeliks*, niet iets *aangeplakts*. Daarom is het zo verkeerd, kinderen ‘gepaste’ vergelijkingen te leren ‘invullen’ in: ‘De dauwdruppelen fonkelden als.... in den zonneschijn.’ Wie in die dauwdruppel geen diamant ziet, mag zijn schrijven niet met valse diamanten op leren pronken!

En nu de zogenaamde ‘uitgewerkte vergelijkingen’, waarvoor men geen ongelukkiger naam had kunnen bedenken. Als ik een leerling duidelik wil maken, wat eigenlik zo'n ‘Homeriese vergelijking’ is, dan leg ik hem liefst de bekende plaats uit GEEL's *Proza* voor:

‘Ik stel dat gij een jongen wilde leeren, wat een *staat* en wat een *koning* is. Gij weest hem op zijne school en op den onderwijzer, en herinnerde hem daarvan eene of andere bijzonderheid, als middel van vergelijking. In zijn tintelend oog laast gij dat hij u verstond, en gij waart over hem, en over u zelven tevreden. Nu begont gij hem terstond van verschillende regeringsvormen te spreken; maar - te vroeg, en vergeefs! De jongen hoorde u niet. *Gij* hadt zijne school even aangeroerd, maar *hij* was er geheel in met zijne gedachten, en zij was hem levendig voor den geest, met al den toestel van werk en spel, van belooning en straffe, en misschien heeft hij uwe uitlegging eener grondwet afgebroken met een verhaal, hoe één van zijn makkers dien morgen te pronk gestaan had. - Gij werdt gemelijk, maar het kind was poëet! - Die jongen een poëet? Even als HOMERUS. Men houdt het weelderige en overtollige der Homerische vergelijking voor sieraden. Het zij zoo, maar men dichte ze aan den Bard in dien zin niet toe.’

Als de Homeriese vergelijking bij latere dichters tot ‘sieraad’ ontaardt, dan wordt hij inderdaad ‘uitgewerkt.’ Maar wat de vrij voortspinnende fantasie ook bij een moderne dichter van de vergelijking maken kan, toont menige plaats uit GORTER's *Mei*.

Nauwkeurige beschouwing van vergelijkingen in dichtertaal leidt als ‘stijloefening’ tot afkeurenswaardige imitatie, maar kan uiterst nuttig zijn als steun van litteratuurstudie.

K. VEENENBOS.

Levende taal.

‘Eene taal is dood, als zij begraven ligt in de boeken en niet meer gesproken wordt; eene taal leeft, als zij nog gesproken wordt door een volk. 't Leven zit dan in de sprake.

't Gene wij dan doen moeten is: eene levende taal schrijven; dan zal onze taal van zelve plooibaar en vloeiend, machtig en sterk, statig en licht worden, al de aandoeningen van het hert, in het woord behouden....

De schoonste taal is de tale die best kan en het woord al de aandoeningen van het hert, met millioenen tinten en kleuren, doen bestaan.’

(HUGO VERRIEST. *Uit*: A. DE RIDDER's *Biographische Studie. Pastoor Hugo Verriest*, blz. 99).

Feith's natuurgevoel en kunst.

Vóór alles, had de ‘Aufklärung’ belangstelling voor de natuur gevraagd.

God - had ze geleerd, - *was* geen God van de duisternis. Hij *wilde* geen verering die z'n grond had in een onredelike vormendienst. Wat hij eiste, was een oprechte aanbidding, die op een logiese wijze voortkwam uit een door onderzoek en bepeinzing verkregen kennis van z'n wondermacht en onberekenbaar beleid.

In streng gehouden lijnen dus, begon de natuurlike Godverering met het vrije onbevooroordeelde natuuronderzoek; met de doorvorsing van de Schepping als het maaksel van Gods handen; met de zoölogie, de botanie, de astronomie. ZWAMMERDAM en LEEUWENHOEK waren de echte Apostelen. Bij hen begon de prediking van de ware godsdienst, wanneer ze, met perplexheid geslagen, hun instrumenten neerwierpen, de handen aanbiddend samenvouwden, en, met het verrukt gelaat omhoog geheven, uitriepen:

‘Mijn God! welk een vinding en kunst in het geringste deel der natuur! Tans komt zij mij niet lichamelik voor, ik zie daarin het rijk der waarheid. Oneindige vindingen, ontwerpen, regelen.... O gij! oneindige Oorsprong der natuur! Schepper van zoo vele wonderen! Hebt gij ook Geesten geschapen, die de grootheid uwer werken kunnen begrijpen en hun schoonheid kunnen gevoelen!’[1)]

Van deze en dergelijke mannen uit, nu verbreidde zich de ware religie over de door populaire voordrachten en geschriften verlichte samenleving, de zeeën over naar de door zendelingen bewerkte Indieërs en Samojeden. Totdat, na jaren of eeuwen geduldig vorsen en verkondigen, de ganse aarde zou delen in 't algemene nut en genoegen dat het Schepping-onderzoek en de Schepper-verering aan de verstandelik ontwaakte mensheid gaf.

Maar dit was het enige niet.

1) Uit SULZERS *Schoonheid der Natuur*, aangehaald in Dicht- en Prozaïsche Werken van Mr. RIJNVIS FEITH. IIe Deel. (*Over de Navolging der Natuur* enz.).

't Was niet alleen door de verstandelikheid nodig, om bij naspeuring van Gods wegen, oog te krijgen voor de wondervolle inrichting van 't scheppingsverband.

God sprak ook door middel van de onmiddellike impressie van het schone op het *gevoel*.

Ook dit Gevoel was een geschenk, zoals de Rede een geschenk was.

Ook zou, had God gewild, de met rede begaafde mens het gevoelvermogen bezitten, om door middel van de gewaarwording de schoonheid op te nemen en er vermaak in te scheppen. Met dit gevoel zouden worden bedeeld de onkundigen en de kundigen, de armen en rijken, de treurigen en de blijden, de jeugd als de ouderdom. Wie dan, 't zij al dan niet wetenschappelik gevormd, z'n ogen zou opslaan, zou op een schone lentemorgen, of op een stille avondstond die zachte strelingen voelen, welke onder geen woorden gebracht kunnen worden, maar de borst verkwikt doen ademhalen en het hart met een kalme verrukking over het geluk van ons aanzijn vervullen.

Kortom, de natuur lag open voor ons verstand en ons gevoel, en beide vertelden ons wat voor een zegen God ons, in onze zielsverrukking, in de schoot had gelegd.[1)]

En daar kwam ROUSSEAU vertellen, dat heel de maatschappij pervers was.

En nu 't gezegd was, zó, en zo opzienbarend, vond het weerklank in Europa. Men ging er op in, en, eensgezind er over geworden, ging men mee helpen de lijn te trekken tussen het onbedorvene en het bedorvene.

En ook, om de harmonie weer terug te krijgen, ging men om de middelen tot herstel, weer tot ROUSSEAU.

'Weg met de ontwikkelende Rede, weg met die missies ter verlichting en beschaving van de heidenen en volken', had hij gezegd.

'Al die wetenschap, en wat ge, zogenaamd, ontwikkeling noemt, zijn ziekelike uitwassen, voortgegroeid uit de allerslechtste eigenschappen van de mens, uit z'n eerzucht, z'n gierigheid en z'n haat. Vandaar die wrange vruchten in uw "beschaafde" maatschappij, die hoogmoed, die ledigheid, die ongerechtigheid en weelderige zinnelusten.'

'Weg dus met de popularisering van de wetenschap: ze heeft nooit het door u zo hoog opgedreven "geluk" kunnen brengen, maar heeft juist het zedenbederf en de sociale ellende gebracht. Al wat ge om u

1) *Over de Navolging der Natuur*, enz. (II, 69).

ziet, de zonde en de misère, zijn de produkten juist van uw valse kultuur.'

'Afschaffen dus dat allemaal, en weer terug naar de toestand, vóórdat een mens iets kon kennen en iets begrijpen!'

'Want dat kennen en dat begrijpen is maar napraterij. Heel uw schoolse opvoeding hebt ge met zware verliezen gekocht; ge hebt niets dan algemene begrippen opgedaan, zonder de zinnelike aanschouwingen te kennen, waaruit die begrippen moeten ontstaan. Al de geslachten hebben slechts door de bril van de algemeene opinie gekeken; de beschaving is een erfelike belasting geworden. Zo kon uw oorspronkelike natuur niet in u opgroeien uit de platgetreden paden van uw publieke beschavingsverkeer. Ge wisselt slechts met versleten zilverlingen. Leer uw denarieën zelf te munten. Neem niets meer aan. Begin met het begin. Vóór alle denken en vóór alle begrijpen was de grond voor ons weten het gevoel. Tot dit gevoel moet ge weer als de laatste grond terug. Neem de mens, ongeletterd en ongeleerd, in z'n oorspronkelike toestand; houd hem vrij van de verderfelike invloed van de maatschappij, en hij blijft vrij van de zonde, hij zal slechts heldere kennis verzamelen van wetenschap, kunst en God, en op natuurlike wijze z'n gevoelens vormen en ze houden onder de adel van z'n oorspronkelik bedorven mensennatuur'[1)].

Op het vernemen van deze taal kwam er een zwenking in de kultuurstand. De houding van de mens tegenover de natuur werd een andere. Vooreerst behoefde de natuur, om geprezen te worden, niet langer in haar geheimen te worden doorgrond. Ook kwam het haar te na, om zich te laten beschouwen, enkel opdat de sterveling zich in de wellust van z'n eigen bestaan zou verheugen. Ze vroeg voortaan de onmiddellike inwerking op 't gevoel, ze eiste de spontane verrukking. Ze wilde trots en grootmachtig imponeren, kreten afdwingen van bewondering, die door de rotsen werden weerkaatst, opgevangen werden door de wouden en voortgestuwd in 't heelal. Ze wilde mee-echoën in de ontboezemingen, de verrukkingen en de verzuchtingen van de sterfelike wezens. Ze wilde zijn de prikkel, de toekomst en de spiegel van de onbedorven, zich zelf in ware en reine gevoelens voortkwekende geslachten.

ROUSSEAU gaf zelf de proef op de som. Zelden slaagde zozeer een

1) Vergl. de inhoud van de '*Emile*'.

proefstuk als 't zijne. In z'n ‘Nouvelle Héloise’ legt hij, onder de nog nooit bereikte macht van een suggestief-betoverende taal, de hoop en de vrees, de vreugde en de noden van z'n eigen van liefde brandend hart open, en laat de immer oorspronkelik blijvende en door hem van alle banden der conventie ontschakelde gevoelens, door de bergen en de dalen, de meren en de wouden, als de stomme spiegelbeelden van z'n levensaandoeningen terugkaatsen. Met deze roman was het pleit gewonnen. De litteratuur vluchtte de samenleving. Men schreef romans met Irokezen en Hottentotten als helden. ST. PIERRE gaf z'n verhaal van Paul en Virginie. FORSTER ging dwepen met de bewoners van Otaheiti. De beschaving en de ontwikkeling zouden ons vervreemden van gevoel en natuur? Welaan dan, de bossen in! De heren en dames van Parijs gingen herder en herderinnetje spelen in 't woud, met schoongewassen lammetjes aan rose-banden. En de onmiddellike opvolger van de ‘Héloise’, Rousseau z'n werk in grondgedachte en in gevoelsuitdrukking gelijk, is de ‘Werther’, de roman van GOETHE. En 't is met haar dat zich de periode opent van de sentimentalieteit, welke bij ons de voornaamste en de welsprekendste vertegenwoordiger heeft gevonden in RHIJNVIS FEITH.

FEITH is ROUSSEAU, voorzien van een exponent, en met de ‘Werther’ als faktor[1)]. Bij hem is de grondstemming het teleurgestelde idealisme. Niet de samenleving alleen, die door ROUSSEAU als verdorven verworpen werd, maar de ganse mensheid, de eenvoudigen als de on-eenvoudigen, droegen de kiem in zich van het zondig verderf. Alleen de door mensen onberoerde natuur, de eenzame wouden, de verlaten woestijnen, het onbereikbare uitspansel, hadden de onverbasterde reinheid vermogen te bewaren. In dit wijde gebied zwierf een enkele zwerveling, wars van de mensheid, in eenzaamheid rond. Daar voelde hij in zich de adem des levens, de drang naar liefde, in z'n binnenste ontwaken. Daar rijpte de reine neiging tot een enkele levengezel tot een verlangen naar een onsterfelik liefdesgeluk. Doch daar bestormden ook de ingeschapen twijfel, de zonde en de smarten de onrustig kloppende boezem. Daar worstelt de ziel om 't behoud van z'n reinheid, en voert er een strijd, zo ernstig en zo zwaar, dat ze zich voorneemt om, ten einde het kostbaarst kleinood te behouden, er, zo zelfmoord geen misdaad ware, zelfs het leven als prijs voor af te staan. Daar kwijnt ten slotte de onbevlekt geblevene, met eeuwig liefdegevoel bedeelde, vergiftigd door de slangebeet van de ethies

1) Zie het Oct.-nummer van ‘De Beweging’, 1908.

verkankerde beschavingsgeest, in droefenis weg, enkel die rust voor z'n ziel vorderend, die er ligt in een blijvende hope op een liefdevol samenwonen, in een aanbidding opgaand leven hiernamaals onder het Eeuwig Licht.

Ook in deze wereld resoneren, als bij ROUSSEAU, bij GÖTHE, en CHATEAUBRIAND, de rotsen en de wouden de treur- en jubeltonen. De hemel dondert en zendt bliksemflitsen af, de roos weent dauwdroppen, de vogelen klagen, de nachtuil steunt.

Zo strekt, enerzijds, bij 't verschoppen van de aardse mensenmaatschappij, de onbedorven natuur tot steunpunt; anderzijds, is het de uit een zuiver natuurgevoel ontsproten liefde tussen de seksen, die, verreind, vergeestelikt wordt tot een vereringsgevoel voor de ongeschapen God. Dus eindigt de liefde, geadeld door een leven van deugd en ontzegging, een exstatiese zielestemming te worden, die 't Goddelike zoekt, omdat ze zich van de aarde vervreemd gevoelt.

Dit appel op de natuur is in het Westen ook doorgedrongen in de beschouwingen, die de kunst betreffen. En 't is wederom FEITH, die in z'n ‘Brieven’ vooral, dit beroep op de natuur, bij z'n lezers en bij de tijdgeest leiden wil.

Zeker, het natuurrealisme van deze tijd geeft een geheel andere kunst, staat op een geheel andere grondslag, leert de natuur geheel anders te voelen en uit te beelden.

Doch bij FEITH is de mens ten opzichte van de natuur en de omringende wereld louter passief; hij verkiest in de eerste plaats in aandoeningen te leven, en de natuur heeft geen andere rol, dan om de emoties te versterken en te accentueren, en bij z'n verweer, z'n goed recht te helpen verdedigen.

ROUSSEAU had de antithese gegeven: de scherpe tegenstelling tussen *geest* en *natuur*. De geest is dan ook bij FEITH het redenerende element, dat op scherpe gedachten, puntig vernuft en op spel van woorden en betekenissen let; de natuur is de spontane ontboezeming van het plotseling bewogen hart. Voor de geest was de diepe gedachte, het bezonnen woord, de gekweekte kunstvorm; voor de natuur, de onmiddellike prikkeling, en de ruwe en onbeholpen natuurkreet.

‘Een eenvoudig natuurkind’, illustreert FEITH zelf, ‘zou geen geloof slaan aan een taal, die de oprechte liefde vertolken moest met de geestigste gedachten en uitdrukkingen, voorgedragen door de welbespraaktheid van een vloeiende en gladde tong; het zou oneindig meer diepte vinden in een gevoel dat zich, bij neergeslagen ogen en

bevende lippen, in afgebroken woorden en verwarde uitdrukkingen weergaf'.

'En evenzo zou een vader, gereed z'n laatste snik te geven, geen kinderlike liefde in z'n zoon kunnen vinden, zo deze, volgens de striktste regelen van de *Rhetorica*, met de kunstrijkste woorden en verstgezochte vergelijkingen hem z'n smart te kennen gaf, maar veeleer de ware gevoelens terugvinden in de stille tranen van een in een hoekje neergedoken kind, dat voor z'n gorgel slechts doortocht kan vinden voor zuchten en een enkel: ach, mijn God!'[1)]

En in de litteraire kunst iets anders te willen, besluit hij, dan wat men in de natuur der dingen geredelik teegeeft, en 't tegenovergestelde in praktijk te brengen, is *ontaarding* en bloot *onnatuur*.

Nu is FEITH man van smaak genoeg, om z'n romans niet enkel met zuchten en snikken, afgebroken woorden en verwarde uitroepen op te vullen. Wel *zijn* z'n romans 'Julia' en 'Ferdinand en Constantia' met enige kleinere fragmenten, in hun wezen *ontboezemingen* van dien aard; maar ze zijn het, verre van kunsteloos te zijn, geworden in een wijze van uitdrukking, welke als een nieuwe vorm hier een nieuwe kunst proesteerde. En 't geen hij in z'n 'betogen' de lezers voorhoudt, is er het eerste 'geloofshoofdpunt' in.

Wat z'n romans namelik kenmerkt, is dat z'n taal, in z'n oorspronkelik element, de rechtstreekse en ongekunstelde uitroep is van de bewogen ziel. Hierin eist hij van z'n tijdgenoten het meest onbepaald geloof. Van grenzen hierin wil hij niet weten. Benepen opmerkingen over 't zogenaamd 'geoutreerde' en 'onwaarschijnlike' in z'n gevoelsmensen, wil hij niet horen. Wat de nuchtere lezers onwaarschijnlik en geoutreerd plegen te vinden, bewijst alleen, zegt hij, dat hunne smaak te grof voor fijne gerechten is. Moeten de zenuwtepelen bij alle schepselen even fijn georganiseerd zijn? Velen hebben zich niet in het proeven geschoold. Zij hebben ten onrechte gemeend, dat het eerst nodig was 't genot te analyseren alvorens het recht te kunnen genieten. Ze zagen voorbij, dat de beredenering juist het genot verstoort, zodra ze er de oorsprong van doorgronden wil. Geen genot toch is zaliger dan dat door de snelle gewaarwording ontstaat, waarmee de schoonheid de zinnen verrast. Gelukkig hij, die verrukt wordt door de harmoniese lijnenloop van een schone vrouw, van haar gelaatskleur, haar ogen en haar levendige trekken; maar wee degene, die niet aan de glans van de ogen zelf, maar aan de

1) *Over het Onnatuurlijke*, enz. (II, 62).

gesteldheid der oogvochten denkt, en bij de aanblik van de levendige trekken aan de gemakkelike bewegelikheid van de gelaatsspieren herinnerd wordt. De verstandelike redenering bederft de aesthetiese waardeschatting. Daarom valt FONTENELLE's gezochtheid en stijl en GUARINI's geestige herderskout buiten de natuur der dingen, welke allereerst eenvoudige oprechtheid vraagt, en die aan de landelike natuurbeschouwing van een KLEIST en een GESSNER de erepalm zal toewijzen, die ze weigeren zal aan het gekunsteld Arkadies leven in de 'Pastor Fido'[1)].

Legt men FEITH zelf rechtstreeks de vraag voor, of bij 't beoordelen van een kunstwerk het verstand dan wel het gevoel de einduitspraak aan zich moet houden, dan ziet hij zich het best aan de zaak die hij voorstaat, verplicht, met het water der matiging de kracht van z'n beginsel te temperen. Zeer zeker, houdt hij staande, dat er in elke kunst een 'ick en weet niet wat' is, waarover niet te redeneren valt, en dat er, al moge 't door betrekkelik weinigen gevoeld worden, er de ware verdienste van uitmaakt. Volkomen terecht beweert hij, dat een kleurencompositie, die door een schilder naar de stipste regelen van de school, en zonder dat er een bevoegd kunstrechter er een enkele feil zou weten aan te wijzen, bewerkt werd, zeer goed weer overtroffen kan worden door 't penseel van een Rubens, die zonder zich moe te maken over de schoolse regelen van kunstcritici, en ondanks z'n gemaakte feilen en de op te merken gebreken, de bewondering oogst, die men niet in staat was te brengen aan de monotone en juist afgemeten schoonheden van 't eerste stuk, welke juist datgene mist wat zich niet onder regelen brengen laat. Zelfs herkennen we in hem een man, die in zake kunst en kritiek moderne begrippen huldigt, en op z'n minst altans, aan de schools 18e-eeuwse opvattingen blijkt ontgroeid. Doch ondanks dit prijsgeven van school en conventie, zal hij er zich wel voor wachten, de waarheid af te wijzen, dat het gevoel alléén ons bij 't beoordelen van het schone misleiden kan. Met LEIBNITZ geeft hij toe, dat smaak een instinktmatige aandrift is, die naar vage indrukken oordeelt; dat die smaak nader gekuist moet worden, en eerst te kuisen is door een geregeld oefenen in 't verstaan van die indrukken, waaraan de rede en de ervaring eene zekere autoriteit hebben gegeven. Een toelichting uit de praktijk vindt hij in de omstandigheid, dat een twede of derde lezing van een

1) *Over het Onnatuurlijke* enz. (II, 62).

produkt beter dan een eerste kennismaking ons met de feilen in kennis stelt, omdat we bij een eerste lezing gevaar lopen, om één enkele verrukkende schoonheid, de gebreken er van over 't hoofd te zien. De ware kunstrechter, meent hij dan ook, voegt het gevoel en 't oordeel bijeen, en trekt van elk van hun, op z'n tijd, partij. Hij zal zich er voor wachten, de taal van een edel, diepgetroffen hart geoutreerd te vinden, alleen omdat hij ze zó bij weinig mensen in de natuur ontmoet; maar evenmin noemt hij de taal van een kalme, niet door hartstochten beroerde ziel dáárom koud, omdat ze niet de indruk maakt van een stroom, die alles in z'n loop met zich voert. Gevoel en oordeel geven aan beide bij beurte recht[1].

Met dit al is een vreedzame poging tot transactie, als deze, veeleer als een uiting van een persoonlike meegaandheid met de heersende beschouwingen van een voorafgegane tijd, dan als wel de vertolking van een vaststaande mening zijnerzijds, op te vatten. Telkens toch valt z'n weg in 't spoor door ROUSSEAU getrokken; telkens laat hij voelen dat de samenleving van zijn tijd door hem te laag wordt geschat, om als het object ter toepassing van z'n principes te kunnen dienen. Zo laat hij elders horen, dat het natuurgenot, in z'n eenvoudigste vorm, dat - en zeer terecht - aan alle mensen als de eerste en 't hoogst aan de natuur verwante geesten, gemeen moest wezen, voor de een een ontroering, voor de ander een walging is. Nooit zou dit het geval zijn, breidt hij verder uit, als allen een opvoeding overeenkomstig de natuur hadden ontvangen. Niet in dezelfde intensieteit, weliswaar, zou dit genot tot ieder spreken; er zijn fijn- en grover-aangelegde, meer of minder intellektueel doordenkende geesten. Doch in oorsprong zijn deze gevoelens ons allen eigen; en 't is de averechtse verbastering tengevolge van langdurige gewoonte door een gedwongen opvoeding gekweekt, dat de natuur onderdrukt is, en het conventionele de naam van natuur heeft ontvagen. Onnatuur en zinnelike verlaging hebben de geest verstompt voor de eenvoudigste openbaringen van elke stem der natuur, 't zij die *in* of 't zij die *tot* ons spreekt. In de eenvoud, en in de afzondering, ver van de bedwelmende genoegens van een lichtzinnige samenleving, vindt de mens het open oog en de open zin voor de onmiddellike taal van de natuur weer terug.[2]

Dit is de taal van ROUSSEAU, en inderdaad blijkt bij een nadere beschouwing van FEITH's kunstopvatting, dat *de natuur als zodanig*,

1) *Over de Navolging der Natuur*, enz. (II, 65).
2) *Over de Navolging der Natuur*, enz. (II, 70).

in z'n trouwe teruggave, niet het objekt der kunst kan zijn, maar wel de *manifesterende natuur*, als onuitputtelik magazijn van emotiewekkende en de verstandelikheid bedwelmende schoonheden, waaruit de artistieke vinding haar modellen naast, om ze in al haar eigenaardige en karakteriserende trekken te voltooien. Hierin staat hij, afgescheiden van de 'Aufklarung', en ver van het natuurrealisme onzer dagen, met de voeten geworteld in de Romantiek. En laten we hem horen leraren! Zo de schilder bloot de natuur zou willen weergeven, zou hij blijven onder de natuur. Het levende blijft altijd boven de kopie van 't levende. Bovendien zal niet gans de natuur, die onder z'n gezichtsveld valt, door z'n schoonheid treffen; de schoonheid zal blijken niet alleen om de schoonheid te zijn, maar ook om het nut, of liever, de schoonheid houdt rekening met het doel, waarvoor ze bestaat. Nu stelt de kunstenaar, redeneert hij verder, zich alleen het schone voor; hij kiest dus, in 't bereik van z'n gezicht, alleen het schons, en brengt bijeen, wat de natuur in de omtrek van enige mijlen verspreid had, en die *wij* niet anders zien dan gedurig vermengd met de dingen die enkel het nut beogen. Want de kunstenaar moet altijd het nuttige met het schone ondergeschikt achten, mag alleen voor ogen houden, dat hij door het *schoon* moet behagen. Hoe zal hij dan de natuur kunnen nemen, zoals ze zich voordoet? vraagt hij. We kunnen ons immers, legt hij nader uit, nauweliks iets voorstellen, of we kunnen het door afneming of bijvoeging van enige delen, altijd weer schoner voorstellen. Ieder kan, staande op een verhevenheid, en veronderstellender wijze toegerust met een scheppend vermogen, aanstonds enige schoonheden, aldus opgemerkt, al ware het ginds dan ook over 't geheel minder schoon,, aan 't ruim gezichtsveld toevoegen. Een beek b.v. met een waterval, een donker bos aan de gezichtseinder, een steile mastboom of wat ook, zou er aan kunnen toegevoegd. Enz.[1)].

Ook de dichtkunst moest de weg op van 't eclecticisme.

'Neem nooit als poëet, zegt FEITH, de natuur zoals ze voor u ligt. De onderdelen zullen slechts flauwe kopie zijn; maar wat aan de delen ontbreekt, kan het geheel vergoeden, door de juiste keus, de

1) *Over de Navolging*, enz. (II, 15), Verg. ook MENGS, *Pensées sur la beauté et sur le goút dans la Nature*, op wie FEITH steunt: L'Art a une partie dans laquelle il est plus puisant et surpasse la nature, c'est la beauté. La Nature est sujette dans ses productions à plusieurs accidens; mais l'art opére librement. l'Art peut choisir dan le spectacle entier de la Nature ce qu'il offre de plus parfait et rassembler différentes parties de plusieurs endroits, enz.

verwonderlike samenvoeging en de scheppende ineensmelting; en wáár iemand ook moge zoeken, nimmer zal hij in de natuur zulk een volmaakt schoon aantreffen. Dit geldt niet minder voor personen, hun karakters en hun handelingen. De grootste helden zijn on-interessant, zodra ze vertoond worden zoals ze zijn. Vele trekken zijn in de uitstekendste karakters klein en nietig. Zo de dichter ze vertoonde, zou één schone trek begraven liggen onder duizende vervelende beuzelingen. Neen, zo hij een held wil opvoeren, neemt hij de held *in* die grote daad of edele eigenschap die z'n onsterfelikheid gewaarborgd heeft, en zorgt er voor, dat elk woord en elke handeling die held in z'n adel en voortreffelikheid vertoont. Ware de voorstelling an de s dan ware ze onnatuurlik. Immers, de voortreffelike en heldhaftige moet overal, waar hij optreedt, belang verwekken. Hij moet spreken en doen, dat niet alleen z'n zwakheden en alledaagsheden worden verbloemd, maar ook z'n uitstekendste zijde naar voren komt. De dichter speelt dus als 't ware met de natuur; nu eens volgt hij haar; dan weer wordt er een deel van vernietigd, om er een ander hoogst natuurlik deel voor in de plaats te stellen. In 't kort, hij kiest, evenals de schilder van het schone doet bij z'n kunst, uit de menselike natuur het schone, en voegt de uitgekozen eigenschappen bijeen, vult de ledige vakken met de vindingen van z'n eigen scheppend vernuft en brengt op deze wijze een hoogstnatuurlik harmonies geheel tot stand.'[1)]

De leidsvrouw hierin is 'de aangeboren genie.' Het is er verre van, dat dit bij FEITH zou zijn, wat men gewoonweg 'geest' heet, en die slechts 'koel overdenkt, schikt en samenvoegt. Ze is de intense werkzaamheid die uit de volheid spreekt van haar hart, en al haar voorstellingen met haar eigen gewaarwordingen doortintelt.'

Aan de jongeren heeft FEITH het nooit aan nuttige wenken laten ontbreken. Deze wenken voeren, omdat ze reageren tegen de gekunstelde verstandelikheid, tot de bronnen van het ware schoon terug. Allereerst waarschuwt hij de jonge dichters tegen 't lezen van werken, waarin de natuurlike smaak wordt opgeofferd aan 't enkel geestige. Dit 'geestige' werkt als de specerijen voor de natuurlike smaak; 'de gewoonte der prikkeling doet van de uitstekendste spijzen volgen; het halfbedorvene wordt onder de begunstiging van die prikkel verzwolgen.' Dan nog is 'smaak' iets zeer relatiefs; een smaak volgen van een bepaalde tijd is gehoorzamen aan een mode. Een

1) *Over de Navolging*, enz. (II, 88-92.)

gezonde, natuurlike smaak is er, die der Ouden namelik, de eenvoud en waarheid. Doch laten de aankomende kunstenaars zich niet bepalen bij werken, waarin reeds een keus gedaan is. Evenmin mogen ze zich vergenoegen met de Ouden te lezen, en de natuur dáár te laten. Want altijd blijven de Ouden de bron uit de twede hand. Zo de moeielikste weg is, de natuur zelf tot leidsvrouw te nemen, en de gemakkelikere manier is die van de boeken, men moet bedenken, dat de eerste weg die der Ouden zelf is geweest om tot de volmaking te komen, en dat de modernen, door de twede weg te volgen, altijd onder de Ouden gebleven zijn.[1)]

Wat FEITH, in deze gezonde begrippen, aan het nakroost predikt, is, zonder dat hier aan slaafsheid behoeft te worden gedacht, van zuiver antieke gedachte.

Niet zoals de natuur zelf is, zou hij ze willen zien. Bewogen door het hem aangeboden model, wil hij het vervormen tot een harmoniese compilatie van bekoring aanbrengende elementen.

De echte waarheid van de natuur der dingen nochtans is niet bij machte in hem een nieuw kunstprincipe op te wekken.

Ver staat dan ook z'n ideale natuurzin van het natuurrealisme, dat we wel in alle tijden terugvinden, maar dat eerst nà de Romantiek als een zelfbewuste macht is opgetreden.

Als FEITH, b.v. een ‘Christus' geboorte’ wil zien, zal hij bij voorkeur gaan tot de Italianen van de 15e en 16e eeuw, en zich verrukken over de tempels en de paleizen van 't zonnige landschap en over de rijke gewaden, die luister bijzetten aan de verschijning van de Christus-koning. Maar hij zal het hoofd afwenden van de Vlaamse school, die 't knaapje laat nederliggen in een ruwe stal, terwijl in de winternacht de sneeuwstorm over de vlakte strijkt.

De Vlamingen namen de natuur zoals ze was en hielden zich aan de dingen van hun omgeving. De idealisten onder de Italianen daarentegen fantaseerden de ‘schoonheden’ bij elkaar tot een ideale voorstelling van het schone.

FEITH vindt eveneens de natuur, de mensen, de helden en hun karakters in hun waarheid niet schoon genoeg. Hij schrapt en vult aan om iets te krijgen zoals het zou *moeten* zijn; hij geeft aan z'n helden de eigenschappen, die ze zouden *moeten* bezitten, om waardevol in de wereld op te kunnen treden.

FEITH wil alleen de schoonheid zien in het kunstobjekt als zodanig,

1) *Over de Navolging*, enz. (II, 80).

maar hij weet niets van de schoonheid van het zien, van 't gewone objekt, door het oog van de kunstenaar.

Hiermee overeenkomstig is ook z'n taal. Pompeus beladen, draagt ze de aandoeningen van de bewogen spreker over naar de lichtontvankelike hoorder; ze is de vrachtbode van de gewaarwordingen; maar verklanking van de geëmotionneerde kunstenaarsziel is ze niet.

Vóór de artiest in hem zou kunnen spreken, oreert de gevoelsmens. En zo hij al in z'n 'Brieven', beredenerend, een vergelijk zoekt te treffen tussen de natuurstem en de stem der historie, en z'n ontboezemingskunst op de grondslag zoekt te plaatsen van een nog onafgewerkte theoretiese leer, waarbij hij nu eens de natuurkreet laat temperen door de rede, en dan weer het bloot verstandelike en geestelike neerhaalt tegenover de hoogheid van het sentiment, - in z'n hārt is hij de pessimist, die vermoeid van de spitsvondigheden van de Rede, en teleurgesteld door de historiese loop van de gebeurtenissen, zich gaarne zou terugtrekken in een leven van liefde, in z'n weelderigste en meest epicuristiese bestaansvorm, maar nu dit leven, als de zuivere natuuropenbaring, ziet samenbreken tegen de hoekige kanten van een zich zelf verlagende samenleving, en daarom zich beijvert dit ideaal als een kostbaar bezit af te sluiten in de mantel der deugd, en, het aanpassend aan het eveneens uit de natuurverering ontsproten religieus gevoel, er in treurklacht en odengalm de verwezenliking van verhoopt in een toekomstige oneindigheid.

FEITH heeft als CATS, de natie voor een opvoedings-proef gesteld.

Een proef van een veel wijdstrekkender betekenis, dan men heeft bevroed.

De proef ging niet op.

Doch heel z'n leven heeft hij z'n best gedaan, om de stemmingen die aan z'n werk ten grondslag lagen, onder het toetsen er van aan de heersende kunstbegrippen, te verdedigen.

En de nawerking van die stemmingen leeft nog in vele van onze kerkgezangen voort.

J.K.

Zinsontleding en nieuwe spelling.

Voor geen mens, die Nederlands verstaat, behoeft het enig betoog, dat in de drie zinnen: *Hij is mijn vriend, - Hij ziet mijn vriend, - Hij slaat mijn vriend*, - drie verschillende betrekkingen tussen *hij* en *mijn vriend* meegedeeld worden en dat 't verschil door de werkwoorden wordt aangeduid: terwijl *zijn* identiteit te kennen geeft, is *zien* een werkwoord van waarnemen, terwijl *slaan* weer een heel andere betrekking aangeeft. Wij kunnen het aantal voorbeelden vermeerderen en dergelike zinnen maken met *helpen, heten, afranselen* enz.; maar hoeveel van zulke zinnen we ook bijeenbrengen, wij voelen bij elk nieuw voorbeeld, dat de verhouding tussen *hij* en *mijn vriend* niet volkomen gelijk is aan die in een van de vroegere voorbeelden. Dat wij deze verschillen voelen, komt eenvoudig door de betekenis van de werkwoorden: ieder werkwoord heeft zijn eigen betekenis en in zinnen, zoals de bovengenoemde, waarin van twee personen of zaken sprake is, dienen de verschillende werkwoorden, om verschillende betrekkingen hiertussen aan te duiden, en de werkwoorden zijn daartoe in staat zonder dat ook nog andere woorden mede de betrekking aangeven: *Hij* en *mijn vriend* blijven formeel gelijk in alle gevallen.

Wanneer wij nu drie van zulke zinnen in het Duits vertalen: *Er ist mein freund, - Er sieht meinen freund, - Er hilft meinem freund*, - dan zien wij, dat *mijn vriend* op drie verschillende manieren vertaald wordt: de attributieve bepaling *mein* vertoont drie verschillende fleksievormen. Nemen wij nog een vierde voorbeeld: *Er schlägt meinen freund*, - dan hebben wij hier 't zelfde *meinen* van *Er sieht meinen freund*, en als wij 't aantal voorbeelden steeds meer uitbreiden, zullen wij een groot aantal werkwoorden - van gans verschillende betekenis - vinden, die met *meinen freund*, en een geringer, maar toch niet onbelangrijk aantal, die met *mein freund* resp. *meinem freund* verbonden worden. Dit vormverschil maakt, dat de Duitser al dergelike zinnen, die *meinen* hebben, als een bij-elkaar-horende taalkategorie voelt, evenzo die met *meinem*, evenzo die met *mein*. Hieruit blijkt al weer, dat de kategorieën, die het taalgevoel onder-

scheidt, niet zozeer afhankelik zijn van betekenisverschillen als wel van de vormkategorieën van de taal.

Stellen wij eens het geval, dat een Duitser, - tengevolge van een langdurig verblijf buitenslands of doordat zijn dialekt in dit punt van de schrijftaal afwijkt - gewoon is te zeggen: *Er hilft meinen freund*, dan zal voor het taalgevoel van deze man het werkwoord *einen helfen* in de klasse van *einen sehen, einen schlagen* behoren.

En wanneer in een taal de drie kategorieën eenmaal formeel gescheiden zijn geweest, maar tengevolge van ‘auslautgesetze’, dat zijn klankwetten, waardoor de uitgang van woorden wordt veranderd, samenvallen, dan houden de kategorieën voor het taalgevoel op te bestaan. Verondersteld dat er Duitse dialekten zijn, waar men zegt: *Er ist, hilft, sieht mein freund*, dan horen de werkwoorden *sein, helfen, sehen* in die dialekten tot één klasse. In het Engels zijn inderdaad de uitgangen zo sterk afgesleten, dat *my friend, the friend* enz. gelijke vorm hebben 't zij wij zeggen: *He is my* (*the*) *friend* of *He helps, he follows, he sees my* (*the*) *friend*, en voor 't Engelse taalgevoel vallen dan ook al die gevallen onder één kategorie.

En hoe is 't nu in de beschaafde Nederlandse spreektaal? Wij zeggen: *Hij is mijn* of *de vriend*, en hetzelfde *mijn, de vriend* zeggen we na *zien, helpen* enz.: zo komt het, dat ook voor ons taalgevoel deze gevallen op één lijn staan, in één klasse thuis behoren. Hoezeer dat het geval is blijkt wel uit 't volgende: Lang geleden moet men in 't Nederlands gezegd hebben: *Als ik hij was* voor ons *Als ik hem was*, evenals de Duitser zegt: *Wenn ich er wäre* (vaker hoort men: *Wenn ich an seiner stelle wäre*). Toen nu echter in veel Hollandse dialekten en in de beschaafde spreektaal bij alle andere woorden dan de persoonlike voornaamwoorden de fleksieverschillen verdwenen, terwijl ook bij deze laatste de derde en vierde naamval samengevallen waren, maar nog steeds van de eerste bleven verschillen: toen voelde men zozeer het predikatieve naamwoord bij *zijn, helpen, zien* en alle mogelike andere werkwoorden als één klasse, dat men naar 't model van *Hij is die man* naast *hij ziet, helpt die man*, ook ging zeggen: *Als hij mij was* naast *Als hij mij zag, hielp, Hij ziet, helpt mij*.

Hoezeer de predikatieve naamwoorden bij allerlei werkwoorden als één klasse gevoeld worden, dat blijkt ook uit de zogenaamde fouten, die op scholen dikwels gemaakt worden. Wanneer leerlingen er op getraind zijn, *de* en *den* te onderscheiden, dan zal men vaak zien, dat ze niet alleen schrijven: *Hij ziet den man*, maar ook: *Hij is den man*. Wanneer de dosent hun regels heeft laten memorizeren, die

leren, dat dit onjuist is, heeft hij natuurlik het volste recht, dergelike *den*'s als fouten te beschouwen, maar aan de andere kant is 't niet te ontkennen, dat de leerling die zulke fouten maakt meer gevoel toont te bezitten voor de omvang van de kategorie ‘predikatief nomen’, dan de leraar zelf, als deze tenminste inderdaad van de juistheid van de door hem geleraarde regel overtuigd is, volgens welke enerzijds *hij ziet den man*, anderzijds: *Hij is de man* goed Nederlands is.

Natuurlik wil ik niet betogen, dat wij moeten schrijven *Hij is, ziet den man*, alleen beweer ik, dat dit niet zoo dwaas is als de onderscheiding tussen: *Hij is de man* en: *Hij ziet den man*. Veel rationeler is 't natuurlik, om in beide gevallen *de* te schrijven: alleen dan schrijven wij in overeenstemming met de beschaafde spreektaal, die nog slechts bij de persoonlike pronomina twee kasus onderscheidt. Deze twee kasus zijn 1. de onderwerpskasus: *ik, jij, hij* enz., 2. de kasus van het predicativum: *mij, jou, hem* enz. In 't algemeen is trouwens het onderwerp voor ons taalgevoel scherp gescheiden van het predicativum. In de zinnen: *De man loopt, Hij is de man, Hij ziet de man* is *de man* overal formeel gelijk, toch voelen wij, dat het in de eerste zin syntakties iets anders is dan in de tweede en derde: dat komt door de betekenis-betrekking tussen subjekt en predikaat, waarmee formeel nog altijd de congruentie in persoon en getal correspondeert: *De man loopt*, maar *De mannen lopen, Ik loop*.

Uit het voorafgaande betoog zal voldoende blijken, hoeveel meer de nieuwe spelling rekening houdt met de taal zelf dan de oude. In de grammatika van het beschaafde Nederlands is de onderscheiding van predikaatsnomen en voorwerp een anachronisme van enige eeuwen, kunstmatig in stand gehouden door de verouderde orthografie, de onderscheiding van datief- en accusatief-objekt (alias meewerkend en lijdend voorwerp) een anachronisme van verscheidene eeuwen meer, in de hand gewerkt door de noch foneties noch histories gerechtvaardigde scheiding tussen *hun* en *hen*. De zaken zijn inderdaad veel eenvoudiger dan de grammatika ze pleegt voor te stellen: In alle zinnen van 't hier behandelde type hebben we de drie zelfde zindelen: 1. onderwerp, 2. verbum finitum, 3. predikaatsnomen. 2 en 3 vormen samen het gezegde, maar er is geen bezwaar tegen, om deze naam ook voor 2 alleen te gebruiken. Wanneer wij deze eenvoudige drieledige zinnen vervangen door meerledige, bijv. *Ik geef die man een boek, - Ik noem die man mijn vriend*, - dan is ook op deze zinnen al wat hierboven gezegd is van toepassing. In het eerste voorbeeld zijn *die man* en *een boek* beide predikaatsnomen, in het

tweede *die man* en *mijn' vriend*. Natuurlik staan niet al die predikaatsnomina op één lijn, ze hebben niet alle presies dezelfde eigenschappen; maar ik zal hier nu niet verder op ingaan. Of men bij 't schoolonderwijs aan verdere klassifiseringen veel tijd wil besteden, dat moet iedere leraar voor zichzelf weten. Het komt mij voor, dat dergelike oefeningen alleen dan nut hebben, als de leraar ze beschouwt als een middel om de leerlingen over de taal te doen nadenken en ze zodoende - volgens de methode van Socrates! - het moeilike, soms onmogelike van een volkomen bevredigende grammatiese klassifisering te doen voelen, m.a.w. ze door eigen onderzoek het eigenaardige karakter van 't psychiese verschijnsel, dat taal heet, te doen begrijpen. Maar dat vereist een ideale dosent!

N. VAN WIJK.

Verklaring van vreemde woorden op onderwijzers-examens.

Het is niet te ontkennen, dat er een aantal vreemde woorden zijn, die een beschaafd man dient te kennen. Iemand die in dezen tijd raar kijkt tegen woorden als motie, federatie, altruïsme, emancipatie, zoo iemand kan bezwaarlijk verlangen, voor vol te worden aangezien. *Omdat iemand, die deze woorden niet kent, ook met de zaken niet op de hoogte is*; dus: een te kort aan leven en cultuur heeft....

Maar iedereen zal inzien, dat men een zoodanig te kort aan beschaving *niet* wegneemt, door een der *verschijnselen* er van weg te moffelen. Dus: door iemand van een rist vreemde woorden de ‘beteekenis’ te laten leeren.

En toch, iets anders kan de heer R. [RIJPMA, *De Nederlandsche Taal*] met z'n rijen vreemde woorden niet bedoelen. En hij moet ook maar niet beweren, dat-ie iets anders bedoelt; we hebben er alleen mee te maken, wat er *gebeurt*, als iemand voor de hoofdakte studeert, en van z'n leider dergelijke opgaven krijgt. En.... wat er gebeurt, als er op het examen zulke dingen worden gevraagd, hetgeen de heer R. schijnt te verwachten. *Dan wordt er komedie gespeeld*.

En, eenmaal de komedie aan de gang, wel, dan kijkt men niet op 'n paar vreemde woordjes meer of minder. Wel ja, niet waar, als men een ontwikkeld mensch is door honderd vreemde woordjes te leeren, waarom zou men dan niet buitengewoon ontwikkeld worden, voor de moeite van 'n twintig woordjes meer. En ach, waarom zou men dan nòg niet een tiental woordjes er bij leeren, als men daarmede zichzelf kan promoveeren tot een zeldzaam universeel wonder van titanisch, cosmopolitisch, diabolisch, kleptomanisch, ephemerisch, industrieel-epigonisch, decadent-demonisch, exorbitant-fata-morganatisch.... filigraanwerk in 't geestelijke?

(TH.J. THIJSSEN: *Onze Taalstudie* in *De Nieuwe School*, Desember 1908).

Taaleenheid in spreken, schrijven en spellen.[1)]

Een woord is een teken, een klankteken, en spreken is telegraferen. Ik telegrafeer aan u, omdat ik mijn gedachte op geen *andere* wijze tot u kan brengen, en u zit daar gereed met uw oor om mijn tekens te ontvangen en uw wakker brein zal ze vlug tezamen lezen om de be-tekenis te construeren. Als ik een beeld van een winterlandschap of een kindergezichtje in mij had, dat zou ik u als ik schilder was, *zonder tekens* en met de schijn der konkrete individueel opgevatte werkelikheid zelve kunnen mededelen, maar mijn abstraksie van het Leven, mijn begrippen als zodanig, zijn niet mededeelbaar dan door middel van tekens. Wat is nu de voorwaarde dat wij elkander zullen begrijpen? Dat *mijn* tekens *uw* tekens zijn: dat wij voor de begrippen waarmee ik deze avond werken zal, *dezelfde* tekens zullen gebruiken. Dat er inderdaad Taaleenheid tussen ons bestaat, daarvan ga ik inderdaad uit. Toch heeft ieder van ons zijn *eigen* taal, zò als ieder hier zijn eigen gezicht en houding en gang, zijn eigen wijs van bestaan heeft. Over deze stelling wil ik het tans niet breedvoerig hebben, maar ik moet er toch van uitgaan om een goede voorstelling van *Taaleenheid* te geven. In *taal* zijn twee dingen: het teken (*klank*teken) en de betekende zaak, het begrip (om de *grammatikale woorden* en *vormen* nu daar te laten). *Noch* de tekens nu, *noch* de betekende begrippen zijn bij wèlke twee individuen ook, allemaal gelijk. Ik denk mij *twee* van *ons*, die hier aanwezig zijn. Ik neem van beide de gehele inhoud van hun ziel: ik neem er bij in aanmerking *al* die begrippen die *bezig* zijn zich bij hen te vormen, te vèrvormen: die inhouden nu, waarover zij in woorden kunnen gaan spreken, zijn bij geen twee van ons gelijk. En evenmin zijn gelijk de hoorbare uitingen in tekens. Ook al kiezen wij twee die van kindsbeen af in eenzelfde milieu opwiesen, uit dezelfde hoek van 't land zijn, dan zal er nog zoveel verschil zijn in de bouw en de gesteldheid van de spraakorganen en geheel de fysieke levensbeweging, dat hun taal-geklank een ander zijn zal. Konkreet genomen is er geen algemene taal, is er geen andere dan individuele, elk de zijne. En

1) Lezing, gehouden te Haarlem, in 1900.

gelet op het grote verschil in kennis, voorstelling en opvatting van de dingen die samen iemands wereld vormen, zullen geen twee mensen elkaar volkomen verstaan, - alle begrijpen is bij benadering: hoe ver het begrijpen zal gaan, dat hangt van velerlei omstandigheden af. Een *volkòmen* taaleenheid tussen personen bestaat er niet. Als ik zeg: ‘de melk is opgeslagen’, dan verstaat iedereen mij, maar als ik het heb over de ‘School’, en het ‘Kind’, dan verstaat zelfs niet iedere schoolman mij, en wel geen twee schoolmannen denken bij de grote woorden van hun beroep hetzelfde.

Nu wens ik niet tot u te spreken over het *geestelik verstaan* van *elkander* maar over de tekens als tekens. Een Nederlander en een Fransman verstaan elkander niet, en evenmin een Hollander en een Friese boer. Maar *wel* verstaan doen twee Friese boeren elkander. En evenwèl is het *dezelfde* taal *niet*. Maar de som van de overeenkomsten staat in zodanige verhouding tot de som van de verschillen, dat het verstaan gemakkelik is. Mag ik hier even een term bepalen die ik nog al eens zal nodig hebben? Wanneer de talen van twee individuen de indruk maken van bij alle verschil toch *dezelfde taal* te zijn, dan noem ik die beide talen *elkanders dialekt*. Zo is de taal van Zwollenaar A het dialekt van de taal van Zwollenaar B. Elk Zwollenaar nu spreekt zijn eigen taal, maar al die talen zijn elkanders dialekt. Anders uitgedrukt: de Zwollenaars hebben onder elkander een *betrekkelike taaleenheid*. En zoals het met de Zwollenaars is, zo is het met de Steenwijkers: er is een betrekkelike taaleenheid, die Steenwijks heet. Een Steenwijker en een Zwollenaar verstaan elkander. Maar als de Steenwijker spreekt van *sierep* voor stroop, en van *eek* voor azijn, dan staat de Zwollenaar verlegen, en al verstààt hij wel, het valt de Zwollenaar op als hij hoort van zāānd en māānde voor *zand* en *mande*, van *pottien, lattien, pattien* voor *pöttien, lättien, pāgien* (potje, latje, paadje). De Steenwijkers onder elkander daarentegen, vinden dat die Zwollenaars eenràre tààl pràten. Als de gelegenheid schoon is, dan plaatsen ze heel graag de aardigheid:

> Broot, bri-j en proemen (hoort u wel dat brouwen?)
> Broot, bri-j en proemen
> Dōr kön de Zwolsen op roemen.

De Zwolsen! want zij Steenwijkers, zijn trots op hun mooie, krachtig ratelende voor-*r*. Maar vormen nu het Zwols en het Steenwijks samen, bij al hun hoogst eigenaardige verschillen, òok niet weer een *betrekkelike taaleenheid*? Het begrip *taaleenheid* is dus zeer relatief. Op dezelfde wijze is ook het Nederlands dialekt van het Duits of, wat ik even goed kan zeggen, het Duits dialekt van het Nederlands.

Een Nederlander verstaat een Duitser wel *niet*: het totaal van de verschillen dringt zich meer op dan het totaal van de overeenkomsten. Maar bij langer verkeer, door luisteren en opletten, komen zòvele wezenlike punten van overeenkomst tussen de massa van de verschillen door voor den dag, dat verstaan mogelik wordt. Nederlands en Duits blijken dialekten van elkander te zijn: het is dezelfde taal maar anders, het zijn verschillende talen maar dezelfde. Als wij de taal van een individu dus niet dadelik verstaan, dan is dit nog geen bewijs dat zijn taal niet is, dialekt van de onze. Ook een Hollander verstaat niet in allen dele een onvervalste Zwollenaar: *oe ei tat* is heel iets anders dan *hoe heb je 't gehad*, en *wi-em* klinkt heel anders dan *we hebbe*. Maar toch zal er allengs een *herkennen* komen van de eigen taal *in* de taal van de vreemde. En zo vormen Haarlems en Zwols een betrekkelike taaleenheid, al vormen Haarlems en Gouds een *nauwere* eenheid, zoals het Zwols en het Steenwijks.

Ik geloof, M.H., dat ik het begrip Taal-eenheid in 't algemeen nu voldoende heb toegelicht en wel aldus besluiten kan: Ondanks het Individuele van alle Taal, bestaat de taal in groepen van onderling meer verwante taal sprekende individuen, levende in eenzelfde gewest, in eenzelfde streek, in het zelfde dòrp of in dezelfde stàd van een streek, ja verder nog - behorende tot dezelfde stand van mensen in die bepaalde stad.

Nu bestaat er in Nederland nog *een zeer biezondere taaleenheid*. Laat eens bij elkaar zitten een Delfzijler, een Zierikzeeënaar, een Maastrichtenaar, een Amersfoorter en een Haarlemmer, en laat elk van die mensen horen tot wat men naar 't uiterlike levensvertoon noemt: de beschaafde standen. Die Delfzijler en die Zierikzeeënaar nu b.v., zullen in hun dageliks bedrijf de tongval spreken van hun stàd, maar nu zitten al deze mensen samen op een en dezelfde Hollandse boot tussen Schoonhoven en Rotterdam. De Lek is daar prachtig; en het weer is mooi. Ze zullen in druk gesprek met elkaar zijn, ze hebben het over verschillende onderwerpen, ze knopen hemel en aarde aan elkaar vast (laat ze 't hebben over de politiek), in de gezelligheid van 't bijeenzitten hebben ze alle gedwongenheid en stijfheid afgelegd; maar.... ze zijn beschaafde mensen. Wat horen we nu? We krijgen de indruk, en die indruk krijgen ze van elkaar, dat er niet maar een *zekere* taaleenheid tussen hen is, maar dat zij spreken (het individuele daargelaten) in enger zin dan 't van Zwollenaar en Steenwijker en van Haarlemmer en Zwollenaar geldt, - *dezelfde taal*. Als de Delfzijler en de Zierikzeeënaar hun *dagelikse* taal nu spraken, zouden we hen onwillekeurig van deze taaleenheid

uit gaan zonderen. Maar *deze twee* hebben nu tweeërlei taal in hun macht: hun streekspraak en.... de taal die uit de mond van die anderen wordt vernomen.

Dit verschijnsel nu, dat mensen uit de verst uiteenliggende en afgezonderdste hoeken van 't land een Taal-eenheid onderling hebben, definieer ik aldus: er is in Nederland, *behalve* de volkstalen, een *Algemene Beschaafde Taal*; en deze Algemene Beschaafde Taal noemen we *Het Nederlands*. Minder juist is het, dunkt mij, om dit '*Het Nederlands*', deze taal bij uitnemendheid: *De Moedertaal* te noemen; - want zeer groot is, vooral buiten Holland, het aantal beschaafde lieden die van hun moeder een *andere* taal hebben geleerd: zoals *ik*, Zwollenaar; hoe vaardig een Zwollenaar het Algemeen Beschaafd ook mag spreken, het Zwols blijft toch zijn *moedertaal*, en wie weet als hij oud is geworden en de dagen van zijn energie zijn voorbij, of die taal van zijn moeder zich niet weer in hem los zal maken uit zijn diepste indrukken en herinneringen, en weer zijn gemakkelikste en liefste worden; en hiervoor wou 'k het woord Moedertaal bewaren.

Maar is nu deze hoogste Taal-eenheid in Nederland absoluut? Of is ze ook weer betrekkelik? Al weer: elk individu heeft zijn dialekt: vergeleken met de taal van elk ander beschaafde, zullen er zich verschillen, vele ook zich geregeld voordoende verschillen zijn, en het hele geklank van hun taal zal zijn *iets anders*. Als ik nog even komen mag op de innerlike verschillen: Er zijn individuen die zeeman zijn, en wel bij koopvaart of Marine, die officier zijn of bij 't onderwijs, bij Lager of ander, die student zijn (lid van 't corps of niet), of schilder, of handelsreiziger, want behalve de taaleenheden Zwols, Middelburgs, Haags, zijn er nog heel andere *kringen* van nauwverwante individuele talen: er is militaire taal, zeelieden-taal, schoolmannen-taal, jagers-taal, spelers-taal; er is taal van Katholieken en van Israëlieten; taal van Kalvinisten en van Moderne Christenen, van beoefenaars van de Godsdienstgeschiedenis en van, ten opzichte van de Godsdiensten, nog heel anderen; zeer eigenaardig is de taal van socialisten, die b.v. aan arbeider, menschwaardig bestaan, volksvertegenwoordiger, klasse, en een macht van woorden en uitdrukkingen een geheel andere zin hechten dan nu nog de grote massa van de mensen doet. Neem nu nog b.v. eigenlik aristokratiese personen, en hofmensen. En denk nog aan 't verschil van vrouw en man, en aan kind, jongmens en volwassene. En nu hoort elk individu gelijktijdig in *verschillende* kringen thuis en de kringtalen zullen zijn spreken *in 't algemeen beïnvloeden*. Hierover wil ik het echter nu niet hebben.

Er is nog iets anders. In het beschaafde spreken van Zuid-Hollanders b.v. zijn woorden, uitdrukkingen en spraakkunstige vormen, die ik, een Overijselaar geboren en getogen, nooit zal gebruiken of altans eerst allengs uit de omgeving te midden waarvan ik leef, zal *overnemen*. Een appel of peer die ik *buikziek* noem, heet *beurs* in mijn Holland. Voor *lompen en botten* zegt men er *lorren en benen. Het school, het kostschool* zal men van mij, Overijselaar, nooit horen. Ik zeg nooit anders dan: *iemand krabben* (met z'n nagels): in mijn Zuid-Holland *hoor* ik altijd *iemand krabbelen*; een muur krabt men er af, maar met zijn nàgels kràbbelt men. Een arreslee heet in de streek van Gouda een 'tikker' of 'arretikker', en arren is 'tikkeren'. *Koon* voor *wang* is in Zuid-Holland heel gewoon. En ook in de Camera Obscura heet de bekende groente niet *porselein* maar *postelein*. Algemeen Hollands is *ik mankeer niets* en *ik scheel niets* waarvoor ik van mijn Overijsels. uit nooit anders zeg dan: *mij mankeert niets, mij scheelt niets*. Het ene als het andere is *beschaafd*. Wat is de zaak? - dat het Algemeen Beschaafd gesproken van lieden uit het Oosten b.v. niet *in alles* hetzelfde is als het Algemeen Beschaafd gesproken van Hollanders: en dit zit hierin dat onze Algemene Beschaafde Taal overal staat onder de invloed van de *Volkstalen*. Hoe langer men acht geeft, denk ik, op het taalgebruik ook van beschaafde Noord- en Zuid-Hollanders, hoe meer men er toe neigen zal om *niet* dààrin de stempel van het Beschaafde te erkennen dat het zogenaamd niet te horen is uit welke streek van het land iemand is, daarin dat hij geen woord, geen uitdrukking, geen grammatikale vorm gebruikt of Professor Die en Minister Die gebruiken het ook. Wat iemands taal als beschaafd doet accepteren is de totaal-indruk die we van iemands spreken ontvangen. In vele hoofden spookt de leer dat men de beste taal hoort van mensen die alle dagen letters eten en de allerbeste wel van lieden die de achttiendeëeuwse schoolgrammatica op hun duimpje hebben en de woordbeschouwerij verstaan. In werkelikheid is onze taal-moraal een andere, - in werkelikheid oordeelt uw gezond verstand en uw goede smaak naar de totaal-indruk. En zò ontaard zijn wij waarlik ook niet, of er zijn nog wel Ministers en Professors die onbewust en met bewustheid oordelen en te werk gaan ook naar inspraak en leiding van goede smaak en 'bon sens'. Wat heeft het gezond verstand er mee te maken? Ik meen dit: een woord, door mij niet gebruikt, kan op zich zelf mij onverstaanbaar zijn; maar een woord *is* ook niets op zich zelf, het komt levend niet voor op zich zelf, we verkrijgen het eerst door ontleding van de levende taaleenheid - de Zin; in de zin staat het woord in een eigenaardig

verband en als we samen praten dan gaan we uit van de voorstellingen, van de dingen. Bij 't gebruik van woorden die niet algemeen zijn, komt het er op aan of ze in hun verband direkt door ieder ontwikkeld man of vrouw goed opgevat worden. Er zijn wel mensen die net doen of ze dadelik lachen moeten, als ze een ding anders horen noemen dan zij 't gewoon zijn, maar ze weten niet dat die of die andere even hoog beschaafde 't weer anders noemt dan zij en lacht om *hun*. Dit komt naar mijn mening voort zowel uit een verkeerd begrip van beschaving als uit een onjuist taalbegrip. Het is toch, vind ik, volstrekt geen bewijs ook van goede smaak. Net andersom. Als ik kiezen moet tussen uniformiteit of verscheidenheid in de massa van de enkele dingen die het Leven vormen rondom mij heen, dan ben ik voor verscheidenheid. Ik zie liever, te Scheveningen, de dames in hun grote variëteit van kledij, dan op het Binnenhof de zwartgerokte heren. Ik zou hier een prachtige ontboezeming kunnen houden nietwaar, over de natuur en haar rijkdommen. Maar ik zal me bedwingen en verwijs u naar de botanisten en de dierkenners, naar de schilders en de poëten. *Ik hou* van variëteit, *veel*. Ik houd er niet van als in een gezelschap van mensen alles zo eender lijkt, als niets uitkomt van het biezondere dat toch in al die mensen is. Het mankeert dan nog maar, dat we allemaal gelijke neuzen voor ons hoofd zetten. Als ik mij in de wereld amuseeer, dan is het niet het minst hierom, dat het er zo rijk is. Wat is 't een genot, om eens over de straat gaande, of in een gezelschap, naar de gezichten van de mensen te kijken, 't hoeven niet allemaal mooie te zijn of karaktervol, als ze maar tiepies zijn, en de komiese en de gekke doen er geen kwaad aan. En het lelikste vind ik allemaal mensen die dezelfde meningen en gevoelens er op na houden, die dezelfde dingen heten mooi of lelik te vinden, die voorgeven dezelfde gewaarwordingen en sentimenten te hebben. Ik krijg dan altijd het gevoel, dat ze nièt voelen, nièt zien en niet dènken, dat zij hun eigen persoonlikheid zijn afgestorven, het beste in hun hebben prijsgegeven voor.... ja voor wat, ik geloof voor wat gekke inbeeldingen van o zo beschaafd zijn en o zo gedistingueerd en o zo hoog uitprijkend boven 't lager aards gewemel. Ik beweer dat personen die zich aldus cellulair gevangen hebben gezet in een stelsel van konvensies, altijd *lelik zijn*. En hoe of 't nu ooit een bewijs van echte goede smaak zal zijn, zich zelf op *lelik* zijn toe te leggen! En zoals met alles, zo gaat het mij met de Beschaafde Taal. Ik hoor daarin graag enige verscheidenheid. Als ik ergens van jongere of oudere Beschaafde mensen iets hoor, een vorm of woord dat geen effekt van

platheid geeft en dat ik nooit of weinig hoorde, een woord eigen aan dat land, die streek, die stad, dan bekoort mij dat, ik voel er het leven in, ik ben weer in de rijkdommen van de natuur, ik geniet er van en ik denk: Kijk, de beschaving sluit de verscheidenheid toch niet uit. Ik mag graag aan iemand zo lichtelik, zo eventjes, zo nu en dan hòren, dat hij hier of daar van daan is. Dat geeft kleur, dat typiseert weer, dat breekt de eenvormigheid. Waarom zou het met taal anders zijn dan met kleuren, met wijnen, met bloemen. Het is de totaal-indruk van de sprekende persoon, van de zich uitende persoonlikheid vooral die ons zijn taal al of niet als goed en beschaafd doet aannemen en *hier vloeit uit voort*: dat de ene mens zich *meer* tongval in zijn spreken zal kunnen permitteren dan de andere.

In werkelikheid is de Algemene Beschaafde Taal, al is het grote fonds hetzelfde, volstrekt geen absolute eenheid. Maar de verscheidenheid is zo ver van overdadig, kwistig, of zelfs maar rijk te zijn, dat veel menschen wel degelik in de mening verkeren, dat het Beschaafd is een bepaalde voor allen gelijk geldende woorden- en uitdrukkingenvoorraad en ook zodanige grammatica bestaat. Ik kreeg indertijd eens een briefje van een krant-administrasie. Ze hadden een prijsvraag geplaatst: die uit het woord *kroningsfeest* de meeste woorden haalde, kreeg de prijs. En in het briefje stond, of ik hun mee wou delen of het woord ‘kòningsfeest’ dat een van de inzenders genoemd had, een Nèderlands wòòrd was, want - het stond niet in 't woordenboek. Dit woord is natuurlik honderdmaal door Beschaafden gevormd, verbeeld u: ‘koninginnefeest’, of dat Nederlands is: maar.... 't staat niet in 't woordenboek. Dit denkbeeld dat de goeie taal in 't woordenboek staat, is juist niet zeldzaam. Het woord ‘koningsfeest’ is nu geen dialectwoord, maar deze zelfde mensen zullen u natuurlik òòk gaan vragen of *postelein* voor *porcelein, andivie* voor *andijvie, schaatsenlopen* voor *schaatsenrijden* wel goed Nederlands is. De verschillen zijn niet zo menigvùldig, en men moet inderdaad op Taal gelet hebben en zich van z'n observasies onbevooroordeeld rekenschap hebben gegeven, om te weten dat in 't algemeen het Beschaafd dialècties genuanceerd is, door de volkstalen altijd-door beïnfluenseerd wordt. We horen het Beschaafd-Zeeuws-genuanceerd, Gronings-genuanceerd, Fries-genuanceerd, Amsterdams, Haags, Rotterdams, Almeloos en Zwols genuanceerd, etc. etc.

Het is niet altijd gemakkelik te zeggen met wèlke nuance we te doen hebben. Hier zou een kennis van de levende talen rondom ons heen voor nodig zijn, veel groter dan iemand ze tegenwoordig nog bezit. Daarbij komt: verschillende en zelfs ver van elkander ver-

wijderde dialekten kunnen vormen en woorden gemeen hebben: *Zoenen* is Hollands, maar *kussen* is zowel Zeeuws als Overijsels. Die op de taal wil gaan letten, moet ook niet vergeten, dat het Beschaafd van een Overijselnaar zich later nog weer met ander dialekt mengen kan. Mijn eigen taal is niet zonder invloed van 't Zeeuws gebleven en ik onderga nu sinds enige jaren de invloed van 't Zuid-Hollands, - die invloed is merkbaar. En dit moet niet vergeten: dat dikwijls van twee vormen, neem maar *porselein* en *postelein* de ene veel vaker in boeken wordt aangetroffen (wat in verband kan staan met onze schrijftaal, - onze litteraire traditie) en veel mensen menen dat het nu die ene vorm bepaald zijn moet. Ook kan de invloed van 't boek, bij die veel lezen, onwillekeurig zijn. Naar het het meest in geschriften voorkomende woord richt zich ook de man die in zijn jeugd altijd dialekt heeft gesproken. In Holland is het bezittelik voornaamwoord van de twede persoon *U: U* vader, *U* moeder. Een Overijselsman nu die allengs beschaafd heeft leren spreken, zal altijd de vorm *uw* hebben, met *w*. Let wel, in zijn dialekt heeft hij even gòèd de vorm *u*, zonder *w*: naast *ow vaeder* zegt hij *oe* vaeder. Maar de Algemene Taal kent hij weinig anders dan uit het boek, dat alleen *Uw* heeft. Een Zwollenaar zegt aardappels (eerappels), en ik, Zwollenaar, heb een tijdlang gemeend dat *aardappelèn* de eigenlik beschaafde vorm zou zijn (net als *kinderen, wortelen, eieren, boterhammen, armen, darmen*), tot ik in Holland gewaar werd dat *aardappèls* een wezenlik beschaafde vorm was. Bedenk hierbij dat een Saks veel meervouden op -*s* heeft die in het boek nooit of zelden maar worden aangetroffen: arms, darms, eiers, boterhams; en dat het meervoud op -*en* in litteraire taal vaak edeler, in gelegenheidstaal vaak deftiger, en *gewoon gesproken* gedistingeerd is. Uit hetgeen ik opmerkte laat het zich verklaren hoe zulk een met vlotheid Beschaafd sprekend Oosterling niet zelden het kompliment van biezonder zuiver te spreken te beurt valt. In den regel zal niets minder waar zijn; meestal zit zijn taal vol dialectisme, wat in een gesprek van een half uur natuurlik niet altijd blijkt, en is zijn klankvorming echt dialekties, maar zijn spreken doet de ander denken aan geschreven taal en hij noemt het zuiverheid.

Eindelik moeten we bij 't beoordelen en determineeren van iemands taal bedacht zijn op de invloed van wat men in engere zin kringtalen noemt. Wanneer een beschaafd man *peerd* zegt voor paard, dan is hij zeker geen gewoon stads Overijselnaar; - die richt zich bij sterk uitkomend verschil naar het boek en zegt zonder mankeren *paard*; maar het zal een man zijn voor wie *peerd* een techniese term

is, als hij niet is een paardekoper van professie hier of daar vandaan, dan zal hij artillerie-ofsier zijn. Als iemand zegt *waereld*, dan kan hij b.v. een Zeeuw zijn, maar hij ook zijn een predikant, want *waereld* is ook een dichterlike en retoriese vorm; het zou ook kunnen zijn zulk een oudere of oude van dagen die geboren en getogen is in de beschaafde kringen van het Holland uit de dagen der Camera Obscura. Van mensen, die veel bijbellezen, kan men sommige bijbelse woorden verwachten, - die behoren dan tot hun godsdienstige kringtaal; maar dit zouden meteen Zuid-Nederlandse vormen kunnen zijn, er *is* immers in de Statenvertaling een rijk Zuid-Nederlands element; zo kan het Vlaamse woord komen uit on-Vlaamse mond. U kent het woord *kopie* in de zin van tekst voor de zetter van een te drukken boek of artikel; het wordt ook gehoord als *kopij* (vgl. *poëzij, harmonij, melodij* in de literaire traditie) maar het is de beroepsterm van zetters en drukkers.

Bedenken we nu nog dat buiten de invloed van volkstaal en kringtaal, het Beschaafd toch niet de Uniformiteit heeft die het door oudere taalkundigen zo graag werd toegeschreven. Als in alle taal werden en worden ook in het spreken van Beschaafden allerlei dubbelvormen voortgebracht, zijn er allerlei dubbelvormen in het Beschaafd gebruik aanwezig. Tal van substantieven hebben zowel *de* voor zich als *et*, ook zonder verschil in betekenis. Tal van substantieven hebben twee, drie en vier meervoudsvormen. Genoeg werkwoorden vertonen een sterke en een zwakke, een zwakke en een sterke verleden tijd. Er zijn er met twee zwakke vormen, als *bonzen* en *plonzen: bonsde* en *bonste, plonsde* en *plonste*. Naast *je hebt*, staat *je heb*, naast *u hebt, u heb* en *u heeft*, etc. etc. In grammatikaal opzicht is er vrij wat verscheidenheid in de Algemene taal, buiten de dialektiese invloeden, en meer dan de gewone Spraakkunst er doet kennen.

(*Wordt vervolgd*).

J.H. VAN DEN BOSCH.

Purisme.

Het Frans in Canada zit vol Anglicismen. Men hoort er zeggen *moi pour un* (in plaats van *quant à moi*), *il n'y a pas de soin* (voor *cela va bien*). De heer COUCHOUD, die deze en nog andere staaltjes meedeelt (in de *Revue bleue* van 20 Mei 1905), voegt er bij: ‘Het merkwaardigste is dat men 't zeer heeft begrepen op Engelse *woorden*. Men verandert *square* in *carré, rails* in *lisses*, 't Amerikaanse *wagon* in *char* enz. En terwijl men de woorden vervolgt, laat men de taal zelf verengelsen.’ - Zo gaat het overal: men drukt zijn afkeer van vreemde woorden uit in een taal vol -ismen.

H.

De jongste wereldtaal (het Ido).

Van de illusie dat men één taal zou kunnen maken voor de gehele mensheid, een taal die de nationale talen zou verdringen, is men, geloof ik, vrij wel genezen. Ernstige mensen begeren tans niet meer dan een internationale taal die naast de afzonderlike talen van ieder volk behoorde te bestaan. Maar ook bij die gewijzigde voorstelling van een wereldtaal hebben de voorstanders bijna alle linguisten tegen zich; aan hun zijde staan echter o.a. twee geleerden die door alle beoefenaars van de taalwetenschap tot de uitnemendste vertegenwoordigers van hun vak worden gerekend. Het zijn HUGO SCHUCHARDT en OTTO JESPERSEN. Hoe moet men die twee uitzonderingen verklaren?

Ik geloof dat SCHUCHARDT tot zijn zienswijze is gekomen door zijn studie van het Kreools. In die mengeltalen, ontstaan door de kennismaking van Europeanen (meest Portugezen) met gekleurde volken, leerde hij doeltreffende middelen van gedachtewisseling kennen tussen mensen van zeer verschillende denkwijze; hij ziet er ook het bewijs in dat kunstmatige talen zeer goed mogelik zijn. Immers dat Kreools van Afrika en Azië is volgens hem ontstaan door de spontane behoefte der Portugezen om hun taal te vereenvoudigen. Zij wilden zo spoedig mogelik aan de inboorlingen zich verstaanbaar maken, en ‘wierpen daarom zelf alle ballast van hun taal over boord, in de eerste plaats de vervoeging van het werkwoord; ze werden hoe langer hoe knapper in dat radbreken van hun taal, naarmate ze verder doordrongen en met meer volkstammen in aanraking kwamen.’[1)] Het waren dus de Portugezen die zeiden: ‘ik komen morgen,’ ‘jij geven brief daar aan koning’ enz.[2)] - Zou het inderdaad zo gegaan zijn? Om het te geloven zou men moeten aannemen dat die Portugese zeevaarders zich bewust waren van 't moeilike van hun taal en wisten waarin voor negers en Aziaten de moeilikheid gelegen was, met andere woorden

1) *Weltsprache und Weltsprachen*, Straatsburg 1894, blz. 16.

dat zij aan taalstudie hadden gedaan. Maar dat is al heel onwaarschijnlik, en zo blijft er geen andere verklaring over dan dat de verbastering in vreemde mond werd gevormd, niet uit overleg maar door gebrekkige nabootsing, en dat de Portugezen tot op zekere hoogte die gebroken taal overnamen; zij adapteerden zich aan het geradbraak, omdat zij bemerkten dat ze op die manier beter werden begrepen. Zo stamelt ook menige moeder met haar zoontje mee, niet volgens een door haar bedacht sisteem van vereenvoudiging, maar naar 't model dat het onvermogen van haar kind heeft gegeven. - Naar mijn overtuiging bewijzen de Kreoolse idiomen dan ook in 't geheel niet de mogelikheid van een kunstmatige taal; toch geloof ik dat voornamelik op 't hier besproken misverstand SCHUCHARDT's verdediging van die mogelikheid berust.

Voor JESPERSEN is eenvoud van taal een kenmerk van voortreffelikheid[1)]; dat men bij onderling goedvinden vereenvoudiging van taal regelt acht hij wenselik en bereikbaar, want hij is een der overtuigdste tegenstanders van de theorie dat de taal een natuurprodukt zou zijn, een organisme dat zich ontwikkelt volgens wetten waarop de menselike wil geen invloed kan hebben. Neen, spreken is een vermogen van de mens, en de uitoefening van dat vermogen geschiedt niet van zelf, zonder zijn bewuste wil (gelijk b.v. het geval is met de bloedsomloop), maar moet aangeleerd worden. Daaruit volgt dat keus hier mogelik is en dat men door regeling van de omstandigheden op die keus invloed kan hebben. De sterrekundige moet volkomen passief blijven ten opzichte van het voorwerp van zijn studie, de botanicus is reeds in staat bepaalde wijzigingen teweeg te brengen, maar de taalkundige kan nog veel verder gaan, hij kan tot op zekere hoogte een taal maken.[2)]

1) JESPERSEN, *Progress in Language*, Londen 1894, blz. 13: ‘die taal staat het hoogst die er 't best in slaagt om veel te doen met weinig middelen of, met andere woorden, die in staat is om door 't eenvoudigste mechanisme een maximum betekenis uit te drukken.’ Het Engels is voor hem 't voorbeeld van een voortreffelike taal.

2) JESPERSEN, *Phonetische Grundfragen*, Leipzig - Berlijn 1904, blz. 34. Het hoofdbezwaar tegen een kunstmatige taal, dat ik in de volgende bladzijden zal aanwijzen ('t invoeren van de eigen syntaxis, de eigen woordschakeringen en de eigen zegswijzen door ieder volk) weerlegt JESPERSEN in zijn Deense brochure (zie vlg. blz.) als volgt: 1°. Ook in een natuurlike taal is geen absolute eenheid; 2°. De praktijk heeft bewezen dat er in een kunstmatige taal genoeg eenheid kan zijn om 't begrijpen van elkander mogelik te maken. Dat laatste ontken ik; wat het eerste betreft wijs ik op het reusachtige verschil in graad.

Beide geleerden geloven dat het streven naar een taal die door 't grootst mogelik aantal mensen gebruikt kan worden volkomen gewettigd is. SCHUCHARDT heeft zich tot heden bepaald tot de theoretiese verdediging van de beweging om zulk een taal te scheppen; JESPERSEN is verder gegaan en heeft in een afzonderlike brochure en in een inleiding op een 'International-deutsches Wörterbuch' een bepaalde kunsttaal aanbevolen.[1)]

De beschrijvers van de verschillende pogingen die reeds gedaan zijn om een wereldtaal te scheppen, de heren COUTURAT en LEAU,[2)] verdelen de 60 sistemen die zij bestudeerd hebben in drie groepen, n.l. *les systèmes a priori, les systèmes mixtes* en *les systèmes a posteriori*; bij de eerste groep zijn logika en begripsontleding bijna uitsluitend aan het woord, met het bestaande wordt geen rekening gehouden; de laatste groep maakt gebruik van woorden die nu reeds internationaal eigendom zijn en sluit zich aan bij de tans het meest verbreide talen; wat *le système mixte* is duidt de benaming zelf aan. In de eerste groep komen stelsels voor die van bewonderenswaardig vernuft getuigen, maar tevens van volslagen minachting der eisen van de praktijk; het is geen wonder dat een taalgeleerde en een polyglot als JESPERSEN alleen iets kan verwachten van een sisteem dat zich zo nauw mogelik aansluit aan hetgeen de Westerse beschaving algemeen bekend heeft gemaakt. Wat hij tans aanbeveelt is het werk van een internationaal komité dat, na langdurige en zorgvuldige beraadslagingen, de wereldtaal van DR. ZAMENHOF, het *Esperanto*, zeer vereenvoudigd en verbeterd heeft. De veranderingen komen op het volgende neer: Afgeschaft zijn alle letters die door aksenten of biezondere tekens onderscheiden werden, waardoor een alfabet is ontstaan dat overal gedrukt kan worden; verdwenen zijn ook tal van verbindingen van medeklinkers die voor vele volken, b.v. voor de Fransen, moeilik waren uit te spreken. De vormleer is vereenvoudigd door het weglaten van alle buigingsvormen bij het zelfstandig naamwoord, behalve de onderscheiding van enkel- en meervoud; het bijvoeglik naamwoord

1) JESPERSEN, *Folkesprog og Verdenssprog*, Kopenhagen 1907; L. de BEAUFRONT und L. COUTURAT, *International-deutsches Wörterbuch* (Linguo internaciona di la Delegitaro, Sistemo *Ido*), Vorwort von Prof. O. JESPERSEN, Stuttgart 1908. JESPERSEN vindt in zijn brochure (blz. 12) de beste naam voor de nieuwe taal *Ilo* (*I*nternaciona *L*ingu*o*).

2) *Histoire de la langue universelle*, Parijs 1903. Over het vraagstuk dat hier besproken wordt zie men de voordracht van Dr. A. KLUYVER, getiteld *Over het denkbeeld van een kunstmatige internationale taal* en opgenomen in *Handelingen en Mededeelingen van de M. der Nederl. Letterkunde over het jaar 1907-1908*.

heeft slechts één vorm. Veel moeite is besteed aan het vokabularium. Men heeft het aantal ‘wortels’, waaruit de woorden door voor- en achtervoegsels gevormd worden uitgebreid en daarbij, nog meer dan in het Esperanto het geval was, rekening gehouden met het beginsel van de grootst mogelike internationaliteit. Bijna alle woorden zijn gevormd uit wortels ontleend aan woorden die in de meeste Europese talen gelijkelik voorkomen, en daardoor aan alle ‘beschaafde’ mensen reeds bekend zijn. Het Ido, zeggen de ontwerpers, is dus eigenlik geen nieuwe taal maar de kwintessens van alle Europese talen. De enkele regels van de grammatika en de betekenis van de voor- en achtervoegsels kan men zich in een half uur eigenmaken; de betekenis van de wortels kent men al van te voren, en zo is men dan in staat in een ommezien een stuk, geschreven in de nieuwe taal, te begrijpen.

In dit alles is maar weinig overdrijving, indien de leerling aan één voorwaarde voldoet, dat hij n.l. een ‘beschaafd’ mens is naar 't hart der Idoïsten, wat in de praktijk hierop neerkomt dat hij de woordenschat van een Romaanse taal in hoofdzaak kent. In dat geval zal hij inderdaad niet veel moeite hebben met zinnen als de volgende: ‘La progresi di la cienco e di l'industrio dum [gedurende] la deknovesma yarcento [eeuw] multigis [hebben vermeerderd] grandege [groteliks] la relati inter omna civilizita populi: la fervoyi [spoorwegen] e la vapornavi proximigis li [hen] reciproke; la telegrafilo, la telefonilo supresis [hebben opgeheven, weggenomen] la disto [afstand] inter li. Mem ti [zij], qui ne ekiris [weggingen] e nultempo ekiros [zullen weggaan] ek sa patrio, povas [kunnen] su vidar subite avan stranjeri veninta per motorveturo [motorwagen] o per direktebla aernavo.’[1)] Dat een Duitser, Engelsman, Rus of Griek, die geen andere taal kent dan zijn eigene, geen moeite zou hebben met al

1) Ontleend aan *Germana Guidlibreto*, Stuttgart 1908, blz. 5. Verschenen is (ook te Stuttgart) een *Vollständige Grammatik der Internationalen Sprache* door L. DE BEAUFRONT (1908). Daarin vindt men regels voor de syntaxis, maar m.i. veel te weinig voor een taal zonder buigingsvormen. Dr. ZAMENHOF wilde woordschikking en dergelijke biezonderheden aan 't gebruik overlaten! - Ik ga hier op de moeilikheden aan klankleer en aksent, en aan 't handhaven van zekere eenheid ook in dit opzicht verbonden, niet in. Alleen vermeld ik dat de ‘Vollständige Grammatik’ 't aksent op de voorlaatste sylbe voorschrijft, behalve bij de Infinitivi. Mijn twijfel aan de praktiese bruikbaarheid van het Ido verhindert mij niet de uit menig onderdeel blijkende scherpzinnigheid der samenstellers te bewonderen; dat geldt vooral van de regels voor de woordvorming.

deze ‘internationale’ woorden, kan ik niet aannemen; maar bovendien is voor sommigen van hen ook de zeer eenvoudige vormleer volstrekt niet zo gemakkelik. Het Ido heeft b.v. een biezondere vorm voor de Onbepaalde Wijs van de Tegenwoordige, de Verleden en de Toekomstige Tijd (-ar, -ir, -or) en evenzo drieërlei Deelwoord voor het Aktief (-anta, -inta, -onta), en voor het Passief (-ata, -ita, -ota). Nu zijn er vrij wat naties die van die rijkdom in hun eigen taal of maar een deel of niets bezitten. De Grieken hebben geen Infinitief, Bulgaren en Albanezen evenmin; een deelwoord voor het Aktief kennen zij ook niet in de zin waarin het Ido die vormen gebruikt. Indien zulke mensen de nieuwe taal willen leren moeten zij beginnen met zich een geheel andere wijze van voorstelling eigen te maken. Verder is het gemis van buigingsvormen en geslachtsonderscheidingen op zich zelf geen bezwaar, maar wel de daarmee onafscheidelik verbonden strengheid in de volgorde van de woorden, - alweer niet voor ons en anderen die daaraan in onze eigen taal gewoon zijn, maar zeer stellig wel voor volken die een zeer vrije syntaxis hebben. En wat voor Grieken en Slaven geldt, is nog veel meer 't geval bij Hongaren en Finnen, die talen spreken van zulk een geheel verschillend karakter. Moeten die niet gerekend worden tot de ‘zivilisierte Völker’, waarvoor JESPERSEN zegt dat het Esperanto en het Ido gemaakt zijn? Neen, voor niet-Romaanse mensen die alleen hun moedertaal kennen, is de nieuwe taal niet gemakkelik.

Internationale talen worden uitgedacht of geregeld door mannen die zelf verschillende talen hebben bestudeerd. Dat is begrijpelik en doeltreffend, zal men zeggen, omdat zij alleen een keus kunnen doen en door vergelijking bepalen wat voor 't grootste aantal het gemakkelikst is. Maar een groot nadeel staat daartegen over. Bij elke nieuwe taal die men aanleert wordt men iets minder geschikt om zich geheel te verplaatsen in het gevoel van iemand die maar één taal kent. Wat voor de lenige geest van een polyglot een overgang van betekenis of een schakering van voorstelling is die hij te eenvoudig vindt om te vermelden, kan een ééntalig man geheel van de wijs brengen. ZAMENHOF, en het komité dat zijn werk herzag, heeft die moeilikheid soms wel gevoeld, maar m.i. toch veel te weinig er rekening mee gehouden. Zo wordt onderscheiden *glaso* (glas, drinkglas) van *vitro* (glas als materiaal), maar hoe zal men voorkomen dat een minder ontwikkelde de *bok* van een rijtuig, een *hijsbok* of de *bok* van het biljart met het woord *kapro* aanduidt, dat ‘het mannetje van de geit’ betekent? Door een zeer uitvoerig lexicon met velerlei verwijzingen kan men in vele gevallen, doch lang niet in alle, te hulp

komen, maar dat lexicon zullen alleen zij raadplegen die een misverstand vermoeden, en dat doen de onontwikkelden het minst. Een argeloos, ééntalig Nederlander die weet dat *lijst* in 't Ido *listo* luidt, zal licht datzelfde woord gebruiken als hij van de lijst van een spiegel of een schilderij spreekt, al zou 't 'Wörterbuch' hem kunnen leren dat men in die betekenis 't woord *kadro* moet kiezen.

Dat gevaar voor dergelijk misverstand niet denkbeeldig is, bewijst 't volgende stukje, door mij niet ontleend aan 't geschrijf van een onhandig Idoïst, maar genomen uit de 'taalproef' die JESPERSEN zelf in zijn brochure (blz. 12) meedeelt. Ik plaats achter sommige woorden de vertaling die 't 'Wörterbuch' geeft, verzoek de lezer zijn best te doen eens te vergeten dat hij een Romaanse taal kent en mij dan te zeggen of een ontwikkelde Duitser of Nederlander *die geen andere taal kent dan zijn moedertaal*, ook met behulp van 't lexicon gemakkelik tot de vertaling zal komen die ik er bijvoeg. De proef is te nemen.

En aquiro [Erwerbung] di nuva kustumo od en livo di malnuva, ni devas zorgar lansar [schleudern, loslassen, vom Stapel lassen] ni tam forte e decidite kam posible. To donos a vua nuva komenco [Anfang, Beginn, Eröffnung] tanta impulso, ke la tento faliar [missraten, fehlschlagen, fehlen, durchfallen, fallieren] ne eventos tam balde kam altrakaze ol povus; ed omna dio dum qua falio [Fall, Misslingen, Fallissement] esas ajornata adjuntas a la chanci [Glück, Glücksfall] ke ol tute ne eventos. - Me memoras lektir ante [vor, vorher] longe en Austriana jurnalo anunco di ulu Rudolph, qua promisis premyo de kindek floreni ad irgu, qua pos ta dato trovos li en la vinvendeyo di Ambrosius Ulu. 'Me facis to', duris [dauern, währen] l'anunco, 'pro [wegen, um...., willen, halber, aus] konsequo di promiso quan me facis a mea spozino.'

Bij het zich eigen maken van een nieuwe gewoonte of bij het nalaten van een oude, moeten wij zorgen dat wij ons zo sterk en beslist mogelik er in storten (ons er aan overgeven). Dat zal aan onze nieuwe onderneming zulk een kracht geven, dat de verleiding om een fout te begaan niet zo spoedig zal gebeuren als anders (het) zou kunnen; en elke dag gedurende welke een fout is verdaagd, voegt toe aan de kansen dat het helemaal niet zal gebeuren. Ik herinner mij lang geleden in een Oostenrijkse krant een advertentie te hebben gelezen van zekere Rudolf, die een beloning van 50 gulden beloofde aan iemand die na die datum hem aantrof in de herberg van Ambrosius X. 'Ik heb dit gedaan,' ging de advertentie voort, 'ten gevolge van een belofte die ik aan mijn vrouw deed.'

De verklaringen van het lexicon heb ik vermeld waar ze ver-

warrend werkten òf door te grote beknoptheid (*aquiro, lansar, chanci* enz.) òf door een overdaad die een onervarene van 't spoor kan brengen (*faliar, pro*). Met *lansar* zal, dunkt me, geen Nederlander weg weten die niet de Franse uitdrukking *se lancer dans une affaire* kent; de verbinding *la tento faliar* is niet voor iedereen dadelik te begrijpen. 't Leerzaamst is *ante longe* (alleen de twee woorden afzonderlik komen in 't lexicon voor) en *durir*. Voor een Duitser die aan *vorlängst, vor langer Zeit* denkt is *ante longe* duidelik, maar een Engelsman, die *before long* (cf. *eerlang*) onderscheidt van *long before* (*lang tevoren*), zal denken aan iets dat in de toekomst geschiedt.[1] Op deze plaats kan de samenhang hem helpen, maar elders?.... *Durir* moet vertaald worden door *voortgaan*, maar die overgang van 't passieve begrip *duren* tot 't meer aktieve *doorgaan* (cf. *continuer*) is wel voor een taalkundige, maar niet voor een ééntalige vanzelfsprekend.

Op het verschil van betekenis der woorden, ook der schijnbaar identieke, in de onderscheiden talen, en op de idiomatiese uitdrukkingen die elke taal bezit, stuit (het is reeds dikwels gezegd) iedere poging om een internationale taal te maken af. Het Ido zou ook hier bij enigszins algemeen gebruik schipbreuk lijden.... indien er niet een gunstige omstandigheid was die aan deze poging een kansje gaf om het wat langer uit te houden dan de meeste andere. Doch daarop kom ik straks terug.

Het beginsel van ‘de grootst mogelike internationaliteit’ brengt mee dat het vokabularium van het Ido er zeer Romaans, dat is voor de meesten zeer Frans en dus heel weinig internationaal, uitziet. De woorden die 't Duits, 't Engels, de Skandinaviese talen en het Russies gemeen hebben zijn voor meer dan vijf en zeventig procent van Latijnse origine en voor verreweg het grootste gedeelte door bemiddeling van het Frans over Europa verbreid. Nu mag ZAMENHOF zijn best gedaan hebben om hier en daar ook een wortel aan 't Germaans te ontlenen, en JESPERSEN er op wijzen dat ook 't vokabularium van volken met beperkt taalgebied niet geheel verwaarloosd moet worden, dat verandert niets aan de indruk die de nieuwe taal bij eerste kennismaking op iedere onderzoeker, laat staan op onontwikkelden en bevooroordeelden maken moet.[2] De vereenvou-

1) Zeer denkbaar is 't ook dat in een taal de verbinding de betekenis krijgt van *onlangs*.

2) COUTURAT en LEAU (*Histoire d.l. langue universelle*, blz. 340) betogen zeer scherpzinnig dat het Esperanto meer in schijn dan in werkelikheid Romaans is. Daar moge veel van waar zijn voor de ‘observateur impartial et de bonne foi’ die naar hun redenering luistert, maar de grote menigte, die overgehaald moet worden, oordeelt nu eenmaal naar de schijn, en die is hier zeer sterk.

diging in het Esperanto tans aangebracht, b.v. het wegnemen van klankverbindingen die voor Slaven eenvoudig maar voor Fransen hoogst bezwaarlik zijn, hebben 't biezondere karakter van de taal nog verhoogd. Dat zal, dunkt me, een zeer ernstig bezwaar zijn om het Ido b.v. voor de Duitsers aannemelik te maken. SCHUCHARDT heeft gezegd[1] dat het Volapük wel degelik een toekomst gehad zou hebben, 'indien de regeringen van Europa het als verplicht leervak op de openbare scholen hadden ingevoerd, of wanneer de "rode Internationale" het als haar taal had aangenomen',.... maar in die voorwaarde ligt een petitio principii. Het is juist de vraag of zelfs in verenigingen als de 'Internationale' of de Vrijmetselarij niet onmiddellik het nationale element zich zeer krachtig zal doen gelden, zodra er iets anders in diskussie komt dan het hoofdbeginsel, en dat dan nog zo algemeen mogelik geformuleerd. Ik voor mij aarzel geen ogenblik om die vraag bevestigend te beantwoorden.

Het Franse uiterlik van het Ido, dat de verbreiding zal belemmeren, heeft intussen ook een groot voordeel. Wie het Ido schrijft en Frans kent - dat zijn twee dingen die zeer zeker in de eerste tijd samen zullen gaan - zal voortdurend aan het Frans denken; in onze geest associëren zich klanken met voorstellingen en zo zal het franciserende[2] vokabularium Franse overgangen van betekenis, Franse syntaxis en Franse manier van spreken suggereren. Het weinige wat ik tot heden in het Ido heb kunnen lezen, en ook de zinnen die ik hierboven afdrukte, bewijzen dat reeds. Hoe minder de nieuwe taal zich tegen die suggestie verzet, hoe langer haar leven m.i. zal zijn, want daardoor komt ze in 't bezit van wat geen enkele zuiver kunstmatige taal heeft, een richtsnoer dat voor afdwalingen naar 't

1) *Weltsprache und Weltsprachen*, blz. 19.

2) Daar de in Europa 't meest verbreide Romaanse taal zeer stellig 't Frans is, kan men dit gerust zeggen als men de indruk wil weergeven die het Ido op niet-Romanen zal maken. Bovendien zijn van de 5400 'wortels' of 'stamwoorden' volgens Prof. LORENZ te Zürich 91 % aan de Fransen, 83 % aan de Italianen, 79 % aan de Spanjaarden, 79 % aan de Engelsen, 61 % aan de Duitsers en 52 % aan de Russen bekend, natuurlik aan de 'beschaafden,' 't geen in dit geval moet betekenen de mensen die *alle* 'vreemde woorden' in hun taal kennen. Aan de *gezamenlike* Engelsen, Duitsers en Russen, in dit geval een abstraktie, is 79, 61 en 52 % der woorden bekend!

partikularistiese behoedt. Dat in een kunstmatige taal geen oorspronkelike litteratuur kan ontstaan, daarover zijn te minste alle taalgeleerden het eens, en SCHUCHARDT zowel als JESPERSEN hebben dat zelfs uitdrukkelik gezegd. Hoe zou een Rus of een Griek de innigste gevoelens van zijn gemoed in een taal kunnen uitdrukken die bij 't werkwoord alleen weergeeft de opvolging der handeling, maar niets weet van verschil in de wijze der voorstelling, terwijl toch, door hun moedertaal, in hun geest zich het gevoelde openbaart in een vorm die vóór alles de eigenaardige voorstelling weergeeft. Wanneer een Rus of een Griek bij 't afscheid nemen zegt ‘ik zal je schrijven,’ drukt hij dat anders uit wanneer hij bedoelt ‘ik zal je van tijd tot tijd wat van me laten horen,’ dan wanneer hij meent ‘ik zal je een brief sturen.’ In een andere taal zal hij dat verschil weer kunnen geven door toevoeging van adverbiale bepalingen, maar dat gaat alleen bij gewone mededelingen; wat hij als kunstenaar gevoelt kan hij alleen uitdrukken in zijn moedertaal, of in een taal die bij hem de moedertaal zo goed als geheel verdrongen heeft. Dezelfde gebondenheid openbaart zich bij de betekenis der woorden, en daar komt ze nog duideliker te voorschijn. Het complex van voorstellingen dat het woord *dorp* of *rivier* bij ons kan oproepen, rijst niet op wanneer we *vilajo* of *fluvyo* horen.

Als nu het Ido de weg ter verfransing kloekmoedig inslaat, kan ik mij denken dat het enige toekomst heeft, natuurlik in de beperkte kring van mensen die met het Frans vrij gemeenzaam zijn. In de praktijk komt het dan bijna op hetzelfde neer, als wanneer een aantal kongresbezoekers van verschillende landen afspraken om Frans als omgangstaal te gebruiken na elkaar plechtig beloofd te hebben volstrekt niet op elkanders fouten te letten; de meest voorkomende fouten, die door 't grootste aantal begaan werden, zouden zij door een ernstig besluit tot regels kunnen wijden. Zo iets gebeurt misschien nu reeds stilzwijgend, naar ik denk ook door Esperantisten. In de kranten heeft men kunnen lezen hoe op de kongressen Japanezen met Spanjaarden en Engelsen in het Esperanto konverseerden, maar er stond niet bij of die mensen één- of meertalig waren. Is 't eerste het geval, dan verklaar ik de zaak niet te begrijpen; kende de Japanees Engels of Frans, dan houd ik het er voor dat hij met Esperantowoorden zich aan de Engelsman of de Romaan in diens eigen taal verstaanbaar heeft gemaakt. Heel diep zal ook dan de konversatie, naar ik meen, niet gegaan zijn, en hoeveel misverstand er ontstaan maar niet geopenbaard is, valt niet uit te maken.

Maar, kan men vragen, wat blijft er nu bij zulk een opvatting

over van het Ido als *wereldtaal*, zelfs indien men dat woord opvat in de beperkte betekenis die er aan 't begin van dit opstel aan is gegeven? Heel weinig, dat erken ik. Zeker wordt niet bereikt het ideaal dat JESPERSEN in 't begin van zijn inleiding op het woordenboek zich voor ogen stelt. ‘Men kan niet alle talen van de beschaafde en onbeschaafde wereld leren, zegt hij, maar zou men niet één taal kunnen hebben voor 't verkeer met *elk ander volk* dan dat waartoe men door zijn geboorte behoort? Eerst dan had men 't recht te zeggen: gedachten zijn tolvrij. Een utopie is dat niet meer.’

Ik voor mij geloof dat gedachten nog steeds tol moeten betalen en dat nog oneindig lang zullen moeten doen, ‘de hoge tol, zegt JESPERSEN, die geheven wordt door de verplichting om vertalingen te maken en door de noodzakelikheid om ontzaggelik veel tijd te besteden aan 't aanleren van vreemde talen.’ Een middel van gedachtewisseling kan internationaal wezen in dezelfde graad als waarin de gedachten die worden uitgedrukt eenvoudig en algemeen zijn. Een wereldparlement waaraan alle volken deelnemen kan zich bedienen van de meest onpraktiese kunstmatige taal, mits men zich bepaalt tot stemmen over uitspraken als: ‘oorlog,’ ‘vrede,’ ‘nu,’ ‘later,’ ‘te zamen,’ ‘ieder afzonderlik’ enz. Ieder afgevaardigde kan in zijn woordenboek nazien wat bedoeld wordt en daarnaar zijn stem regelen. Ik weet wel dat voor iemand die 't heel nauw neemt ook zo niet door allen over hetzelfde beslist wordt; een zekere mate van onduidelikheid blijft bestaan, maar die is ook tussen intieme kennissen onvermijdelik en kan zelfs de voorwaarde zijn voor het tot stand komen van samenwerking.[1)] Zulk een wereldtaal bestaat reeds in 't vlaggeseinboek waarvan alle zeevarende naties zich bedienen. Naarmate men meer wil zeggen en nauwkeuriger zijn gedachten in alle verscheidenheid wil uitdrukken, wordt de kring waarvoor men verstaanbaar is telkens kleiner; wie uiting wil geven aan alles wat zijn hoofd en hart vervult zal moeten blijven spreken in zijn moedertaal. D.C. HESSELING.

Eindnoten:

2) T.a.p. blz. 16. SCHUCHARDT geeft als voorbeeld ‘*ich* kommen morgen’, maar juister zou zijn ‘*mich* k.m.’; reeds uit dit *mich* blijkt voor mij het onwaarschijnlike van SCHUCHARDT's hypothese.

1) Geen paradox, maar een juiste gedachte, bevatten de volgende woorden van de Franse psycholoog PAULHAN (*Revue des deur Mondes* van 15 Aug. 1897, blz. 896): ‘Si l'on se comprenait très exactement les uns les autres, peut-être agirait-on moins souvent de concert.’ Menigeen zou met een goede kennis niet op reis zijn gegaaan, indien hij had geweten wat zijn kameraad precies onder *reizen* verstond. Zou ook niet menig huwelik afgesprongen zijn als *hij* zeer nauwkeurig had geweten wat *zij*, en *zij* wat *hij*, zich eigenlik voorstelde bij het woord *huwelik*? Toch kan zoon reis naar genoegen aflopen, en als een dergelijk huwelik op werkelike liefde is gegrond, kan het blijken dat de echtgenoten elkanders eigenaardigheden op voortreffelike wijze aanvullen.

De behandeling van ‘figuurlike taal’.

‘Benoem de volgende tropen!’ heet het in oefenboeken en examenopgaven. Die ‘benoeming’ is een kunstje dat niet zo heel moeielik te leren is. Er bestaan een aantal etiketten met mooie, geleerd klinkende namen. Die moet men er op leren plakken. Zodra een woord een ‘oneigenlike’ betekenis heeft, zet je daarnaast de ‘eigenlike’. Bestaat er gelijkenis, dan zeg je: ‘metafoor’; is er een andere betrekking tussen, dan krijg je een ‘metonymia’, of met nog fijnere onderscheiding: ‘synecdoche’, enz. Wie gemakkelik manoeuvreert met die moeielike woorden; wie de knoop door weet te hakken, kan rekenen op een tevreden gezicht van de examinator: hij weet zijn zaakjes! Vraagt men leerlingen en examinatoren: ‘wat heeft men eigenlik aan die wijsheid?’ dan zal menigeen het antwoord schuldig blijven. Zij hebben het zelf ook zo geleerd; het staat zo in hun boeken, en.... ‘Al weten wij de reden niet, 't Is vast op goeden grond geschied’

De kritiek op de traditionele behandeling van ‘figuurlike taal’ is niet nieuw. De critici van *De Nieuwe Gids*, van kunstenaarstandpunt, en de critici in *Taal en Letteren*, van wetenschappelik en pedagogies standpunt, gingen de oude Retorica te lijf, en ze kwam deerlik gehavend uit de slag. ALBERT VERWEY wees er op in een van zijn eerste opstellen (1884), hoe de duffe schooltheorie echte kunstwaardering in de weg stond: ‘Toen ik nog op school ging beschouwde ik die woorden *metaphore, synecdoche* enz.[1)] als een literaire talisman, waarmee al wat krom was recht kon gemaakt worden. Want er was geen woord zoo vreemd of mijn leeraar wist het er verstaanbaar door te maken. Stond er ‘stevens,’ waar eigenlijk ‘schepen’ moest staan, dan heette zoo iets ‘een synecdoche’ en men kon met een gerust geweten ‘stevens’ lezen als men er maar bij dacht dat het eigenlijk ‘schepen’ beteekende. Had een dichter het woord ‘zee’ moeten gebruiken, maar er voor de eenvoudigheid ‘pekelveld’ of ‘zwalpend zout’ voor

1) Opgenomen in *De oude strijd*, bladz. 75.

in de plaats gezet, dan noemde men zoo iets ‘metaphore’ en dan kon men zich wel verbeelden dat het woord ‘zee’ er *stond*.

TALEN heeft in *Taal en Letteren* VIII (1898), naar aanleiding van ELSTER's *Prinzipien der Litteraturwissenschaft* (1897) aangetoond dat men ‘de termen “tropen” en “figuren” voor goed naar de rommelzolder kon brengen’[1)], omdat de oude indeling, die van de Griekse retoren en Quintilianus afkomstig is, bij wetenschappelik-psychologiese beschouwing vervallen moet.

In de volgende jaargang van *Taal en Letteren* (IX, 221) schreef een medewerker: ‘De opvatting dat de zogenaamde tropen of figuren in de taal voor 'n soort van versieringsmiddel gehouden zouden moeten worden ligt achter ons. Men heeft ingezien dat de rhetorica, de spreekkunst der Grieken en Romeinen, niets te maken heeft noch met dichtertaal, noch met de taal in 't algemeen.’ Is het dan geen onnodig herkauwen, als men na tien jaar diezelfde waarheid weer illustreren gaat? Het feit dat een boekje als *Onze Taal* V van DEN HERTOG en LOHR dit jaar een negende druk beleefde; dat de ‘tropen’ gangbare examen-stof blijven, bewijst het tegendeel.

De leer van de tropen en figuren, die erfenis van renaissance-geleerdheid, drong langs twee wegen in de onderwijzersstudie binnen:

1) De daar aangehaalde passage, waarin ELSTER afrekening houdt met de oude rhetorica's, wil ik nog eens onder de ogen brengen: ‘Da zeigt sich denn, dass die Erklärungen der Rhethoriker zu dem wirklichen Verhalten aller echten Dichter, überhaupt aller schöpferischen Sprachdenker und Sprachkünstler, wie die Faust aufs Auge passen. Keiner von diesen denkt daran wenn er seinen Ausdruck wirksam gestalten will, wo er einen Vergleich auftreiben könne, worin der sogenannte *tertium comparationis* bestehe, aus welcher Lebenssphäre sein Bild entnommen, ob es eine Metapher, eine Metonymie sei, ob er sich einer Personifikation bediene u. dgl. mehr. Vielmehr bieten sich ihm die Bilder aus dem Schatz seines Geistes ungesucht, unwillkürlich dar. - Wenn aber die Sache so liegt, dass sich sprachschöpferische Genies um die kleinen Regelchen der Rhetoriker nicht kümmern, sondern vielmehr ganz anders verfahren, so dürfen wir auch nicht die verstaubte Schulweisheit der “Redekünste” wieder hervorgraben, sondern müssen vielmehr fragen, wie es in dem Geiste der Dichter und Schriftsteller thatsächlich hergeht.’ BORINSKI (*Deutsche Poelik in de Summlung Göschen*, 1895) schreef vroeger: ‘all dies ungeschickte Handwerckszeug kann das innere Verständnis der in den Bildern lebenden poetischen Auschauungskraft wenig fördern. Es kommt nicht darauf an, besondere Benennungen für die Einzelheiten dieses Auschauungslebens zu schaffen (wo man so leicht wohl kein Ende finden dürfte), als den Vorgängen im ganzen nachzugehen und sie zu erklären.’ (Blz. 38).

de *Stijlleer* van BRILL (*Nederlandsche Spraakleer* III, 1866), en de Duitse handboeken (KLEINPAUL, WACKERNAGEL, e. a). NASSAU, die 'de onvruchtbare rijkdom van kunsttermen' afkeurde, vertelt dat in 1871 op vergelijkende examens vragen voorkwamen als: 'wat is een *catachresis*, wat een *metaplasme*, en welke soorten kent gij van dezelve?' Zo ver gaat men nu niet meer. Er is verstandige matiging betracht. De kunsttermen zijn zoveel mogelik vernederlandst (b.v. bij DEN HERTOG en HEERINGA). Maar is daarmee het wezen veranderd?

Volgens de oude retorici, door BRILL vertolkt, is de trope een *middel*, door dichter of redenaar gebezigd 'om aan de uitdrukking glans en kleur bij te zetten'; zijn de figuren 'ongewone constructies en verrasschende zegswijzen', die 'den stijl gloed en warmte doen erlangen.' Kunstvolle middelen dus, die van ware beschaving getuigen, en die men *zelfs* in de taal van het dagelikse spreken aantreft. In de gemoderniseerde behandeling schijnt die beschouwing door. Men stelt zich daarbij gewoonlik een tweeledig doel:

1°. Beeldspraak op te sporen en te rangschikken.

2°. Eigen stijl met beeldspraak te leren verfraaien.

De term 'beeldspraak' doet onmiddellik denken aan de scheppende verbeelding van de dichter. Alle boekjes gaan dan ook die beeldspraak allereerst bij de dichters en de voorname schrijvers zoeken. Vandaar de verrassing, als men ondekt dat 'ieder dageliks beeldspraak gebruikt.' Tot vervelens toe wordt daarbij het bekende opstel van SIMON GORTER aangehaald. Toch hadden juist de voorbeelden die GORTER geeft, de weg kunnen wijzen. De 'overdrachtelike' taal is niet een speciaal-dichterlik middel, dat *zelfs* in gewone taal doordringt, maar die 'overdracht' is een verschijnsel in de betekenisontwikkeling van *elke* taal. Wie het dichterlik beeld, de dichterlike overdracht als uitgangspunt neemt, begint een huis te bouwen bij de bovenverdieping. *De grondslag voor de verklaring van zogenaamde figuurlike taal is de betekenisleer*.

Wat we met een geleerd woord 'metafoor' noemen, is een gewichtig element van de algemene taal. Wie wel eens op kindertaal - d.i. taal in wording - gelet heeft, wie de naamgeving bestudeerde - voorzover die zonder etymologiese kennis na te gaan is, b.v. bij plantennamen - die weet hoe belangrijk de metaforiese overdracht is.[1)]. De algemeene neiging tot vergelijken,[2)] d.w.z. tot associëren

1) Liever dan dit hier uit te werken bewaren we dit voor een afzonderlik artikel.
2) Zie het artikel van K. VEENENBOS in deze aflevering.

van voorstellingen die één of meer hoofdkenmerken gemeen hebben, brengt ons er toe, de naam die we gewoon zijn met de ene voorstelling te verbinden, ook op de andere toe te passen. Een paar voorbeelden. Een kind dat pas enkele woorden zeggen kon, noemde een emmer op straat ‘bad’, een bevroren ruit ‘zeep’. Volwassenen noemen een babbelachtige vrouw een ‘ratel’. Een dichter spreekt van ‘de lente des levens’. Deze drie gevallen schijnen hemelsbreed te verschillen, maar de verklaringsgrond is dezelfde. Alleen is het duidelik dat men verstandig zal doen een splitsing te maken, en het litteraire voorbeeld het laatst te behandelen. Die splitsing duldt geen scherpe grenslijn. Waar begint het ‘dichterlike’? Volksnamen als *sneeuwklokje* of *gouden regen* ontstonden door een verbeeldingskracht, die in wezen niet van de dichterlike verschilt.

Van groot belang is het, in het oog te houden dat taal niet éénmaal, maar door herhaalde navorming ontstaat. Zodra de metaforiese betekenis de gewone wordt, is er eigenlik geen sprake meer van ‘overdrachtelike’ taal. In ‘het *oor* van een pot’, ‘het horloge *loopt*’ zit voor ons meestal geen ‘figuurlike’ taal. Ik zeg ‘meestal’, omdat de eerste betekenis van het woord bewust kàn worden. Maar evenzo kan ‘de lente des levens’ zò konventioneel worden, dat het voor het bewustzijn van de gebruiker eenvoudig een sierlike frase voor het begrip ‘jeugd’ is.

Let men niet op het verschil tussen levende en dode metaforen, dan krijgt men nooit een juiste kijk op de gevallen van zogenaamde ‘aaneengeschakelde’ of ‘tegenstrijdige’ beeldspraak. HASSELBACH (*Beknopte Stijlleer*, blz. 56) noemt b.v. onder *Catachresis* gevallen als: een *gouden* hoofd*ijzer; handigheid* in het gebruik der beide *oogen*, waarin alleen een verkeerd begrip van ‘beeldspraak’ ‘iets zonderlings’, ‘een eigenaardige tegenspraak’ doet zien.

De *metonymia* is evenmin een ruilspelletje tussen twee begrippen ‘die met elkaar in betrekking staan’, en elkaar nu de naam over kunnen doen. ‘Het lichtje in de gang brandt nog niet.’ Verwisseling van ‘oorzaak’ en ‘gevolg’; ergo figuurlike taal. Nòch door die term, nòch door de speciale geleerde benaming wordt natuurlik iets verklaard. Hoe betekenisovergang mogelik is, wordt wèl duidelik, als men denkt aan: ‘Neem dat licht mee naar boven’, want het is begrijpelik, dat het brandende lampje of de kaars in dit geval aaugeduid worden door het meest op de voorgrond komende deel van de voorstelling: de lichtende vlam die men nodig heeft.

Wat men met het geleerde etiket ‘synecdoche’ of ‘pars pro toto’ onder figuurlike taal rangschikt, of als ‘gedeeltelike aanduiding’

vernederlandst, is in wezen geen litterair sieraad. Dat een woord de samengestelde voorstelling ‘gedeeltelik’ aanduidt, is een allergewoonst taalverschijnsel. Het kenmerk dat het helderst in ons bewustzijn komt, beheerst de naamgeving. Voor een *brug* - het aardige voorbeeld is van NASSAU - had men op verschillende plaatsen de namen *boog, sluis, pijp, til* en *klap*. Dat een scheepstimmerman een schip een ‘kiel’ noemt; dat iemand, een vloot aan de horizon tellende, spreekt van zoveel ‘zeilen’, is begrijpelik. -Namen als *spinnewiel, rijwiel, potlood, tafel*, en zoveel andere waarvan de afleiding nu voor de meeste mensen duister is, berusten immers op ‘gedeeltelike aanduiding’? Naams-‘verwisseling’ tussen het bevattende en het bevatte, is in oorsprong weer geen ruiling, maar ontstaat doordat die voorstellingen zo vaak in verbinding met elkaar optreden, terwijl dan het komplex wordt aangeduid door dat gedeelte te noemen waar het op dat ogenblik het meest op aan komt. ‘Geef mij de inkt eens aan’. ‘Lust je nog een kopje?’ ‘Er kwam een heerlike schotel op tafel’. ‘Hij gaat naar de komedie, naar de Club’.

Zo zouden we kunnen voortgaan, maar het is niet de bedoeling nu over betekenis-ontwikkeling te spreken. We wilden alleen aantonen dat het zogenaamd ‘figuurlik’ taalgebruik niet in de eerste plaats een litterair verschijnsel is, en dat men verstandiger doet wanneer men als uitgangspunt laat zien hoe die ‘overdracht’ in de algemene taal tot stand komt, dan wanneer men zich bepaalt tot logies klassificeren van onbegrepen en toevallig schijnende ‘overdrachten’ en ‘naamverwisselingen’.[1)]

Dat de zogenaamde *figuren* niet uitsluitend in letterkundige of dichterlike taal thuis horen, behoeft wel niet meer aangetoond te worden. Opsomming en toelichting met citaten uit bekende schrijvers lijkt mij overbodig.[2)] Dat wil niet zeggen dat er geen taalverschijnselen onder zijn, die opzettelike bespreking verdienen, als de *hyperbool*, de *perifrasis*, het *pleonasme*, maar ook hier zal het nieuwe taalonderwijs uit dienen te gaan van de taal van de leerling zelf.

1) Verder verwijzen we naar het artikel van BUITENRUST HETTEMA: *'t Nederlands en z'n Studie* in *Taal en Letteren* X (1900), waarin op allerlei overeenkomst van Algemene Taal en Dichtertalen gewezen is, b.v. de *personificatie* (‘Stoute tafel’, zegt een kind; maar een volwassene evengoed: ‘die pen wil niet.’)
2) Dat blijft gelden, wanneer men zo verstandig is om, gelijk HEERINGA deed (*Nederlandsche Stijl* I), de geleerde namen achteraf te zetten. Toch worden ook daar niet minder dan twintig groepen onderscheiden.

De behandeling van figuurlike taal dient meestal tegelijk als *stijloefening*. Hier moeten we de vinger leggen op een veel ernstiger fout. Want een dergelijke behandeling leidt vaak tot *stijlbederf*. Dat is het best te illustreren met een boekje als *Onze Taal* (V) van DEN HERTOG en LOHR, dat modern van uiterlik, in zijn kern zo ouderwets mogelik is. Het begint al met het 'versierende' adjektief, een klakkeloze vertaling van 'epitheton *ornans*', maar die niet onopzettelik is, want de auteurs zien er inderdaad een opsiering in. De leerling moet ook leren versieren, zoals alle dichters en grote schrijvers versierd hebben. Eerst komt er een rijtje voorbeelden, van KLOOS tot HOMERUS. Dan volgt de praktijk: 'Tracht nu enkele gepaste versieringen te vinden.' Natuurlik *past* bij de 'eik' het adjektief 'trots', gelijk 'slank' bij de 'varen'. Uit angst dat de jeugdige lezer nog niet voldoende met de geijkte epitheta bekend is, wordt hij met een *tr*... en *sl*.... op weg geholpen. Desnoods kan een woordenboek hem het oplossen van de rebus vergemakkeliken.

Maar zulk 'versieren' is zeer onschuldig tijdverdrijf. Het is een miskenning van alle echte stijl. Een *tekenend* of *schilderend* adjektief - zo zou ik het ware epitheton ornans willen vertalen - is voor iemand die stijl heeft - dichter of geen dichter - *iets noodwendigs*.

Een kenmerkende eigenschap, maar vooral een eigenschap die zich op dàt ogenblik naar voren dringt, brengt de gehele voorstelling in een biezonder licht. Laat dat de leerling zien bij onze beste schrijvers, oude of nieuwe, VONDEL, STARING of PERK. Waarschuw hun dat ze *nooit* adjektieven gebruiker, louter als versieringen, zonder het gevoel dat het adjektief er zijn *moet*. Wijs er op, hoe het kwistig rondstrooien met adjektieven dikwels voorkomt uit tasten naar de scherpe uitdrukking van wat men dacht of zag, hoe pronken met schijnschone taal onvermogen van eigen uitdrukking moet bedekken. Onlangs trof mij de volgende fijne opmerking van A. PIERSON over de stijl van VAN OOSTZEREE:[1] 'Van stijl kan men niet spreken; het is meer een vaste vorm; het zijn echte *cliché's*. Men weet telkens, wat komen moet, na "de huizen der grooten" blijven natuurlijk "de hutten der armen" niet uit. Is iets, waarin de prediker zich verheugt, een onloochenbaar feit, dan is het ook een onschatbare waarheid. Het misbruik dat in deze preeken van adjektieven gemaakt wordt, is zeer in het oog loopend en vindt zijn weergade misschien alleen bij Châteaubriand. Het is altijd een *heerlijke*

1) *Van Oosterzee als kerkleeraar. (Uit de Verspreide Geeschriften* 2de reeks III, blz. 425).

levensvreugd en een *schoone* levenshoop. Een tekst verkondigt niet een waarheid, maar een *ernstige* waarheid, stelt een *rechtmatigen* eisch, ontsluit een *onwaardeerbaren* troost. Zulk een stijl sluit het persoonlijke buiten. Men ontmoet nooit den mensch, altijd den rhetor. Er is geen wikken en wegen der woorden, geen kiezen en uitkiezen en dus geen smaak.'

De stijl die DEN HERTOG en LOHR trachten te kweken met hun 'oefeningen' is van dit gehalte. Want ook de vergelijking[1)] en de 'beeldspraak' zijn middelen waarmee men kan en moet leeren versieren. De waarheid dat de figuurlike uitdrukking bij een goed schrijver en dichter, evenals bij een natuurlik spreker, weer iets *noodwendigs* is, wordt hier schromelik miskend. De *synecdoche* 'staat in de plaats' voor iets anders (§ 70). Dat 'andere' is alleen wat minder mooi, maar overigens even duidelik. Omgekeerd worden in § 80 zinnetjes gegeven in *ordinaire* taal, (b.v. 'de Christenen werden door de Mohammedanen verdrongen'; 'de strijd werd gestaakt'; 'vreugde verving smart'; 'van priester werd hij soldaat') met de opdracht: 'Druk nu het volgende kernachtiger en fraaier uit door gebruik te maken van beeldspraak.' Dat is dus aankleden. Maar ook uitkleden moet ingestudeerd worden: tracht *hetzelfde* zonder beeldspraak te zeggen. (§ 84 en 98). *Hetzelfde*?

De kroon op het werk is weer de toepassende paragraaf (§ 98): 'Tracht nu het juiste beeld te vinden.' Let wel, *het* juiste beeld, waarbij beginlettertjes te hulp komen, om de raadsels niet al te moeielik te maken voor onervarenen. Waar die beginletters ontbreken, kan er twijfel omtrent *het juiste* beeld bestaan. In de zin 'Gierigheid is de - van veel kwaad' kan men nog kiezen tussen een *moeder* en een *bron* b.v., tenzij men meer houdt van een *wortel. Oorzaak* zou alleen iemand schrijven, die nooit aan 'stijl' gedaan had. In deze paragraaf leert de scholier ook ook Vondel nadichten: 'O beste bestevaâr, wat waart gij Holland nut, een st - des raads, toen 't lijf van 't stokske werd ge -.' Nu kan hij bij gelegenheid een hedendaagse 'steunpilaar' eens door een zeventiende-eeuwse 'stijl' vervangen, en daarmee een bewijs van geletterdheid geven. Elders (§ 107) wordt hij door een sterretje gewaarschuwd, waar een dichter nagedicht moet worden. 'Tusschen bosschen, beemden, duinen ligt het grijze *Haarlem*, midden in haar rijke tuinen, als - in - gevat.' Het aardrijkskundige raadsel is wat kinderachtig: *stad* raadt de domste. En wie weet niet dat Haarlem aan 't Spaarne ligt? Interessanter is de keuze van

1) Vgl. het artikel van K. VEENENBOS, hiervoor.

edelstenen. Een buitengewoon rijke opgave is hier het zinnetje: *De zon ging onder*, waarin ‘het gecursiveerde door eene omschrijving vervangen’ moet worden. Die hele zin is gekursiveerd! Helios, Phoebus Apollo, de zonnewagen met en benevens de paarden, het zonnerad, de zonneschijf, de gloeiende bol, en wat al niet meer kan er bij te pas gebracht worden, uit oude en nieuwe dichters. Dat ene kostelike zinnetje kan een schitterend bewijs leveren welk een voorraadmagazijn van beeldspraak onze rijke Nederlandse taal oplevert!

Maar het allerinteressantste rebus vond ik in § 98: ‘Wie bij zijn schrijven - maakt op beeldspraak, verkrijgt een' - stijl.’ ‘*Jacht*’ zal ieder dadelik invullen. Maar de tweede gaping?

Misschien worden sommigen er door bekoord, dat in dit boekje naast de oude schrijvers ook PERK, KLOOS en GORTER vertegenwoordigd zijn. Dat lijkt heel modern. Een nieuwmodies pakje staat ‘smaakvoller’ dan een ouderwets. Zou het intussen veel verschil maken of men zijn leerlingen retories leert schrijven in de school van oude, nieuwere of allernieuwste auteurs?

C.G.N. DE VOOYS.

Boekbeoordelingen.

Het dialect van Kampen en Omstreken, door Jurriën Gunnink. - Kampen - Kok - 1908.

Dit is de zoveelste dissertatie met 'n dialekt-onderzoek tot onderwerp. En 'n heugelik en begrijpelik feit is 't, dat er in de laatste jaren zoveel dialektgrammatikaas verschijnen. Begrijpelik, omdat de belangstelling in de ‘streekspraken’ toeneemt, naarmate de nieuwere taalbeschouwing meer aanhangers wint en daardoor de studie der levende taal meer op de voorgrond treedt. Heugelik, omdat de snelle uitbreiding der verkeersmiddelen, de trek van jonge mensen van 't platteland naar de steden, 'n langduriger en verplicht lager onderwijs en waarschijnlik nog verscheidene andere oorzaken de dialekten langzamerhand zullen doen verdwijnen, zodat er *periculum in mora* is. Wie zich enige jaren achtereen met dialektstudie heeft beziggehouden, weet dat dit geen fraze is, maar dat inderdaad het aantal dialektsprekenden onder 't jongere geslacht onrustbarend snel

afneemt, terwijl de dialekten zelf een sterke invloed ondervinden van de beschaafde spreektaal.

Jammer, zeer jammer daarom, dat de ‘taalkaart’ nog zo veel onontgonnen gebieden vertoont, terwijl er waarschijnlik zoveel te oogsten zou vallen voor fonetici en etymologen, voor folkloristen en historiogeografen, om van taalpsychologen nog maar niet te spreken. Wie zal zeggen, hoeveel onverklaarbare verschijnselen er door vergelijkende dialektstudie opgehelderd zullen worden! De onderzoekingen van TE WINKEL, maar meer nog de artikelen van VAN WIJK in het Tijdschrift en elders, doen vermoeden dat 't er veel zullen zijn. Maar dan is een gebiedende eis van 't dialektonderzoek, dat 't volkomen betrouwbaar is, en dat de resultaten makkelik te overzien zijn. Aan geen van deze beide eisen schijnt me bovenstaand boek ten volle bevrediging te schenken. Ik zwijg hier van de zeer vage begrenzing van het dialektgebied, van de hier en daar niet zeer gelukkige wijze van uitdrukking,[1] en het ontbreken van 'n historiese inleiding. Erger dan dit laatste vind ik 't, dat het bekende *h*-vraagstuk - van zoveel betekenis, vooral met 't oog op andere dialekten - hier nauweliks besproken wordt, en we zelfs geen poging zien, om het scherp te omlijnen, laat staan dan 't te verklaren. Niet helemaal juist bovendien lijkt 't mij, wat er dan nog van de *h* (§ 33) gezegd wordt, dat 't n.l. ‘voor enkelen bijna ondoenlijk (is) de *h* weg te laten voor eenige woorden, die met een klinker beginnen, wanneer deze gevolgd worden door andere woorden, die met een *h* aanvangen’. Zou hier naast *gevolgd* niet moeten staan: *of voorafgegaan*? Ja, is 't misschien wel eens nodig, dat er een *h* in de omgeving voorkomt?

Niet volledig lijkt mij § 30, handelend over klankverandering van de voorafgaande medeklinker door de sonante slot-*n*. Ik wijs hier b.v. op de *v* in *blīēvn* die onder invloed van de *n* veel meer ‘stimmhaft’ wordt. Met 't oog op de verhouding van dit dialekt tot die van de omgeving en ook meer verwijderde dialekten, valt 't zeer te betreuren, dat er niet getracht is een regel te vinden voor de zo bekende overgangen van Germ. korte *a* in open lettergrepen en die van de Germ. *āē* (*ā*) in *ā*, *ō* of *ò̄*. 't Ontbreken van 'n dergelike regel maakt 't vergelijken en 't overzien moeiliker dan nodig was.

Sterk komt deze eigenschap van ‘onoverzichtelikheid’ uit in de woordelijst. Allereerst zijn daar de samenstellingen niet onder 't

1) Vgl. b.v. § 2 met dat ongemotiveerde *doch*, en § 32 (De *v* wordt *meer stemloos* uitgesproken dan in 't Nederl.) en § 113 Opm. 1.

hoofdwoord opgenomen, maar afzonderlik vermeld.[1] Een andere eigenschap van de woordelijst, waardoor 't opzoeken en tevens 't onmiddellik doorzien van 't woord bemoeilikt wordt, is deze, dat de omschrijving der betekenis niet voorafgegaan wordt door 'n letterlike ‘vertaling’ in 't Nederlands. Uit de overstelpende massa voorbeelden noem ik hier b.v. *abədoedas* oorveeg, *ā·zəslöpien* lichte sluimering, *bomədē^{a}n* met geweld op of tegen iets slaan, *ondəglōve* (dit wordt alleen in een zin gebruikt), *ēdn* alleen in den uitroep *ochēdn*! voor: och heer!, *taksə* taak, *tānntā·rgəri-jə* tantalisatie, *talolt* eikenhoutjes. die bij het getal verkocht worden. Hier was tussenvoeging van resp. labberdoedas, hazeslaapje, bombardeeren, hondegeloof, heden, taks, tandentergerij, talhout zeer gewenst geweest.

Wat de omschrijving der betekenis betreft, is Dr. GUNNINK ook niet altijd gelukkig; ik herinner in dit verband aan: ‘*lösliərəch* ontlasting hebbend’, waar *loslijvig, gemakkelijke ontlasting hebbend* beter geweest zou zijn. Meestal ontbreekt de omschrijving geheel; zo vinden we b.v. ‘*knap*, mooi’. Waarom hier geen voorbeelden gegeven, als de omschrijving te moeilik is? Waarom vlak onder elkaar ‘*niet* niet’ en ‘*nietə* niet’, zonder meer. Aan zulke mededelingen hebben we niets. Waarom na elkaar vermeld: ‘*plejstərən* pleisteren’ en ‘*plejstərən* aanleggen bij een herberg’? Is dat niet tweemaal 't zelfde zeggen?

De beschikbare ruimte laat niet toe, hier nog meer vragen te stellen. Ik beperk mij daarom tot 't uitspreken van 't vermoeden, dat de woordelijst wat haastig bewerkt is[2], en zonder leidende gedachte. Te betreuren is dit te meer, daar de schrijver overigens toont zijn dialekt uitstekend te kennen. Hij had, vooral nu hij zoveel voorgangers gehad heeft, wier fouten hij had kunnen vermijden[3] m.i. beter werken kunnen en moeten leveren.

Den Haag.

W.V. SCHOTHORST.

1) Ik wijs hier op: *a·ndenej, a·ndənöst, bangəschejter, jānet, kāləka·k enz.*
2) 't Zij me vergund, hier op 'n paar drukfouten te wijzen: *təstə, təstəment voor testə, testəment*; *makələk voor makkələk* en blz. 46 § 122, waar de drie laatste *ā* 's vervangen moeten worden door *ā·*.
3) Een literatuuropgave ontbreekt; toch niet met opzet?

Pastoor Hugo Verriest. Biografische studie door André de Ridder. (L.J. Veen, - Amsterdam - 1908). (Pr. ƒ1.50).

HUGO VERRIEST is in Noord Nederland geen onbekende meer. Voor tien jaar hoorde ik in Vlaanderen zijn naam met de grootste verering noemen, maar het duurde nog enige jaren eer zijn proza-bundels - *Regenboog* (1899), *Vlaamsche Koppen* (1901), *Op Wandel* (1903), *Voordrachten* (1904), - en vooral het levende woord hem hier te lande vrienden verschaften.

De oplevende Vlaamse letterkunde mocht trots zijn op een man als HUGO VERRIEST. Enkele bladzijden van zijn pittig proza zijn voldoende om hem als een *persoonlikheid* te doen kennen: een geboren leermeester door zijn levenwekkende geestdrift, een beminnelik mens in de oprechtheid en frisheid van zijn stijl.

Een kunstenaar als GEZELLE, die hij zijn Meester noemt, is hij niet. Een schrijver van betekenis, een poëties kunst- en natuurgenieter, een patriot en volksman in de beste zin van het woord, als zodanig zal Vlaanderen hem blijven eren. Een poging om ons deze belangwekkende schrijver nader te brengen, kan niet anders dan welkom zijn.

Een biografiese studie noemt ANDRÉ DE RIDDER zijn boek. En hij wenst de nadruk te leggen op ‘studie’. Juister nog zouden we dit werk kunnen karakteriseren als: tot een boek uitgedijde tijdschriftartikelen. Het eerste hoofdstuk is dan ook een vroeger al gepubliceerd interview, dat uitgebreid wordt in drie volgende hoofdstukken *Uit Verriest's Leven, Het werk van Hugo Verriest* en *Verriest Voordrachtgever*. Een *Bibliographie* en een drietal *Addenda*, waaronder de laatste (*Verzen van Hugo Verriest*) de waarde van dit boek verhoogt, zijn daaraan toegevoegd. In een wel wat te gewichtig opgezette *Inleiding* zegt de schrijver dat hij geven wil ‘eene gecommenteerde biografie, eene proeve van letterkundige portretteering’. Laten we maar dadelik zeggen dat de vier los samenhangende hoofdstukken daarvoor de minst geschikte vorm waren. Gebrekkige kompositie was trouwens ook de grote fout van DE RIDDER's studie over STREUVELS. Vanwaar toch dat ongeduld om te publiceren? Waarom niet een degelike beknopte studie geschreven, en de verdere gegevens bewaard voor een werkelike biografie?

VERRIEST heeft zelf aan de schijver verklaard (blz. 21): ‘Hetgene wij wrochten, is eigenlijk geen kunst, dat is wezen. Daarom is 't zoo moeilijk eene studie te schrijven over mijn werk, over voordrachten en over boeken, die niets zijn tenzij een gestraal van ons leven en onzen strijd.’ Daarin lag een duidelike vingerwijzing. Het zelfbewuste

leven en de strijd van het ontwakende Vlaanderen, dat is de achtergrond waartegen het portret van VERRIEST af moet steken. Dat had het eerste hoofdstuk ons moeten geven. Belangrijke gegevens bezat de schrijver wel. Dat blijkt uit uit het tweede hoofdstuk, waarin veel wetenswaardigs en niet-wetenwaardigs onkrities dooreengemengd is. Bovendien was dit alles aan te vullen uit mededelingen van levenden of uit korrespondenties, die waarschijnlik wel ter beschikking waren.

Maar waarom de lezer vermoeid met namen en levensbiezonderheden van familieleden of kennissen, die verder in het geschiedverhaal geen rol spelen? Omgekeerd zijn we niet tevreden met een paar feiten en titels, waar het HUGO's broer GUSTAAF geldt. Is hier geen diepere geestverwantschap en wederzijdse invloed? Dat interesseert ons meer dan de viering van VERRIEST 'van officiële zijde'.

Beter is het derde hoofdstuk, omdat men daar, ook door de ingelaste proeven, een indruk krijgt van de poëzie (blz. 67-81) en het proza (blz. 81-101) van VERRIEST. Dat DE RIDDER zeer gevoelig is voor de vele schoonheden, en niet blind voor de gebreken van deze kunst[1)], blijkt uit menige fijne opmerking. De weinige bladzijden van het vierde hoofdstuk, over de voordrachten, hadden uitstekend in in de voorafgaande een plaats kunnen vinden, òf in het leven, òf bij de bespreking van de gedrukte voordrachten (blz. 97), die 'iets behouden van de vonke, van het gevoelen, van de veerdigheid, die het gesproken woord van VERRIEST doortrillen.'

In plaats van als artistiek dilettant de gehele moderne letterkunde te doorzweven - de talrijke parallellen doen niet veel meer dan ons bewijzen van belezenheid geven - had de schrijver zich liever enige maanden, of jaren desnoods, moeten verdiepen in dat onderwerp, de studie zo overwaard. Dan had hij ook scherper gevoeld dat het heilzamer is de rake eenvoud van GEZELLE en VERRIEST dan de tastende woordenpraal van jongeren moderne tijdgenoten voor ogen te houden. Het ronde Vlaams is ons vrij wat liever dan modieuse gemanierdheid. Zou VERRIEST niet het hoofd schudden, als hij leest dat 'de suggestie zijner evocatie' ons zo aangrijpt? (blz. 103).

Wij maken deze opmerking te eer, omdat het ons voorkomt dat er in DE RIDDER een betere schrijver zit. Die gemanierdheid is een licht vernis; daaronder zit de gezond-Vlaamse kern. Naast menige overladen zin, in druk-doend ritme, staan er andere, fris en krachtig

1) b.v. op blz. 87 de opmerking over 'onmacht van uitdrukking'; op blz. 93 over de herhaalde herhaling van een kenschetsend woordeken, in procédé ontaardend.

van zegging als bij de beste Vlamingen. Maar met studie en zelfkritiek zou deze schrijver nog iets meer kunnen bereiken dan journalistiek sukses.

Na deze opsomming van tekortkomingen moeten we recht doen aan de verdiensten van dit boekje. Als biografiese studie laat het onvoldaan; als bijdrage tot de kennis van VERRIEST zal menigeen het met genoegen ter hand nemen. Het letterkundig intervieuw, dat in de laatste tijd zo zeer in de mode komt, heeft in zijn levendigheid en vlotheid, door zijn fotografiese nauwkeurigheid, de onmiskenbare verdienste dat het ons een ogenblik in intieme aanraking met een merkwaardig persoon brengt, dat wij hem vragen horen beantwoorden die we hem zelf ook hadden willen stellen. De goedgeslaagde afbeeldingen van de persoon en zijn naaste omgeving, die in dit boek voorkomen, versterken die indruk.

De andere hoofdstukken geven de toekomstige biograaf, maar voorlopig ook de belangstellende lezer, een overvloed van materiaal. De schrijver die ons door het werk van VERRIEST rondleidt, is in elk geval een man van smaak, die zich door oprechte liefde tot dit onderwerp aangetrokken voelde, en er belangstelling voor weet te wekken. En als dit hoekje de brug wordt om tot HUGO VERRIEST te komen, dan is het niet vergeefs geschreven.

C.D.V.

Uit de tijdschriften. (November-Desember).

De Gids. Nov. J. ALEIDA NYLAND bespreekt het derde deel van KALFF's *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*. Zij noemt het boek ‘helder in overzicht,’ ‘maar node missen we er weer iets van algemeen Zuid- en West-Europees geestesbewegen in de 16de eeuw,’ dat in een inleidend hoofdstuk gegeven had kunnen worden. In haar verder overzicht volgt zij de drie hoofdstromingen van de renaissance, door PRINSEN in zijn *Jan van Hout* aangegeven: ‘de navolging der klassieken, de neiging tot italianiseren en tot het nationale’: Breero, Hooft en Vondel.

De Beweging. Nov. J. KOOPMANS vervolgt zijn studie over *Rhijnvis Feith*. Hij bespreekt de *Ferdinand en Constantia*, waarin de worsteling naar voren komt, die aan het kalmere stemmingsleven is voorafgegaan, en de *Treurspelen*, die, ‘ofschoon uit de historie getrokken, martelaars-

legenden zijn.' Deze stemmingen 'bepalen de aard en de grenzen van Feith's kunstwerken.' Door onderschatting van het aardse leven heeft hij 'de natuur van sommige zijner scheppingen geweld aangedaan.' Zijn levensbeschouwing 'waarbij elke daad z'n waarde aan de stemming ontleent die ze kweekt' moest in botsing komen met het 'plichtsgevoel' van Kinker's Kantianisme. 'Niettemin ontspruiten de bewegingen, die aan Feith en Kinker het leven schonken, uit de zelfde bodem der kultuur.' Beiden breken op verschillende wijzen met 'de almacht der Rede.' - ALEX. GUTTELING beoordeelt zeer uitvoerig het eigenaardige proza van NINE VAN DER SCHAAF.

Des. ALBERT VERWEY bespreekt in de rubriek *Boeken, Menschen en Stroomingen* de studie *Jan van Hout* door J. PRINSEN, in verband met het andere werk van deze auteur. - In een aankondiging van *Religions, Moeurs et Légendes*, door ARNOLD VAN GENNEP, vertaalt VERWEY een fragment uit een essay waarin 'het denkbeeld van een algemeene taal' besproken wordt.

Groot-Nederland. Nov. H. LOGEMAN publiceert een belangrijke studie over *De taaltoestanden in Noorwegen*, die hier vermelding verdient om de eigenaardige parellel met de taaltoestand in Zuid-Nederland, waarmee de schrijver begint. Hij beschrijft hee we in Noorwegen een Algemeen Beschaafd in wording zien. Vreemdelingen hielden Noors en Deens zo licht voor één taal, omdat de Deense spelling de taalverschillen op schrift verborg. Sedert 1907 heeft Noorwegen zijn eigen spelling. - J.L. WALCH schrijft in een artikel *Humanist en Christen in de XVII^{de} Eeuw* over KOOPMANS' studie *Hooft als allegorist* (*Letterkundige Studiën*). Naar zijn mening 'veralgemeent de schr. te zeer de belangwekkende trekjes die hij zoo fijn te vinden weet. Hij wil maar altijd: lange, vèrgaande lijnen ontwerpen.' - W.G. VAN NOUHUYS geeft een in biezonderheden afdalende kritiese beschouwing over *Jac. van Looy als Shakesperevertaler*, waarin hij tot de konklusie komt 'dat Jac. van Looy zoowel met zijn *Hamlet*- als met zijn *Macbeth*-vertaling zich gewaagd heeft aan een voor hem te zware taak.'

Des. J.L. WALCH vervolgt de bovengenoemde studie door de bespreking van KOOPMANS' *Vondelstudiën* en BROM's proefschrift *Vondels Bekering.* Het laatste noemt hij om de 'onjuistheden' en 'insinuaties' 'geen wetenschappelijk werk,' maar als kunst stelt hij het biezonder hoog. - W.G. VAN NOUHUYS bespreekt HEYERMANS' Komedie: *De groote Vlucht*. De laatste stukken van deze begaafde auteur zijn 'een reeks teleurstellingen,' zodat er 'reden tot bezorgdheid is.'

De Nieuwe Gids. In de *Literaire Kroniek* spreekt WILLEM KLOOS over de verzen van VAN DE WOESTYNE, die hij met Sidney vergelijkt, en over de opvoering van Vondel's *Adam in Ballingschap*, die hij zeer prijst.

De Twintigste eeuw zal zich 1 Januarie 1909 oplossen in *De Nieuwe Gids*. LODEWIJK VAN DEYSSEL en WILLEM KLOOS zullen beiden aan het Maandschrift verbonden blijven, de laatste als redacteursekretaris. ALETRINO, BOEKEN, FRANS ERENS, JAC. VAN LOOY en NETSCHER 'zullen mede zitting nemen in den redactie-raad.'

Van onzen tijd N°. XI en XII. MARIA VIOLA vergelijkt *Twee vertooningen*, n.l. ROYAARD's *Adam in Ballingschap* en VERKADE's *Hamlet*. Over hetzelfde onderwerp schijft P. VAN VROEGER (*Dramatisch pogen*), die scherp de Vondel-opvoering kritiseert: 'Wie *Adam in Ballingschap* zonder doorgevoerde, strenge architektuur ten tooneele brengt, is zeer onbeschaafd.' Daartegenover prijst hij het streven van de Hagespelers. - TH. KWAKMAN geeft een waarderende boekbespreking: *Barend Wels* door THEO THIJSSEN.

Ons Tijdschrift. Nov. Chr. STAPELKAMP vervolgt zijn opsomming en verklaring van *Verouderde woorden en uitdrukkingen uit den Statenbijbel*.

De Tijdspiegel. Nov. F. SMIT KLEINE beoordeelt onder het opschrift *De tinctuur onzer letteren* de *Gids bij de studie der Nederlandsche letterkunde* door E. RIJPMA en de *Historische schets van de Nederlandsche letterkunde* door C.G.N. DE VOOYS.

De Katholiek. Nov. J. RESINK schrijft over *Taalzuiverheid*.

Dietsche Warande. N°. 10. J. VAN MIERLO beantwoordt de vraag *Was Hadewijch de ketterin Blomardinne*? ontkennend.

Studiën, Tijdschrift voor Godsdienst, Wetenschap en Letteren. Afl. 3 en 4. P. ZEEGERS publiceert een studie *Over allegorieën en vergelijkingen*. - J. BOELEN vervolgt zijn *Vondel-studiën* en handelt over *De bekoring en val* (*Adam in Ballingschap*, vs. 1032-1356).

Museum. Nov. P. LEENDERTZ JR. beoordeelt PRINSEN's studie over *De Nederlandsche Renaissance-dichter Jan van Hout*. - BROM's proefschrift over *Vondels Bekering* wordt besproken door C.G.N. DE VOOYS.

Des. JAC. VAN GINNEKEN beoordeelt een Chicagose dissertatie *A semantic study of the verbs of doing and making in the Indo-European languages* door de Japannees GEN-ICHIRO YOSHIOKA. - C.G.N. DE VOOYS kondigt KALFF's *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* III

aan - P. LEENDERT JR. schrijft een ongunstige recensie over de 2de druk van *Uit Hooft's Nederlandsche Historiën*, herzien door J. KOOPMANS.

Handelingen en Mededeelingen van de Maatschappij der Ned. Letterk. (1907-1908). Dit deel bevat o.a. een pittige en smaakvolle voordracht van IS. VAN DIJK *Over stijl* (ook afzonderlik verschenen), en een interessante voordracht van A. KLUYVER *Over het denkbeeld van een kunstmatige internationale taal*, naar aanleiding van de jongste geschriften van voor- en tegenstanders.

Volkskunde. Afl. 9-10. Een fragment van D CLAES (*Mijn dorp over zestig jaren*) vertelt van *Het Gansrijden*, een illustratie bij Bredero's *Boerengeselschap*. A. DE COCK deelt enige *Straatroepen* mee, genoteerd met notenschrift. Dezelfde schrijver vervolgt zijn *Spreekwoorden en zegswijzen over de vrouwen, de liefde en het huwelijk*. - AD. VERBRAEKEN verzamelt *Spotnamen der Wazenaars* - A.C.E. COHEN STUART vindt in 'Thieleman' van een kinderliedje St. Tilo terug - A. DE COCK bespreekt *Historische Kinderrijmpjes*. Verder komt in dit nummer voor een *Kroniek* en *Boekbeoordeelingen*.

De Nieuwe School. Nov. In het artikel *Onze Taalstudie* geeft TH.J. THIJSSEN een uitvoerige, scherp-afbrekende kritiek op *De Nederlandsche Taal* door E. RIJPMA, dat hij als 'de karikatuur op taalstudie' karakteriseert. Het gaat niet aan, dat auteurs als de heer Rijpma de verantwoordelijkheid van hun zich vergrijpen aan de onderwijzers schuiven op de nu-eenmaal-zóó-zijnde examens. De kritiek heeft het recht, en is verplicht, aan te nemen dat de heer Rijpma zegt: 'zoo en zoo moet naar mijn meening de taalstudie voor de hoofdacte zijn.'

Vaktijdschrift voor onderwijzers. Nov. De kinderpsychologiese studie *Oordeel en Rede*, door G. COMPAYRÉ (vertaald door H. WEILAND), bevat ook aardige opmerkingen over kindertaal. - Wegens uittreding van de hoofdredakteur wordt de uitgave van dit tijdschrift gestaakt.

Opvoeding en Onderwijs 28 Nov. H.W.E. MOLLER schrijft over *De begripsuiting of het woord. Verdeling der woorden*. - **5 Des.** G. VAN POPPEL maakt aardige opmerkingen *Over de struktuur van Potgieter's proza*. - **12 Des. e.v.** B. ROSENDAHL publiceert een studie over J.A. ALBERDINGK THIJM.

Het Schoolblad 22 Des. e.v. In een viertal artikelen waarschuwt C.G.N. DE VOOYS voor *De verwarring-stichtende termen 'schrijftaal' en 'spreektaal.'*

C.D.V.

Taaleenheid in spreken, schrijven en spellen. (*Vervolg* van blz. 38).

Ik wens nu een reeks van verschillen onder uw aandacht te brengen en ik ga daarbij in 't algemeen van mijn eigen taal uit. In de eerste plaats sta ik stil bij de klanken van het Beschaafd. Wanneer ik in het Saksiese ben geboren en opgevoed en twintig jaar mijn dialekt heb gesproken, dan heb ik daarmee een vaste artikulatie-basis verkregen, die door geen twintig jaar Beschaafd spreken weer tot een andere artikulatie-basis veranderen zal. Ik heb twintig jaar lang bepaalde artikulaties steeds voltrokken, bepaalde artikulaties steeds op elkaar doen volgen en het gehele mondorgaan heeft zich naar die gewoonte ontwikkeld. Mijn Hollands spreken zal altijd een zeer eigenaardig blijven. Ik noem Beschaafd hier Hollands. Het is U bekend dat dit een histories feit is en ieder die in Holland verkeert, kan het trouwens weten. Ons Beschaafd is van oorsprong Hollands dialekt en om het mooi te horen (en het *is* mooi), geheel natuurlik, zuiver, karakteristiek en mooi, moet men het vernemen uit welgevormde Hollandse mond, uit mond die zich niet gevormd heeft naar ander dialekt. Maar ook in Holland zelf is het genuanceerd. In gehele streken bestaat b.v. niet het klankverschil tussen woorden als *tol, bol - vol, dol*: de eerste met de geronde à, de andere met wijde *oo*. Interessante proeven zijn hiervan te nemen. Nu ons taalonderwijs onderwijs wordt *aan* klank, iets anders dan het onderwijs in het *schrijven* van de taal, is de vraag aan de orde gekomen: moet niet vastgesteld een *norm* van Beschaafd Nederlands? Voor mij ligt de *norm* in het spreken met de Beschaafde *Hollander*, uitgezocht natuurlik iemand met een biezonder goed orgaan. Neem er tien zo. Die zullen allen weer verschillen, maar ik waardeer de ene evenzeer als norm als de andere. Of de leerlingen van Groninger of Deventer kweekschool op de een letten of op de ander, het is even *goed*. De artikulaties van deze mensen (dat hele gewone burgerlieden kunnen zijn; die juist niets bestudeerds in hun spreken moeten hebben) mogen worden vastgesteld, - hieruit een abstraksie van spreken te

konstrueren, een kunstmatige spreekmanier naar gemiddelden en met willekeurig uitlezen en samenvoegen van spreekeigenaardigheden hieruit af te leiden, lijkt mij voor de praktijk onnodig, en, schadelik. Ik ga verder. Erkennende dat de norm in Holland is te zoeken, òntken ik de noodzakelikheid dat ieder zich vorme direkt naar die norm. Niet noodzakelik is het dat een onderwijzer van moedertaal Hollander zij. Wij hèbben een Algemeen Beschaafde taal in ons land en die taal is Hollands, maar zij bestaat zeer geschakeerd en dit kan niet anders. Ik vind het Hollands van een Groninger of Deventersman die gelegenheid had zich te oefenen even beschaafd als van mijn echt Goudse vrienden, al is het laatste veel mooier, en ik houd dit voor een objektief oordeel, ik geloof dat wij zo *moeten* oordelen. Ik zou het als zeer verderfelik beschouwen als men voor het onderwijs een uitgewerkte norm ging vast stellen om er de kinderen kunstmatig naar te leren spreken. Het is een idee dat in de lucht zit. Het is een denkbeeld van *de oude Uniformisten*. Toen de Taal in de letter bestond, toen moesten alle mensen alle woordjes op *éne* manier *schrijven*; nu men in deze oude school, onder de invloed van de nieuwe tijd, over de klank is gaan keuvelen, nu moeten alle mensen ook op dezelfde manier gaan praten en lèren praten. Natuurlik zal het *zeer aestheties* zijn, niet de tààl-kundigen maar de muziekleraren komen hier voor alles aan te pas. Waar wij heengaan, mag u blijken uit Veldkamps *Handleiding bij Spreken en Lezen* van 1897: de *ei* en de *ij* behoren onderscheiden te worden: bij de ij neigt het eerste element van de tweeklank in vele verbindingen naar ö en het twede element is bij *ei* steeds *ie*, bij *ij* soms meer uu-achtig: maar bij het eerste leesonderwijs hoeft men daar niet op te letten: verbeeldt u, dus later *wel*! Ook *behoort* er verschil te zijn tussen *ou* en *au*! Hier is niet de taalkundige aan 't woord, de taalkundige kenner van de werkelikheid, maar de man die variatie wil. Bedenk er nog bij dat een Hollander-foneticus volstrekt niet precies dezelfde klanken in eigen taal te noteren en te beschrijven krijgt als een Fries-foneticus of een Groninger-foneticus: zie het klinker-systeem bij Roorda en bij Ten Bruggencate. Wij krijgen bij dit onmanlik gebeuzel precies hetzelfde als in het schrijven. Alle mensen moesten op dezelfde manier schrijven (ik bedoel nu 't schriftelik zich uiten): allemaal in komplete zinnen en met veel *onderschikking*, met goed verschot van *voegwoorden* (mits, bijaldien; en al zou je er de hele nuancering van *omdat, doordat, aangezien* ook bij vergeten, vooral het kostbare woordeke *daar*), met vermijding van alle levende vormen als er doje te vinden waren: weder, broeder, mede, koude; spoedig - nooit *gauw*,

reeds - nooit *al*, juist als - nooit *net als*, gij, desnoods ge, maar in geen geval *u* etc. etc.; enfin, u wèèt wel wat ik bedoel. Wat was het resultaat? Dat een mens die schrijven kon, een uitzondering was. Lees de mooie bladzijden van de Brief in Conscience's Loteling, waar het gezond verstand, het instinkt van Trien triumfeert over de hele Schoolmeesterij. Als wij nu de kinderen nog de woorden leren zeggen naar de norm van Professor Die en Muziekleraar Die, en Dichteres Die, dan zullen we eindelik eerst midden in de taalverknoeierij inzitten. Het verschijnsel kan niet uitblijven maar het is het begin van het einde. Dat zal nog wat anders zijn dan in de eerste decennia van de XIXe eeuw toen, ten gevolge van het streven naar eenparigheid van VAN DER PALM en SIEGENBEEK, de onderwijzers de kinderen *menschen, visschen, trotsch, jongeling* deden lezen, zoals nu nog: ik zag den jongen op *den groenen* balk zitten. De eenparigheid die de Oude Firma tans bedoelt, is niet te bereiken gelukkig; maar vòôr het inzicht algemeen wordt dat ze redeloos en lelik beide zijn zou, kan dit klank-onderwijs, woekerplant van de Nieuwere richting, heel wat kwaad hebben gesticht. Voor alle dialektsprekende kinderen moet er in de school vergelijking plaats hebben van sommige dialektklanken en sommige beschaafde, maar hoofdzaak zal toch zijn dat de onderwijzer *goed spreekt*, zich op goed spreken toelegt, en hen naar zijn spreken weet te doen luisteren. Voor de volks- en burgermansscholen is het leven toch ook waarachtig wat anders dan een bestaan van *elke dag Zondag, gesleten* te Scheveningen en in de salon. Het komt ten slotte in 't spreken ook niet zòveel aan op de klànk. Spreken? Het best spreekt het volk: geef zaakonderwijs en maak scherp en nauwkeurig en afkèrig van frase. Het spreken wordt geleerd in de Hoge School van het Leven dat strijd is; bereid daartoe maar voor. En wat de zogenaamde élite aangaat, waarvoor de Gymnasiale onderwijzer zijn krachten moet overhebben, wat doet het er toe of mijn Gouwe- en Hagenaars geen verschil te horen geven tussen *tòl* en dol, en *bòl* en vol? Hun Hollands is er even *goed* om, hun Beschaafd kan er even *mooi* om zijn, het ene is zo beschaafd als 't andere.

Nu het woordverschil. Lees en herlees eens de Camera en teken eens, 't is de aangewezen taak voor een geboren taalkundig Haarlemmer, teken eens aan en licht ons minder ingewijden eens toe, al wat daar puur Hollands en biezonder-Haarlems in is. Mèt het eerste stuk het beste was te beginnen! Veel verschil is er natuurlik in wat ik maar techniese term zal noemen. Neem de kinderspelen: wat in 't Oosten kortweg *tol* heet, heet in Holland *drijftol*: mensen in 't Oosten die in het boek het woord *drijftol* ontmoeten, valt het op;

wat men in Holland dan taatstol heet, wordt in 't Oosten heel anders genoemd; trouwens 't hele woord *taats* is Hollands. *Krijgje spelen* en *schiet schelen* voor *krijgertje* en *verstoppertje* kent men in 't Oosten niet; en als men daar vraagt: *wie zit er* of *wie zit*, dan is het hier: *wie is 'em*? - ook de term *honk* is in 't Oosten niet bekend. Niet overal kan men een vlieger een *draak* horen noemen, en zoals de knikkertermen verschillen ook die van 't vliegerspel; begin maar met de term *vliegeren* zelf die niet algemeen is; en informeer eens naar de delen van de vlieger. *Bikkels* zegt de bikkelende Hollandse jeugd tegen die benen of tinnen beentjes, maar in 't zelfde spel zegt men elders *bikkel* tegen ‘het springende elpenbeen’ van vader VONDEL, de *stuiter*. Let eens op de techniese woorden van het boerenbedrijf. Hier is allerlei verschil dat zich uit het Beschaafd zelf laat opzamelen. Ik zal dit laten rusten, herinner alleen aan boer en bouwman, aan hofstee en boerenplaats, aan erf en werf, aan hooimijt, hooischelf en hooiklamp, aan meststaal en mestvaalt (zie voor meststaal ook de plattegrond van den Haag); aan woorden als hark, rijf, greep, riek; aan de Hollandse stoep, niet ontbrekend bij welk Zuid-Hollands boerenerf, ook stap geheten, en elders niet aldus bekend. Heel wat verschil doet zich voor op het gebied van de bloemen, de planten, de dieren: madeliefje, kransje, meizoentje; sneeuwklokje en vastenavondgastje; paardebloem en kankerbloem; violier en muurbloem; populier en peppel; olm en iep; vlinder en kapel; spin en spinnekop (*spin* wordt in 't Oosten niet gezegd); keldermot, kelderzeug en zeug; blij en bliek; aal en paling (paling is in 't Oosten enkel de dikkere soort); bessebossen, besseboompjes, bessestruiken; bieten, kroten, bietwortelen); uien en ajuin (informeer ook eens naar look en sjalotten); worteltjes, peentjes en peeën; kikkert en kikvors; meikever, molenaar en mulder. Ziehier weer ander soort woorden: allerhande of allerande en kleingoed (bij de bakkers); bruidsuikers en strooilekkers; babbelaars, kokinjes, kussentjes, steken; taai-taai en bruin Sinterklaas; pepernoten en peperbollen; spekulaas en suiker-Sinterklaas; koekjes en mopjes; appelmoes en appelepint. En nog: ladder en leer; kippeloop en kipperen; knijptang en nijptang; drempel en dorpel; been en bot; kus en zoen; wang en koon; kiespijn en tandpijn; stofregen, motregen en miezer; stofkam en fijne kam; stoffer, veger en varken; stoffer en plumeau; bel en schel; slager en slachter (in Holl. is het slager, maar..... paardeslachter); lering en katechisatie (om 't Rotterdamse *Kollege* daar te laten) bij de Protestanten; en bij de Katholieken lering en kinderleer; sport (van een stoel) en stapel. Ziehier een paar werkwoorden: schaatsenrijden en schaatsenlopen; bellen en

schellen; schillen en schellen; huilen, grienen en schreien; zoenen en kussen; nijpen en knijpen, afdingen, knibbelen en pingelen; spieken en smokkelen; tamboeren (ergens op -) en tamboereren; miezeren en motregenen; verjaren en jarig zijn. En een paar bijwoorden, als vaak en dikwijls; doordeweeks en daags; voort en aanstonds; ver en wijd; heel en zeer; graag en gaarne: van deze laatste zijn *zeer* en *gaarne* van oorsprong Zuid-Nederlands.

In andere gevallen is er meer een verschil van woord*vorm*: honing en honig; Koningin en Konegin; gisteren en gister; nuchter en nuchteren; zadel en zaal; andijvie en andievie; ijp en iep; peterselie en pieterselie; trijp en triep; druk en drok, mus en mos; sjachelen en sjacheren; gest en gist; schenken en schinken; knokkel en kneukel; spiering en spierling; peeëlof en wortelloof; hoofdeneind (naar voeteneind) en hoofdeind; mangelen, mangels en amandelen; asperges, aspergies en sperges; verhemelte en gehemelte; kievit, kieviet, kiewiet (het Overijselse kiefte zal men in Beschaafd niet licht horen; de Overijselnaar neemt natuurlik het bij zijn vorm aansluitende kievit over uit het boek); koordedanser en koorddanser: jonge en jongen; jongeheer, jongeneer, jongenheer; schaats en schaatsen. Het is bekend hoe vormen als *reize, kerke, beute, teuge, bete, deure* in 't Frankiese Nederland tot *deur, beet, teug, beurt, kerk, reis* zijn geworden, ook hoe daarnaast dan, vooral door schriftelike invloeden, de oude vorm met *e* wel bleef voortbestaan. Een Hollander van nu zal in bepaalde gevallen wel *klasse* gebruiken maar *klas* voelt hij als z'n meest *eigene* vorm. Anders staat de man uit het Oosten tegenover zulke dubbelvormen. In zijn dialekt heeft hij de meeste van die middeleeuwse *e*-vormen nog. Als hij uit de boeken, of uit biezondere kringtalen en uit het Hollands, de *beide* vormen als bestaande leert kennen, dan zal bij hem de *e*-vorm de gewone worden voor alle gevallen. En terwijl de Hollander van envelop, masjien, pelerien spreekt, zal van onze Oosterling nooit anders vernomen worden dan pelerine, masjiene, enveloppe met *e*. Er zou hier nog genoeg over te zeggen zijn, maar wij moeten nog aan vele andere dingen denken. Ik herinner even aan de klemtoonverschillen: aan stilleverklìkker, en stìlleverklikker, dominèren (dominospelen) en dómineren, spékpannekoek en spekpánnekoek, rookvlèès en ròòkvlees: in de klemtoon is er natuurlik overal verschil, maar in de aangehaalde voorbeelden is het meen ik, dialekties. Ik had zoëven ook uitdrukkingen, vergelijkingen, beeldspraak kunnen noemen met dialekties verschil: *iemand* beschaamd maken en *iemand* beschaamd zetten; het schikt mij niet, het vlijt mij niet, en ik kan het niet inschikken; iemand op zijn baadje geven, en iemand op zijn

baaitje geven; zwemmen als een rat, en zwemmen als een vis; vloeken als een ketter, en vloeken als een turfdrager; enz. Eigenaardig is dat men in Holland, dat wemelt van Indiesen, veel meer dan elders de van oorsprong Indies woorden: als *piekeren, soebatten, bakkeleien, brani, amper, baars, katjangs* (voor Oosterse nootjes of Curaçaose of sause mangelen) hoort. Op dit Indies element mag men wel letten; soms is 't verschil met het Beschaafd van het Moederland biezonder merkwaardig: als een Indiese jonge verklaart dat hij op 't examen ‘gerejen heeft op het Frans’ dan wil dat zeggen dat hij 't boven verwachting goed heeft gemaakt.

Ik kom nu tot de meer grammatiese dingen en hiervoor vraag ik wèl uw aandacht: Ik zal daartoe vooral het Hollands vergelijken met mijn spreken, dat zich uit het dialekt, het Zwols, naar het Beschaafd in de boeken vooral, tot Beschaafd ontwikkeld heeft. Maar ook buiten het dialekt om, is er variasie in het Beschaafd en niet alles wat ik noemen ga is dialekties.

Eerst het geslacht, *de* en *het*: (geslachtsverschil n.l. zonder verschil van betekenis) *de* school en *het* school, *het* kostschool; *het* album en *de* album; de zadel en het zadel; de *boeket* en het *boeket*; de *steiger* en het *steiger* (n.l. waar de boot aanlegt); het *deksel* en de *deksel*; de *stijfsel* en het *stijfsel*; de *zwartsel* en het *zwartsel*; de *toestel* en het *toestel*; de *boord* en het *boord*; het *asfalt* en de *asfalt*; de *kwik* en het *kwik*; de *toestel* en het *toestel*; de *haas* en het *haas* (ik bedoel natuurlik niet in jagerstaal, maar b.v. Zeeuwen zeggen altijd *het* haas); de *uniform* en het *uniform*. En zo voort, hiervan is veel meer. Wat het gebruik van 't lidwoord betreft, is dit eigenaardig: overal in den lande heeft men uitdrukkingen als: *naar school, op zee, onder water, naar bed*, dus verbinding van een substantief en een voorzetsel, zonder lidwoord. Dit zijn, zoals u weet, heel ouwe verbindingen en de jongere verbindingen hebben dan het lidwoord wèl: naar *de* zangles, naar *de* avondschool, naar *de* post, op de *knutselles, achter de Hogere Burgerschool, bij de Directeur moeten komen*. In het Hollands nu wordt nog altijd zonder lidwoord gekonstrueerd, en in het Beschaafd wordt dit ook menigvuldig gehoord: naar katechisatie, op knutselles, bij Direkteur komen, van zangles komen, naar post, achter H.B. S; maar zo ook *op laatst, in begin, op punt* zijn. Bij massa kan men ze zo noteren.

Wat het meervoud betreft: alle woorden die in 't Oosten en Noorden het meervoud vormen met *en*: stoelen, pennen, etc. vormen dat in de Westelike provinsies met *e* (dus net als in 't Duits): stoele, penne, stede, courante, veldslage. We moeten natuurlijk niet zeggen:

‘o, de Hollanders laten die *n* weg,’ - de Hollanders hebben geen *n*, er valt niets voor hun weg te laten. Oostelike mensen, zullen geloof ik nog al eens een meervoud op *s* doen horen, waar een Hollander eerder zijn vorm met *e* zegt. Boterhams zal men in Holland niet horen. Omgekeerd is het in Holland règel, van *knechts* te spreken, (de knechts van een timmerman), terwijl Oostelike Beschaafden eerder *knechten* zullen zeggen. Van *kalf* zeggen wij Oosteliken meen ik niet zo licht *kalven*, bijna altijd *kalveren* en *kalvers*; in Holland is *kalven* gewoner. Opmerkelik is een woord als *watten* (die men bij een verband gebruikt): een Hollander zegt *watte*: nu ja denkt iemand, dat zit 'em in die *n*. Oorspronkelik misschien wel, maar nu is *watte* een gewoon enkelvoudswoord en ons *watten* is meervoud: die *watten* zijn duur, die *watten* is duur. Over 't meervoud niet meer.

Iets van de voornaamwoorden: ik had het al over *u* en *uw*: u vader, u moeder. Denk nu aan 't bekende *der* voor *hun, haar*: het is *der* eigen schuld, ze hebben *der* werk niet af, dat in Holland regel is en Beschaafd. Ik *heb m'n eigen bezeerd*: ‘m'n eigen’ voor ‘me’ wederkeerend, is denk ik niet beschaafd, maar misschien toch wel in b.v.: ‘ik dacht bij m'n eigen’; en zèker is *eigen* = *zelfde* beschaafd in: *op d'eigen dag, in 't eigen lokaal* (= ‘'t zelfde’), dat vooral Zeeuws is.

En nu iets van de wèrkwoorden: De meervoudsvormen die in 't Oosten *en* hebben: *we durven, we denken*, hebben in Holland enkel *e*: *we denke, we durve*. Het sterk verleden deelwoord, *gebonden, geprezen*, is evenzo met *e*: *gebonde, gepreze*. Naast *kruide, gekruid*, komt in 't Beschaafd voor *krooi* en *gekrooien*, naast *erfde, geërfd*: *orf, georven*, en meer zo (maar niet hierbij: *rees, gerezen* voor *reisde, gereisd*, want dit is niet beschaafd); naast *ze stalen, ze bevalen: ze stolen, ze bevolen*. Naast *bonsde, plonsde* is er een *bonste* en *plonste*; naast *fronste* weer *fronsde*. Opmerkelik zijn de Hollandse verledentijds-vormen: *wenste-die, luste-die, beweerde-die*: in 't Oosten zeggen we: of *wenst-ie, lust-ie, beweerd-ie*, òf *wenste-n-ie, luste-n-ie, beweerde-n-ie*. Ik laat nu dààr vormen als *wenste-hij* en *wenste-ie*. En zo zeggen wij uit het Oosten ook niet: *sprak-tie, liep-tie, de-die* voor *sprak-ie, liep-ie, deet-ie*. Ook nooit *is-t-ie* voor *is-ie*.

Ik noem nog een paar andersoortige dingen: Het deelwoord van *liggen* is bij ons in 't Oosten altijd *onovergankelik*, nooit als in Holland ook overgankelik = ‘gelegd’: *ik heb het daar neergelegen*; en *leggen* is in 't Oosten altijd onoverganklik, nooit *waar legt het, waar legge ze*. En *leggen* = ‘liggen’ en *gelegen* = ‘gelegd’ zijn zeer beschaafd in Holland, zo beschaafd als 't maar kan.

Eigenaardig is dat bij ons, Oosterlingen, derde naamvalskonstruk-

sies zoveel langer bewaard blijven: *Ik mankeer niets, ik scheel niets* is in den aard Hollands en nog dieper in den aard Zeeuws: wij zeggen *mij mankeert* en *mij scheelt* niets. Maar zo is het nu ook met *mij lust het niet* en *ik lust het niet*; wij zeggen allebei, maar *mij lust het niet* is een Hollander en Zeeuw vreemd. En zo hoort men nu van Zeeuwen altijd: *ik ben wat raars overkomen*; en ieder ògenblik: *ik ben dat nooit onderwezen*, ja zelfs *ik hoor dat niet toe*. Of een Zeeuw wel zegt net als een Engelsman (‘I am given a book’): *ik ben een boek gegeven*, weet ik niet, maar hij is dan toch zeker op weg daar naar toe. Hoe staat het hiermee in Holland? In Holland is: *ik ben dat nooit onderwezen, nooit geleerd*, niet zeldzaam, maar of men er (de Zuid-Hollandse eilanden natuurlik uitgezonderd) licht vernemen zal: *ik hoor dat niet toe*, betwijfel ik. De mensen in 't Oosten en Noorden echter, zullen òòk vrìj geregeld zeggen: *dat is me nooit onderwezen, nooit geleerd*, en de beschaafde doet dit in overeenstemming met de dialektspreker, in overeenstemming met het boek. Wij mogen, meen ik, wel vaststellen dat gaande naar het Westen de *ik*-konstruksie (*ik scheel* etc.) toeneemt en gaande naar het Oosten, in overeenstemming met het dicht aangrenzende Duits, de *mij*-konstruksie (*mij* scheelt niets etc.) konstanter is.

Ik moet mij beperken, M.H. We zouden anders grammatikaal verschil kunnen konstateren tot in 't gebruik van *voegwoorden* toe. Maar één zeer merkwaardig punt wil ik toch nog onder uw aandacht brengen, omdat het zulk een blik geeft op de taalverandering, een diep-ingrijpend verschilpunt tussen het Beschaafd van het Oosten en het Westen.

Het is bekend, dat in 't Westen van ons land de *n* in de toonloze slotlettergreep is verdwenen, verdwènen, want de vorm met *n* is, voor eeuwen, algemèèn geweest: vandaar *stoele, gordijne, we zulle, we wille gaan wandele, ik heb gelope van zeve uur 's morgens tot nege uur 's avonds, gegote* kachels, *toegenege, bekrompe*. Deze vormen zijn door en door beschaafd. BEETS merkte in zijn ‘Leven en karakter van J.H. van der Palm’ op: VAN DER PALM (U weet het, was toonbeeld van beschaving en een van onze allereerste redenaars), VAN DER PALM, zegt BEETS daar, had niet de kwade gewoonte van zoveel sprekers om vormen als *we lope, we gelove, belofte* met een *n* te zeggen. Hier zijn dus twee van onze eerste mannen, om zich aan te spiegelen. Nu heeft zich bij deze n-geschiedenis een heel biezonder geval voorgedaan. In 't Oosten zegt men: *een zilveren ring, een rieten stoel, een ijzeren stang*: we hebben 't nu over de bijvoeglike naamwoorden die de stof noemen waarvan iets gemaakt is: gouden, looien, satijnen, zijden etc.

In Holland heeft men ook eenmaal zo gezegd; maar met het verdwijnen van de slot-n's, zijn deze vormen, *zilvere, gouwe, satijne* geworden. In 't Oosten, zegt men ook voor onzìjdige woorden *zilveren, satijnen*; deze stoffelike bijvoeglike naamwoorden veranderen dus nooit: we zeggen *een grote man*, maar, onzijdig, *een groot huis* (*het* huis), *een jonge vrouw*, maar *een jong* kind (*het* kind), dus het bijvoeglik naamwoord heeft twee vormen, *grote, groot, jonge, jong*; maar *zilveren* blijft altijd *zilveren*. Ook zo eenmaal in Holland, daar stond dus later naast *een zilvere ring, een zilvere potlood* (*het* potlood), naast een *satijne rok* een *satijne* vest: de *n* was eenvoudig verdwenen.

Nu is een van de machtigste taal-veranderende, dat is *nieuwe taal* schéppende krachten in onze ‘ziel,’ de zogenaamde *analogiewerking*. Een voorbeeld: als er twee duizend werkwoorden zijn, waarvan de verleden tijd met -*de* of -*te* is: *zaaide, spaarde, wachtte, hoorde, slachte*, - en er zijn er twee honderd anders, n.l. als ‘*varen voer’ ‘stelen stal’ ‘mijden meed*,’ dus niet met -*de* of -*te*, dan zal er in de sprekende mensen een onbewuste neiging zijn om die tweehonderd werkwoorden ook -*de* of -*te* te geven, en dan ontstaan, naast de ouwe, nieuwe vormen als *steelde, vaarde, blaasde*; zo zijn b.v. *lachte en bakte* eenvoudig in de plaats gekozen voor *loech* en *boek*. De minderheid gaat dan naar de meerderheid, en dit noemt men analogiewerking. Dit kan bij een bepaalde groep ook net andersom gaan: Wanneer er nog al wat werkwoorden zijn als ‘blijven *bleef*,’ bijten *beet*, ‘strijden *streed*,’ kijven *keef*, dan zullen werkwoorden als ‘breien *breide*,’ ‘scheiden *scheidde*’ wanneer ze in de minderheid zijn, naar de talrijke groep overgaan, en zo ontstaan de nieuwe vormen ‘*breien bree gebreje*,’ scheien *schee* (‘ik schee er uit) gescheje’ (ik ben er uit gescheje). Zo is ook eeuwen geleden ‘prijzen *prijsde geprijsd*’ geworden, ‘prijzen *prees geprezen*’, een vorm die dus in zijn oorsprong gelijkstaat met ‘ik bree’ en ‘ik ben uitgescheje.’ Deze taalscheppende kracht van de analogie werkt nog altijd: 't krachtigst bij kinderen (let maar op, van 't tweede tot het tiende jaar bij uw eigen kinderen), dan 't krachtigst onder 't ongeletterde volk, bij ons zelf als wij famieljaar spreken, of als we lusteloos of moe zijn, en nog in andere gevallen; én ons beschaafdste Beschaafd ook wordt, (van het volk, de jeugd, de sterken, de dichters uit) door de analogiewerking steeds omgeschapen en verjongd. En deze analogiewerking is het, die in de stoffelike bijvoegelike naamwoorden op merkwaardige wijze heeft ‘huisgehouden.’ Inderdaad huisgehouden; ze heeft niet verminkt, niet ‘verbasterd’ (vroeger noemde men taalverandering ‘taalverbastering’; wij weten nu dat er in deze zin geen taalverbastering

is,) niet ‘vervalst’ (vroeger sprak men altijd van ‘valse analogie’); neen, er is iets spiksplinternieuws van heel andere aard voor den dag gekomen. In 't Oosten wordt het stoffelik bijvoeglik naamwoord van het zelfstàndige gevòrmd door het achtervoegsel *en*: goud-*goud-en*, zilver-*zilver-en*, satijn-*satijn-en*, en deze bijvoeglike naamwoorden hebben helemaal geen verbuiging: immers terwijl we daar zeggen ‘een mooie ring’ (mèt *e*) en ‘een moo*i* potlood’ (zònder *e*) zeggen we ‘een zilver*en* potlood’ zowel als ‘een zilvere*n* ring,’ 't is precies eender.

Hoe is 't nu in Hòlland gegaan met ‘een zilver*e* ring’ en ‘een zilv*ere* potlood.’ De analogie heeft gewerkt: *Een zilvere vingerhoed* was in vorm gelijk geworden aan *een nieuwe, een mooie, een beste vingerhoed*: en zoals nu naast *een nieuwe, een mooie, een beste vingerhoed*, het onzijdige *een nieuw, een mooi, een best pòtlood* stond, zo kwam nu naast *een zilverè vingerhoed* ook *een zilvèr pòtlood*: wat hierop neerkomt dat in zuiver Hollands het stoffelike bijvoeglike naamwoord heel wat anders is geworden dan het oorspronkelik was, heel wat anders dan wat het stoffelik bijvoeglik naamwoord in 't Oosten nog is. In *zilvere vingerhoed* en *zilver potlood* is *zilver zilvere* geheel gelijk aan *nieuw nieuwe, mooi mooie*: zoals *mooie* de verbogen vorm is van *mooi*, zo *zilvere* de verbogen vorm van *zilver*. Het stoffelik adjectief wordt in Holland nu dus wèl verbogen, het is een adjektief als ieder ander; maar het wordt ook niet meer als eertijds en nog in 't Oosten vàn 't zèlfstandig naamwoord gevòrmd, door *en*, maar 't is *in vorm* aan 't zelfstandig nààmwoord *gelijk* geworden. Hier is dus nu een groot, een diep verschil tusschen Oostelik Beschaafd en Weslelik. Want wel zijn nu b.v. onder invloed van het *boek*, vormen als *lood loode, tin tinne, hout houte, ijzer ijzere* bij de Beschaafden in Holland niet zo regel als b.v. *goud goude, zilver zilvere, satijn satijne*, wel moet men in 't puur hedendaags dialèkt komen om geregeld te vernemen: ‘een *houte* poot’ naast ‘een *hout* been,’ ‘een *loode* inktkoker’ naast een *lood* soldaatje, ‘een *been* pootlood’ naast ‘een *bene* pennebouder’, een *koper* blik naast ‘een *kopere* duit,’ maar maar ook van de Beschààfdsten, van de heel fijn beschaafden hoort men altijd: ‘een *satijn* vest’ naast ‘een *satijne* paraplu’, ‘een *goud* horloge’ naast ‘een *gouwe* ring,’ ‘een *nikkele* theepot’ naast ‘een *nikkel* instrument’. Ik zal hier niet onderzoeken, hoe 't komt, dat in de beschaafde milieu's bij het ene adjektief en bij de ene kombinasie de volkstaal sterker doorwerkt dan bij 't andere. Maar we mogen gerust aannemen dat eenmaal dè règel in 't Beschaafd van Holland zijn zal: het stoffelik bijvoeglik naamwoord is gelijk aan

't stoffelik zèlfstandig naamwoord, het is een gewoon adjektief en wordt op de gewone wijs verbogen.

M.H. ik moet mijzelf bekennen, dat ik voor deze avond wel wat veel hooi op de vork heb genomen. Want ik had het tot nù tòè over Taal-eenheid in 't spreken en ik moet het ook hebben over Taal-eenheid in Schrijven en Spellen. Maar op 't eerste kwam het aan. Is 't me gelukt om een goed begrip te geven van de Eenheid die in 't spreken is, nl. het Beschaafde, dan kan ik in 't verdere nu kort zijn.

(*Slot volgt*).

J.H. VAN DEN BOSCH.

Het letterkundig leven te Gent in de 15de eeuw.

Dat in de Middeleeuwen afschriften van allerlei werken gemaakt werden door monniken, later ook door de Broeders des Gemenen levens, is overbekend. In de 15de eeuw werd het publiek ook nog op andere wijze van lektuur voorzien. In Gent ten minste waren er in die tijd wel acht beroepsafschrijvers, die ieder van de stad een huisje in huur hadden, de zgn. schrijfhuisjes, die een Ring vormden om het Schepenhuis. Er werden dus aardig wat boeken aan de man gebracht, maar zoals te begrijpen is, niet ieders beurs liet hem toe te kopen al wat van zijn gading was. Een ondernemend man onder de afschrijvers, zekere JAN DE CLERC, richtte daarom een leesbibliotheek op, waar hij boeken uitleende tegen betaling. Ook weten we dat dezelfde 'boekhandelaar' buiten de stad handschriften kocht of huurde: de aanhouding van een bezending, uit een tiental boeken bestaande, aan de poort veroorzaakte namelik een proces, waarvan ons de stukken bewaard zijn.

Nog op andere wijze werd de Gentse burgerij letterkundig genot aangeboden: dichters huurden van de stad sinds 1405 de bovenzaal van het Wolhuis om er voorlezingen te houden, blijkbaar tegen entree. Dat viel zo in de smaak dat ene JAN VAN DER STRAETEN de zaal in 1466 voor 12 jaren huurde, en dat het stadsbestuur van 1402 tot 1539 gewoon was om het Auweet (een der feestelikheden met Halfvasten) door het in dienst nemen van 'ministrelen, sangers, dichters ende speellieden' op te luisteren.

Al die belangwekkende bizonderheden ontleende A. VAN WERVEKE aan oude stadsrekeningen en dgl., voor zijn artikel in de *Vlaamsche Gids* van Julie - Aug. 1908, waarvan de titel hierboven staat.

D.C.T.

F. Haverschmidt (Piet Paaltjens).
Dr. Joh.s Dyserinck, Fr. Haverschmidt (Piet Paaltjens). Met portretten en illustraties, Schiedam, H.A.M. Roelants, 1908.

HAVERSCHMIDT's letterkundige nalatenschap bestaat in hoofdzaak uit drie kleine boeken: de alombekende *Snikken en Grimlachjes* (van PIET PAALTJENS) en *Familie en Kennissen*, waarnaast een prekenbundel *Uit geest en gemoed* (Schiedam, J. ODÉ, 1894).

Nu kan men tegenover het werk van een schrijver verschillend standpunt innemen; zo bemoeit de kunstkrietiek zich alleen met de vraag van het al- of niet geslaagd zijn der emotieopenbaring in het gepubliceerde werk.[1)] Leidt de kunstuiting ons tot belangstelling in de dichter zelf, gaan we de invloeden na, waaronder hij gewerkt heeft, dan betreden we het terrein van de literatuurhistorie, van de studie van de *mens*, dan komen we voor een geval als het hier besprokene levensproces, tot zielkunde, tot de bestudering van ziekteverschijnselen, die het bijna noodzakelik maken, dat de levensbeschrijver een psycholoog zij.

Dr. DYSERINCK's studie beweegt zich voornamelik op het terrein der literatuurgeschiedenis, haast zou ik zeggen persoonsgeschiedenis, een terrein, waarop hij zich de laatste jaren met vrucht bewogen heeft, blijkens zijn 'Brieven van Betje Wolff en Aagje Deken' (1904), zijn studies over BEETS (1903, 1904), over L.R. BEYNEN (1906), het in 1907 zo rijk uitgegeven werk over Mr. ALEXANDER VERHUELL en nu onlangs zijn boek 'Het Studentenleven in de litteratuur' (over de medewerkers van Klikspaan).

Zijn laatstverschenen boek nu sluit zich bij de aangehaalde werken aan: de student en zijn omgeving, de vriend en ambtgenoot, waren voor Dr. DYSERINCK voorwerp van studie; door ijverige nasporingen,

1) 'Kunst is dat, wat een emotie geeft en gemaakt is met de bedoeling om een emotie te geven' (H.P. BREMMER, Inleiding tot het zien van beeldende kunst, blz. 16). Deze definitie is zeer goed te aanvaarden voor literaire kunst (J.B. SCHEPERS, Spectator, 1907, 123; men vatte 'geven' in de genoemde definitie op als 'uiten'; dit is door Dr. SCHEPERS over 't hoofd gezien).

korrespondentie met allerlei personen in het land, door de beschikking over HAVERSCHMIDT's archief, zijn 'honderden keurig geschreven preeken' (DYS. 147), kon de schrijver zijn gegevens uit eigen herinnering (HAV. en DYS. waren kollega te Den Helder en stonden later respect. te Schiedam en Rotterdam) aanvullen en ons ten slotte een boek leveren, zeer belangrijk voor de kennis van HAVERSCHMIDT's leven, een boek, dat zich prettig lezen laat, dat ons telkens doet glimlachen over aardige anekdotes, ons de heerlik-rijke humor van de Schiedamse prediekant doet genieten. Van de anekdotiese opmerkingen tekende ik aan die over het in het leven komen van de naam 'PIET PAALTJENS', doordat een burgerheer te Haarlem op de vraag van een groepje lastige studenten: 'met wie zij de eer hadden kennis te maken?' handig zich van de heren afmaakte door zich te bedienen van een door ieder dadelik als pseudoniem doorziene naam: 'PIET PAALTJENS', een naam trouwens, die werkelik bestaan blijkt te hebben. (DYS. 21).[1] Komies is b.v. ook de herinnering, hoe HAVERSCHMIDT, toen hij te Foudgum als prediekant stond, in rok met steek en lamfer steeds door de korenvelden naar de kerk van zijn andere gemeente, Raard, moest wandelen, en zo eens, toen het erg regende en de paadjes haast niet te begaan waren, met een bij hem logerend neefje op zijn rug. (DYS. 13). De opnieuw afgedrukte, BEETS parodièrende tekeningen van HAV. uit de Stud. Almanak van 1857 (DYS 43-48), de verschillende staaltjes van zijn humor, die hem zelden verliet,[2] doen ons begrijpen, dat de toehoorders bij zijn 'lezingen', terwijl ze even van te voren tot in 't diepst van hun ziel ontroerd waren door verhalen als 'Kleine Bob' (DYS. 154), soms na de pauze de tranen langs de wangen liepen van het lachen om 'Dikke menschen' of dgl. (DYS. 130-137). Mij werd de bekentenis meegedeeld van een bejaard heer, schoolopziener, lid van de Twede Kamer, die zich ongelovig had uitgelaten over de macht van HAV's voordracht; dat hij alleen te

1) Dit doet denken aan de waarschijnlike toevalligheid, waardoor VAN LENNEP aan de naam 'Klaasje Zevenster' is gekomen (Prof. J.W. MULLER, Taal en Letteren, 1906, 321).

2) Prachtig b.v. als hij op de preekstoel spot met de 'geweldig-knappe' jonge mensen van zijn tijd, die 'met alomvattende blik' zich geen oordeel '*vormen*', maar over alles en nog wat een oordeel '*vellen*', die b.v. BEETS zò ouderwets vinden, dat 'een goed modern mensch den neus over hem ophaalt' (DYS. 102). Andere aardige voorbeelden: DYS. 76, 81, 152; bij een herlezing van Familie en Kennissen stipte ik nog eens aan: blz. 31 (de walvisvangst van domience), blz. 48, 70 e.v. (de tandmeester), 131, 140, 148, 159, 161, 196, 207. (Ik citeer volgens de beide nieuwe uitgaven).

midden van zijn schaterlachen over het ‘Spikkelaasvarken’ in het twede gedeelte van de avond, de tranen vergeten kon, die hem de voordracht van ‘Mijn Boertje’ gekost had. HAVERSCHMIDT's voordracht schijnt schitterend geweest te zijn. (DYS. 142; TEN BRINK, ELSEVIER VII, 1894, blz. 329).[1)]

Deze persoonlike vermelding worde mij vergeven na de lezing van Dr. DYSERINCK's boek: zijn werk bestaat n.l grotendeels uit persoonlike herinneringen van hem zelf en anderen. Het moge niet altijd mogelik en wenselik geweest zijn, nadere opgaven te verstrekken, toch had de schrijver m.i. wel wat scheutiger kunnen zijn met zijn aanwijzingen. De datum van een uitlating toch kan bij de bestudering van HAV's levensloop wel degelik belang hebben: iedere dokter eist een temperatuurlijst bij een ernstige koorts. Zulke data ontbreken, ook de plaats der citaten wordt niet vermeld; ik plaatste meer of minder grote vraagtekens op de blz. 19, *32, 40*, 52, 68, *81*, 105, 106, *110*, 118, 124, 140, 141, *166*; ook bij het citeren van artiekels zou zekere nauwkeurigheid voor de lezer van gewicht zijn geweest.[2)]

Zo kom ik van zelf tot het hoofdbezwaar, dat ik tegen het werk als geheel meen te mogen aanvoeren. Eerst dient echter uitgemaakt, welk doel Dr. DYSERINCK zich met zijn boek heeft gesteld. In zijn voorrede zegt hij een ‘levens- en karakterschets’ te hebben voltooid, dus.... te hebben willen geven. Deze betieteling komt me juist voor, als voornamelik nadruk valt op ‘*schets*’. Ik wil en mag niets geringschattends zeggen van het eerbiedwaardige werk van de bejaarde schrijver; het boek vertelt ons rustig en geregeld van HAVERSCHMIDT's leven, de hoofdstukken: *Haverschmidt's jeugd; Hav. student; Hav.*

1) Ik heb HAVERSCHMIDT nooit gehoord. Zijn studentengedichten lenen zich biezonder voor voordragen; jammer dat iemand als J.H. SPEENHOFF, van wie ik wel goeie voordrachtskunst in de vermoedelike trant van HAVERSCHMIDT zag, zijn talenten verdoet met minderwaardige programma's.

2) Op blz. 141 wordt een uitlating van JER. DE VRIES vermeld; waarom niet even de plaats vermeld? (Eigen Haard, 1894, blz. 84) Op blz. 142 wordt genoemd: ‘een bespreking van Familie en Kennissen door Prof. VAN HAMEL (Los en Vast *voor* 1878).’ Zoeken dus maar! Er bestaat geen register op Los en Vast; het *is* in Los en Vast, 1876, 420. Waarom heeft Dr. DYSERINCK naast de lijst van uitgaven *door* HAVERSCHMIDT, in TEN BRINK - DE BEER, III, 29, niet een opsomming gegeven van de verspreide lektuur *over* hem. VAN HAMEL (L. en V. 438) spreekt van een hele pennestrijd naar aanleiding van ‘Mijn Broertje’; ik ken alleen een stuk van VAN VLOTEN in ‘De Levensbode’, 1874.

predikant; Zijn evangelieprediking en zijn humor; Hav. als schrijver en lezer; Hav.'s huiselijk leven; Zijn laatste levensjaar, geven ons een welgeordend beeld, een goed overzicht van zijn leven, veel wetenswaardigs van zijn karakter, maar.... er blijft voor mij een zekere onbevredigdheid, een verlangen naar mèèr. Het boek van Dr. DYSERINCK maakt op mij de indruk van een onderhoudend gesprek in de bestuurskamer van een letterkundig genootschap; waarnà de spreker, bij de eigenlike 'lezing', in grote lijnen, fors en breed het onderwerp, waarover zoeven wat geredeneerd werd, in volle omvang behandelen zal. Dit boek dringt de vraag bij me op: Dr. DYSERINCK, geef ons nu òok nog het grotere, het machtig-weemoedige, schilder ons nu òok nog, ontdaan van alle bijkomstigheden, de volle tragiek van dit leven! Dat blijft u te doen over!

Mr. A. BLOEMBERGEN zegt in de Tijdspiegel van 1894, II blz. 172, sprekende over HAVERSCHMIDT, dat er 'van die persoonlijkheden zijn, welke alleen dan naar eisch kunnen worden gekend en gewaardeerd, wanneer zij worden waargenomen met die mengeling van liefde en piëteit, die zich zonder het bestaan eener eenigszins intieme betrekking haast niet laat denken.' Die intimiteit kan een uiterlike zijn (Dr. DYS. spreekt telkens over HAV.'s 'intimi'); die intimiteit moet m.i. berusten op gelijkgestemdheid van zielsaanleg, op meevoelend begrijpen.

En dat intieme begrijpen mis ik in Dr. DYSERINCK's boek; hij zegt veel belangrijks, ook over de 'ziektegeschiedenis', die zich voor onze ogen in HAVERSCHMIDT's leven afwikkelt; hij vat de 'draad van zwaarmoedigheid, die dit hele leven doorloopt' (DYS. 166); maar tòch, toch mis ik in zijn werk een zekere eenheid, een zekere grootheid van opvatting, welk gemis op bladzijden als 115, 122, 124 zelfs de indruk van oppervlakkigheid maakt: even daalt Dr. DYS. daar af in de sombere diepte van HAVERSCHMIDT's gemoed, men zou verdere uitweiding verwachten en wensen, maar kalm stapt de schr. van het punt in kwestie af en vertelt verder. Zo in het hoofdstuk 'Huiselijk Leven', waar hij spreekt over de zegenende invloed van HAVERSCHMIDT's echtgenote op haar man en dan zelfs de mogelikheid van verband niet overweegt, dat er zou kunnen bestaan tussen zijn treurig levenseinde en het sterven van zijn vrouw en het ouder worden zijner kinderen. Ik kom daarop nog terug. Dr. DYSERINCK geeft genoeg bouwstof voor een m.i. zeer belangrijk (maar toch in zijn boek ontbrekend) hoofdstuk: 'HAVERSCHMIDT als ziekteverschijnsel', dat zou kunnen zijn een samenvattende verwerking van de talrijke gegevens, in DYSERINCK's boek verspreid. Ik wil een bescheiden poging doen

om aan te geven, wat ik bedoel, met gebruikmaking van citaten uit Dr. DYSERINCK en eigen aantekeningen.

Wàt is het grote, markante, als we pogen een ‘levens- en karakter-schets’ te geven van de man, ‘dien de last der zwaarmoedigheid drukte, totdat hij er onder bezweek’ (Tijdspiegel, 1894, blz. 180)?

Voor mij is het altijd dit geweest, dat de dichter van de bitterweemoedige Snikken en Grimlachjes, die in de Familie en Kennissen de smart over het vergankelike (een der gewone kentekenen van zwaarmoedigheid) zo roerend mooi uitte, aan het eind van zijn leven op zo diep-tragiese wijze de hand aan zich zelf sloeg, Dàt veronderstelde een levensweg, ‘die getuigde van lijden, zóó gruwzaam, zóó peilloos diep’ (Sn. Gr. 91), dàt veronderstelde een wanhopige strijd, die na kennisname van meerdere levensbiezonderheden, maar al te werkelik blijkt geweest te zijn. Het jongere geslacht onder de lezers van HAVERSCHMIDT, dat de edele schrijver niet meer gekend heeft, zal, bij 't vernemen van 's dichters smartelik einde, vóór alles de vraag stellen: maar hoe wàs dan dat leven? men zal aan een boek, dat levensschets wil zijn, de eis stellen, dat het vóór alles, boven allerlei kleine levensbiezonderheden, ons een blik gunt op de grote strijd, de smartelike worsteling met de ten slotte toch overwinnende melancholie. En de schrijver, die als persoonlik vriend, die vraag had kùnnen beantwoorden, had ze moèten beantwoorden, had op *die* vraag het volle licht moeten laten vallen. Dat is in het boek van Dr. DYSERINCK niet zo gedaan, als ik persoonlik, tot die jongeren behorende, het graag gezien zou hebben.

Voor de kennis van HAVERSCHMIDTS leven heeft iemand, die geen persoonlike connecties kan benutten, in de eerste plaats de drie genoemde boekjes.[1] We hebben het recht, mede op de inhoud daarvan af te gaan bij de beschouwing van zijn levensgeschiedenis. ‘Mensch en dichter zijn hier niet te scheiden,’ zegt BLOEMBERGEN (Tijdsp. 1894, II, 177). Onder de schrijvers over HAVERSCHMIDT mogen er zijn geweest, die zijn Snikken en Grimlachjes (terecht of te onrechte, dat laat ik in het midden) hebben beschouwd als een satire op de sentimentaliteit[2], zeker zal toch ieder de vraag van Prof. VAN HAMEL

1) De prekenbundel kon ik niet raadplegen; dat doet een grote lacune in mijn samenvatting veronderstellen, waarvan ik me zeer goed bewust ben.
2) ‘Nederland’, 1890, blz. 14. J.E. SACHSE schreef in deze jaargang van ‘Nederland’ een treurig-oppervlakkig, insinuèrend opstel over P. PAALTJENS - HAVERSCHMIDT, waarover hij o.a. flink op zijn plaats werd gezet door Dr. G.V. GORKOM in Los en Vast, 1890, 56.

(Los en Vast, 1876, 436) bevestigend beantwoorden: ‘wordt hier met de Weltschmerz alleen *gespot* of ook *geheuld*?’ Zelf getuigt HAVERSCHMIDT, dat in de drie studentjes ‘al de herinneringen, die in *zijn* hart leefden, als afgemaald waren, al de smart, die *hem* verslond, als uitgestort was, maar waarin tegelijk al de radelooze wanhoop, al de verachtende bitterheid, al de snijdende spot, kortom al het geniale van dat zeldzaam talent van PIET PAALTJENS begraven lag’ (Dys. 32).[1)] ‘In menige toespraak was een deel van 's predikers eigen zielservaringen neergelegd,’ zegt Dr. DYSERINCK (blz. 120); dat dit ook het geval was met de Fam. en Kenn, tegenover welker ontboezemingen men zelfs wel eens verlegen staat (V. HAMEL, L. en V. 1876, 425) blijkt bij aandachtige lezing voldoende. PIET PAALTJENS dichtte over de zelfmoord (Sn. Gr. 49), HAVERSCHMIDT schrijft later (1885 b.v.) in brieven over de mogelikheid van ‘een eigenwillig gedolven graf’ (Dys. 34); als prediekant behandelt hij op de preekstoel de zelfmoordscene uit FAUST (Dys. 113-115), spreekt hij aangrijpend-mooi over zijn eigen zielestrijd, over ‘wat in rechte lijn zou uitloopen op zelfmoord’ (Dys. 122); aan 't eind van zijn leven nog smeekt hij van een vriendin af, ‘toch nooit iets hards te zeggen of te denken van den arme, bezweken na wie weet hoe menige overwinning, na langen, eerlijken strijd’ (Dys. 166) en.... hij eindigde, ondanks al die ‘lange, eerlijke strijd,’ zijn droevig en toch ook soms zo blijmoedig (Dys. 117) leven op de bekende tragiese wijze.

Naast de gegevens uit Dr. DYSERINCKS boek zijn er dus in HAVERSCHMIDTS publicaties bouwstoffen genoeg, om de ‘draad der zwaarmoedigheid’ door zijn leven te volgen.

Bij de bestudering van een ziektegeschiedenis, als de hier besprokene, waarvan een wetenschappelike ontleding natuurlik buiten het bestek van dit opstel en boven mijn vermogen gaat, kan men, naar het mij voorkomt, veelal bepaalde, algemeen optredende verschijnselen onder-

1) Eigenaardig is in dit verband Immortelle LXXII. (Wij zaten met ons vieren, In den tuin van de societeit), waarin verteld wordt, hoe Paal ‘bleek als de dood’ werd om ‘die eeuwig knappe meid’, die Kaai onmiddelik in zijn twaalftal opnam (‘zoo zijn er geen twaalf in 't land’), dat *Haas* (=F.H.) *zuchtte*; zijn (=F. H's) gevoel komt het dichtst bij de smart van de wanhopigminnende PAALTJENS.

scheiden. Er is voorbeschiktheid, aanleg (Dys. 12, 13, 166)[1]; er zijn uiterlike omstandigheden, die verschillend inwerken; toch zullen de voornaamste openbaringsuitingen van het ziektegeval wel te groepèren zijn en wat voor een psycholoog wetenschappelik werk kan zijn, is ook voor een belangstellende leek interessant. Terloops noem ik een ook door mij wel elders opgemerkt verschijnsel, n.l. de noodlottig-verwekende invloed op zo'n lijder van *muziek*. Dat het pianospel van HEDWIG (Sn. Gr. 32) 'al de doode droomen' van de wanhopige minnaar 'weer hun graven uittrok,' kan misschien nog aan andere omstandigheden toe te schrijven zijn; eigenaardig is echter naast het beroemde jeugdvers 'Hoor ik op Sempre een waldhoorn,' de uitlating van zijn laatste levensjaar, dat, toen hij eens de zwaarmoedigheid weer overwonnen had, de onrust en de droefheid in zijn hart terugkeerden door het orgelspel in de kerk (Dys. 169).

Ik wees reeds even op een ander openbaringsverschijnsel, de grote **smart over het vergankelike** van de wereld. Reeds als kind hanteerde hem de vraag van het afsterven, van het vergeten-worden; in zijn preken en voorlezingen vertelt hij, hoe hij als kleine jongen terugdeinsde voor 'het heilloos ledig verschiet' (Dys. 98) van de dood. Ze zouden allen '*glad vergeten*' worden, grootvader zelfs ook! maar dat was verschrikkelik! en de door grootvader aangevoerde bijbeltekst zal wel niet voldoende 'den ontmoedigenden indruk getemperd hebben, die zijn woorden op het kind konden oefenen' (Dys. 99). Het tobben over de vraag van het sterven deed hem als kind al bij de beantwoording van de vraag 'wie het eerst?' dat hoogst komies doodvonnis vellen over tante Bet (Wij gaan den heelen dag uit rijden, F.K. 54). Trouwens, het hele boekje is vol van sterven en vergaan, te vol, veel te vol om de verwerkte herinnering te kunnen zijn 'van een gezond en levenslustig kind. Daarvoor is er te veel somberheid en narigheid in' (V. HAMEL L. en V. 1876, 432) HAVERSCHMIDT wàs dan ook als kind waarschijnlik al een biezondere jongen; hij kon niet, als de schooljeugd bij de Genestet, het feit 'dat er begraven wordt' 'een aardig geval' vinden.

Die pijn over het wegsterven, waarvan hij als jongen al niet begreep, 'waarvoor het diende' (F.K. 152), bleef hem zijn hele leven bij: als jongeling dicht hij over het vergankelike van de vriendschap (Immortellen IX, XVI); het beroemde gedicht 'Drie Studentjes,' door hem, toen hij voor goed te Leeuwarden was teruggekeerd, als

1) HAVERSCHMIDT's moeder, grootmoeder en zuster leden aan zwaarmoedigheid. TEN BRINK spreekt (Elsevier VII, 1894, 332) van 'anaemie der hersenen'.

een laatst vaarwel de heerlike studentenwereld toegezongen, is vol van diezelfde weemoed:

> Eén dacht dan aan 't naderend scheiden
> En 't was, of ze trilden van pijn (Sn. Gr. 84)

en het hart van de ander

> wil hem breken,
> Als hij denkt, hoe oneindig veel groots
> De klauw der wereld reeds smakte
> In den killen afgrond des doods (87)

Twee der vrienden vonden de dood, maar ‘het akeligst lot trof den jongste, de zwakste ziel van de drie’, hij viel in de diepste ellende der prozaiese wereld; alleen:

> .... als hij een ouden makker
> Op het slagveld verbloeden zag,
> Dan weerlichtte er plots om zijn lippen
> Een vreemde, geheimvolle lach; (90).

In ‘Jan van Zutphens Afscheidsmaal’ moge door het romanties-spookachtig optreden van de dode meistreel, het ‘scheiden thut weh’ niet het alles beheersend element zijn, in ‘Reunie’ (1880) zien we weer het weemoedige zoeken naar hen, die verdwenen zijn, horen we weer de jammerkreet in de verzen:

> Wij missen nog andere braven,
> Nog beteren dan zij:
> Ook broeders, eens van de besten
> Ontbreken er in de rij.
>
> Wij zien hun trouwe gezichten,
> Wij hooren hun gullen lach
> Alleen nog uit neevlige verte.
> Och, of ik u hier nog zag! (Sn. Gr. 98).

In ‘Donkersteeg n°. 12’ weent de laars om het verloren geluk van de weelderige studentekamer, op haast gelijke wijze als HAVERSCHMIDT zelf treurt over het paradise-lost van ‘die lang vervlogen dagen’; in de slotsnikken aan Adrianus Arena (1888) klinkt het als de dwingende nijdigheid van een rebellies kind, in verzet tegen het noodlot:

> 't Gaat al voorbij. De dag zal komen, Janus,
> Dat het met u en mij voor goed gedaan is. (Sn. Gr. 112).

- - - - -

Het zij! Na ons aan hen de beurt! Alleen
Vergeten worden *gij*, en *ik* ook? Neen!
Tot sterrenregens gruizelen kometen,
In nacht vergaan, dat kunnen geen poëten.

Zoolang als Neerlands taal van lippen klinkt,
Zóólang ons volk PIET PAALTJENS' zang herzingt!
En is met Nederland zijn taal verdwenen,
Dan zingt de wereld nog uw lied, Arene! (113)[1)]

In dezelfde tijd (1889) sprak hij in zijn feestrede na 25-jarige dienst te Schiedam: ‘Onder deze kinderen (hij had het over de kinderen in de gemeente) zullen er nog, *als lang mijn stem reeds verstomde, de herinnering aan mijn werk voorgoed schijnt uitgewischt*[2)], eenigen een deel, het beste er van, in hun binnenste bewaard hebben,....’ (Dys. 83). Klinkt ook hierin alweer niet iets van spijtigheid over dat onherroepelik voortgaan van de tijd? Ik wees er reeds op, dat Fam. en Kenn. daar vol van is; slechts in twee verhalen uit de bundel komt geen treurigheid voor, ik tekende wel 30 bladzijden aan, waar over sterven gehandeld wordt, soms met plotselinge overgang op haast gezochte wijze (blz. 117), alsof de schrijver temidden van zijn humoristies bekijken van de wereld, weer onverwacht de smart voelt over dat afsterven, dat zo onbegrijpelik gauw een einde maakt aan jeugd (195), aan leven (103). ‘Beroerd-mooi’, altans voor mensen, die mèt HAVERSCHMIDT wat gelijk voelen, zijn de passages uit ‘Mijn ouders huis’, waar al die herinneringen hem zo week maken, uit ‘De pastorie van mijn grootvader’....: ‘allebei (grootvader en grootmoeder) zijn ze dood en begraven. En Moortje is dood. En poes en de duiven en de biggen, en de dikke boerin en de diaken en de klokkeluier, allen zijn ze verdwenen van het groote schouwtooneel....’ Alles, waar herinneringen aan vast zitten, stemt hem week; een pendule (157), een lediekant, ‘waar grootvader en grootmoeder in geslapen hebben en later oom Janus en oom Dolf, maar die zijn er niet meer, en zoo komt het, dat wij er nu in slapen’ (152). Menig lezer zal niet dan met tranen in de ogen b.v. blz. 220 kunnen herlezen (al is het slot van 't verhaal dan ook mislukt), waar verteld wordt, hoe die twee (Frits en Suze) daar staan, na een leven van strijd en leed, van af het schip kijkend naar de plek, waar èèns hun

1) Adrianus Arena (ADRIAAN VAN WESSEM te Tiel) is de latijnse vertolker van enkele der ‘Snikken en Grimlachjes’.
2) Cursivering van mij. D. VL.

jeugd zich afspeelde: ‘Ginds schitterde de vuurtoren, hier hadt ge de roode lantaarn op den hoek van het havenhoofd, en daar tusschen verbeeldden ze zich nog iets te kunnen onderscheiden van de welbekende kerktoren en den ouden molen. Op die hoogte moest de batterij geweest zijn, de hunne, en daarachter stond het huisje van vrouw Haak....’

Is het wonder, dat de dichter voor de hemel, die hij zich in het laatste opstel voor de geest tovert (Ik heb een wonderlijken droom gehad), de eis stelt, dat hij dennebossen en Hollands weiland zal bezitten, hem zal herinneren aan zijn jeugd en aan het leven, waarvan hij zo moeilik scheidde!

Hij kon zo moeilik van het verleden afstand doen. Ik haalde reeds de regels uit de ‘Drie studentjes’ aan:

> Een dacht dan aan 't naderend scheiden
> En 't was of ze trilden van pijn:

Alle lezers kennen ook de vervolgregels:

> Maar ook, en hun oog blonk weer zalig,
> Hoe het weldra *reunie* zou zijn. (Sn. Gr. 84).

Ja, die reunies waren lichtpunten in zijn leven, dat getuigen bijna al zijn levensbeschrijvers, en toch.... zou de weemoed, die elke reunist moet gevoelen bij het bezoeken van de ‘acamedemiestad onzer jeugd’ (men denke aan de bekende plaat van VERHUELL), ook HAVERSCHMIDT niet aangegrepen hebben! Zou voor de man, die de laatste nacht van zijn student-zijn, eenzaam om 12 uur door Leiden ronddoolde, om de hem dierbaar geworden plekjes, ramen, stoepen nog ééns te zien (Dys. 52), die in 1893 op de stoep van zijn oude kamer met vrienden en bekenden het lövivat nòg èèns inzette, zou voor hem iedere reunie niet naast een bron van vreugde, een reden van weemoedige ellende kunnen zijn geweest? Ik stel de vraag! ben, met de gegevens, die mij vooralsnog ten dienste staan, niet in staat ze te beantwoorden!

(*Slot volgt*).

A. DE VLETTER.

Het gesprek.

De beschrijvende en vergelijkende taalwetenschap berust zoo goed als uitsluitend op doorloopende teksten; en wordt er hier of daar ook al eens wat uit den dagelijkschen omgang aangehaald, dan vergeet men meestal er de voorafgaande zinnen van den medespreker als kontekst aan toe te voegen. Dit is een bedroevende methode. Want juist in het gesprek is de taal het natuurlijkst. Doel van dit opstel is dan ook tot observeering en studie van het gesprek uit te noodigen en aan te sporen. Dit is eene studie die den grond der taal raakt, en juist daarom zoowel voor taal- als letterkunde van het hoogste belang is.

Vooreerst alle stijlfiguren zijn uit het gesprek voortgekomen, ja alle uitingsvormen der litteraire taal zijn slechts nabootsingen van de verschillende wendingen in het gesprek.

Het sprekendste voorbeeld hiervan is wel de oratorische vraag. Als men toch in een dispuut met een tegenstander op een vraag geen antwoord meer krijgt, heeft men gewonnen spel, en dikwijls tracht de winner zijne positie nog te versterken met eene reeks verdere vragen, alle even bezwaarlijk te beantwoorden als de eerste en die eigenlijk niets anders dan sterke affirmaties zijn. Maar ook als de rhetorische vraag niet ter urgeering maar eenvoudig voor de afwisseling in een verklarend betoog gebezigd wordt, is zij duidelijk eene navolging van het onderwijzend gesprek, waarin ook de leerling zijn deel heeft; en daarom zou het nuttig zijn den Sokratischen dialoogtrant eens experimenteel te bestudeeren, niet alleen om zichzelfs wille maar ook als model voor alle didaktiek, zoowel in proza als poëzie.

Ook de ironie en de hyperbole zouden ons veel duidelijker worden, als wij eens aan een groot gesprekken-materiaal de psychologische redenen van het ontstaan dezer taalwendingen konden nagaan. Iedereen, die scherpe tongen of droge pieten in zijn omgeving heeft, moet het toch opgevallen zijn dat de ironie in den dagelijkschen omgang veel vaker voorkomt en veel dieper indruk maakt dan in een samenhangenden tekst, men leze b.v. de Nicomède van COR-

NEILLE.[1] En dat de overdrijving zelfs bij ons kalme Hollanders van bijna alle gesprek schering en inslag is, zijn wij eerlijk genoeg te willen bekennen.

Niets is ook gewoner in het onderling verkeer dan dat wij niet ineens de juiste uitdrukking kunnen vinden, omdat òf de gedachte nog niet scherp is, òf een geschikt woord voor hetgeen wij bedoelen ontbreekt. Dan worden allerlei synoniemen opeengestapeld en omschrijvingen gebruikt, en wordt de gedachte ten slotte veel scherper dan anders. Hetzelfde wanneer de hoorder ons niet aanstonds verstaat; iets wat praktisch aanhoudend voorkomt! En door die synoniemen en omschrijvingen begrijpt nu ook de hoorder ten slotte het medegedeelde veel beter en gelooft het veel levendiger, dan als wij aanstonds het juiste en ook voor hem bevattelijke woord hadden ten dienste gehad. Jago's insinuaties in de Othello van SHAKESPEARE zijn er een prachtig voorbeeld van. Dit allernatuurlijkst verschijnsel vindt nu ook zijn toepassing in redevoeringen en geschreven teksten. De opeenstapeling van synoniemen bij de klassieke redenaars is bekend, en wordt nog voortdurend in alle stijlsoorten nagevolgd, misschien vooral hierom: dat ook een schrijver niet altijd van het eerste oogenblik af alles scherp voor zijn geest heeft staan. Ook de omschrijvingen zijn in verklarenden, onderwijzenden stijl een vaste kunstgreep geworden om nieuwe begrippen van alle kanten te belichten. En het aanvankelijk insinueeren van pas later volmondig uit te spreken gedachten is een kunst die de volksredenaars dikwijls maar al te wel verstaan.

Maar ook de tegenstellingen zijn oorspronkelijk alleen in den dialoog gemotiveerd en worden in een monoloog pas natuurlijk als we onszelf als het ware in twee persoonlijkheden scheiden: zij het dan dat we ze beurt om beurt b.v. het voor en tegen laten bepleiten, zij het dat wij na het innerlijk hooren der twee stemmen aan beide het hunne geven in de uitgesproken resultante. Want als in het gesprek twee sprekers, die elkander staan, van verschillend gevoelen zijn, dan ligt het voor de hand dat zij hunne tegenspraak dikwijls formuleeren in den zelfden vorm der juist voorafgegane bewering: deze ligt toch het meest voor de hand; in de ideeën werkt hier het rhythme, in den vorm de wet der inertie. Men moet het tac au tac van CORNEILLE kennen om al de spanning van zulk een tweestrijd te genieten, maar àls dan soms die twist, na al die wondere tegenstellingen, die telkens

1) Ik haal ook in 't vervolg nog al eens CORNEILLE aan, omdat deze naar mijn bevinding zich in den loop van zijn gesprekken zoo fijn psychologisch heeft ingedacht.

een gedeeltelijke waarheid en het halve gemoed aan hunne zijde hadden, ten slotte overgaat in een vol gewettigde resultante van minnelijke eenstemmigheid, en wij in zwak navoelen de tragische verteedering bevroeden van Rodrigue en Chimène, als zij eindelijk elkander bijvallen in het droeve 'Rodrigue, qui l'eût cru . . .' - 'Chimène, qui l'eût dit . . .' dan beseffen wij ten volle dat schrijvers, dichters en redenaars als om strijd de uit tegenstellingen geboren harmonie, dat juweel van menschelijke gemoedservaring, aan het gesprek hebben ontleend, om door de betoovering ervan de harten van hoorders en lezers voor hunne zaak te winnen.

Maar ook de klimax in een samenhangenden tekst is uit de gradatie van woord en wederwoord afgeleid. Soms wordt toch in het gesprek de mindere telkens opnieuw door den meerdere overtroefd. Wat Néarque ook zeggen mag, of hij prijst of laakt, aanspoort of vreest, altijd gaat Polyeucte er torenhoog boven uit (acte 2. sc. 6). Soms overtroeven de tegensprekers elkander wederkeerig, gelijk b.v. Arsinoé en Nicomède (acte 1. sc. 3) totdat ten slotte waarheid en recht in triompheerende rust bovendrijft. 't Zelfde bereiken de redenaars en betoogschrijvers, maar zwakker, als zij met de minste reden begonnen er aldoor sterkere bijvoegen die telkens elkander overvleugelen, tot ten slotte de heele volle waarheid alles overstraalt.

De paradox, het oxymóron, de toespeling en de woordspeling zijn niets anders dan bizondere vormen of onvolkomen navolgingen van het raadsel. En in de raadsels, die men vindt bij de volken van alle tijden en landen, ligt een goudmijn voor de taalwetenschap; maar men is nauwelijks met de ontginning begonnen. Het eerste werk zou zijn: ze te onderscheiden in klassen.

Ten slotte vinden de litotes, het euphemisme en het asteïsme alleen in den humor van het gesprek hunne laatste verklaring. En in de taalwetenschap der toekomst zullen de '*Fliegende Blätter*' een bron van onschatbare beteekenis blijken.[1)] Maar het zou ons te ver voeren dit alles in den breede te betoogen.

Voor de semantiek of de leer der beteekenisontwikkelingen is alweer nergens meer te leeren dan in het gesprek. Wij onderscheiden toch in den dagelijkschen omgang twee groote klassen van menschen: zij die praten kunnen en die het niet kunnen; menschen die altijd een rake zet, een oorspronkelijke taalvondst, een leuke woordcombinatie bij de hand hebben, en menschen die nooit iets anders weten te

1) Men zie b.v. reeds mijne Principes de linguistique psychologique, Amsterdam 1907 § 48.

debiteeren dan afgezaagde volzinnetjes, nageprate banaliteiten of een afgeluisterd uitje van een welbespraakten vriend. Welnu op deze klasse van menschen berusten nu de twee grondwetten der beteekenisleer: de vernieuwende levenskracht en de afstervende verslijting. De laatste en diepste reden toch waarom woorden en uitdrukkingen gaandeweg eene nieuwe beteekenis krijgen is geene andere dan de voortdurende behoefte van gezellige praters om met telkens weer nieuw levendige kleur, met telkens weer ongehoorde gevoelsnuancen de uitdrukking hunner gedachten markant en kernachtig te te maken. Daartoe kunnen het gewone juiste woord en de gangbare uitdrukking meestal niet dienen, althans niet in hun traditioneelen vorm, deze toch missen gewoonlijk alle aanschouwelijkheid en nu grijpt men naar een ander woord, een andere wending. Men heeft lang gemeend, dat alleen dichters of prozaschrijvende taalkunstenaars dit voorrecht hadden, maar wie er zich een tijdlang op toelegt den invloed der dichters met dien der spraakmakende goe-gemeente te vergelijken, bemerkt alras, dat de gezellige praters hier de wijdklotsende wereldzee, en de kunstenaars slechts meren en wateringen zijn. De beste vondsten nu van zulke taalvernieuwers vinden bijval in hunne napratende omgeving. In het begin straalt dit neologisme nog al in z'n geuren en kleuren. Maar langzamerhand wordt het in steeds wijder kring gebruikt. Iedereen heeft het al dikwijls gehoord, en nu beginnen de scherpe kanten ervan af te slijten, en eer het goed en wel in de algemeene taal is opgenomen is het sterven al begonnen. Geen van allen gebruikt het meer in de volle aanschouwelijke beteekenis die de oorspronkelijke prater eraan gegeven had. 't Blijft nog een tijdlang een min of meer teekenend woord naast 't oudere, maar ook die glans verschiet ten slotte, en het wordt heel en al abstract. Misschien dat het nu in de wetenschappelijke of dichterlijke taal wordt gemummificeerd, en daar nog eeuwen lang kunstmatig gebalsemd blijft, maar de praters hebben alweer lang een andere uitdrukking ervoor gevonden, die nu op hare beurt weer denzelfden weg gaat.

Wat zouden we spoedig een beteren kijk hebben op allerlei tropen, de metaphora, de synecdoche, de metonymia, als eenige fijne opmerkers en waarnemers eens stelselmatig gingen noteeren, wat zij te dien opzichte in hunne omgeving opvingen! Als mijn eigen ondervinding toch juist en maatgevend is, kiest men - om een voorbeeld te geven - in een gesprek, niet als dichters of schrijvers meestal, het meest sprekende beeld dat maar ergens in de schuilhoeken hunner herinnerende verbeelding is op te diepen; maar wat in ver-

houding het dichtst bij ons ligt, wat den toegesprokene het meeste treffen zal, wat de omgevende situatie als van zelf aan de hand doet. Als een oude Romein van de hooge muren zijner stad op de betrekkelijk lage huizen nederzag, dan begrijpen wij dat hij in zijn gesprek met een bij hem staanden vriend *tecta* (daken) voor *domus* (huizen) gebruikte. Een kwajongen was laatst op den tuinmuur geklommen bij een mijner vrienden, die juist met zijn huismutsje op door de laan wandelde. Hij gaat er naar toe en jaagt er den jongen af. Antwoord van den jongen: 'Verrek mutske!' Zoowel het ongewone van een mutsje voor zoo'n straatjongen, als zijn positie boven op den muur gaven aan de voorstelling van dit hoofddeksel zulk een energie, dat de verontwaardigde knaap voor z'n verweer in de gauwigheid geen beter scheldwoord vinden kon.

Maar niet alleen de semantiek der afzonderlijke woorden, óók het leven en de geschiedenis van staande uitdrukkingen en spreekwoorden zijn alleen uit het gesprek te verklaren. Door de omstandigheden en de onderlinge verhouding der sprekers wisselen deze zegswijzen aanhoudend van beteekenis, en al zijn ook een kleine minderheid van die gevleugelde woorden aan schrijvers en dichters ontleend, pas in het volksgebruik krijgen zij hunne beteekenis, die dikwijls ver van den oorspronkelijken historischen zin is afgeweken. Daarom mogen wij gerust zeggen - en het is al dikwijls gezegd - dat nergens een volk z'n karakter en z'n neigingen nauwkeuriger in afspiegelt, dan juist in z'n staande uitdrukkingen en spreekwoorden. Maar wie onderneemt eens het spreekwoordenboek van STOETT in dien zin uit te buiten? Wie rangschikt al die zegswijzen eens naar de gevoelens die ze uitdrukken, de gebreken die ze hekelen, de verwikkelingen die ze veronderstellen? Maar na het bovenstaande spreekt het van zelf, dat zoo'n onderzoek gepaard zou moeten gaan met een geduldige en scherpzinnige observeering van het dagelijksch gebruik. Want het is heel iets anders in een vage abstractheid de beteekenis van zoo'n gevleugeld woord aan te duiden, of het in de volle situatie van het levend moment na te voelen en te verstaan. Zoo is het opmerkelijk hoe gepast argdenkende spreekwoorden door ons op een argelooze geschiedenis plegen toegepast te worden, en wie dit niet weet, zou met dergelijke uitdrukkingen als bewijs aan ons volk heel wat ergerlijke dingen kunnen toedichten, die toch alleen op z'n eigen onkunde zouden berusten, het kakophemisme zit ons toch even diep in het bloed als het euphemisme de Franschen.

Het volkskarakter spreekt zich even onmiskenbaar uit in den v o o r t g a n g van het gesprek. Vooreerst houden de Franschen van

kort en vlug woord en wederwoord. Telkens blijven zij elk slechts twee à drie sekonden aan den gang. Wij daarentegen hebben aanhoudend een minuut of langer noodig. Dit verschil vindt z'n terugslag in het proza: ‘le style périodique et le style coupé’. Bij ons zou dan ook een passage als de volgende van ANATOLE FRANCE tot de kakographie gerekend worden: ‘C'est un causeur charmant, philosophe et lettré, un homme sage: - Je ne peux pas mieux dire. - C'est lui qui a supprimé les tuniques des lycéens. - Il aurait mieux fait de supprimer les lycées. - Mais il ne pouvait tout faire à la fois. - La tunique était un vêtement absurde, incommode et malsain. - Je sais que le prestige de l'uniforme est grand en France. - On le dit, du moins. - On y est d'avis que le soldat est fier de le porter. -’

En hiermee hangt weer samen, dat wij het van den hak op den tak springen in een gesprek niet kunnen velen. Kalm en bezadigd verlangen wij eerst de ééne zaak van alle kanten te hebben bekeken, eer we overgaan tot iets anders. De Franschman daarentegen verveelt zich bij ons oogenblikkelijk, hij heeft er gewoonlijk al lang genoeg van, als wij de kwesties nog nauwelijks hebben begrepen. Daarmee stemt overeen een veel vrijere gedachtenloop in Fransche geschriften. Wat bij ons als met de haren erbij gesleept lijkt, komt hun heelemaal niet onverwacht of vreemd voor. Hun beelden en wendingen zijn veel stouter, en toch niet minder logisch en altijd raak.

De Germaansche langdradigheid in geschrifte is bekend genoeg, maar de diepere grond ervan: de langzame voortgang onzer gesprekken vind ik nergens vermeld. Toch zijn hiervoor heel wat plaatsen uit b.v. VONDEL's treurspelen aan te halen en is dit zeker een opvallende karaktertrek van Belgische (ook Fransch-sprekende), Nederlandsche en Duitsche praters. Prof. COLINET uit Leuven heeft mij er indertijd eens opmerkzaam op gemaakt hoevelen onder ons in een gesprek bijna niets anders praesteeren, dan eenvoudig in andere woorden nazeggen wat de vorige spreker ten beste gaf. En zoo kan het soms, als we met vieren of vijven bijeenzitten tot een vier- of vijfvoudige variatie op eenzelfde thema komen, de eene al onbeteekenender dan de andere. MOLIÈRE heeft deze eigenaardigheid fijntjes gehekeld in Le Médecin malgré lui, vooral acte 1 sc. 6, waar de dialect-sprekende Lucas (ik geloof dat hij een Noord-Franschen tongval spreekt) eenvoudig niets anders weet dan telkens in andere woorden te herhalen, wat Valère hem voorzegt. Men moet de scène zelf lezen om de fijne flair voor dit verschijnsel voor goed in den neus te hebben. Een frappante tegenstelling hiermee vormen de meeste bijrollen van SHAKESPEARE, 't is wonder hoe vlot en vlug hij gewoonlijk

door een levendig straatgesprek in het begin van zijn stukken ons in de heele verwikkeling weet in te wijden. Of dit echter een bizondere gave van dezen dichter, dan wel een eigenaardigheid van het Engelsche volk is, durf ik niet beslissen.

Maar wat bij SHAKESPEARE's gesprekken vooral treft, is het op den voorgrond staan van de personen zelf en hunne handelingen. Daarom ook stelt hij aan theater en akteurs zulke hooge eischen. De woorden zijn slechts een klein gedeelte van ons doen ten opzichte van anderen. En de hoorder moet zoowel met de omstandigheden als met den persoon van den spreker rekening houden om de hem toegevoegde woorden te verstaan. Niets is dan ook geschikter dan de studie van het gesprek om ons ééns voor altijd te doen breken met de algemeen verbreide opvatting, als zou de hoorder om een spreker te verstaan niets dan de woorden en de spraakkunst der taal behoeven te kennen. Verre van daar. Ons spreken is nu eenmaal geen algebraïsch teekenschrift, waarin de geheele inhoud volkomen ligt uitgedrukt. 't Is - ook bij de beste sprekers - slechts een aanduiding die de hoorder nog verwerken en vertolken moet om ze te verstaan. De altijd weer nieuwe adaptatie van de algemeene woorden en uitdrukkingen aan het individueele persoonlijk bewustzijn, stelt aan den hoorder den eisch, zich uit de situatie en wat hij van elders over den spreker weet, een persoonlijk beeld te ontwerpen van het uitgesprokene. En dit schijnt misschien bij den eersten aanblik alleen op dichterlijke uitingen toepasselijk te zijn, maar bij nader toezien merken we, dat de heele taalconstructie op deze fundamenteele waarheid berust. De beteekenis der persoonlijke en aanwijzende voornaamwoorden en bijwoorden b.v. kunnen we toch immers alleen uit de situatie afleiden. Of een zin met *U* tot ons of tot een ander gericht is, kunnen we meest uit de woorden zelf niet hooren En als in een vergadering iemand met *ik* begint, moeten we toch weten wie daar het woord neemt om dat *ik* te verstaan. Maar ook *deze* en *gene, hier* en *daar*, zeggen ons zelf niets. Als iemand spreekt, zoo schreef laatst MERINGER, dan spreekt als het ware z'n heele ook de doode omgeving haar woordje mee. Dat is een troop, en de eigenlijke waarheid is: de hoorder moet elke woord-adaptatie en dat is elk natuurlijk woordgebruik mede uit de situatie interpreteeren.

De gesproken taal heeft echter twee machtige hulpmiddelen op de schrijftaal voor, om deze interpreteering te vergemakkelijken, ik bedoel de spreektoon en de gebaren. Wat wij hiervoor evenwel uit eene voorlezing of redevoering leeren kunnen, is weer een poover beetje; willen we overvloed, dan moeten we ons weer richten naar het ge-

sprek. Zeker het zou goed zijn deze studie met een nauwkeurige observatie der beste akteurs te beginnen, maar vooral iemand die zelf niet gemakkelijk en druk gesticuleert of geen bewegelijke gelaatspieren heeft moet zich natuurlijk niet aan dit onderzoek wagen. Het mooie boek van HARMAND-DAMMIEN (*Du geste artistique*, Abbeville 1897) toont welke diensten de photographie ons hier kan bewijzen, om de niet onder woorden te brengen gebaren in beeld vast te leggen. Dàn verdwijnt ook het vage, dat deze studie voor den leek schijnt aan te kleven. Een juist in haar kulmineerende phase gephotographeerde gestie is even precies en scherp van alle andere te onderscheiden als het langste woord dat in VAN DALE te vinden is. Ook zou het vooral gewenscht zijn dat juist die gebaren bij voorkeur nauwlettend bestudeerd werden, die wij Hollanders òf uitsluitend òf althans veelvuldiger gebruiken dan andere volken. Want ook de gebarentaal wisselt van volk tot volk, verreweg de meeste gesties hebben we evengoed moeten aanleeren als de woordbeteekenissen: er blijft altijd wat natuurtaal bij, maar dat is een minieme minderheid. Dàn pas zou de semantiek der gebaren kunnen ondernomen worden. Want het is een feit, de gebaren veranderen even goed van beteekenis als de woorden, en juist gelijk we in de etymologische afleiding der woorden nog hun oorspronkelijken zin kunnen terugvinden, zoo schemert ook in onze gesties hun oude doelmatigheid nog door. Tout geste est une métaphore, zeide reeds DIDEROT. Ons dreigen met de opgeheven vuist was oorspronkelijk niets anders dan: een beginnen te slaan. Een vragend uitsteken der open hand had oorspronkelijk niets anders ten doel dan de afgebeden gave te ontvangen, enz. Dàn ook pas zou er sprake kunnen komen van een onderzoek naar den noodwendigen samenhang van de beteekenis-ontwikkeling in gesties en woorden. We behoeven ons toch maar de overal in beeld gebrachte woeste, hoogvarende, oprijzende typen uit de Fransche revolutie te herinneren om te beseffen, waarom revolutie bij ons *opstand* en bij de Duitschers *Empörung* heet. *Neergeslagenheid, gedruktheid, hardnekkigheid, verbetenheid* zijn alle woorden wier overdrachtelijke beteekenis uit bekende gebaren nog zoo duidelijk spreekt!

Voor den toon van het gesprek is in de laatste jaren reeds wat meer gedaan, en met machtig mooi resultaat. Ik heb in mijne *Principes* daar reeds herhaaldelijk van kunnen profiteeren. Zoo vooral van JESPERSEN: ‘Wenn zwei Menschen voneinander Abschied nehmen so sagen beide *Adieu*, aber der erstere wird in der Regel sein *Adieu* auf einem viel höberen Ton als der andere schliessen, weil es nicht das letzte Wort ist; er wartet auf das *Adieu* des andern

und sagt sogar häufig seins mit so fragendem Tonfall, dass es fast gleichbedeutend wird mit: “Ja, dann wäre diesmal wol nichts mehr zu besprechen?” Der zweite dagegen schliesst die Unterredung und geht daher tief herab mit seinem *dieu*: *A'dieu! - A'dieu*,’ (zie verder *Principes* § 398 vlgd). Men merke wel op dat ik hier met spreektoon niet alleen de zinmelodie, maar ook den nadruk, de lengte der lettergrepen, ja zelfs de pauzen met al hun verschillende nuances bedoel. In het *Lees- en Taalboek* I[2] van V.D. BOSCH-MEIJER vind ik nog deze belangrijke waarnemingen: ‘Jan je moet den hond éten geven’. - ‘Ik géef hem al eten Pa’. ‘Je moet je lés leeren’. - ‘Ik léér mijn les’. ‘Nooit had ik gedacht, dat ik door jullie teléurgestèld zou worden’. - ‘We stéllen U niet telèur’. ‘In plaats van nu op te letten en ácht te geven’. - ‘Ik géef acht’. Men ziet het: in het antwoord wordt telkens het accent op ongewone wijze verlegd, en men vergelijke hiermee § 346 mijner *Principes*.

Dit zijn evenwel nog vereenzaamde pogingen. Wie stelt er eens een stelselmatig onderzoek naar in? 't Zou iemand moeten zijn die voor alles een goed muzikaal gehoor heeft. De phonograaf kan bijwijlen diensten bewijzen maar over 't algemeen is de muzikale noteering voldoende - maar die dan ook nauwkeurig met tempo, rusten, accenten en crescendo's voluit! Omdat verder de zinmelodie meestal niets anders is dan de gemoedsbegeleiding bij den intellectueelen woordenzin, zou deze onderzoeker ook een diepe menschenkenner moeten zijn met een fijnbesnaarde ziel en een teer gemoed. Ten slotte zou hij ook nog héél goed thuis moeten zijn in alle stemmingsmuziek, den Gregoriaanschen kerkzang, en de liederen der Duitsche en Hollandsche componisten vooral. WEGENER wees er indertijd al op hoe in een van SCHUMANN's Kinderstücke: *Bitte* duidelijk eene bewerking der gewone vragende zinmelodie te herkennen is. Zelf had ik in mijne *Principes* § 399 de gelegenheid op de *jubelmelodie* van het Gregoriaansche Praeconium Paschale *Exultet* te wijzen, en ik geloof dat een kenner weldra de voorbeelden zou kunnen vermenigvuldigen. Maar laat er dan ook eens iemand aan beginnen! Van hulp voor deze gesprekstudie zou ook nog kunnen zijn de muziek der straatroepen. Als voorbeeld geef ik hier een notatie van P.W. SCHMIDT:

Hollandsche bukkingen koop ze maar, koop ze maar, koop ze maar!

Ik heb indertijd in de kranten gelezen dat de ‘*Vereeniging voor*

Noord-Nederlands Muziekgeschiedenis' voor de opteekening van dergelijke straatroepen een prijsvraag had uitgeschreven, waarvan de antwoorden op 1 Mei 1907 moesten worden ingeleverd. Sedert dien heb ik er evenwel niets meer van gehoord. Is er niets op gekomen? Dr. BOEKENOOGEN, toen als lid der jury genoemd, zal hierover aan belangstellenden wel uitkomst willen geven. Een nog gemakkelijker taak, en toch ook zeer nuttig, zou het zijn de melodie der stationsconducteurs bij het afroepen der treinen te noteeren; of ook de lijzerige deun in noten vast te leggen die de kinderen der lagere school aannemen, als ze dikwijls samen hetzelfde moeten opzeggen.

Maar ten slotte ook de syntaxis heeft uit het dagelijksch gesprek nog zoo veel te leeren! Als van dit oogenblik af aan eens twintig of dertig onderwijzers of taalleeraars begonnen met alle zinnen, bijzinnen, constructies, uitroepen en ellipsen te noteeren, die zij in het dagelijksch gesprek opvangen, en waar de spraakkunsten geen gewag van maken - wel te verstaan met uitvoerigen kontekst en nauwkeurige aangifte van de sprekende personen en de situatie, - dan geloof ik, dat we binnen een jaar tijd over een keurig materiaal zouden beschikken om de nog ongeschreven, ja de nog nooit geprobeerde syntaxis der levende Nederlandsche Omgangstaal te kunnen vaststellen. Niemand klage dus, dat de besproken stoffen te moeilijk zijn, er is voor ieder die werken wil, wel wat bij, naar zijn gading. Maar laat men dan ook gaan zoeken waar iets te vinden is!

De vorm van dit opstel is mij ingegeven door de beschouwing dat in Nederland, vooral onder de onderwijzers, zooveel krachten schuilen met den besten ijver voor hunne moedertaal bezield, en dat tòch in hun week- of maandschriften over taal bijna niets verschijnt dat de wetenschap ook maar een klein stapje kan verder brengen.... omdat bijna allen het zoeken, waar het niet verloren is.

Eens voor goed moet er gebroken worden met de dwaze opvatting dat de studie der moedertaal een louter boekenvak is. Neen, juist als de natuurlijke historie is de spraakkunst een vak van collectie en observatie. Juist als onze collega's de botanici en zoölogen met vlindernet of plantentasch op vrije middagen de natuur instappen om minbekende planten te vinden of nog onbeschreven beestjes te vangen, zoo moeten ook wij met het notitieboekje, liefst stenographeerend, gaan luisteren naar de boeren op het veld, naar smid, timmerman, of molenaar, naar het strand bij de vischvrouwen, naar de markt, naar de fabrieken waar vele werklui samenwerken, kortom overal waar de sociale menschennatuur zich bloot geeft in het gesprek.

Hun, die met dezen geest bezield aan het werk willen, ben ik

gaarne bereid, voor het onderwerp hunner keuze, de mij bekende literatuur op te geven en ook nog op andere wijzen behulpzaam te zijn. Van mijnen kant houd ik mij aanbevolen voor mededeeling van alle toevallige constateeringen en overzending van afdrukjes der eventueele stelselmatige observatie-berichten.

M a a s t r i c h t, Januari 1909.

JAC. VAN GINNEKEN.

Bij een hekeldicht van Vondel. (*Grafschrift op een Musch*).

Het gedichtje, welks titel (verkort) wij hierboven plaatsen slaat op CATS' schoonzoon CORNELIS MUSCH, den stadhoudersgezinden staatsman, die van 1619-'28 secretaris van Rotterdam was en van 1628 tot 1650 griffier der Staten-Generaal en die zich in laatstgenoemd jaar, kort na 't overlijden van Willem II, het leven benam.[1)]

VONDEL's vers is lang niet malsch en om het te begrijpen is bijzonder leerrijk het artikel van Dr. N. JAPIKSE in *De Gids* van Maart 1907: *Cornelis Musch en de corruptie van zijn tijd*. Wij leeren daaruit, dat deze staatsman een ‘door en door immoreel persoon’ is geweest, die zich misschien door zeer bijzondere eigenschappen - hij was spiritist, medium zelfs - zoo lang heeft kunnen handhaven. Zijn geldgierigheid en bewuste onnauwkeurigheid in het redigeeren van ter generaliteit genomen besluiten waren bekend[2)]. Een instructie naar dit alles is ingesteld geworden en daarbij is heel wat aan het licht gekomen, wat geen wonder is, wanneer we weten, dat MUSCH, hoewel hij een 2100 gld. inkomen had, een vermogen van twee millioen heeft nagelaten.

Ten einde dit alles en vooral ook iemand als MUSCH zelven juist te beoordeelen, dient men eenig begrip te hebben van de ‘corruptie’ in de 17e eeuw en hier is Dr. JAPIKSE's artikel een zeer te

1) In verband met hem herinneren wij aan VAN LENNEP's *Eizabeth Musch*, waarvoor men de *Aanteekeningen op Coeuraet Droste II*, 407-420 en het *Tijdschrift v. Geschiedenis* van 1885 kan naslaan.

2) Ook is te vergelijken Prof. BLOK, *Geschiedenis van het Ned. volk IV*, 325 en *V*, 22, waar hij ‘intrigant’ genoemd wordt. De scheldnaam ‘Catilina’ wordt genoemd *Gids* t.a.p. bl. 501.

waardeeren gids. ‘In de meeste landen was het een vast gebruik, dat gezanten na afloop van hunne missie en ook ministers van eene vreemde mogendheid, waarmede een verdrag gesloten was, een belooning in geld kregen; dat stond gelijk met het tegenwoordige gebruik om in dergelijke gevallen een ridderorde te verleenen.’ Zoo deelde Frankrijk in 1667 25000 livres aan leden der Hollandsche Staten en hunne secretarissen uit, in 1647 viel dezen een faveurtje van ƒ 30,000 louis d'or te beurt.

Niet alleen in Frankrijk was het tot aan de revolutie toe een gewone praktijk, dat rechters door koop hun ambt aan hun zoons overdroegen, maar ook in onze republiek kwam deze ‘corruptie’ heel veel voor; ambten werden ook hier verkocht en menig regent nam geld van vreemde mogendheden aan. Enkele uitzonderingen als de DE WITTEN en VAN OLDENBARNEVELT kunnen bij name genoemd worden, al werd tegen den laatste ook ingebracht, dat hij niet alle hem aangeboden geschenken geweigerd had.[1)]

Door Zeeland werd in 1644 een voorstel gedaan tot verbod van aanneming van gratificatiën door regeeringspersonen; pas in 1651 (na de Groote Vergadering) werd een plakkaat in dezen zin uitgevaardigd; maar ondanks herhaling van het verbod had het weinig succes, en geen wonder, want kuiperij en corruptie hingen ten nauwste samen met den aard onzer regeering.

Tot die regeering behoorde een tijdlang CORNELIS MUSCH als een invloedrijk lid.

Vs. 5. Van eene ‘klagte’ tegen Amsterdam en nog een ander stuk van prins Willem II, die CATS op het einde der Groote Vergadering ter tafel bracht, bleek MUSCH de voornaamste steller geweest te zijn. Zie BLOK, *Geschiedenis van het Ned. volk*, V, 47-48;

vs. 9. kluitboog = boog om looden kogels mee te schieten. Spat = proppenschieter;

vs. 10. molik = vogelverschrikker; verbasterd uit Moloch (*Handelingen d.A.* 7, 43);

vs. 11. baes = prins Willem II;

vs. 16. Aerssen d. is CORNELIS VAN AERSSEN, heer van Sommelsdijk (zoon van François, den gezant aan het Fransche hof, den grooten vijand van Oldenbarnevelt).

1) Vgl. VONDEL's *Geuse-Vesper*: In syn goet vond men *noyt* de Pistolette van 't verract, en prof. BLOK, *Gesch. van het Ned. volk, IV*, 195.

Capel d.i. ALEXANDER VAN DER CAPELLEN, heer van Aartsbergen, lid van den Raad van State en Geldersch edelman; hij behoorde, doch minder dan MUSCH, AERSSEN en HILDERSICH, tot de intieme raadslieden van Willem II (BLOK, *Gesch. v.h. Ned. volk*, V, 22).

Thans nog iets over den titel, die hierboven slechts verkort is afgedrukt. Hij luidt:

> *Grafschrift op een Musch, waer in Catullus, Johannes Secundus, Barlaeus en Hooft zijn gevolght*.

Niet onaardig brengt VONDEL hier de verschillende gedichten in herinnering van vier dichters, die allen ook een doode musch, doch dan een werkelijke musch, een vogel, hebben bezongen.

1. Het lied van GAJUS VALERIUS CATULLUS (geb. 87 v. Chr.) op den dood van de musch zijner geliefde Lesbia, het doode muschje 'deliciae meae puellae' (= de lieveling van mijn meisje), is bekend genoeg, het is o.a. opgenomen in de bloemlezing van prof. WOLTJER *Serta Romana*.
2. In de *Opera* (d.i. werken) JOHANNIS SECUNDI[1] vinden wij onder de 'epigrammata' N°. 7: *In passerem Glyceres* (d.i. Op de musch van GLYCERE) en N°. 8: *In aliam passerem euisdem Glyceres* (d.i. op een tweede musch van dezelfde GLYCERE). De eerste musch is door een kat doodgebeten, de tweede is door haar meesteres, toen ze wegvliegende gevat werd, in de handen doodgedrukt. Beide musschen worden echter door de koestering van GLYCERE weer levend, doch ontvluchten en krijgen het verwijt van ondankbaarheid van den verliefden dichter te hooren.
3. Van HOOFT is bekend: *Op de musch van Oreade* (d.i. zijn stiefdochter Susanna Bartolotti) en *'t Samenspraeck tussen Oreade en de musch*, beide van 1636.[2] Ook deze musch is ten laatste, hoeveel haar meesteres ook met haar ophad, weggevlogen.
4. Het gedicht van CASPAR VAN BAERLE ben ik niet machtig kunkunnen worden wijl ik de *Poëmata* niet in handen kon krijgen; daar echter VONDEL in 1636 geschreven heeft: *De musch van Suzanne*

1) In de uitgave van P. SCRIVERIUS van 1651, Leiden, bl. 95 en 96. In hetzelfde boekske vind ik op bl. 265 een gedicht: *In mortem passeris* (d.i. op den dood van een musch) van de hand van HADRIANUS MARIUS NICOLAUS, den broeder van JANUS SECUNDUS.

2) Zie Dr. STOETT, *Gedichten van Hooft*, I, 314-315, 390.

Bartelot ‘uit BAERLE's Latijn vertaald,’ is het gemis niet onoverkomelijk.

5. VONDEL had als musch-bezinger ook nog kunnen noemen CORNELIS PLEMP, den oudsten dichter van den Muiderkring (geb. 1574). Uit een brief van HOOFT aan VAN BAERLE, van 10 Juli 1636, blijkt dat ook deze het muschje van Suzanne bezongen heeft.
6. CATS' elegie ‘op de doode musch’ kan men lezen in het verhaal *Opkomste van Rhodope* (tot koningin van Memphis) in den *Proefsteen van den trouwring*.

Groningen.
G.A. NAUTA.

Is 't zwaktonige die een aanwijzend of een persoonlik voornaamwoord?

Na de artikels in *De Nieuwe Taalgids* II, 8 en 244 geloof ik, dat een poging om bovenstaande vraag te beantwoorden, nog van nut kan zijn.

Eerst wil ik drie dingen uit genoemde artikels in herinnering brengen:

1°. *ie* wordt van vrouwelike personen niet gebruikt.

2°. Van mannelike personen gebruikt, kan *die* een aanwijzend, maar ook een persoonlik vnw. zijn.

3°. In plaats van 't pers. vnw. *die* kan men ook *ie* zeggen.

Daaruit kan ik 't volgende besluiten:

4°. Als van een vrouwelike persoon *die* wordt gebruikt, is 't een *aanwijzend* vnw.; want was 't een *pers.* vnw., dan zou men er volgens 3°. ook *ie* voor kunnen zeggen, waardoor men echter in strijd zou komen met 1°.

Maar men kan uit 3°. niet de konkluzie trekken, dat *die* een *pers.* vnw. is, als 't met *ie* afwisselt. (Zie *N. Taalg.* II, 247).

Als bv. mijn leerlingen zich op mijn bevel naar de speelplaats hebben begeven, maar ik er daar één mis, dan kan ik vragen: ‘Waar blijft Jan? Wìl die misschien niet?’ In plaats van *die* kan ik hier ook *ie* zeggen; maar zolang ik dat niet gedaan heb, kan ik *die* zowel een *aanw.* als een pers. vnw. noemen.

Waar hangt dat van af?

Wordt de vermiste persoon meer gedacht als *één uit velen* dan als

afzonderlik persoon, dan is *die* een *aanw.* vnw.; in 't tegengestelde geval een *pers.* vnw. Van de vele funkties van 't aanw. vnw. hebben we er hier een, die een fijne schakering in de werkzaamheid van de geest geldt. Zodra het over vrouwelike personen gaat, komt die schakering duidelik uit door vormverschil. Ik zal dan nl. aan de leerlingen op de speelplaats vragen: 'Waar blijft Marie? Wil *die* misschien niet?' (*aanw.* vnw. volgens 4°.) maar ook: Wil *ze* misschien niet? (*pers.* vnw.)

Ik meen nu aan de vier reeds genoemde regels een vijfde te mogen toevoegen:

5°. 't Zwaktonige mannelike *die* is een *aanw.* of een *pers.* vnw., naargelang ik een *aanw.* of een *pers.* vnw. zou gebruiken, als 't een vrouwelike persoon gold.

Bijvoorbeeld. Mannelik: 'Wìl die niet?' Dit luidt vrouwelik: 'Wìl *die* niet?' of 'Wìl *ze* niet?' Zodat nu niet is uit te maken, of 't mannelike *die* een *aanw.* of een *pers.* vnw. is, al wisselt dat *die* ook met *ie* af; tenzij - 't psychologiese verschil, waarvan boven sprake was, uit 't verband blijke.

Mannelik: 'Ze hebben die daad veel erger voorgesteld dan *die* werkelik is.' Dit luidt vrouwelik: 'Ze hebben Marie veel knapper voorgesteld dan *ze* werkelik is.' Zodat 't mannelike *die* hier een *pers.* vnw. is.

Het kan nu ook de vraag niet meer zijn, of *die* (= de daad) in bovenstaande zin wel mannelik is. Dit blijkt uit regel 3°. en 1°.

PH.J. SIMONS.

Boekbeoordelingen.

Willem Bilderdijk. Een dichterstudie door Gust. van Elring ('s Gravenhage - Mart. Nijhoff - 1908) (Pr. ƒ 2.40).

Dit boek valt in twee delen: het kleinste, over *Bilderdijk's Dichterfiguur* (blz. 1-57) is een brede inleiding op het tweede: *Bilderdijk's Beoordeelaars* (blz. 58-205), waarin de strijdlustige schrijver optreedt als 'recensent ook der recensenten.' De samenvattende titel zou eigenlik moeten luiden: 'Apologie van BILDERDIJK als dichter.' Het is een laatste bijdrage tot de jubileum-litteratuur van 1906. 'Steeds

beet ik de spits af en stond op de bres' zegt de schrijver (blz. 196), die aan de viering 'het werkzaamste aandeel had.' In dit boek, doortrokken van de feeststemming, legt hij dan ook harnas en zwaard alleen een enkele maal af, om die te verwisselen met de geklede jas van de cerimoniemeester.

VAN ELRING beseft het ideaal van dichterstudie: 'men trachte het gevoel te ontwikkelen, het vermogen de schoonheid te onderscheiden, men doe den lezer het leven ademen van den dichter, het licht zien zijner ziel' (blz. 17). Maar als de lezer van deze lijvige dichterstudie een dergelijk intiem genot verwacht, komt hij bedrogen uit. Al dadelik klinkt hem een geraas van stemmen tegen. Allerlei akteurs, binnenen buitenlanders, verdringen zich op het toneel, waar VAN ELRING voor régisseur speelt, pluimpjes en standjes uitdelend. De eerste hoofdstukjes vormen een bont mozaiek. *Bilderdijk's nagedachtenis* is een preludium op de kritiek van kritici. *Gewijde poëzie* is, gelijk de schrijver zelf erkent (blz. 15), 'een bespreking van KAT's boekske.' *Dichters morgenrood, De Herdenking* en *Bilderdijk's historische beteekenis* lijken fragmenten van een onuitgesproken feestrede, waarin BILDERDIJK met de grootste der groten vergeleken en soms gelijkgesteld wordt.

In één opzicht zouden we BILDERDIJK tegen zijn vereerder in bescherming willen nemen. VAN ELRING verdedigt de gevaarlike kritiek van het snoeimes. 'Men legge zich in het vervolg in de eerste plaats toe op de esthetiek van BILDERDIJK's poëzie, opdat men langzamerhand nauwkeurig een schifting volbrengen kan' (blz. 9). Werd daarmee alleen bedoeld dat een smaakvolle keuze de beste inleiding tot de dichter is, dan zou dat niet veel tegenspraak vinden. Maar VAN ELRING eist voor de kritiek het recht op om ook *in* een gedicht het 'minderwaardige' te schrappen. In de *Ziekte der Geleerden* 'is veel schrappen noodzakelijk; dan blijft twee derde over, dat in waarheid prachtig is' (blz. 22).

In een ander gedicht wil hij twee strofen schrappen (blz. 58), en hij verdedigt dat door de stelling: 'Nooit drukke een kunstenaar over wat hij tegen of buiten de kunst acht, tenzij in historische uitgaven. Hij doe dit vooral niet bij dichters als VONDEL en BILDERDIJK, die zoo geweldig veel hebben geschreven. Hij zij echter om rekenschap niet verlegen.'[1)]

Rekenschap? Alsof dat te beredeneren is! De bewering dat BILDERDIJK

1) Vgl. o.a. nog blz. 86, waar 'aanstootelijke regels' met 'onnoodige platheid' 'er uit gelicht moeten worden.'

soms ‘met het lichtpenseel van REMBRANDT maalt’ (blz. 37), ‘boven VONDEL's lyriek in stoutheid uitstijgt’ (blz. 38), alexandrijnen schrijft zoals er ‘in geen enkele taal’ geschreven zijn, laten we voor rekening van deze vurige BILDERDIJK-vereerder. Maar is het dan niet aanmatigend, zò'n dichter te verbeteren?[1)]

BILDERDIJK zelf zou de eerste geweest zijn om zulk een ‘vriend die hem zijn feilen toonde,’ toe te roepen: ‘handen thuis!’

In het tweede gedeelte van dit boek laat de schrijver in bonte mengeling allen die tot het jaar 1908 over BILDERDIJK geschreven hebben, vrienden en vijanden, geleerden en ongeleerden, belangrijke persoonlikheden en onbeduidendheden, langs ons heen trekken. Telkens vernemen we ook zijn persoonlike mening. Levende beoordelaars worden geprezen of bestreden. Tussendoor worden opmerkingen over BILDERDIJK's kunst geplaatst. Dit overzicht, dat van ijver en belezenheid getuigt, bevat veel materiaal voor toekomstige BILDERDIJK-studie.

‘Geen dichter ter wereld’ - zegt de schrijver - ‘over wien, na zijn dood, door kunstenaars van beteekenis zoo tegenstrijdig geschreven is.’ Uit literair-histories oogpunt is dit inderdaad merkwaardig, vooral wanneer dit, meer dan hier geschiedt, met de ontwikkelingsgang van de letterkunde in verband gebracht wordt. Gewoonlik heeft VAN ELRING de beschouwing van voor- en tegenstanders juist gekarakteriseerd, en met goed-gekozen citaten toegelicht. Wij zullen hem daarbij niet op de voet volgen. Alleen een paar opmerkingen. Heeft GEEL wel zo gunstig over BILDERDIJK's kunst gedacht, als VAN ELRING laat voorkomen?[2)] Is niet de ontboezemings-poëet, met wie hij in zijn *Gesprek op een leidschen buitensingel* een loopje neemt, een volbloed Bilderdijkiaan?

PIERSON's eerste *Studiën over Bilderdijk* (1875)[3)] worden slechts terloops genoemd. Toch zit daarin de verklaring waarom PIERSON in zijn *Oudere Tijdgenooten* ‘den dichter op den achtergrond dringt’ (blz. 107). Hij kende te goed de grote buitenlandse kunstenaars, om BILDERDIJK als dichter daarmee op één lijn te plaatsen.

Overschatting is in een lofredenaar begrijpelik. Dat de herdenking, die BILDERDIJK ‘voor de oogen der natie naast REMBRANDT plaatste’ (blz. 205) een ‘blijvende herleving’ zou zijn, is een hoop die waar-

1) Wij herinneren er aan dat VAN ELRING deze verbeter-methode vroeger ook op VONDEL toegepast heeft.
2) Blz. 84. Het daar gegeven citaat is niet uit het *Gesprek op den Drachenfels* maar uit *Iets opgewondens over het eenvoudige*.
3) In het tijdschrift *Nederland*; onlangs herdrukt in de *Verspreide Geschriften*.

schijnlik met de feeststemming grotendeels vervliegen zal. Maar dat de BILDERDIJK-studie door de herdenking gebaat is, en dat VAN ELRING, ook door dit boek, daartoe bijgedragen heeft, zal gewaardeerd worden door ieder die in BILDERDIJK in elk geval een groot Nederlander ziet.

C.D.V.

Het Vondeljaarboek voor 1908. Uitgegeven door de Vondelvereniging te Amsterdam. Redakteur: Dr. H.W.E. Moller. Bij E. Van der Vecht te Amsterdam.

Vooraf gaat het Jaarverslag over 1907, van de hand van de Redakteur. We lezen er uit, dat het doel van de Vereniging is, de kunst van VONDEL nader te brengen tot het Nederlandse volk, en met welke middelen ze dit doel tracht te bereiken.[1)] Verder vernemen we, wat de ijver van de leden op de lezingen en voordracht-avenden reeds ten beste gaf

Dan volgt een Ledelijst.

En daarop de verschillende bijdragen.

Ze zijn: VONDEL en de gouden eeuw, door HENDR. C. DIFEREE; De Idee van VONDEL's Lucifer, door J. VAN MIERLO Jr.; De eerste rei uit Lucifer. Proeve van verklaring door Dr. P. LEENDERTS Jr.; De Geesten bij VONDEL, door J.J.G. BOELEN; De eenheid van plaats in VONDEL's Treurspelen door J. SALSMANS, en enige kleinere stukken.

De waarde van het 'Jaarboek' wordt nog verhoogd door een Overzicht van de Vondeluitgaven (boeken, artiekelen, besprekingen), door de Redakteur Dr. MOLLER.

Vooral in verband met wat het streven van de Vereniging beoogt - het nader brengen van VONDEL tot het Nederlandse volk, - is de bijdrage van de hr. DIFEREE wel van de meeste betekenis. De dikwels betwijfelde vraag, of VONDEL wel een echt vertegenwoordiger van de Gouden eeuw is geweest, en of in z'n werken de resultante van het

1) *a*. door studie te maken van de werken van JOOST VAN DEN VONDEL en van zijn tijd, en voordrachten en lezingen hierover in te richten.
b. door de werken van VONDEL in het openbaar voor te dragen of op te voeren op het toneel.
c. door het bezorgen en steunen van boekuitgaven over VONDEL en zijn werken.
d. door andere wettige middelen, die geschikt zullen zijn.

leven en de daden van ons voorgeslacht zou zijn neergelegd, wordt door hem in een doorwrocht studie bevestigend beantwoord Daartoe geeft hij eerst een korte karakteristiek van dit bloeitijdperk. De kamp tegen Spanje, die een negatief beginsel tot grondslag had, richtte zich op de vrijheid van het godsdienstig, maatschappelik en commerciële leven; doch dit streven kon, geleid in de stromingen van een eigenaardig particularisme, dat ons volk eigen bleef, in het staatkundige en in het godsdienstige niet tot een vaste vorm komen. Juist de jaren van 't Bestand zijn het, die ons de vruchteloze pogingen tot een vaste consolidatie van een blijvende staats- en kerkvorm vertonen. Alleen aan een hogere, boven 't gewone niveau uitstekende geest kon 't gelukken, om bij deze volksaardige particularistiese aanleg en de logica der historiese feiten, tot een synthese te komen; en werkelik, werd deze synthese bereikt in VONDEL z'n litteraire kunst. Hij zou het zijn, die ‘het geloof en het leven zou grondvesten op het didakties beginsel en het piëtisties gevoel van de natie en het met zijn machtig talent zou uiteenzetten langs de lijnen van een geleidelike, en toch onvergelijkelike kunst.’ Al de uitingen van het 17de eeuwse leven, de strijd tegen Spanje, de verering van Oranje, de verschillende kunsten, het huweliksleven, handel en bedrijf, lost hij op in deze synthese, dewelke is, de waardering van 't goede en grootse in de natuur- en levensopenbaringen. De grondslag van die waardering is z'n geloof, zoals dit uit de negatie tot een positief betrouwen was gekomen, en met z'n innerlik leven en bestaan tot een overeenstemming was geraakt. Nederlander blijft hij in dezen vooral, omdat hij, in z'n leven en geloven, de didacticus en de piëtist in hem niet ontrouw wordt. En een zoon van z'n volk en een vertegenwoordiger van z'n eeuw is hij, omdat hij de leidende gedachten en de tegenstrijdigheden dier dagen in zich voelt leven, maar tevens, omdat hij hoger dan zijn omgeving staande, de harmonie in die schijnbare verdeeldheid te zoeken tracht. Het streven zoekt nu een uiting in vele ondergrondse stromingen en in menige stemming van 't ogenblik.

Volgen we nu nog een ogenblik het merkwaardig opvoedingsproces van uit de wereld der bonte tegenstrijdigheden tot de door Vondel bereikte harmoniese wereld, waarin hij de openbaringen ziet van één Mysterie. Niet alleen de grote lijnen worden ons in z'n werken getoond, maar ook de wisselwerking van de gevoelens en gedachten, waaruit de lijnen rijzen. Het allereerst laat de harmonie zich vinden in Vondel's erotiek. De grondtoon van z'n poëzie is, zoals gezegd, de liefde; en de liefde voor de vrouw, de verering van haar schoonheid, de aanbidding van het algemeen-vrouwelike als een openbaring van het liefdevol-geschapene,

zingt van z'n jeugd af door z'n verzen heen. Daarmee dissoneren in de aanvang nog, z'n strijdzangen, z'n ijver voor het recht en de vrijheid, z'n militant verweren van z'n kunstrichting tegen de Amsterdamse consistoriën. Doch bij dieper indenken van wat z'n tegenstanders in hem bestrijden, lossen zich de tegenstrijdigheden op in een beschouwing van wat de kunst, naar zijn mening, zou moeten geven; de didaktiek en het piëtisme geven het biezonder karakter aan van z'n werken, en ‘Vondel wordt de bijbelsch-christelijke dichter bij uitnemendheid, die het economisch en erotisch element in zijne kunst daarom niet versmaadt, maar dit in verband met zijn vroomheid en kunstliefde tot harmonie en oplossing zoekt te brengen.’ Het eerste produkt van dien aard is de ‘Gysbrecht.’ Na die tijd nemen de hekeldichten af. In ‘Amstels ondergang’ was 't hem gelukt, zijn kunstideeën om hun zelfs wil neer te leggen, waar ze tot heden slechts in goedgeslaagde genre-stukjes op lyries en eroties gebied tot uiting kwamen. De stemmings-uitingen hebben zich geconsolideerd tot een kunst, die z'n gevoelens beheersen en ze harmonies in het kader van z'n toneelscheppingen plaatst. Dat die scheppingen juist drama's moesten zijn, werd voorgeschreven door Vondel's vroomheid en zielestemming.: ‘de dichter Vondel was als mens gegaan door de spitsroeden der smarte.’ Dit diep tragiese wilde hij uitbeelden met al z'n talent. Een treurspel scheppen uit fictie, deed hij niet; daartoe zag hij het drama te veel in 't leven zelf. Hij stelde zich geen andere taak, dan het treurspel zoals het zich in de historie had afgespeeld, nog eens opnieuw uit te beelden in een ideale gestalte. Voor hem was het treurspel een schilderij met de pen, ‘waarin fijnheid van uitbeelding en schilderachtige groepeering het winnen moest van forschheid van handeling en scherpe vooruitzetting van het hoofdmotief.’ Zodoende wordt het hem een genoegen, ‘iedere handeling en elk motief in prachtvolle woorden en heerlijke volzinnen gestalte en vorm te geven.’

Voorbeelden van harmoniese samenvloeingen van verschillende, uit materiële en godsdienstige sferen genomen gedachten en gevoelens geeft de schrijver aan de hand van de ‘Gysbrecht.’ Bekroond wordt de voorstelling van de fusie der verschillende stromingen bij Vondel, met het herinneren aan het hoogstaand erotiese stemmingslied uit de bekende ‘Rei’, bezingende BADELOCH's ‘Huwelikstrouw’.

Voortaan heeft de ‘dichter-zanger het evenwicht tussen z'n zielsen kunstenaarsleven gevonden.’

Vondel's opvoeding als kunstenaar, welke in den ‘Gysbrecht’ voor 't eerst harmonisch tot uiting kwam, werd in zijn ‘Lucifer’ en ‘Adam

in Ballingschap' voltooid. En daarmee 'had (hij) door zijn kunst het geloof en leven, en door zijn geloof en leven de kunst gediend.'

Een poging als deze, om Vondel uit te beelden als de vertegenwoordiger van het veelzijdige leven der 17e eeuw, het middelpunt als 't ware, waarin de stralen van het maatschappelik leven en 't geestelik denken en voelen van die tijd zich verenigen, is het hoogste wat in dezen ooit gegeven is. En waarlik, zonder Vondel lijkt ons de 17e eeuw mat en dor; en we kunnen ons eveneens moeielik losmaken van de twijfel, of, zonder 17e eeuw, de facetten van Vondel's geest ons wel met dezelfde glans zouden hebben bestraald. Doch hiermee achten we de gehele Vondel nog niet gegeven. Door en uit z'n worsteling om te komen tot deze materie- en kunst-beheersende eenheid, stijgt een wezen omhoog, die ruimer grenzen zoekt. Een Christen adelaar zweeft over de landen en zeeën, nu eens blijde jubelend in 't aangezicht van de spelende zon, dan angstig roepend bij 't donker opwolken van kruitdamp, en immer weer hoopvol zich richtend naar 't licht van de opkomende Dag. Zeker, is hij Nederlander, onverminderd, en de door God begenadigde kunstenaar, maar ònder en òm een voorbehoud. Z'n gang, 'door de spitsroeden der smarte,' werd hem een Kruisgang. Het Grote Offer opende hem de blik op de afgrond van de Val. Eindeloos, ja, vermeide hij er zich in, de grote tragedie in de diepste diepten, met kunstvolle uitbeelding langs zuiver-menskundige lijnen te volgen. Doch even hoopvol blijft in hem de verwachting der komende tijden. Goed burger en patriot, zijn echter de grenzen der dingen slechts voorlopige grenzen. Goed vriend en zoon van de Kerk, is z'n harmonies samenwonen en samenzijn in zijn stad en zijn eeuw een compromis van tijdeliken aard. Want deze man is niet geweest de 20ste eeuwse, rustig bezonken, Roomse Nederlander, die z'n plaats in de samenleving en z'n kindschap God met z'n ideeënwereld verzoenen mocht, - deze Vondel is ruimer en breder, ouder en nieuwer, die in zijn Kerk ziet wat hij zelf is in die Kerk; de onbegrensd Universele, die in alle tijdelijke, aardse vormen, stoffelike en geestelike, de schaduwen en vertolkingen van een komende Werkelijkheid ziet.

Dat bepaalt het heimwee, dat boven z'n goddelike harmonieën uitklinkt.

Verder toont J. VAN MIERLO JR. aan, dat de Idee van Vondel's 'Lucifer' is, een psychologiese analyse van een verheven ziel, die

‘na een tragiese strijd tegen het Noodlot, dat het Boze beginsel in zijn ziel heeft gebracht, z'n ondergang vindt;’ een eenvoudig maar even heldere als zaakrijke ontvouwing van het beloop van 't spel, met de slotsom, ‘dat waar het onderwerp (in deze de “Lucifer”) psychologische ontleding en studie medebracht, er in Vondel kunsten scheppingskracht ten overvloede aanwezig was, om hem te dwingen zijn thema te leiden langs de eenig-noodzakelijke lijnen.’

De Eerste Rei uit de Lucifer wordt op duidelike en bevregende wijze, verklaard voor DR. P. LEENDERTS JR. Afwijkend van wat anderen in ‘*goeden*’ n.l. in (God als) *oorsprong van zoo veel goeden. Als uit hem vloeien, en bestann Bij zijn genade, en alvermogen. En wysheit, die hun 't wezen schonck. Uit niet, eer dit in top voltogen Palais; der heemlen hemel blonck*; - meenden te moeten lezen, t.w. ‘bona, beneficia, goede dingen’, en ook met terzijdstelling van wat CRAMER en BOELEN daarin zagen, ziet LEENDERTZ hierin ‘boni, goede wezens’, en wil hieronder de engelen verstaan, die dan zouden geschapen zijn vóórdat het ‘in top voltogen Palais, der heemlen hemel’ voltrokken was, en die dus door V. als emanaties voorafgaande aan die der wereldschepping werden beschouwd.

De Geesten bij Vondel is de titel van een studie van de hr. BOELEN, die na een korte uiteenzetting van wat ‘anthropomorphisme’ en ‘anthropopathisme’ is, en hoever men in de voorstelling van bovennatuurlike wezens mag gaan, met citaten uit de Lucifer, uit de ‘Adam’, en uit MILTON's ‘Paradise Lost’, die hij een aesthetiese maatstaf aanlegt, aantoont, dat VONDEL's voorstellingen grootse en machtige indrukken maken, terwijl hij door zich aan algemene en onbepaalde trekken te houden, de bezwaren en misgrepen ontkomt, die we bij MILTON ontmoeten.

J. SALSMAN beschrijft ons in De Eenheid van Plaats in Vondel's Treurspelen, hoe, in verband met de toenmaals aanwezige vaste décors in de Amsterdamsche Schouwburg, de scenéring van de Lucifer moet zijn geweest.

Nog vestigen we de aandacht op VAN MIERLO's vraag: Waarom Vondel het Protestantisme niet heeft uitgebeeld in zijne Heerlyckheit der Kercke. Het antwoord geeft hij zelf. VONDEL gebruikte als bron voor het geschiedkundig deel in de ‘Heerlyckheit,’ het Epitome Annalium Ecclesiasticorum Caesaris Baronii door BISCIOLA, 2e uitgaaf, maar ging niet verder dan tot het jaar 1000 (volgens de le uitgaaf); de daarop volgende eeuwen waren van een andere hand. J.K.

Onze Dichters, door Gust. van Elring, met Boekversiering door Frits Lensveld (Meulenhoff en Co. - Amsterdam, 1908) (Pr. ƒ 1.90).

Dit deel van 588 blz. brengt voor geringe prijs een keuze uit zeven eeuwen Nederlandse poëzie. De uitgever, die inplaats van de verzamelaar rekenschap geeft omtrent de samenstelling van dit boek, verzekert: 'Wij wenschen te geven het mooie in onze dichtkunst. Een schat van edelgesteenten. Ontbreekt hieraan een enkele, dat ontneemt niet den glans der andere.' Al zal menigeen met ons menen dat die glans op verscheiden plaatsen onderbroken wordt door valse stenen of door minderwaardige, wij wensen deze verzameling een ruim debiet toe, omdat het veel goeds in ruime kring bekend kan maken, en tot nadere kennismaking met onze beste dichters uitlokken. Of iemand, alleen uit deze bundel, een juist beeld zou krijgen van ontwikkeling en waarde van onze dichtkunst valt te betwijfelen. Daarvoor zijn de verhoudingen te weinig in het oog gehouden. Dat BILDERDIJK 27 bladzijden krijgt, is bij deze Bilderdijkvriend begrijpelik. Maar waarom staat bv. POTGIETER, met minder dan 4 blz. achter bij PRUDENS VAN DUIJSE (7 blz.) om van verscheiden onbeduidendheden onder de jongeren maar niet te spreken. Als in een volgende druk het aantal dichters flink besnoeid werd - onze nationale roem, noch onze Parnas zal er onder lijden! - zouden de werkelike 'dichtjuwelen', om met de uitgever te spreken, beter tot hun recht komen.

C.D.V.

Spreekwoorden en zegswijzen, afkomstig van oude volksgebruiken en volkszeden, door A. de Cock. Tweede, herziene en vermeerderde druk. (Ad. Hoste - Gent - 1908).

Met genoegen vestigen we de aandacht op de tweede druk van dit omvangrijke werk. De eerste druk, in 1905 verschenen, en in enkele maanden uitverkocht, is bijgewerkt en vermeerderd. De ijverige en bekwame redakteur van *Volkskunde* heeft het resultaat van jaren lezen en verzamelen in dit boek neergelegd. Het is een ware schatkamer van folkloristiese kennis. De spreekwoorden en zegswijzen zijn, zo goed als dat ging, in verschillende rubrieken ondergebracht; soms zelfs op grond van een verklaring die de schrijver zelf voor een juistere verwerpt (b.v. bij *schobbejak*), maar het uitvoerige register is voor zulke gevallen een betrouwbare wegwijzer. Die indeling heeft dit

grote voordeel boven een alfabetiese, dat men spreekwijzen, in dezelfde taalkringen ontstaan, bij elkaar vindt.

Dat dit werk gegroeid is uit artikelen in *Volkskunde*, maakt dat het meer geeft dan de titel belooft. Onder het hoofdstuk *Volksvermaken* vindt men b.v. een heel artikel over Driekoningen, over Aprilgrappen en een uitvoerige verhandeling over de Meiboom (blz. 181 tot 196). Een *Bijlage* geeft nog een herdruk van artikelen over *Ketelmuziek*. Maar het gehele werk is doorzaaid met interessante biezonderheden ter verklaring van de taaloudheden.

Dat een verzameling als deze krities gelezen moet worden, spreekt vanzelf. De noodzakelikheid daarvan is des te groter, doordat de schrijver, waar geen bewijsplaatsen aan te voeren zijn, zijn gissingen soms op wat al te stellige wijze formuleert. Overbodig lijkt mij de vermelding van fantastiese gissingen, door TUINMAN of BILDERDIJK gemaakt, en die nu louter curiositeiten zijn. Daar staat tegenover dat de schrijver, die over de zeldzame belezenheid beschikt, nooit verzuimt zijn bronnen en zijn litteratuur op te sommen, en daardoor tot kontrole in staat te stellen.

C.D.V.

Opstellen nazien! Gedachten - in vriendschappelike geest - ter overweging aangeboden aan degenen die Nederlands onderwijzen, door R. Volbeda (A. Binnert Overdiep - Heerenveen - 1909).

Deze beknopte brochure (23 blz.), die geheel in de lijn van ons tijdschrift ligt, is een heuglik teken. De schrijver, brekende met het oude ‘opstel’, gaat achtereenvolgens na *Wat men onder ‘taal’ verstaat. De onderscheiding tussen ‘Inhoud’, ‘Stijl’ en ‘Taal’; Welke dingen bij 't nazien van opstellen tot richtsnoer moeten dienen; De invoering der beelden; De opvolging der delen; Het woord-gebruik; De afwisseling van klanken; De regelmaat van 't ritme* en *De Taalvorm*.

Een alzijdige behandeling was in dit bestek niet mogelik, maar de hoofdlijnen zijn juist. Moge dit pleidooi voor de nieuwe taalbeweging menigeen tot overweging, overdenking en navolging brengen.

C.D.V.

Uit de tijdschriften. (Jan.-Febr.).

De Gids. Febr. CAREL SCHARTEN behandelt in zijn *Overzicht der Nederlandsche letteren: De stand onzer hedendaagsche dichtkunst*. Het

eerste gedeelte bevat een oordeel over de poëzie van H.C. MULLER, EDW.B. KOSTER, W.L. PENNING, F. VAN EEDEN en ALBERT VERWEY, naar aanleiding van hun jongste bundel. - J.N. VAN HALL bespreekt de opvoering van HEYERMANS' nieuwste stuk, *De opgaande zon*, en de beide gelijktijdige vertoningen van *Elckerlijc*.

De Nieuwe Gids. Jan. De *Literaire Kroniek* van WILLEM KLOOS geeft na een lange onbeduidende inleiding vol zelfherhaling een enkele bladzijde over de *Beatrijs* van BOUTENS.

Febr. KLOOS wijdt een *Literaire Kroniek* aan de *Liedjes* van J.H. SPEENHOF en aan de bestrijding van GORTER in *De Nieuwe Tijd*.

Groot-Nederland. Jan. ANNE HALLEMA kritiseert TH. VAN AMEIDE's *Lof der wijsheid* en ALEX. GUTTELING's bundel *Een jeugd van Liefde* - W.G. VAN NOUHUYS bespreekt in de rubriek *Dramatische kunst*: J. REYNEKE VAN STUWE, *De Zonde* en J.B. SCHUIL, *Fatsoen*.

Febr. ANNE HALLEMA kritiseert MAURITS UYLDERT's verzen *Naar het Leven*; VAN NOUHUYS bespreekt Afrikaanse poëzie en het toneelwerk van J.A. SIMONS - MEES (*Een Paladijn*) en van H. HEYERMANS (*De opgaande zon*).

De Beweging. Jan. J. KOOPMANS geeft een analyse van het mirakelspel *Marieken van Nieumegen*, naar aanleiding van de opvoering door Rotterdamse onderwijzers, die zeer geprezen wordt. - VERWEY bespreekt de jongste bundel van VAN EEDEN: *Dante en Beatrice*; ALEX GUTTELING het proza van ARTHUR VAN SCHENDEL: *De Schoone Jacht*.

Febr. In de rubriek *Boeken, Menschen en Stroomingen* waardeert ALBERT VERWEY de roman van NINE VAN DER SCHAAF: *Amanië en Brodo*, die hij karakteriseert als ‘de tegenoverstelling van nieuw geloof en oude beschaving.’ Maar de gedachte is hier beeld geworden. ‘De idee die het boek belichaamt, getuigt van een gerijpter persoonlijkheid’ dan de eersteling *Santos en Lypra*. Door uitvoerige proeven wordt het biezonder karakter van dit proza toegelicht. - In een *Aanteekening* over *Verbeelding en werkelijkheid* bestrijdt VERWEY de ‘verbeeldinglooze werkelijksbeschrijving,’ die voortwoekert in de literatuur en journalistiek, ten nadele van de kunst. - ALEX GUTTELING schrijft een afbrekende beoordeling van de *Shelley-vertalingen van Dr. K.H. de Raaf*.

Onze Eeuw. Jan. IS. VAN DIJK bespreekt zeer uitvoerig *Twee nieuwe vertalingen van de Imitatie*. Die VAN KLOOS wordt in een breed gedokumenteerd betoog geheel afgebroken en een ‘zwaar vergrijp’

aan het origineel genoemd; de zorgvuldige vertaling van ERENS mag daarmee ‘niet in één adem genoemd worden.’ Toch voldoet ook deze niet, omdat ‘het natuurlijke en het ongezochte van het oorspronkelijke’ onvoldoende weergegeven is. Bij THOMAS vindt men ‘het uitgezochte, maar er is nergens het gezochte. Bij hem hangt de keurige dictie werkelijk samen met zijn overwogen geestelijk leven, en niet met eenige litteraire of litteratuurachtige neiging.’ De vertaling van HASEBROEK ‘staat ten slotte het dichtst bij THOMAS.’[1)]

Elseviers Maandschrift. Febr. H. ROBBERS bespreekt vergelijkend J.L.TH. DUYSER's *Overzicht van de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* en de *Historische Schets van de Nederlandsche Letterkunde* door C.G.N. DE VOOIJS.

Ons Tijdschrift. Afl. 9 (Des.). J. HOBMA schrijft *Een bladzijde literatuurgeschiedenis*, naar aanleiding van ‘Kritiek’ van De Génestet, waarin hij de invloed van BARBIER's *Jambes* aantoont. De gezonde kritiek van deze Franse criticus vond ook bij andere tijdgenoten (b.v. BEETS en POTGIETER) bijval.

Jan. J. VAN DER VALK bespreekt o.a. de *Beatrijs* van P.C. BOUTENS, in vergelijking met het Middelnederlandse gedicht. ‘Wat BOUTENS' gedicht, vergeleken bij onze oude sproke, moest missen aan hartstocht, vergoedt het door fijner teekening en strenger artisticiteit.’[2)]

Van onzen tijd. Nummer I. L.J.M. FEBER's artikel *Over romantiek en twee historische romans* geeft na een inleiding over het wezen van de romantiek en de eisen waaraan een vernieuwde romantiek zou moeten voldoen, een beschouwing over de romans *Jan van Arkel* en *Jacoba van Beijeren* door ALB. STEENHOFF - SMULDERS, die als ‘voorspel’ van een grotere kunst geprezen worden. Hij trekt o.a. een parallel tussen de stijl van deze Rooms-romantiese schrijfster en die van ARY PRINS.

Nummer II. J.A. VAN LIESHOUT behandelt in de *Litteraire Kroniek* de gedichten van PRUDENS VAN DUYSE, opnieuw uitgegeven door

1) De vertaling van de Jezuiet R.P.J.M. BOUMAN, die door VAN DER VALK (*Ons Tijdschrift* Okt. 1908, blz. 441) de beste genoemd wordt, was aan prof. VAN DIJK niet bekend.
2) Als de schr. ook de dramatiese bewerking van deze legende door MAETERLINCK (*Soeur Béatrice*) in zijn vergelijking betrokken had, zou hij bemerkt hebben dat sommige motieven die hij door BOUTENS ‘nieuw gevonden’ acht, b.v. het verdwijnen van het Mariabeeld, een vinding van zijn voorganger zijn, die nog veel verder dan BOUTENS van het origineel af staat.

VICTOR DE MEYERE. Hij noemt deze Vlaming ‘kind van z'n tijd, in den kwaden zin,’ retories navolger van BILDERDIJK, onecht en onwaar in zijn Middeleeuwse nabootsingen. Hij is niet de ‘voortreffelijke dichter,’ waarvoor VICTOR DE MEYERE hem houdt. Deze jongere Vlaming toont ook in zijn eigen werk *Langs den stroom* ‘gemis aan critiek’; hij is als verteller ‘een zeer zwak talent.’

De Nieuwe Tijd. Des. en **Jan.** H. GORTER vervolgt zijn *Kritiek op de litteraire Beweging van* 1880. In dit gedeelte bespreekt hij de litteratuur-theorie van KLOOS, en betoogt dat de socialistiese leer ‘het onbewuste’, waarin KLOOS de oorsprong ziet van alle poëzie, ‘duidelijk maakt in aard en werken.’ Het ‘algemeen menschelijke,’ dat aan alle kunst eigen behoort te zijn, acht hij ‘een dorre abstractie, op alles wat menschelijk is toepasselijk en dus als kunstbeginsel waardeloos en onbruikbaar.’

Museum. Febr. C.H.PH. MEYER bespreekt het eerste deel van TE WINKEL's *Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde* - J. KOOPMANS bespreekt VERWEY'S POTGIETER-rede *Droom en Tucht* en *Het Testament van Potgieter*.

Volkskunde Afl. 11-12. De redakteur A. DE COCK begint een nieuwe reeks: *Spreekwoorden, zegswijzen en uitdrukkingen op volksgeloof berustend*, en neemt als eerste hoofdstuk *De planten in het volksgeloof*. - H. BACCAERT en ANT. CARLIER schrijven over *Gebruiken bij kantwerksters*. - G.J. BOEKENOOGEN vervolgt zijn *Nederlandsche sprookjes en vertelsels* (N°. 121, A-G); A. DE COCK zijn *Historische Kinderrijmpjes* - Het artikel *Kansspelen voor de kinderen* van A. DE COCK geeft een aanvulling van het bekende werk over *Kinderspel*.

De Nieuwe School. Jan. P.J. BOL beoordeelt ongunstig J.E.K. VAN WIJNEN's *Methode van grammatica-studie tot grondig taalinzicht*, en ontleedt in het biezonder het hoofdstuk over de *tijden der werkwoorden.* Hij beschouwt dit werk ‘als iets uit een zeer, zeer grijs verleden, toen men taal nog als uiting van philosophisch denken trachtte te verklaren.’

School en Leven. 4 Febr. R. CASIMIR geeft een artikel over *Van Alphen* als kinderdichter, naar aanleiding van POMES' proefschrift.

Opvoeding en Onderwijs. 9 Jan. B. ROSENDAHL besluit zijn artikel over J.A. ALBERDINGK THIJM - H.W.E. MOLLER zet zijn *Wijsgerige opstellen* voort, en behandelt *De uiting van het oordeel of de volzin*, dat in het nummer van **23 Jan.** vervolgd wordt.

C.D.V.

Over het ‘taalgevoel’.

Wie niet onbedreven is in het hanteeren van een vreemde taal, zal toch, wanneer hij er in schrijft, dikwijls de pen neerleggen en zich afvragen: kan ik die uitdrukking, die ik daar kies, wel gebruiken? Men gaat er bij zich zelf over redeneeren, men betoogt dat de verbinding van dat substantief met dat werkwoord zeer goed is te verdedigen, doch men durft niet op eigen gezag beslissen; men zou zich een voorbeeld willen herinneren van een zoogenaamd gezaghebbend schrijver, en tegelijk verwijt men zich dat men zulk een rechtstreeksch voorbeeld noodig heeft. Want een vreemde taal inderdaad te kennen onderstelt zooveel vrijheid in het gebruik, dat men zelf zijn woorden durft kiezen, in het besef dat men daarbij niet zondigt tegen hetgeen met een vagen term de ‘geest’ van die taal wordt genoemd.

Dat besef, dat gevoel van vertrouwdheid, kan men niet missen, doch het is zeer moeilijk te krijgen, vooral wanneer die studie een bijzaak moet blijven. De beroemde Nederlandsche orientalist DOZY schreef een aantal van zijn werken in het Fransch, en ik heb vaak hooren vertellen met hoeveel ijver en volharding hij zich daarin had bekwaamd. Hij bracht het er zoo ver in, dat een der grootste Fransche stilisten, RENAN, moest erkennen dat hij in de Fransche geschriften van DOZY allervoortreffelijkste bladzijden had gevonden, maar dat een Franschman toch telkens bespeurde dat het Fransch voor DOZY een vreemde taal was, ‘une langue dont il n'a pas la pleine conscience’ - zooals RENAN het uitdrukte. Dat beteekent natuurlijk niet dat DOZY taalfouten maakte, maar wel dat hij niet bezat wat zijn criticus noemt ‘ce tact délicat qui constitue ce qu'on appelle en France l'art de bien écrire’. Die kunst wordt ook elders dan in Frankrijk geëerd, ook elders heeft men er besef van; en wanneer STEINTHAL spreekt van ‘der Mangel an Sprachgefühl, an richtigem Takt’ bij de latere Grieken die classiek Grieksch trachtten te schrijven, dan gebruikt hij in zijn vonnis termen die met de woorden van RENAN juist overeenkomen.

Dat begrip van fijngevoeligheid voor hetgeen wel en voor hetgeen niet kan gezegd worden heeft men overal gekend waar slechts de eerste beginselen der ‘woordkunst’ zijn beseft, maar de term *sprachgefühl* schijnt, in verband daarmede, nauwelijks een eeuw oud; het oudste voorbeeld althans in het Duitsche woordenboek is van 1807: CAMPE zegt daarin, dat hij in de redactie van de artikelen in *zijn* woordenboek gemeend heeft ‘eben so gut, als jeder andere schriftsteller, befugt zu sein, seinem eigenen sprachgefühle zu folgen.’ Dat recht kende hij zich toe, omdat hij schreef in zijn moedertaal. Welke regels de schoolmeesters ook mogen voorschrijven, elk die met volle bewustheid meeleeft in grooter of kleiner kring, gevoelt dat hij naar de mate van zijn gaven aan het opbouwen en herscheppen van de taal in die maatschappij meedoet, dat hij zich vaak aan een bestaand gebruik onderwerpt, doch dat dat gebruik dan ook het zijne is, en dat hij wellicht eens, bewust of onbewust, zal meehelpen om het te wijzigen. En die bevoegdheid wordt niet verkregen door geleerde studie, men verwerft ze gaandeweg van zijn vroegste jeugd af. Het kind leert denken en gevoelen in zijn moedertaal, en de juistheid in het gebruik daarvan komt als van zelf wanneer verstand en gemoed zich gaan ontwikkelen; vandaar dan ook dat DELBRÜCK ergens spreekt van ‘das ohne Arbeit, ja ohne Selbstbesinnung erworbene Sprachgefühl’, en ieder herinnert zich van kinderen opmerkingen te hebben gehoord zoo verrassend en juist, dat men het schoolonderwijs in de moedertaal voor die kinderen bijna overbodig zou achten.

Zulke denkbeelden werden in den loop der negentiende eeuw in Duitschland zeer gewoon, en door het nationalisme, vooral na den Franschen tijd, werden zij bevorderd. Niet zelden werd de zoogenaamd heldere doorzichtigheid van de Germaansche talen gesteld tegenover het zoogenaamd doode en conventioneele der Romaansche taalvormen, en in het bijzonder het Fransch noemde men een arme taal. In het Duitsch zei men *sprechen, sprache, gespräch, spruch*, en men kon zich vermeien in het besef van de nauwe verwantschap daartusschen; in het Fransch moest men zeggen *parler, langue, conversation, dicton, sentence* enz., op zich zelf staande woorden, bij wier gebruik het Fransche volk niets kon gevoelen, maar zich met niet onwelluidende klanken moest tevredenstellen: een volk met zulk een taal kon niet het innige ‘Sprachgefühl’ hebben, dat voor een Duitscher de taal van zijn voorgeslacht bijna kon doen herleven. Te betreuren was het daarom, dat ook bij de Duitschers dat gevoel niet altijd even krachtig was gebleven: hoevele composita, en vooral geographische namen,

waren oorspronkelijk helder en juist geweest, maar in den loop der tijden onherkenbaar geworden.

Doch er waren gelukkig in Duitschland groote mannen die door dieper studie bezadigder oordeelden. JACOB GRIMM b.v. en WILHELM VON HUMBOLDT hebben uitdrukkelijk gezegd dat geen taal eeuwen lang heeft bestaan, of er zijn een groot aantal elementen in waarvan niets is te begrijpen voor hem die er geen studie van heeft gemaakt. VON HUMBOLDT erkent, dat een volk dat van ouden tijd af niet is gestoord door de aanraking met andere volken, grooter gelijksoortigheid in zijn taalvormen zal bewaren dan een volk dat invallen en overheersching heeft moeten doorstaan; maar - zooals hij het in zijn ongemeenen vorm uitdrukt - 'eine neue Consequenz bildet sich auch hier allerdings, und die Zeit hat in den Sprachen mehr als sonst im menschlichen Gemüthe, eine Wunden heilende Kraft.' Dat wil zeggen: ook na groote verwarringen ontstaan als van zelf weer nieuwe analogieën.

Dat fijne gevoel om van de taal het beste gebruik te maken is niet bij ieder even fijn. Men kan er mee begaafd wezen, maar het kan vervolgens ontaarden. Een 'unverdorbenes sprachgefühl' bezitten volgens JACOB GRIMM in het algemeen de vrouwen. Het is vrij duidelijk wat hij daarmede bedoelt. De vrouwen leven - of leefden - niet voor een bepaald beroep, dat den geest der mannen eenzijdig ontwikkelt, en een technische taal doet ontstaan vol van barbaarschheden. Wie het dwaze en onnatuurlijke van zijn eigen technische taal door de gewoonte niet meer beseft, behoeft slechts de taal van andere bedrijven te leeren kennen. De taal van den politicus in zijn courantenartikelen treft een geleerde die buiten de politiek staat, maar de man der practijk lacht weer om de onaanschouwelijke en onnatuurlijke stijlvormen van den geleerde. Dat alles is te verklaren en te verontschuldigen, maar het is onaesthetisch.

En die opvatting is niet iets eigenaardigs van JACOB GRIMM, zij ligt in de menschelijke natuur. Zeer levendig is zij ook bij de Franschen, en in de zeventiende eeuw werd de naam van 'honnête homme' bepaald gegeven aan hen, die door hun taal en hun manieren niet lieten blijken dat zij zich met een bepaald beroep bezighielden; men sprak altijd van *le naturel, la simplicité, le bon sens*: deze waren het kenmerk der harmonische beschaving - en zij zijn het nog. JACOB GRIMM was zeker allesbehalve een Franschman, maar de overeenkomst is toch dat hij een zelfde gebruik der taal als het beste prijst; wat echter bij de Franschen een doel was, dat door inspanning bereikbaar werd geacht, dat was voor hem in de eerste plaats het voor-

recht van den mensch die door de maatschappij niet was bedorven. En daarom meende hij dat de vrouwen met belangstelling in zijn woordenboek zouden lezen: ‘frauen, mit ihrem gesunden mutterwitz und im gedächtnis gute sprüche bewahrend, tragen oft wahre begierde ihr unverdorbnes sprachgefühl zu üben.’ Aan die woorden moet DE VRIES hebben gedacht, toen hij schreef dat ook een Nederlander, door het Nederlandsch woordenboek aandachtig te raadplegen, zijn ‘taalgevoel’ zou kunnen ‘zuiveren en versterken.’

RUDOLF HILDEBRAND wil de verschillende graden van dat gevoel onderscheiden door de namen *sprachinstinct, sprachgefühl* en *sprachbewusstsein*; het laatste herinnert aan het door RENAN gebruikte woord *conscience*. Het opstel, waarin HILDEBRAND dat onderscheid maakt, is van 1869. Tweeërléi beoefening van de taal stelt hij hier tegenover elkaar. De eerste is die van de schoolmeesters, die ons door hun onderwijs den indruk geven dat de taal wordt geregeerd door een systeem van verordeningen, die ons door een gezag buiten ons zelf worden opgelegd. De tweede is de zuiver historische beschouwing, die nauwkeurig doet zien welke verschijnselen achter elkaar hebben plaats gehad, maar die de ware natuur der taal evenmin doorgrondt, doordat zij zich te veel bepaalt tot het phonetische en de taal voor haar ongeveer gelijkstaat met een object der natuurwetenschap. ‘Zwischen diese beiden Betrachtungsweisen nun tritt der Begriff des Sprachgefühls vermittelnd und verbindend mitten hinein; im Sprachgefühl des einzelnen Menschen oder einer Zeit is die einzige wirkliche Lebensquelle der Sprache, dorthin muss auch die Forschung vordringen, um die Sprache als lebendiges Ganze an ihrer Wurzel zu fassen.’ Die woorden, geschreven in 1869, zullen door vele deskundigen in 1909 worden goedgekeurd. Hier heeft het woord *sprachgefühl* echter een meer bijzondere, meer technische beteekenis, waarin het ook door de tegenwoordige geleerden dikwijls wordt gebruikt. In het Duitsche Woordenboek vindt men niet anders dan deze definitie: ‘das instinctive gefühl für sprachlichen ausdruck’; dit is het algemeene begrip waarover ook hier tot dusverre is gesproken. Maar *sprachgefühl* is ook het besef dat men heeft van het beantwoorden van bepaalde grammatische elementen aan bepaalde begrippen; het is dan een term in de grammatica.

Voor het *sprachgefühl* van de tegenwoordige Nederlanders is de eene Nederlandsche taalvorm een geheel dat niet is te ontleden, de andere daarentegen bestaat uit deelen aan elk waarvan zij een bepaalde functie toekennen. Wie het woord *braaf* juist in die opvattingen gebruikt waarin onze taal het kent, geeft bewijs van zijn *sprachgefühl*

in den algemeenen zin, maar het grammatische *sprachgefühl* wordt door den vorm *braaf* niet wakker gemaakt, die vorm is voor ons een ondeelbaar geheel. *Braafheid* daarentegen ontleden wij in twee elementen, en wij spreken hier van een suffix -*heid*. In *hij geeft* is die *t* op zich zelf een afzonderlijk element, dat gevoelt reeds een kind voor hij het nog duidelijk kan formuleeren; *ondankbaarheid* is voor ons nu eens het tegenovergestelde van *dankbaarheid*, waarbij dat tegenovergestelde begrip dan door de lettergreep *on-* wordt aangeduid, dan weer de hoedanigheid van *ondankbaar* te wezen. *Snoek* is de ondeelbare naam van zekeren visch, maar bij *haring* zijn wij geneigd dat -*ing* als iets afzonderlijks te beschouwen, doordat wij b.v. ook zeggen *bokking, paling, wijting*: wij aarzelen evenwel, doordat wij niets begrijpen van hetgeen er na aftrek van dat -*ing* van die woorden overschiet. *Nabij komen* wordt in sommige gevallen voor ons één woord - zooals wij dat uitdrukken, b.v. wanneer men spreekt van ‘een zelfvertrouwen dat de pedanterie *nabijkomt*’, d.i. bijna daarmede identiek is; maar wij zullen daarentegen geneigd zijn te schrijven: ‘een zelfvertrouwen dat de pedanterie *zeer nabij komt*,’ d.w.z. voor ons gevoel zijn *nabij* en *komen* nu niet meer zóó tot een geheel geworden, doordat de bepaling *zeer* de aandacht vestigt op de eigenlijke beteekenis van *nabij*. In zulke gevallen is het zeer gewoon dat de opvatting niet bij ieder dezelfde is. Wanneer wij zeggen *water is een vloeistof* en *het kind drinkt water*, dan heeft *water* wel in beide gevallen denzelfden vorm, maar het neemt in onze voorstelling niet dezelfde plaats in, en in wat wij kunnen noemen den normalen zinbouw wordt dat verschil aangeduid door *water* òf het eerst òf het laatst te zeggen. In den zin *Bismarck overwon Napoleon* is het voor niemand twijfelachtig wie als overwinnaar bedoeld wordt. Wilde iemand Napoleon als overwinnaar voorstellen, dan zou hij die zelfde woordschikking alleen in een zeer bijzonder zinsverband kunnen te pas brengen.

Het *sprachgefühl* van een bepaald oogenblik dicteert dus als het ware de regelen der zoogenaamde beschrijvende grammatica van een bepaalde taal op dat tijdstip, dat zijn de omschrijvingen van alle analogieën die in die taal op dat oogenblik bestaan. Ik mag den welwillenden lezer misschien verwijzen naar wat ik in een vorigen jaargang van *De Nieuwe Taalgids* over de Analogie heb geschreven: daar is uitgewerkt wat hier is aangeduid. Dat gevoel wordt dus niet ten onrechte door HILDEBRAND de ‘Lebensquelle’ van de taal genoemd, want het is de oorsprong van bijna alle nieuwe formaties. Het leeft in ons allen, en het onderwijs in de moedertaal dient om

het krachtig en gezond te maken. Maar dat ontwikkelde gevoel, onmisbaar om de taal met juistheid te hanteeren, kan, wanneer wij niet oppassen, ook de oorzaak zijn van onjuiste voorstellingen, en dat gevaar is zóó groot dat zelfs de uitnemendste geleerden er niet altijd aan zijn ontkomen.

Wij zeggen *hij geeft, hij spreekt, hij rookt* enz., en dergelijke vormen, vergeleken met *ik geef, wij geven* enz., doen ons zeggen, in de formuleering waaraan wij nu eenmaal gewoon zijn: 'de uitgang van den 3^{en} pers. enkelv. is hier -*t*', 'de vorm *geeft* bestaat uit den stam van *geven* met dat suffix er achter.' Dit is waar, doch die waarheid heeft slechts een logische beteekenis. Wij kunnen met ons verstand ieder geheel zóó in deelen splitsen als ons dit op een gegeven oogenblik wenschelijk en raadzaam voorkomt, en b.v. van zekeren weg zeggen dat hij 6 K.M. lang is, of m.a.w. dat hij bestaat uit 6 stukken elk van 1 K.M. Maar dat beteekent niet, dat die weg is ontstaan door zes zulke stukken met elkaar te verbinden. In werkelijkheid zou *geeft* de verbinding zijn van den stam van *geven* met het suffix -*t*, indien die twee elementen eerst elk afzonderlijk hadden bestaan en dan door ons met elkaar waren vereenigd; doch wij kennen die -*t* slechts als een door ons afgezonderd element. Met recht daarentegen zeggen wij, dat *kamerdeur* bestaat uit *kamer* en *deur*, want *kamerdeur* is de verbinding volgens een bepaald model van twee onderling onafhankelijke elementen. Immers, het moge waar zijn dat die elementen in werkelijkheid niet anders voorkomen dan in het zinsverband, toch kan men een betrekkelijke zelfstandigheid en onafhankelijkheid van het *woord* niet ontkennen, want, zooals FINCK het dunkt mij te recht uitdrukt: 'das Wort ist der kleinste, nicht in bestimmter Weise an andere Lautkomplexe gebundene Bestandteil der Rede.'

Het 'taalgevoel' verleidt ons inderdaad telkens tot beweringen waartoe wij geen recht hebben. Wij zeggen *ik mag hem wel lijden* en *ik mag hem wel*. Iemand hield het voor evident, dat die tweede uitdrukking een verkorting was van de eerste, zijn 'taalgevoel' zei hem dat zeer stellig, hij zag niet duidelijk in, dat dit door een historisch bewijs moest worden bevestigd, en liet zich leiden door het besef dat er inderdaad elliptische uitdrukkingen bestaan. De gewone beschaafde Nederlander neemt als van zelf aan, dat de vormen der algemeene beschaafde taal echter en oorspronkelijker zijn dan wat dialectisch klinkt: *ik brocht* kan voor zijn gevoel niet anders zijn dan een verminking van *ik bracht*. Hij lacht om den etymoloog, wanneer deze vormen met elkaar in verband brengt die 'al heel weinig op elkaar gelijken,' en andere van elkaar scheidt 'die maar een paar lettertjes

verschillen.' En in zijn oordeel is hij vaak zeer beslist, want zijn 'taalgevoel' geeft hem recht van meespreken. Toch mag men in dit opzicht niet alle menschen gelijkstellen. De een heeft weinig ontwikkeling en is daardoor forsch in zijn beweringen, de ander heeft een meer critischen geest en drukt zich voorzichtiger uit.

Het 'taalgevoel' geeft ons dus bepaalde voorstellingen omtrent het verband van grammatische elementen in de taal die wij zelf spreken. Die voorstellingen hebben een werkelijk bestaan in onzen geest. Maar zij kunnen ons niet leeren wat buiten ons om is geschied, zij leeren ons geen historische waarheid, Naast elkaar staan b.v. *gezegd* en *gezeid*. Wie gist, dat *gezegd* een voortbrengsel is van de analogie, maakt reeds in een bescheiden vorm van de historische grammatica gebruik. Wie daarvan niets weet, zal waarschijnlijk beweren dat men in gemeenzame taal *gezegd* in *gezeid* heeft veranderd. Het is in de wetenschap dan ook een regel, dat omtrent het historisch verband tusschen zulke gelijktijdige vormen niets kan worden afgeleid uit die vormen zelf zonder andere gegevens. En daarom is het onmogelijk vormen te verklaren van talen wier verleden men niet kent. Deze waarheid is zelfs door groote geleerden niet altijd in het oog gehouden. Gelukkig voor ons, dat wij van de oudere vormen onzer eigen taal nog zooveel monumenten over hebben. Zeker ligt het niet op ieders weg die oudere geschiedenis te bestudeeren. Maar aan den anderen kant: ieder voorwerp van studie heeft zijn eigen karakter, en het historische, het traditioneele karakter van de taal treft ons bijzonder sterk. Wij gevoelen, dat wij door alleen de uitingen van het 'taalgevoel' eener gegeven periode te bestudeeren ons een beperking opleggen, en daardoor onwillekeurig vergissingen kunnen begaan waartegen de historische wetenschap ons kan beveiligen.

Ten slotte één opmerking over den term *taalgevoel*. Misschien zou men naar waarheid kunnen zeggen, dat een Hollander, die veel 'taalgevoel' heeft, het woord *taalgevoel* maar zelden zal gebruiken. Dat woord is een van de vele composita die wij aan de Duitsche wetenschap hebben te danken; en al zijn *taalgebied, taalgeschiedenis, taalontwikkeling, taalgevoel, taalbewustzijn* enz. met een beroep op de analogie ook te verdedigen, wij hebben toch het minder aangename besef dat hun gebruik het bewijs is van een zekere onzelfstandigheid in ons denken. Men kan niet anders dan daarin berusten. Ook bij ons is de ouderwetsche *taalkunde* vervangen door de moderne *taalwetenschap*, jongere geleerden zijn er in opgevoed, en ten slotte zal waarschijnlijk niemands 'taalgevoel' hem meer zeggen, dat hij met *taalgevoel* eigenlijk *sprachgefühl* bedoelt. A. KLUYVER.

F. Haverschmidt (Piet Paaltjens). (*Vervolg van blz.* 85).

Die smart over het vergankelike, die wij konden aanwijzen in uitingen van HAV.'s gehele levensloop, en die een algemeen optredend verschijnsel is bij dit soort mensen[1)], is onderdeel van de algemene smartelike gemoedsstemming, die men weemoed, **zwaarmoedigheid** noemt. Het geheel volgen van de draad der zwaarmoedigheid door dit leven van *strijd*, is zeer moeilik. Het kind, dat liep te mijmeren langs de stadswallen (Bloembergen II, 174), dat door onwerkelik leed zò aangegrepen werd, dat het om de *mògelike* dood van zijn vader en moeder kon schreien (dit komt meer voor bij kinderen), groeide op tot de dichter, wiens gezang ‘de objectiveering van de idee der wereldsmart was’ (Sn. Gr. 87), de dichter, wiens fiktie, PIET PAALTJENS, op de tentoonstelling te Parijs zelfs de wufte Fransen van 't besef doordrong, ‘dat er een wereld van weemoed lag in de wijze, waarop hij na ieder teugje smakte’ (Levensschets IX).

TEN BRINK vraagt (Elsevier VII, 329), of in Foudgum en Raard, HAV.'s eerste prediekantsplaats te midden van ortodokse boeren, zonder hem-gelijken in beschaving in de gemeente, ‘reeds het monster der mistroostigheid hem begon te bespieden, wetende, dat het eenmaal zijn looden hand zou leggen op dit edel hoofd, op dit uiterst fijn gevoelend hart?’ In verband met het door mij reeds aangevoerde, geloof ik, dat dat daar in de eenzaamheid bij Dokkum niet *begon*, maar alleen *erger werd*. Naast de droefheid over onbeantwoorde liefde, (Immort. XXXIII, XLIX[2)], LX, LXXII, Tijgerlelies, Liefdewraak),

1) Men leze, wat een onzer jongeren, Dr. A. ALETRINO, omtrent zichzelf getuigt: Den Gulden Winckel, Maandschrift voor de Boekenvrienden, 15 Aug. 1908, blz. 116.

2) XLIX (Wel menigmaal zei de melboer, Des morgens tot haar meid:) In VAN VLOTEN, Ned. Kluchtspel III, 19:

> Hoe menighmaal heb ik jou stoep, Door 't geroep,
> By dees blaaderryke linde,
> Met mijn tranen wel geboent. En gesoent
> Jannekens Abrams, mijn beminde.

soms tot bitterheid overgaande (Immort. LXXXIII, LXXXIV, C; aan Jacoba), is daar reeds in de studentepoezie die smart, door de dichter zelf niet begrepen:

> Hoor ik op Sempre een waldhoorn,
> Of ook wel een Turksche trom,
> Dan moet ik zoo bitter weenen
> En... ik weet zelf niet waarom. (Sn. Gr. 11).

En ofschoon de Levensschets (blz. X) er aan twijfelt, 'of hij wel ooit iets ondervond van alles wat hij zong,' het komt me toch waarschijnlik voor (en ik kan me ook alweer beroepen op Prof. V. HAMEL, Los en Vast, 1876, 421), dat te midden van de studentepret er wel eens een smartelik disaccoord is gehoord, even pijnlik storend als de stem van de dode meistreel op het maal van J.v. Zutphen. Reeds in jonge jaren getuigde hij van zich zelf, dat weemoedige voorstellingen als een zachte muziek kunnen zijn, die wij liefhebben,.... die ons echter ook te week kan maken, kan verslappen (Dys. 40). Dat weke, tère, hoor ik in een paar versregels, die hij schreef bij een zelfportret, in 1862/63 te Den Helder gemaakt:

> Daar gaat i heen
> Met zijn eene lange been,
> Zijn rok is wat klein
> Maar *zijn hart is rein* (Dys. 47)[1].

Bij een ander portret voegde hij de volgende regels:

> Dat heertje met zijn witte das[2]
> Was eertijds een minnezanger;
> Doch sinds het die witte das aan heeft,
> Minnedicht hij niet langer.
>
> Nu preekt het en doet huisbezoek,
> En voor de variatie,
> Houdt het 's winters, driemaal in de week,
> Lidmatencatechisatie.
>
> Ik bezweer u, mijn allerliefste vriendin!
> Den draak hier niet mee te steken;
> Er zit wezenlijk zoo iets aandoenlijks in,
> Dat een hart er wel van mocht breken (Dys. 37).

1) Cursivering van mij. D. VL.; hij sleepte wat met zijn ene been!
2) Vgl. Drie Studentjes, Sn. Gr. 90.

Wij kunnen m.i. in allerlei uitingen van zijn jongere jaren de later zo noodlottige melancholie ontdekken. Dubbel jammer is daarom het ontbreken van data bij aanhalingen in DYSERINCKS boek; ik wees daar reeds op, maar nu weer: van welk jaar is zijn preek over Faust (Dys. 113)[1], van wanneer 'De geschiedenis van kleine Bob'?[2]

In 1885 liet hij zich nog eens uit over die 'wereldsmart, gepaard aan het ziekelijk verlangen naar den dood,' 'een zonderling verschijnsel, dat wij soms in het doen en laten van een heel geslacht aantreffen...' (Dys. 32). 'Och, maar al te gewillig geven sommigen (eerst stond in het hs. "gaven wij ons") zich over aan een weemoed, die, ondanks de tranen, die hij ontlokt, een bedwelmende zoetheid bezit' (Dys. 33). Iets verder (Dys. 34) zegt hij: 'een zegen maar, dat de tijd niet zelden als van zelf aan al die ziekelijkheid een einde maakt.'

Had de tijd bij hem aan de kwaal een einde gemaakt? Uit de waarlik schone aanhalingen in Dr. DYSERINCKS boek uit zijne preken (blz. 116-123) blijkt voldoende, dat hij op de kansel ook soms een zeer sombere toon aansloeg. In verband met het verdere verloop van zijn leven, wil ik nog de nadruk vestigen op twee punten: zijn **huiselik leven** en zijn **geloof**.

Een bespreking van het eerste, zijn huweliksleven, is natuurlik een uiterst kiese zaak, temeer waar zijne kinderen nog in leven zijn, die in brieven aan Dr. DYSERINCK zulk een mooi getuigenis afleggen van het huiselik geluk in de Schiedamse pastorie. We betreden hier een terrein van zo uitermate persoonlike biezonderheden, dat onwillekeurig Prof. V. HAMELS woorden ons in de gedachte komen: 'Het publiek is nu eenmaal nieuwsgierig naar de histoire intime van zijn lievelingsdichters, en het raadt zoo gaarne meer geheimen dan er zijn' (Los en Vast, 1876, 424). Hier moet de vreemde, de uit-deverte-belangstellende, die alleen de gepubliceerde stukken kan raadplegen, zwijgen en afgaan op wat een vriend en bekende van HAVERSCHMIDT zegt of uit intieme brieven opmaakt. Doch ook al ware HAVERSCHMIDT's huwelik niet volkomen gelukkig geweest, dan nòg behoefde een pieteitvolle bespreking daarvan geenszins grievend te

1) Voor lezers, die de prekenbundel niet kunnen raadplegen (ze is niet ter Kon. Bibliotheek), is dgl. onnauwkeurigheid lastig.
2) Kleine Bob, HAVERSCHMIDT's oudste zoontje, stierf in Oktober 1869, maar wanneer heeft de vader het verhaal neergeschreven? Dat is, wegens enige uitlatingen, niet onbelangrijk!

zijn voor de nabestaanden, die beseffen, dat de samenleving van twee mensen iets zo uiterst precairs is, dat disharmonie zeer goed mogelik is. Vooralsnog grond ik mijn oordeel geheel op Dr. DYSERINCK's boek en misschien blijkt juist hieruit, hoe gevaarlik conclusies in deze persoonlike aangelegenheden zijn.

De sombere buien, die zich in Friesland en den Helder (Dys. 66/67) hadden voorgedaan, herhaalden zich natuurlik te Schiedam. Op taktvolle wijze heeft HAVERSCHMIDT's echtgenote haar zieke man in zulke dagen geleid (Dys. 153), hem bij zijn werkzaamheden geholpen, om zijn gebrek aan zelfvertrouwen te overwinnen (TEN BRINK, 332). Zij waren in 1863 gehuwd. Na een tienjarig echtelik leven voelde HAVERSCHMIDT zich innig gelukkig (Dys. 153), hij genoot van zijn leventje thuis, zijn bloemen, zijn dieren; zijn woning weerklonk van blije, heerlike kinderstemmen[1]; hij gaf zich met volle kracht aan de werkkring, die hem echter nog vele teleurstellingen zou baren (Dys. 70, 73, 125). Bij het zelf-ouder-worden, het naderen van het voor hèm zo gewichtige scheidingsmoment, bij het ouder-worden van zijn kinderen, kwam er misschien verandering. Men zou zijn preken daarvoor in chronologiese volgorde moeten bestuderen. Dan komt in 1891 de *dood van zijn vrouw*. Indien de door Dr. DYSERINCK geschetste, boven aangestipte, verhouding de ware is geweest, wat moet dat dan in zijn leven geweldig zijn geweest! Nu stond hij alleen in de strijd! De eerste preek-Zondag na haar overlijden sprak hij van de kansel deze woorden: 'Ik sta pas aan den ingang der donkere vallei. Ik heb nog maar de eerste schreden gezet op den eenzamen weg. Ik zal nog heel wat moeten ervaren, zwaar en bang.' (Dys. 161). Ik mag met de gegevens, die mij ten dienste staan, niets beslist uitspreken, alleen maar gissen (en dat nog maar alleen in de richting, die Dr. DYSERINCK aangeeft); maar zou de bepaalde vereenzaming na haar dood, terwijl de kinderen groter werden en dus, zoals meestal heel natuurlik geschiedt, verder af kwamen te staan (de zoon studeerde trouwens te Leiden), niet noodlottig hebben gewerkt op het verloop van zijn ziekte? Dr. DYSERINCK loopt ook over deze kwestie heen.

En zijn geloof? Was hem dat dan niet de rots, waarop hij bouwen

1) 'Gij moest Frankie eens hooren zingen van de zeven kikkertjes, vooral dien regel "och, die amre beestjes!" Hij vertoont den boer zelf, die de ammere beestjes dood trapt, en soms speelt hij ook voor kikker' (21 Jan. 1873): vergelijk hiermede Fam. en Kenn. blz. 43. De herinnering aan de gestorven 'kleine Bob' kon hem soms over zijn zwaarmoedige buien heenzetten. (Dys. 159)

kon? Ook dit durf ik zo gauw niet uit te maken. Dr. DYSERINCK roemt zijn gelovigheid-tot-het-einde-toe, maar in DYSERINCK's boek vind ik bladzijden, die me doen twijfelen. In zijn studentetijd had hij de aanval zijner vrienden te verduren (Dys. 20); ik betwijfelde reeds de afdoende kracht van het bijbelwoord van zijn grootvader, toen hij als jongen rampzalig was over 'het sterven'. (Dys. 99). Evenals FAUST in GOETHE's tragedie, FAUST, die getuigt: 'ik hoor de boodschap wel, maar kan haar niet gelooven,' evenals FAUST vindt HAVERSCHMIDT zijn voornaamste troost in de herinnering aan zijn vrome jeugd (Dys. 115). Toch 'weet domienee Gravius de groote levensraadselen (als de dood van Mijn Broertje) voor kinderooren niet anders op te lossen dan door een goedige vraag, die de kwestie eigenlijk nog ingewikkelder maakt dan ze reeds is' (V. HAMEL L. en Vast, 1876, 430).

Al spreekt de schrijver aan het slot van bet boekje (na het verhaal van het gedroomde hemelbezoek, F. KENN. blz. 235) van zijn innige *hoop*[1)] op een hemel, toch moet ik onwillekeurig denken aan de eigen woorden op blz. 160 van 't zelfde boekje: 'zoo zijn er misschien wel groote menschen, die zich op dezelfde manier troosten met dingen in de verte en sommige van die dingen hebben mogelijk nog minder werkelijkheid dan (onze neef in Brussel had).' Van de preekstoel af getuigde HAVERSCHMIDT, als hij spreekt van 'de ijskoude tocht van ongeloof, die door de wereld gaat,' dat die tocht hem wel eens een ogenblik heeft doen huiveren: 'ik ben zoo sterk, zoo ongenaakbaar niet. Ik geloof aan onsterfelijkheid, ik *wil*[1)] er aan gelooven.' Hij smeekt bijna; 'O moge de menschheid, o moge mijn ziel u nimmer verliezen: vriendelijke engel, lichtstraal uit den hoogen, geloof aan onze onsterfelijkheid.' (Dys. 111). En een eind verder: 'Als er *geen* leven na dit leven is, dan klaag ik God aan om al die arme kindertjes, die Hij geboren laat worden en die met hun holle, wijze oogjes.... ernstig schijnen te vragen: waarom zijn wij geboren, waarom moeten wij zoo bitter, bitter lijden? Neen, als er geen toekomst is voor hen, en voor allen...., die strijden en struikelen ook ja en dwalen, maar toch pogen op te staan en weder te keeren naar het goede pad, als...., dan zeg ik: er *is* geen God! en ik wenschte wel.... (Dys. 112).' Doet dit alles niet denken aan de jongste der drie studentjes, van wie het, ondanks zijn stel witte dassen:

> Toch scheen (het), of hij den vrede
> Niet bij zijn bekeering hervond. (Sn. Gr. 90)?

1) Cursivering van mij. D. VL.

1) Cursivering van mij. D. VL.

‘De nagelaten preeken blijven, als een kostbare schat, de belangrijkste en tegelijk onmisbaarste bijdragen tot de kennis van het leven en karakter van HAVERSCHMIDT’, zegt Dr. DYSERINCK (blz. 120). De in DYSERINCK's boek hierop volgende aanhalingen bewijzen deze uitspraak voldoende; nogmaals, in een preek van 1893, handelt HAVERSCHMIDT over zijn eigen strijd, spreekt hij over de treurige waarheid, ‘dat menigeen moedwillig (zoo het heette, en toch, wel beschouwd, zijns ondanks) een leven ontvlucht is, waarvan men zich te vergeefs bleef afvragen, waarom het met al zijn zegeningen en genoegens geen waarde meer voor hem had’ (Dys. 121). Ten slotte zijn het de geduldige, zich zelf verlochenende strijders, ‘*die ons eerbied afdwingen en aan wier zijde ook wij ons wenschen te scharen*’ (Dys. 121).

De edele man is die zijde niet trouw kunnen blijven; in de Januariemaand van 1894 bezweek hij onder de last, die hem ten slotte toch te zwaar was geworden.

Ik zal mezelf gelukkig achten, als ik er enigermate in geslaagd ben, aan te geven, wat *mij* het hoofdelement schijnt in een karakterschets van HAVERSCHMIDT, de man van de weemoed. Ik heb me volkomen laten leiden door Dr. DYSERINCK; ik heb alleen stil willen staan op andere ogenblikken, dan hij dat doet; ik heb de ogen soms even gesloten voor biezonderheden, die hij nagesnuffeld had; ik heb gezòcht en de richting trachten aan te geven, waarin voor de toekomst nog veel te zoeken overblijft. Want men zal begrijpen, dat ik het boek van Dr. DYSERINCK, hoe knap en belangrijk ook, niet voor afdoende houd. Er blijft nog werk te doen over[1)], een heerlik werk m.i. omdat, hoe droevig deze levensgeschiedenis ook is geweest, het nòg èèns meeleven met deze zeldzaam hoogstaande geest, op ieder eerbiedig bewonderaar verheffend moet werken.

1) Dit is mij pas recht duidelik geworden na het schrijven van dit, met zo onvolledige gegevens, vluchtig samengestelde opstel; er kan geschreven worden over de zwaarmoedigheid, de sentimentaliteit, als algemeen verschijnsel (zie de reeds aangehaalde uitlating van Dr. ALETRINO); als geest van een bepaalde tijd (HAV. spreekt zelf van zijn ‘Sturm und Drangperiode’); de invloed kan nagegaan worden van anderen op HAVERSCHMIDT, van HAVERSCHMIDT op anderen; er kan over de studentenwereld van die tijd een onderzoek worden ingesteld (B. HUET, L. FANT., 4e reeks, 8e deel, 1886, blz. 192, over V. SCHEFFELS studentepoezie) enz. enz.

Want dat HAVERSCHMIDT een edel mens is geweest, en dat ‘zijn hart klopte voor al wat goed is’ (Sn. Gr. 79), de meerdere bewustheid dààrvan is het door mij dankbaar aanvaarde loon van het bewerken van deze recensie.

D e c e m b e r , 1908.
A. DE VLETTER.

P.S. Tegelijk met deze levensbeschrijving verschenen twee nieuwe uitgaven: 9e druk van ‘Snikken en Grimlachjes’ (ƒ0.60, ƒ0.85) en een geïllustreerde volksuitgave van ‘Familie en Kennissen’ (ƒ0.60, ƒ0.85), beide met portret. De illustraties van J. HOYNCK VAN PAPENDRECHT, reeds voor de 3e uitgave vervaardigd, kan ik niet bewonderen; 't is dan ook uiterst moeilik bij dit fijne, sterk persoonlike boekje, beelden te geven, die door dezelfde emotie gedragen worden. Overigens kan de firma H.A.M. Roelants, die door zulke eigenaardige banden aan HAVERSCHMIDT's nagedachtenis verbonden is, een eer stellen in deze beide keurige boekjes.

Voor de 10o uitgave van Piet Paaltjens raad ik de uitgever een m.i. door de tijd nodig geworden verbetering aan, d.w.z. toevoeging van noten of van een toelichting. Hoe moeilik het ook zal zijn, in dit werk zo iets aan te brengen, toch is het voor het tegenwoordige geslacht wenselik en aardig: er zullen onder de lezers velen zijn, die maar half begrijpen, wie ‘Plooi’ en ‘Dundas’ waren, wie ‘Vater Müller’ was, wat ‘de vier van V. Hees’ en ‘Zuur’ betekent (zie Stud. Typen 68, 82; Stud. Leven, 130), enz. Wanneer iemand als Dr. Dyserinck zo iets op zich wilde nemen, zouden dat verbazend aardige bladzijden kunnen worden over het Leidse studentenleven van 1852-'59 Men krijgt een heel ander begrip over dat intiemere leven, als men weet, hoe in die jaren de Leidse maatschappij er nog heel anders uitzag dan de tegenwoordige met haar spoorstudentendom e.dgl.; die oude tijd van diligences, poortsluiten, 3 × daagse treinverbinding met Amsterdam enz.

In ‘Het Vaderland’ van 4 Junie, '08 zag ik b.v. toevallig het bericht, dat de concerten te Leiden in Zomerzorg, 70 jaar lang onder DUNKLER, NICOLAÏ, BOUWMAN, V. ERP e.a. gegeven, wegens gebrek aan belangstelling gestaakt waren. Eèns was er een jong studentje, dat met vrienden die concerten bezocht en achteraf zuchtte en zijn vrienden iets toefluisterde

> .... van een schoon, blauwoogig kind,
> (Dat hij eens op een zomerconcert zag
> En sedert had bemind).

Nooit speelde 't korps van Dunkler
‘Das Bild der Rose’ zòò zoet,
Als toen zijn blik den blikslag
Dier bleeke roos had ontmoet....

Ach, de tijd is voor het schone, blauwogige kind en het jonge studentje niet stil blijven staan, ze zijn oud geworden, hebben elkaar misschien later nog eens teruggezien in hetzelfde prozaïese licht, als waarin VERHUELL ons ‘Kandor’ en ‘Charlotte’ schildert met zijn beide platen: ‘'s Morgens en 's Avonds’ en: ‘Een goeie dertig jaar later’ (Jeugd, 1873, n°. 31 en 32); zij zijn wellicht dood, en DUNKLER leeft al lang niet meer en NICOLAÏ is hem gevolgd, Zomerzorg bestaat nog, maar de concerten - - - -! Zo klinkt het oude lied, dat HAVERSCHMIDT de tranen in de ogen perste: ‘er is een tijd van komen, er is een tijd van gaan.’

DE VL.

Welke schrijvers zijn de beste?

Prof. WOLTJER zegt in zijn rede *Het woord, zijn oorsprong en zijne uitlegging* (blz. 35): ‘Natuurlijk maakt de eene schrijver bij den ander een groot verschil. Wanneer een schrijver niet vaardig schrijft, met moeite de woorden zoekt en de zinnen bouwt, wanneer hij zelf niet hoort wat hij schrijft, dan behoeft men slechts op het geschrevene woord te letten. Er źijn er echter - en ze zijn er ten allen tijde geweest - wier pen niet een onwillig instrument, maar als het ware een levend orgaan is; ook zijn er die zelf het door hen geschreven woord overluid lezen, opdat het zooveel mogelijk het levend woord weergeve.’

Vergelijk daarmee deze passage op blz. 8: ‘Wat in de gedachte één is en in de spraak als één wordt uitgedrukt, behoort ook, waar de zin het eischt, in het zichtbare als één te worden voorgesteld. Indien naar dien regel steeds gehandeld ware, zouden bij oudere en nieuwere schrijvers vele onduidelijkheden in den zinsbouw vermeden en bezwaren bij de uitlegging bespaard zijn geworden. Het zou ook dit voordeel hebben gehad, dat wie schreef zich beter rekenschap gaf van wat hij bedoelde en deed: uitdrukken in zichtbare teekens wat naar zijn wezen *gehoord* moet worden. Wie goed wil schrijven moet hooren wat hij schrijft.’

De verschijningen in Da Costa's ‘Slag bij Nieuwpoort’.

Voor zoover ik mij herinner, is in geen der commentaren op het bekende lied van DA COSTA bij de regels:

> Men zegt, dat op dien stond bij 't dondren der bazuinen
> Twee groote schaduwen gezien zijn op de duinen enz.[1)]

gewezen op andere voorbeelden van zulk eene epiphanie in het gevecht. Dr. VÜRTHEIM in zijn Gidsartikel *Dioscuren* (October 1907 bl. 74) herinnert in dit verband aan den slag van de Romeinen (onder den verdreven koning Tarquinius Superbus) tegen de Latijnen bij het meer Regillus bij Tusculum (nu Frascati) ± 500 v. Chr., waar ‘de rechtvaardigheid van den Romeinschen aanval bevestigd zou zijn door een goddelijke interventie. Twee ruiters van bovennatuurlijke grootte, jonge mannen, hadden de charge der cavalerie met gevelde lansen geleid, doch na de overwinning plotseling verdwenen, waren zij dienzelfden avond te Rome op het Forum gezien, waar zij hunne druipende paarden leschten aan de bron Iuturna. Toen de omstanders hun naar nieuws vroegen, hadden zij het verloop van den slag gemeld en een ongeloovig toehoorder lachende over den baard gestreken, die vroeger zwart sinds dien ros van kleur bleef. Daar na had men hen vruchteloos gezocht.’

Het Grieksche model dezer verschijning is bekend, zegt Dr. VÜRTHEIM[2)] en ‘zij is nagevolgd in de christelijke legenden. Zoo zagen in

1) Kompl. dichtw. IV, 141.
2) Ik herinner aan de Homerische gedichten, waar meermalen de goden of godinnen in menschelijke gedaante het hun bevriende leger voorgingen. Zoo b.v. de godin Athene in de gedaante van Laodokos (*Ilias* 4e boek) en in de gedaante van Deïphobus, broeder van Hector om dezen op valsche manier tot den strijd met Achilles te verleiden (*Ilias* 22e boek); Apollo die in een nevel gehuld Patroklus een duizelingwekkenden slag geeft (*Odyssea* 16e boek). In BILDERDIJKS' *Ondergang der eerste Wareld* strijden aan den kant der Reuzen de Paradijsgeesten en de Helsche geesten (Duivelen), aan de zijde der menschen, onder den aanvoerder Segol een ‘Hoogere Macht’, (Gods engelen).
In het drama heet zulk een bovennatuurlijke verschijning die vaak een beslissing geeft deus ex machina, uit Euripides maar ook uit Vondel (de engel Rafael in den *Gysbrecht*, en uit Hooft (de Vecht in den *Geeraert v. Velsen*) bekend.

den slag van Antiochie (1098) de Christenen aan hun hoofd strijden St. Joris, St. Mercurius en St. Demetrius op witte paarden gezeten. In Engeland beschermden nog na hun dood St. Wittfried en St. Cuthbert de inwoners van Hexham tegen de Schotten en verschenen op witte rossen.'[1)]

HOOFT in zijn *Hollandsche Groet* aen den prinse van Oranje, (Frederik Hendrik), over de zeghe van den jare 1629 (inneming van 's Hertogenbosch), een tegenhanger van VONDEL's *Zeghezang*, laat Mars naar de aarde afdalen en zich onder de krijgers begeven, die daardoor hun moed voelen opgewekt.

Mij lust met mijn persoon die feeste te versieren.
Mijn' toorts[2)] vervoeghe zich bij al die zeghevieren.
In zulk een' hemel hael jek doch mijn hart best óp.

Mits[3)] daelt hij onder 't hejr beschórst met ijs're korsten.[4)]
Een nieuwe lust terstont bevangt die brave borsten:
Gemerkt[5)] zijn' godtheit kracht en koenheit van zich geeft.
Elk man die wort 'er tien; gaet zich ten aanval stellen,
Met neêrgebogen hooft,[6)] ontziende doôn nocht hellen
En vol van dezen geest, door kling en kogels streeft.

Vlamaêmende mortier spuwt, ujt metale kaken,
De swangere granaet, die ploffend' op de daken,
Met ijslijk bersten, werpt haer alvernielend pit.
Dat brusk[7)] gewelt doet kerk en torens hoogh van hujven,[8)]
En loot, en hout, en steen, aen grujs en splinters stujven:
En waer een kerren[9)] treft, zij komt om[10)] lijf oft lidt.
G.A. NAUTA.

1) Goddelijke tusschenkomst op eenigszins andere wijze, ook door een verschijning, bleek op den tocht van Constantyn tegen Maxentins (312 n. Chr.): het kruisteeken met het omschrift: 'hoe (labaro) vinces' d.i. in dit teeken zult gij overwinnen. Zie *Eusebius, vila Constantini* I, 28.
2) D.i. myn ster (Mars).
3) meteen.
4) harnassen.
5) aangezien.
6) 'A la teste baissée, zeit de Franchois' (aant. v. Hooft), stoutmoedig.
7) woest, hevig.
8) kappen.
9) kern, pit, de inhoud van de granaat.
10) weg te nemen.

‘Zuiver’ schrijven.

Tal van Nederlandse mannen en vrouwen hebben zich in de geschied- en letterkundige wereld een naam verworven, zonder dat zij zich in hun geschriften en brieven aan vaste regels in 't spellen en in 't verbuigen bonden. Niet alleen wijken ze bij 't schrijven van hun woorden af van wat hun gezaghebbende tijdgenoten als ‘gebruikelik’ constateerden; maar ook waar ze op eigen gezag te werk gaan, bedienen ze zich van uiteenlopende vormen; op dezelfde bladzij zelfs, schrijven ze dezelfde woorden op een verschillende manier.

In de bekende brief van Oranje's hand aan Alkmaars burgerij schrijft de Prins van ‘de dycken door te steken’, en een paar regels verder van ‘door steeken’; Cabeljau schrijft aan Ruichaver (2 Sept.) over de ‘Vriesche p**oor**te’, aan die van Medemblik (21 Juli) om hun ‘stadsp**oi**rten’; Betje Wolff schrijft binnen ēen jaar in haar brieven aan Gallandat **zig** naast **zich; zederd** naast **zedert, zodaanig** naast **zodanig**; haar vriendin Deken spelt zonder enig bezwaar **vreister** naast **vry** en **vryje**, en laat in de gespierde stijl van haar brieven vormen zien de **plaatschen, somweilen, eidder**. In de 17de en 18de eeuwse kluchten en blijspelen vinden we een vrijheid in spelling en buiging, die ons verbaast. In ‘De Drie Hamburgers’ staat **geeven** naast **geven, haalen** naast **betalen**, en **betaalen** naast **halen; leet** naast **leed** en **reeden** (ratio) naast **rede**; in 't Gedwongene Huwelijk gaat men **lachchen** als iets **belachlyk**, of wel **belachelyk** is; in ‘Beslikte Swaantje’ zien we een **pleiter, pleiten** en **beplyten**; in al deze kluchten en zo vele andere zien we **zo** en **zoo**, je **klaagd** en **je klaagt, gy waard** en **gy waart, doed** en **doet, noch** en **nog, beducht** en **bedugt, plaas** en **plaats, welvaard** en **welvaart, Hex** en **heks, slegs** en **slechs, schaaden** en **schade, derv** en **derf(t), zijl** en **zeil, passen** en **passchen**, en dergelijke, dooreen gemengd. Het gebruik van ‘naamvallen’ kent of erkent men niet. De brieven van Aagje Deken wekken op 't eerste gezicht een bevreemdende indruk. Doch gaat men de 18de eeuwse (en ook de 17de eeuwse),

men mag wel zeggen, honderde toneelspelen na, dan wijkt de bevreemding, en ziet men al spoedig, dat juffrouw Deken doet als dozijnen vóór haar en naast haar gedaan hebben. Bij ASSELIJN, JORDAAN, PAFFENRODE, ALEWIJN, BUISERO, VAN DER HOEVEN, om enige te noemen, lezen we, *na* **den** *Notaris, van* **de** *Notaris; met* **de** *degen, met* **den** *degen; na* **de** *middag, van* **den** *dag; een bedor***ve** *tijd beleven, die***n** *kostelyke***n** *tyd verslyten* (ook: *in* **die** *kort***e** *tyd*); *in welke***n** *stryd, in een zwaar***e** *stryd*; **de** *kop warm maken; aen* **de** *man; van* **de** *wal*, maar *op* **den** *dyk; nieuw***e** *moed inspreken, maar* **den** *moed verloren; door* **den** *echt*, maar *in* **de** *echt; op* **de** *hoek, in* **den** *mouw*; **der** *Minnegod; van* **de** *Echte***n** *staat; welk een bittre***n** *hoon; de***n** *Eisch werd toegestaan; met welk een eerelyke***n** *Lot, jou losse***n** *Duivel*, en dergelijke. Doch nemen we een voorbeeld uit een latere tijd. De heer F. ROMPEL stelde ons in staat het facsimile te raadplegen van een der zeer schaarse brieven van president KRUGER, te groot van naam, dan dat het hier nodig zou zijn, z'n verdiensten uit te meten, maar wiens, van 't algemeen gebruikelike afwijkend, Nederlands-schrijven ons doet zien, hoe ‘onzuiverheid’ van taal zeer goed met voortreffelike en hoogst bruikbare verdiensten kan samengaan.

President Kruger aan Hamelsberg.[1)]

WelEd. heer en vrient

gebruik makende van UD vriendelyk aanbot om de deputatie van dienst te zyn neem[2)] ik de vryhyd voor uwe aandagte bringen deen (l. de) aanvulling der vacature van staatsprokureur der Z.A. Republiek als een deel vande taak der deputatie kondet gij ons eenig uitsicht bieden (in Jonk heer beelarts van Bokland[3)] be zwaar vint in de aanname) dat gij die betrekking zoude kunnen aanvaarden, dan zijn wij met eens aan het einde van alle twijvel in on zeker hijd, in zouden wy voorts aan nie mant anders dinken konden echter niet dan zoudt gij ons mogelyk een man van bekwaamhijd vertrouwen in ondervinding kunnen aanwijs of rekomanderen[4)] in ook daarmede zoudt gij ons een uitnemende dienst[5)] doen in afwagting[6)] van uwe gunstig ant woort hib ik de eer te zyn

WelD heer in vriend in diens willig dienaar, S.J.P. KRUGER.

1) in = en; hib = heb; bringen = brengen; enz.
2) in de tekst: neen.
3) in de tekst: bokland.
4) in de tekst: rekommanderend.
5) in de tekst: diens.
6) in de tekst: afwagteg.

Nu zouden er kunnen zijn, die bedachtzaam lachen.

‘Ja,’ zullen ze zeggen, ‘dat weten we wel.’

‘Al schrijft iemand zo slordig als Kruger, dan behoeft hij nog lang niet te denken, dat hij een groot staatsman worden zal! Ook zou het Oranje en die anderen niet slecht hebben gestaan, als zij wat beter grammaties Nederlands had geschreven. En bovendien, zo schrijft niemand meer; we zijn nu in 't jaarzó-veel, en zijn gelukkig een heel stuk verder gekomen.’

Ja, natuurlik, zijn we een heel eind verder gekomen, al is 't niet in de zin als door de tijdgenoten van zo even bedoeld is. Waarom zeggen ze er niet bij: ‘Ieder dorpsjongen, schrijft, Goddank, veel beter en zuiverder dan toen....’ Want die dwaling bestaat. Velen menen, dat het onze tijd nu werkelik gelukt is, de leerlingen van onze scholen zover gebracht te hebben, dat ze, in spelling en grammatika, zuiver hun hollands schrijven. Natuurlik zal de leerling tegen 't eind van z'n schooltijd, met wat navragen en bijwerken, zijdelings gesteund, wel in staat zijn, tennaastebij voldoend werk te ‘leveren.’ Maar als hij de school heeft verlaten, de steun en de dwarskijker weg zijn en het aanhoudend oefenen tot het verleden behoort, dan komt pas de schromelike verwarring. Ieder onzer, die na twintig jaar praktijk in een beroep als 't onze, dag aan dag in de gelegenheid is, brieven van ouders te lezen, van wie de schooljaren 10, 20 à 30 jaar achter hun rug liggen of zelfs van jongere lieden, die voor het gezin de lopende korrespondentie voeren, zal bevinden, dat van die mensen van verschillend beroep en bedrijf, die soms een heel stuk van de wereld gezien, en door oordeelkundig en trouw hun plicht te betrachten, zich een tamelike positie veroverd hebben, deze brieven, van 't standpunt van een schoolman gezien, orthografies de ergerlikste fouten vertonen, die met alle regels van vervoeging en verbuiging spotten. De uitzonderingen zijn weinige. Wat dit bewijst? Dat bewijst in de eerste plaats, dat de oneindige moeite, die er aan de grammatiese vorming van deze mensen besteed werd, niet in staat is geweest, hun een ook maar enigzins merkbare vaardigheid in 't zuiver schrijven te verzekeren. In de eerste plaats, zeiden we. Want ook al mochten al die brieven grammaties ‘zuiver’ geschreven zijn, dan zullen ze ons nog iets bewijzen, wat nog veel erger is.

Dat juist, wat deze brieven zo ongenietbaar maakt, en op ons half prikkelend en half vernederend werkt, dat zijn de opzettelik aangebrachte misplaatste wendingen van de gecodificeerde schrijftaal; dat zijn de dode konstrukties; dat zijn, in 't kort, de mislukte pogingen,

om de uitdrukking omhoog te trekken op de hogere vloer van een gewaande ‘stijl van schrijven.’ Overal duiken tussen de regels de wegwijzers, op, die op de school eenmaal de goede richting gewezen hadden, maar die onkunde of misverstand de afgebroken armen op eigen maar op verkeerde manier weer aangespijkerd heeft. Dit is het juist, deze ten hemel schreiende tegenstelling van wil en onmacht, wat zo prikkelend aanstoot geeft. Dat is het juist, dat huilend groteske van een karrikatuur-beschaving, die ons, opvoeders, zo vernederend drukt. 't Is of we een nagemaakt en kermisvierend ‘Oud-Holland’ neerplakken in een schone landelike natuur; een lap- en knutselwerk van pleister en karton, dat niet alleen zich zelve schande aandoet, maar ook de organiese eenheid en het karakter van z'n omgeving verstoort.

Letten we daarentegen op de brief, die we zoëven afdrukten, dan zien we, dat ondanks de spel- en taalfouten, elk woord op z'n plaats staat. Dat leert ons, dat men zeer goed, korrekt en gepast, zich in z'n schrijven een man van beschaving kan tonen, zonder bij z'n weten de grammatika machtig te zijn. Maar wee, zo men er de òf onbegrepen òf onverwekte herinneringen van een schoolse grammatiese ontwikkeling onder mengt. Dan bederft men het ene met het andere en levert een stuk tekst van de meest stuitende wanbeschaving.

Doch waarvoor terug te gaan naar de vroegere leerlingen onzer scholen? Dageliks om ons heen vinden we de sporen van dezelfde wansmaak. Lieden, die na 't verlaten van de school geregeld de pen hanteren, en in de meeste gevallen zelfs nog een voortgezette schoolopvoeding genoten hebben, schrijven zinnen, waarin het wemelt van vlekken, waarmee een nog niet doorzuurd taalkundige schoolonderwijs, de wijze van uitdrukken heeft ontsierd. Een brief meldde ons: ‘Eindelik bereiken we B. Daar verheft zich, nauweliks zichtbaar uit het armoedig geboomte, het nederig dorpskerkje.’ Ergens lazen we: Bij gebrek aan vorken moest men z'n toevlucht nemen tot z'n vingers. Vooral kunnen korrespondenten van twederangsbladen wonderlik uit de hoek komen. ‘Ook in ons dorpje,’ schreef er een uit S., ‘dreigt de typhus haar scepter te zwaaien. De zoon van de melkboer P. werd er door aangetast.’ Een ander gaf verslag van een kunstavend te D. ‘Aan de zanger B. komt het leeuwenaandeel toe van onze lof. Door zijn toedoen baadde ieder bezoeker zich in een zee van genot.’ Dat er bij zo'n taaltje ongelukken gebeuren, laat zich horen. Zo schreef iemand in een leerboek: ‘De poriën van den huid spelen in

de stofwisseling een voorname rol.' Een ander, in een leesboek: 'Van nu af richtten zich onze verwachtingen op z'n wegblijven.' Maar 't mooiste komt nog wel uit de hoek een winkelier, die de moed had de volgende circulaire te verspreiden:

'Beleefd verzoek ik UEd de aandacht gevestigd te mogen houden op mijn artikel S p o n s , en in het bijzonder op de Levantsche Sponsen, en wel de Toilet-Sponsen, welke door mij worden bereid volgens de laatste Chemische bereiding op 't gebied van Hygiëne en daar derzelve zeer zorgvuldig worden bewaard in een stofvrije vitrine zoo behoef er in 't geheel geen bezwaar te bestaan voor verontreiniging en kunnen de sponsen ten allen tijde direct bij het koopen ter bezichtiging worden voorgehouden, zonder zich maar eenigszins aan de Hygiëne te onttrekken. Bij het betasten en opzicht zenden der Sponsen, is het bij mij nog nimmer voorgekomen, dat derzulke waren gehavend,' enz.

Menigeen zal zich aan dit staaltje van wan-taal minder ergeren dan aan een stuk dat door grove spelfouten 'ontsierd' is. Dat typeert het oude taalonderwijs!

In strikte eenvoud schuilt soms een bekorende schoonheid. Zo zou ook in de schriftelike uitingen van onze scholieren, 't zij grote mensen gewordene of kleine kinderen geblevene, veel meer schoons gevonden kunnen worden, zo ze niet langer in een luchtsfeer werden gelokt, waar 't ademhalen hun moeielik valt.

Wie geen geld heeft om brood te kopen, moet maar langs de huizen lopen, zegt een oud rijmpje. En zo zouden we ook kunnen zeggen, dat wie geen geld genoeg heeft om een met bont gevoerde winterjas te dragen, zich maar met een eenvoudige demi moet behelpen; en dat wie schoenen te duur vindt, zich klompen dient aan te schaffen, maar dan de klompen als klompen heeft aan te zien en ze niet voor schoenen moeten laten doorgaan. Dit zijn eenvoudige waarheden, die ons aller gemeengoed zijn geworden.

Maar waarom moet dan Teunis Steeboer schrijven als een professor aan de hogeschool?

J.K.

Taaleenheid in spreken, schrijven en spellen. (*Vervolg* van blz. 75).

Als elke taal-eenheid is ook de eenheid van het Algemene Beschaafde Nederlands betrekkelik. Daar is verschil, daar is keuze, daar is nuance, daar is verscheidenheid. Maar alles samengenomen zijn de verschillen zo gering in vergelijking met het overeenkomstige, dat wij gerust mogen zeggen dat tussen de Beschaafden van alle òòrden des lands Taaleenheid bestààt.

Maar wij spreken niet alleen, wij schrijven ook. In mijn jeugd kwam in mijn hoofd 't idee dat als je schreef dan was dat heel wat anders dan dat je sprak. Ik herinner me nog zeer goed, 't was in Zwolle in de Praubstraat, in de tijd van A.L. ROEST en onze meester was meester DIKKER, hoe ik in een schoolopstel: ‘mekaar’ schreef. Dat mòcht niet, 't werd botweg veroordeeld, letwel botweg, in dat botwegge daar zit et em in, - en 't moest *elkander* zijn. Ik wil geen kwaad spreken van m'n meester hoor, ik ben waarschijnlik meer aan de man verschuldigd dan ik ooit beseft heb en nu nog nagaan kan. En voortgaande in 't leren kwam ik met schemerende bewustheid hoe langer hoe verder in 't denkbeeld dat *de Taal*, ‘het’ Nederlands, de ‘schone Moedertaal’, iets was buiten mij, dat het wàs in de boeken (of in de mond ook van de redenaars die 't uit de boeken hàdden) - en de hèle Moedertaal, de Moedertaal ‘in al haar rijkdom’, zo als dat toen heette, was dan natuurlik te zoeken in de grote schrijvers die met zulk een volmaakte kennis van de Nederlandse Taal hun boeken met hun pennen geschreven hadden. Met hun pènnen.... want ook was die Moedertaal, ‘het’ Nederlands, allengs iets anders voor mij geworden dan de taal in mij, dan de taal in mij die klank was: de ‘Moedertaal’ was Schrift, dat de eigenaardigheid wel is waar had van te kunnen worden uitgesproken, maar zeer zeker rijmde *rein* niet op *schijn*, en zeer zeker had de derde persoon enkelvoud *hij wordt: dt: hij wort* had niet maar enkel een *t*, ja als je 't *zei*, maar dat was de uit-spraak, de ùit-spraak, je kon dat goed merken aan *ik word*, dat had in de uit-spraak ook een *t*, maar 't was toch een feit

nietwaar, dat *ik word* in de werkelikheid een *d* had, *hij wordt dt*, het waren wel zèker twee heel verschillende vormen, je kon ook zelfs bewijzen dat het twee verschillende vormen mòèsten zìjn, zie maar *ik steel* en *hij-steelt*. Wat was de zààk: in het spreken was de taal helemaal verbasterd, dat verklaarde immers alles. En iets mag toch niet verbasteren. Je kon dat zo goed zien aan: Ik zag *den* jongen op *den* balk zitten: die hele *n* van 't lidwoord (manlik enkelvoud 4de naamval, lijdend voorwerp) was nota-bene weggebasterd! Ik zal in mijn jeugd wel op 't zelfde standpunt gestaan hebben als dat meisje op het admissie-eksamen H.B.S. dat zei toen ik haar naar 't voornaamwoord tweede persoon vroeg: 'het volk heeft *je* gemaakt, maar *in de Taal* is het *gij*': in de Taal! - van dit soort historiese anekdotes heb ik er genoeg! In 't kort: in mijn jeugd was De Taal voor mij geworden iets bùiten mij, en gevormd uit zes-en-twintig zwarte letters, dan had je ook nog komma's, hoofdletters en verbindingstreepjes. Dat de spèlling van de woorden, van èlk woord volkomen vast stond, en dat spelling eenpàrig was, spreekt van zelf. Hoe kwàmen die grote schrijvers aan de Taal? De *Grammatica*, dàt idee zat geloof ik wel in ons, was door de gelèèrden.... ontdekt?, of gemaakt? - ja ze hadden er veel aan gemaakt dat wisten we, maar of ze nu alles gemaakt hadden? - in elk geval de gelèèrden hàdden 't geheim van de Grammatica. En de woorden, de beeldspraak, en.... de 'stijl'? Ja dat was al heel vaag bij me. Ik dacht wèl, dat dààr de schrijvers, de dichters weer mee annèks waren. De schrijvers en de geleerden, de geleerden en de schrijvers! De mensen verbasterden de boel altijd weer, die liepen maar zo dwars door de tuin heen. O juist, de geleerden en schrijvers waren de tuinlieden in de tuin van de taal. Dat had Prof. DE VRIES gezegd. In ieder geval: de Taal had zich *ontwikkeld*, door taal-kundigen en schrijvers *ontwikkeld*. Dat wou zeggen: in onze tijd (later begrepen we dat het met alle maatschappelike dingen net zo was) in *onze* tijd juist was de Taal nèt wat ze wèzen moest: 'fini'; vroeger was hij veel minder geweest. en nù was hij net àf-ontwikkeld. Wat hadden wij 'gebòft!'.... Ik hoef nu niet te zeggen, M.H., dat de Taal voor alle mensen precies dezelfde was, dat elk woord z'n vaste alleen goede uitspraak had, elk woord z'n vaste omschrijfbare betekenis, dat er ook een bepaalde allerhoogste 'goede stijl' was. Wij stonden in het denkbeeld van een Absolute Taaleenheid, en nièt was Individualiteit in Taal voor ons uitgesloten, Individualiteit bestònd niet voor ons. Dat in elk mens een individualiteit stak, dat hadden we nooit vernomen: wij wisten niets van de wet en de eis des Levens: geef deze eikel z'n goeie bodem, neem

weg uit z'n omgeving wat de edele kiem zou kunnen hinderen, bederven, verstikken, zìek maken, slècht maken, laat de zonneschijn en de regen over hem komen en het licht, - het licht, de warmte en de lafenis, benèèm hem die niet, en hij zal opwassen tot een boom, tot een èikebòòm in zijn kracht, in zijn schoonheid, in zijn waarde, tot een hèld misschien onder de bomen, die nu maar een slechte kreupele struik zal zijn. Van die levenswet en eis had nooit iemand ons gesproken (misschien een enkele z'n vàder, ook een enkele z'n meester, maar ze waren toen weinige de mensen die iets van de Wet des Levens voelden); wij zagen in mensen iets zo heel anders als bloemen en bomen en dieren zijn, wij dachten goed is goed en slecht is slecht, arm is arm en rijk is rijk, wij lèèrden *niet* uit die schoonste eksemplaren van mensen, de groot-goeden en diep-verstandigen en dòòr-harmoniesen, wat een edele kiem in ons zelf stak.

Wij wisten niet wat dat was individualiteit. Wij hadden altijd maar vernomen dat wij ‘nuttige leden van *De* Maatschappij’ behoorden te worden, van de onze, de vaststaande. Als wij dat maar eenmaal waren, dan konden wij blij en gerust zijn. En daartoe kregen wij iets van dat kostelike,.... Bildung. In het Bildungs-idee van de tijd van mijn jeugd lagen deze twee grote eisen: Oppassen voor ontwikkelen van de Individualiteit, dit is gevaarlik, uniformiseer! - en tweede eis: Ontwikkeling. Voor ons is de verbinding van deze eisen - niet *belachelik*, maar het is een duistere dwaling voor ons geworden. Er is voor ons geen wezenlike ontwikkeling dan *uit* het beginsel der Individualiteit. Wij ontwikkelen ons niet door kennis in woorden d.i. zonder aanschouwing, zonder voorstelling, wij ontwikkelen alleen aan de dingen zelf, in 't *eigen*, gevoelde individuele zien, konstateren en begrijpen. Overal, waar de mèèster met zijn abstrakte woord (het blinde woord) ìn staat tussen het kind en de dingen zelf, daar ìs geen ontwikkeling. Maar in de aanraking van de individualiteit en de dingen, - dààrin ontwikkelt zich Verstand, Waarheidszin en Schoonheidsgevoel. Maar daarin wordt ook het individu een zèlfstàndig wezen, en - is dit niet gevaarlik? Voor ons zou het belachelik zijn: onderdrùk de individualiteit en ontwikkel. Maar M.H. ze verstonden *in die tijd* iets anders onder ontwikkeling! Ontwikkeling was weten. Voor ons is het *kennen*. Voor hun was het - weten in abstraksie. Ik hoor het nòg een onderwijsman van het oude geslacht zeggen als een waarheid die niemand zòù tegenspreken: ‘de Hogere Burgerschool is toch juist om met abstraksies te leren omgaan.’ Omdat hij juist daartoe was, daarom keuren velen hem nu af. Iemand kan b.v. leren zeggen: ‘GOETHE was een grote geest’, ‘HAMLET is

een verheven tragedie', 'In de XIV^{de} eeuw kwam de Renaissance', zonder te weten wat een grote geest, een verheven tragedie en de Renaissance is: er kan dan wel een dunne nevel bij door de verbeelding fladderen, maar wat die *dingen* zijn, dat kan alleen gekend worden uit aanraking met konkrete wèrkelikheid. En zo leerde men de jeugd dan de zogenaamde wereldgeschiedenis van de Chinezen af tot nu toe, dat dàcht men toen dat men zo de geschiedenis wel deed kennen aan de mensen, dat dat zo kòn.

M.H. Vergeeft mij dat ik zo afdwaal. Want al is er een innig verband tussen Taaluniformisme en gebrek aan individualiteit, de ellendige taalconceptie van een vroeger geslacht is toch niet in een boutade tegen dat lààtste te verklaren. En het is mijn doel toch ook niet oorzaken en geschiedenis van het taaluniformisme tans na te gaan. Ik liet mij vervoeren toen ik zeide: 'Wij, in onze jeugd, stonden in het denkbeeld van een absolute taaleenheid en niet was Individualiteit in taal voor ons uitgesloten, Individualiteit bestond voor ons niet.' Ik kom nu weer dààrop, dat wij ons de Moedertaal voorstelden in een vastgestelde eenheid van woorden en vormen, schikkingen en verbindingen en dat wel als iets geschrevens dat kon worden uitgesproken en daartegenover het grote spreken van de mensen als iets daaruit neergezonkens, iets laags, iets slechts, en als heelenal tot een ander soort taal verbasterd. Ik merk even op dat er over de wording van deze opvatting enige bladzijden te vinden zijn in mijn als boekje verkrijgbare Lezingen *Taal en Spelling, en Vereenvoudiging*, en nu durf ik gerust te beweren: wanneer wij tans in 1900 de vraag stellen 'Is er Taaleenheid in 't schrijven (ik zeg niet Behoort ze er te zijn, want dat spreekt wel van zelf)?' - dan antwoorden we niet meer: welzeker, wij hebben immers een schrijftaal. Wij denken bij 'taaleenheid' iets anders. In ons schrijven is de taaleenheid van ons Bespraafde spreken. Maar hoe zullen we doen met de soorten van variasie waar ik u voor de pauze over onderhouden heb? Welnu, tal van die varianten heeft men altijd allebei en alledrie in de boeken kunnen vinden: denkt aan vlinder en kapel, honig en honing, koordedanser en koorddanser, violier en muurbloem, stofregen en motregen, smids en smeden, kalveren en kalven, blij en bliek, wang en koon, uien en ajuin etc. etc. Alleen, we behoren zulke dubbele woorden niet naar willekeur te gebruiken, en we behoren vooral niet dat woord te kiezen dat ons zelven eigenlik vreemd is. We moeten schrijven ons *eigen* woord. Die *vlinder* zegt, waarom zal die *kapel* gaan schrijven, die *kapel* zegt wat doet hij met *vlinder*; 't is voldoende dat hij *vlinder* verstààt. Dat is ook de rechte weg voor

kinderen. In de Letterkunde van 1840 zat het in de lucht om beschaafd mààr natuurlik, beschaafd èn verstandig te zijn in 't schrijven. Zie de Camera Obscura, een boek van 1839. Daar in is overal dialekt, Hollands, Noord-Hollands, Haarlems. In de tijd van DE GÉNESTET werkte dat nog door. St. Nikolaasavond, couplet LIX:

> En eensklaps is de grond met krieken, mangelen, moppen
> Bonbons en ulivels bezaaid:

Dit is een mooie plaats voor ons. De strooipartij voor de kinderen wordt hier beschreven. *Mangelen*, elders *amandelen. Moppen*, dat verstaat elke Overijselman ook niet: want het zijn niet *mopjes*, die zouen ook al zeer ongeschikt zijn om mee te strooien; *moppen* zijn immers van die bruine, juist nièt broze, maar harde, ze lijken op Dàlfsermòppen. Maar nu *krieken*. Dat kunnen moeielik *kersen* zijn hier. ‘Krieken, mangelen, moppen, bonbons en ulivels’: hier ontbreken, schijnt et, helemaal de traditionele pepernoten; maar die konden toch niet ontbreken. Neen. Pepernoten hèten ook *krieken* in Amsterdam en DE GÉNESTET was een Amsterdammer. Nu vind ik, zo'n woord als *krieken* zal men niet schrijven wanneer het niet, zoals hier bij de dichter, volkomen blijkt uit het verband wat het betekent. Maar daarom, het is een kwestie van takt: alle gevallen staan niet gelijk en een algemene regel kan hier niet zijn. Nog een geval, St. Nikolaasavond CVII (maar dit moet men mèèr in sàmenhang eigenlik lezen): 't is als die gedecoreerde man van alle kanten gesmeekt wordt om het jongemens vergiffenis te schenken:

> Wat deed de Kommandeur? - Wat zou de stumper doen?
> Kon hij zijn hoog pardon nog weigren met fatsoen?
> Twee tantes stonden met haar zakdoek aan haar oogen,
> En ieder smeekte en bad in stille of luid bewogen.
> Hij zelf, hij was bijna getroffen, *in de war*,
> 't Scheen of hij raad vroeg zoo aan de eene als de andere star.

Ik had dit *in de war* altijd opgevat, ja, zò als ik 't zelf alleen maar gebruikte. Tot ik in een hele klas met jongens en meisjes, derde klas gymnasium, toevallig merken moest dat zij Hollanders het allemaal anders namen. Ik wist ook wel dat *in de war* in Holland = ‘in de knoei’, ‘in de klem’ was, maar wie is nu op zo'n Hollandisme verdacht? Toch zult u bij overweging misschien eens zijn dat hun taalgevoel hier zuiver en scherp gewerkt had. De man was niet in de war in onze zin, hij was ‘in een lastig parket’. Maar later kregen we iets net andersom met *kregel*: in 't Oosten spreekt men van een

kind dat ‘kregel’ is, van een ‘ouwe van dagen nog kregel’. Maar in Holland hoort men *kregel* alleen als synoniem van wat boos, wrevelig, uit z'n humeur en het dan niet willen laten merken en het toch niet kunnen onderdrukken: kregel worden. En nu op deze plaats kòn hun ‘kregel’ maar 't wàs het mijne en toen 't was toegelicht zagen ze in dat nu mijn taalgevoel de goeie wegwijzer geweest was. Deze laatste gevallen leren dunkt me, hoe noodzakelik of het is dat het onderwijs zich op de Levende Taal richt en dat die taal heeft te onderwijzen wat van de Levende Taal afweet. Tussen 1860 en 1880 is het de echte schrijftaal-tijd. Maar zie nu de schrijvers van de laatste vijftien jaren, neem maar van zeer beschaafde vrouwen als TINE VAN BERKEN en Mevrouw HAMAKER - BROOSHOOFT en in de tegenwoordige litteratuur zult u 't *bewijs* vinden, dat het Beschaafd waarlik geen absolute, wel in woordenboek en grammatica te codifiseren eenheid is, maar een eenheid met schakering, - mààr een Eenheid. En u zult ook van oordeel zijn, bij deze proef op de som, dat het onaanzienlik verschil in woordgebruik in geen enkel opzicht schaadt, maar kleur geeft en aroom.

Maar M.H. anders staat het met de grammatikale verschillen. Laat ons eens overleggen. Hoe komt het dat het *woordverschil* niet hindert. Omdat het woordverschil zo *nu en dan* zich maar voordoet. Dit geldt ook wel van sommige *grammaticale* dingen: een afwijkend *de* of *het* dat kan men zo goed schrijven als spreken. Naast *bonsde, plonsde* mag gerust *bonste, plonste* staan. In werkelikheid ziet men dat ook; 't is van natùre zo gegaan ook bij hèn die het theorèties hadden àfgekeurd. Zo naast *smeden smids*, naast *sponsen sponzen*. En let nu eens op in de Litteratuur van de laatste vijftien jaar, niet de Nieuwe Gidsers, maar in de hele gewone goeie Litteratuur. Daar zit een heel andere grammatica al in als die wij vroeger op de scholen hebben geleerd. *Maar, ik geloof dat wij wel zullen doen met te onderscheiden*. Ik geloof dat we verkeerd zouden handelen met ieder, Hollander en Oosterling, z'n Beschaafd te schrijven met *al* z'n dialektiese eigenaardigheden. Vreemd zou een boek zijn met geregeld de Hollandse Verleden-Tijds-vormen: wenste-die, hoorde-die, sprak-tie etc., echt oneigen zou het zijn voor *ieder die die vormen niet dageliks hoort en zegt*. Zo zou 't ook zijn met *der* voor ‘hun’ en ‘haar’. Ik geloof dat wij waar onder invloed van de volkstaal een zeer kennelik grammaticaal verschil ontstaan is dat zich *ieder oogenblik voordoet*, dat wij het dan als iets *goeds* moeten beschouwen wanneer in 't schrijven van de mensen een enkele bepaalde vorm voor 't hele land in gebruik is. Dus geen *den* stoel en *den nieuwen* stoel, want op dìt punt is de

taal-eenheid kompleet, niemand zegt anders dan *dè* stoel; maar geen *wenste-die, sprak-tie*. In Holland hoort men wel eens: Waarom schrijven we toch geen *lope, stoele, gegote* kachels.. Die slot-*n* is wel het kenmerkendste verschil tussen het Beschaafd van het Westen en het Beschaafd van het Oosten en Noorden. Dat grijpt zo diep in al het grammaticale immers. Neem een boek en schrap de n's over een enkele bladzij, zie nu wat een enorm verschil tussen een boek uit het Oosten en een boek uit het Westen. Laten we wel bedenken, tàalverschil dat *Spreker* en *Hoorder* niet of weinig tot bewùstzijn komt in 't snelle spreken, wordt *direkt* tot het bewustzijn *gebracht*, wanneer het in 't schrift wordt uitgedrukt. Het is daarom ook dat we *niet individueel foncties* spellen. Die grote massa taalverschil die, onbewust blijvend, *in 't spreken* niet hindert, zou in hoge mate hinderlik worden wanneer het *ons allemaal in 't lezen onder 't òog* kwam. En daarom vooral is de n-kwestie: Eenheid in 't Schrijven. Geen Eenheid in dit opzicht in de Taal-zelf, die is er nu eenmaal niet en die hoeft er niet te zijn, ook zou eisen niet bàten, niet geven. Maar in het Schrijven zullen wij zòlang de n's houden, tot *onder invloed van 't Westen* bij het toenemen van het verkeer, de vormen zonder *n* de *algemene* zijn geworden. Tot zolang moet het *Westen* zich *richten* naar *ons*. Dat het zò moet heeft de Historie voor ons bedisseld. U weet, Taal verandert, voortdurend, zonder stilstaan. Maar in de ene hoek van een taalgebied gaat dat veranderen in andere richting en ook *veel sneller* dan in de andere. Onder de Germaanse talen heeft zich 't Engels sneller en sterker veranderd dan 't Nederlands en 't Nederlands sterker dan 't Duits, en *in* 't Nederlands de taal van 't Westen weer sterker dan de taal van het Oosten. Nu is het schrijven altijd min of meer konservatief tegenover het spreken. Verdwènen vòrmen blijven in 't schrijven nog làng vaak bestaan. Uit het Hollandse spreken allàng verdwenen vormen, zijn zo in 't Hollandse *schrijven* geblèven. En wanneer dan die vormen in 't Oòsten ook nog in 't *sprèken* bestaan, dan komt zo het Hollandse *schrijven* met de gesmade dialekten overeen, de Hollander schrijft dan in die opzichten niet zijn *eigen taal*, hij *schrijft dialekt*. Zo schrijft hij nog in alle gevallen die *n*. Hij gedraagt zich dus overeenkomstig de Oostelike dialekten. Het kost hem in bepaalde gevallen wel wat moeite, op school moet er altijd achtergezeten; maar door onze boeken is de *n*-vorm toch aan geen Hollander vreemd, hij vindt het gewoon en hij leert het schrijven ook; natuurlijk, in zijn taal is de *n* niet en hij behoort dus geen *n* te lezen. En zo bestaat door historiese overlevering de gewènste eenheid en het voordeel is aan de kant van het Oosten.

Hoe oordeelt u nu, ik wens het u als een vraagstuk eens voor te leggen: over de tweeërlei vorm van het stoffelik bijvoegliknaamwoord: zal het voor 't hele land de Oostelike vorm zijn die de oude is? afgeleid door middel van - *en* van het stoffelik zelfstandig naamwoord? en onverbogen? Of wilt U het *goed* vinden dat de Hollanders en hun taalgenoten *hun* adjektief schrijven, gelijk aan het substantief en geheel als een gewoon adjektief verbogen, namelik in al die gevallen waar men die vorm beschaafd ook in hoort? Ik herinner aan het voorbeeld van BEETS in de Camera Obscura: zie b.v. het eerste hoofdstuk van de familie STASTOK. En in de laatste jaren is het overal in de Litteratuur voor den dag gekomen. Indien de vorm *zilvere* in *een zilvere ring* gelijk stond met vormen als *ingebonde* boeken, *gegote* kachels, dan zou het zaak zijn deze vorm niet te schrijven zolang niet geschreven wordt *wille-we* gaan wandelen, *huizebalke*, zolang dus de Hollandse vormen zonder n in 't spreken niet algemeen gaan worden. Maar U weet dat naast *zilvere* ring staat *zilver* potlood, naast *satijn*e bloese *satijn* vest en we hebben in satijn*e* en zilver*e* buigingsvormen, e-vormen van de bijvoeglike naamwoorden *satijn* en *zilver* te zien. Indien het Hollandse adjektief nu niet voor de tweede maal in de Litteratuur voor den dag begon te komen, zou ik oordelen: houden wij ons aan de Oostelike vorm. Nu het anders is, zou het geloof ik overdreven konservatisme zijn wanneer wij de zilvere ring en het zilver horloge, beschaafd Nederlands als het is, niet met liefde aannamen.

M.H. Ik ben aan 't eind van mijn beschouwing. Het onderwerp is niet uitgeput, ik ben het pas begonnen, maar ik heb slechts willen opwekken en U bent allen in de gelegenheid, als Nederlanders immers, om de studie van de Moedertaal in de aangegeven richting voort te zetten. Ik hoop dat ik U allen met mijn betoog enig genoegen gedaan heb en dat het mij gelukt is uw genegenheid te winnen voor een taalstudie en een taalonderwijs waarin de leus is: wel Taaleenheid *geen* Taal-uniformisme.

J.H. VAN DEN BOSCH.

Naschrift van de redaktie: Op ons verzoek stemde de heer V.D.B. er in toe, dat bovenstaande lezing ongewijzigd afgedrukt werd. Zijn voornemen was, in een Naschrift uiteen te zetten, in hoeverre zijn denkbeelden op verschillende punten zich in de laatste jaren gewijzigd hebben. Door omstandigheden is hij daarin verhinderd, maar hij behoudt zich voor er op terug te komen.

Wanbegrippen omtrent taal en spelling in het parlement.

> ‘Niets kan taalverwoestender, niets verderflijker voor den mensch zijn, dan de taal-zelve, die in de uitspraak bestaat en in geene letterteekenen, naar eenige ingevoerde of aangenomen spelling te willen richten.’ (W. BILDERDIJK, *Nederlandsche Spraakleer*, blz. 73).

De spellingdebatten, onlangs in de Tweede Kamer gevoerd, kenmerkten zich door een begripsverwarring, die een taalgeleerde bedenkelik het hoofd doet schudden of spottend doet glimlachen. Verdienen ze dan een bespreking in een vaktijdschrift? Lekenmisverstand staat èn een nieuwe spelling, èn een nieuw taalonderwijs in de weg. Maar een uitsluitend-polemiese bespreking zou hier niet gerechtvaardigd zijn. Bovendien is het onze bedoeling niet, mannen die we om bekwaamheid op velerlei gebied eerbiedigen, in een bespottelik daglicht te stellen. Hun misverstand in taalkundige zaken is dat van hun omgeving en van de tijd waarin ze opgroeiden. Onze bedoeling is, voor alle taalonderwijzers eens goed duidelik te maken: *zulke begrippen zijn de vrucht van het oude taalonderwijs*. Dat mannen die een kwarteeuw geleden hun opleiding kregen, zo oordelen, is begrijpelik. Maar dat dezelfde wanbegrippen nog dageliks gekweekt worden in zoveel lagere en middelbare scholen, terwijl de toongevende taalwetenschap op een heel ander standpunt staat, is onvergeeflik. De fundamentele dwalingen, waarop wij in dit artikel willen wijzen, tieren nog in ons taalonderwijs, tot schade van het opgroeiend geslacht.

De prakties-pedagogiese zijde van het vraagstuk, door de afgevaardigden BOS en TER LAAN zo uitnemend verdedigd, laten we nu buiten bespreking. Onze beschouwing knopen we vast aan de argumenten, tegen de Vereenvoudigde ‘schrijftaal’ te berde gebracht.

Allereerst moeten we een scheidslijn trekken, die door de ongelukkige, verwarring-stichtende term *schrijftaal* weggedoezeld wordt, het meest

door onze tegenstanders[1] De V.S. wil 1°. de schrijfwijze van een aantal woorden eenvoudiger maken, 2°. de buiging in geschreven taal in overeenstemming brengen met die van de gesproken taal.

Dat de *schrijfwijze* van de woorden de *taal* niet verandert, behoeft hier niet betoogd te worden. De verandering van *mensch* in *mens*, van *leelijk* in *lelik* raakt niet aan de taal. Het verzet daartegen berust daarop, dat de bestaande associatie tussen de voorstelling en het bekende woord-beeld verbroken moet worden, en door een nieuwe associatie vervangen. Het nieuwe woordbeeld veroorzaakt een tijdelike last, die op ieder die de noodzakelikheid van verandering niet inziet, prikkelend werkt. Vandaar dat het begrip 'ongewoon' zich zo licht transformeert tot 'onleesbaar' of 'lelik'. Maar in de grond is dit ongemak voor ons oog presies hetzelfde, als wanneer we bij oudere schrijvers getroffen worden door *ic* of *ick* in plaats van *ik*. Een onontwikkelde weet daàrvoor waarschijnlik ook geen betere kwalifikatie dan 'raar'!

Dat menigeen in de verandering van schrijfwijze een *taal*-verandering, of taalverknoeiing ziet, is overbekend, maar hoeft hier niet besproken te worden. Het komt mij voor dat de term *schrijftaal*, die niemand minder dan DE VRIES en TE WINKEL zelf gekozen hebben voor: 'met lettertekens aangeduide taal'[2] daaraan niet onschuldig is.[3]

Ernstiger bezwaren ontmoet de vereenvoudiging van de buiging. Om die goed te begrijpen moeten we nog wat dieper ingaan op de tweede betekenis, aan de term *schrijftaal* gehecht, n.l. taal voor 'schriftelijke uiting der gedachten', afwijkend van de *spreektaal*, die voor 'mondelinge gedachtenuiting' dient. Wie zich het artikel van J.W. MULLER over *Spreektaal en schrijftaal in het Nederlandsch* (*Taal en Letteren* I, 1891) herinnert, weet dat hier geen sprake is van verschil tussen taal-in-klank en taal-in-teken, maar tussen tweeërlei taal met afwijkend woordgebruik en afwijkende grammatika.

1) Ik ken wel tegenstanders die daarin een krijgslist zien van de vereenvoudigers. Als ik goed ingelicht ben, heeft de kortere term 'schrijftaal' in de naam van de *Vereniging* de betiteling 'vereenvoudiging van spelling en verbuiging' vervangen op advies van Groningse hoogleraren.
2) *De Grondbeginselen der Nederlandsche Spelling* door L.A. TE WINKEL, vierde druk, herzien door M. DE VRIES, blz. 5: 'Voorzooverre het dialect der beschaafde standen zich in geschrifte openbaart, noemt men het *schrijf-* of *boekentaal*'.
3) Op het gevaar van de dubbele betekenis, aan de term *schrijftaal* gehecht, heb ik onlangs nadrukkelik gewaarschuwd in de *Schoolblad*-artikelen: *De verwarring-stichtende termen 'schrijftaal' en 'spreektaal'*.

De oude taalbeschouwing nu zocht de waarborg voor de eenheid van *het* Nederlands in de weinig veranderlike, goed-gereglementeerde schrijftaal, geen *natuur*-produkt, gelijk de spreektaal, maar een *kultuur*-produkt. Bij *spreektaal* dacht men dan aan het, liefst slordige, spreken van de dagelikse omgang. Het begrip *schrijftaal* versmolt met het begrip: taal voor fijn-ontwikkelde geesten, kunstvolle taal voor hogere gedachtenuiting. Wie geen vreemdeling is in de geschiedenis van onze taal, ziet het verband. De zogenaamde 'schrijftaal' ontstond en vervormde zich onder sterke invloed van litteraire taal d.w.z. taal voor artistieke uiting, die in wezen allesbehalve konventioneel of gereglementeerd is. De ontwikkeling van de litteratuur-taal, van de zogenaamde 'schrijftaal' in verband met de gesproken taal vormt een hoogst belangrijk, nog ongeschreven hoofdstuk van onze taalgeschiedenis. Gekultiveerde taal behoeft natuurlik geen minderwaardige taal te zijn. Dichtertaal als uiting van diep gevoelsleven of rijke verbeelding is uiteraard fijner dan konversatie-taal. Niemand die in taal een zielsuiting ziet, zal zo dwaas zijn om te beweren dat er maar één soort van taal bestaat of hoort te bestaan. De verscheidenheid van taal is juist zò rijk, dat die niet onder de twee etiketten 'schrijftaal' en 'spreektaal' ondergebracht kan worden. En alle taal, die in wezen klank is, kan ook geschreven worden.

Er zijn wel tijdperken, ook in ons volksleven, waarin een aparte 'schrijftaal' een zekere hegemonie bezat, of waarin een sterke drang naar uniformiteit in het schrijven niet zonder vrucht bleef. Dat zijn geen tijden van een bloeiend geestelik leven. In onze taalhistorie werd het 'schrijftaal'-ideaal het dichtst genaderd in het midden van de achttiende eeuw. De typiese vertegenwoordiger en gezaghebber was de taalgeleerde-dichter BALTHAZAR HUYDECOPER[1]. Toch was men, ook in de achttiende eeuw nog ver van een uniforme schrijftaal.

Hebben nu de tegenstanders het recht om het voorstel 'de buiging in de geschreven taal in overeenstemming te brengen met die van de gesproken taal' anders te formuleren, en te zeggen: 'de Vereenvoudigers willen de schrijftaal aan de spreektaal gelijk maken'? Dat zou alleen mogelik zijn, als er inderdaad een aparte 'schrijftaal' naast de 'spreektaal' bestond. Is dat voor het jaar 1909 te bewijzen? Ik bedoel niet of er boeken van taalgeleerden of grammatika's zijn waar dat in staat, maar of op grond van een onbevooroordeeld onderzoek een dergelijke scheidslijn getrokken kan worden. Zulk een

1) Vgl. het artikel *Een taaldespoot in de pruiketijd* door R.A. KOLLEWIJN (Taal en Letteren 1906).

onderzoek zou tot een ontkennend antwoord leiden. In het bovengenoemde *Schoolblad*-artikel heb ik dit nader toegelicht.

Nog één konkreet voorbeeld wil ik daaraan toevoegen, dat ons tegelijk tot ons eigenlike onderwerp brengt. Vóór mij liggen de deftige vellen van de *Handelingen der Staten-Generaal*. Wat staat daar in, spreektaal of schrijftaal? Is de redevoering van Dr. KUYPER *spreektaal*, omdat hij blijkbaar voor de vuist sprak, en vinden we in andere kolommen *schrijftaal* omdat de geachte afgevaardigde waarschijnlik van een stuk papier voorlas wat hij de vorige avond opgeschreven had. En is dan de repliek van zo'n voorlezende volksvertegenwoordiger weer spreektaal, of zijn er spreektaalzinnen tussen zijn schrijftaal, als hij op een interruptie ingaat? We zullen gelegenheid hebben om op de taal van de *Handelingen* terug te komen.

Na deze inleiding zullen we onze verdere kritiek vastknopen aan de citaten.

'Er is een taalkundige rechtbank: de onzichtbare gemeenschap van de taalkundigen, van de desbevoegde personen', zegt de heer BRUMMELKAMP. En Minister HEEMSKERK: 'Wij bezitten een eenheid van beschaafde schrijf- en spreektaal. Moet die eenheid nu worden verbroken?' Dan vrees ik 'dat er twee methodes van schrijven der taal ontstaan, die als de meest beschaafde uitdrukking van de nationaliteit moet worden beschouwd.' - 'Er is in die nieuwe spelling iets, dat op velen den indruk maakt, alsof het taalgevoel[1)] verloren

1) Het is wel interessant het gebruik van de term 'taalgevoel' op deze plaats eens te vergelijken met de uiteenzetting van een bevoegd taalgeleerde als Dr. KLUYVER, in deze zelfde aflevering. Daarnaast zetten we dan deze merkwaardige passage uit de tweede rede van de heer BRUMMELKAMP: 'Dr. KUYPER zegt hier dat de fijnste talen gevonden worden bij de onbeschaafde volken in de Stille Zuidzee. Ik zou dat willen amendeeren in dezen zin, dat men het zuiverst aangeboren taalgevoel zal vinden bij die volken, welke onder geen vreemde invloeden hebben gestaan, en waar het *taalinstinct* dus het ongereptst is gebleven.' Merkwaardig is die passage in twee opzichten. Ten eerste omdat een dergelijke bewering van Dr. KUYPER *niet* in de *Handelingen* te vinden is, en bovendien geheel in zou druisen tegen wat Dr. KUYPER demonstreerde: de taal is uitvloeisel van het volksleven. Zou dat volksleven bij een natuurvolk zo fijn georganiscerd zijn? En wees de spr. juist niet op het Engels als kultuurtaal? Ten tweede omdat de heer BRUMMELKAMP met het idealiseren van de 'ongerepte' natuurtaal in het gevaarlik gezelschap komt van JEAN JACQUES ROUSSEAU!
De belangstellende lezer die de verouderde bewering dat alle kultuurtalen 'afslijten' en 'verbasteren' helder weerlegd wil zien, verwijzen we naar het artikel van prof. LOGEMAN: *Taalverval of taalontwikkeling* in *Taal en Letteren* V.

gaat. De stelling dat men geheel conform de levende taal zou schrijven, is te apert onjuist om als waar te worden aangemerkt en men (let wel: *men*, niet *ik*) vindt eenvoudig, dat in de op de nieuwe wijze geschreven taal minder taalgevoel, minder verheffing is.'

De deskundige bemerkt dadelik dat hier de verwarring van *taal* en *spelling* in volle gang is. Maar opmerkeliker nog is de overtuiging dat aan de gangbare 'schrijftaal' - ook aan de '*spreektaal*'? - 'een systematische basis' ten grondslag ligt, afkomstig van zeer bekwame taalkundigen. Nu komen revolutionairen met een nieuw, eigengemaakt 'stelsel' aandragen, zò 'wonderlik' - dat ziet iedereen immers dadelik - dat het ongetwijfeld een verderfelike invloed zal hebben. Het is dus niet vreemd dat er velen zijn 'die waarlijk niet geneigd zijn door het KOLLEWIJN-stelsel onze geheele Nederlandsche taal te laten innemen en zich daardoor te laten overvleugelen.'

Of nu in plaats van een 'onzichtbare gemeenschap van taalkundigen' een zichtbare - of hoorbare - gemeenschap van de meest bevoegden komt verkondigen dat taal nooit volgens een 'stelsel' in elkaar gezet wordt, en dat de vereenvoudigers de voorvechters geweest zijn van de opvatting dat de wetenschap de taal waarneemt, en niet de wet stelt, dat doet er niet toe: 't is en blijft een rare taal en een raar stelsel, dat de taal aanrandt. De kinderlike eerbied voor de taalgeleerden geldt alleen inzover ze bevestigen wat wij op school geleerd hebben. De vereenvoudigers gaan zo ver, dat ze de geslachten willen afschaffen, of 'opheffen', en de verbuiging veranderen. Maar nu zal toch geen verstandig mens betwijfelen dat een woord in onze taal mannelik of vrouwelik moet zijn!

'Ik geef volkomen toe', - zegt de Minister - 'er zijn woorden, ten aanzien waarvan niet zoo heel gemakkelijk is op te sporen de reden waarom zij van het mannelijk of vrouwelijk geslacht zijn. Daartoe is zekere geleerdheid noodig,[1)] maar die geleerdheid wordt natuurlijk van de kinderen niet gevraagd; men kan zeer gemakkelijk met eenige oplettendheid daaromtrent zijn gehengen oefenen. Er zijn echter andere woorden waarvan het geslacht buiten twijfel wel verschillend is. Bij voorbeeld het woord onderwijzer is mannelijk en het woord onderwijzeres is vrouwelijk.'

Zo vastgeroest is het denkbeeld: 'de taal is een welgeordend geheel, door geleerden in de grammatika naar een vast stelsel geregeld', dat de bestrijders de zaak juist omdraaien, en de echte regels, die ieder zonder geleerdheid in zijn taal zelf waarneemt, voor kunstmatig of willekeurig worden gehouden. De Minister vervolgt dan ook:

1) Zou de Minister niet eens aan de geleerden willen vragen, hoe zij het aanleggen om b.v. het geslacht van *trem* of *fiets* 'op te sporen'?

‘Men maakt (in de V.S.) onderscheid tusschen *het*-woorden en *de*-woorden, maar wie gevoelt niet, dat dit onderscheid willekeurig is en daaraan geen systematische basis ten grondslag ligt, maar dat het niet anders is dan dat men op een oogenblik over de zaak is heengestreken en maar een ziellooze onderscheiding heeft gemaakt? Op die wijze wordt het zeker een geleerdheid, maar de zin der onderscheidingen gaat verloren.’

En in zijn tweede rede: ‘In Duitschland, zeide een der sprekers, is men gewend aan *der, die, das*, maar in Nederland is men daaraan niet gewend en kan men er losser over heen loopen. - Ook in Nederland kan men dat gevoel krijgen als men maar begint met niet die onderscheidingen over boord te gooien.’

Bij deze beschouwing wordt het begrijpelik, dat men redeneert: als we ons nu een nieuw soort taal laten opdringen, komt er morgen een andere hervormer met een nieuw ‘stelsel’. En de gemakzucht wil al maar meer afschaffen. Waar zal dat verwordingsproces eindigen? Deze angst vond in de kamer verschillende tolken. De heer BRUMMELKAMP zei: ‘Wie verzekert ons dat dit vereenvoudigingsproces, eenmaal begonnen, niet tot in het oneindige zal worden voortgezet?’ Het vervolg is te kurieus, om het niet even over te schrijven:

‘Onze groote dichters en schrijvers uit vroeger eeuwen, onze beroemdste taalkundigen hebben nooit de taal gehanteerd als een *corpus vile*, waarop allerlei vivisectiën geoorloofd waren. De taal en de menschelijke ziel vormen een innige eenheid. Ook de spelling heeft wel wat te maken met den oorsprong en de wording der taal. Al is zij van ondergeschikt belang, zij mag toch niet bloot mechanisch opgevat worden.’

De Minister sprak: ‘Men komt natuurlijk van het een tot het ander en zal in de eigen taal hoe langer hoe meer uitgangen en woordvormen afschaffen.’[1)]

Het meest karakteristiek is de volgende uitlating van de afgevaardigde DE BEAUFORT:

‘Daarenboven, als men eenmaal begint met het vereenvoudigen op grammaticaal gebied, dan is er ook geen reden waarom men in deze richting niet verder zou gaan. KOLLEWIJN wil nu de verbuigingen vereenvoudigen. Waarom zou nu ook een ander de vervoegingen niet gaan vereenvoudigen? Men heeft wat men in mijn jeugd noemde gelijk- en ongelijkvloeiende, en tegenwoordig

1) Daarop volgt: ‘Dan zal het voor zulk een kind nagenoeg onmogelijk zijn Fransch en Duitsch te leeren.’ Deze bewering zal binnenkort in ons tijdschrift door een deskundig medewerker wel eens getoetst worden. Voorlopig wijzen we op het zonderlinge verschijnsel dat dezelfde Minister als voorzitter van de examenkommissie voor moderne talen drie overtuigde voorstanders van onze beginselen benoemt, prof. SIJMONS, prof. SALVERDA DE GRAVE en prof. KERN.

noemt zwakke en sterke werkwoorden. Daarbij zijn ook allerlei ongelijkmatigheden, die voor de studie bezwaar opleveren. Men kan die veranderen evengoed als de verbuigingen. Het zou veel gemakkelijker zijn indien men ze ophief. Ik geef, ik gaf, gegeven, en ik leef, leefde, geleefd. Waarom is dat? Ik kan me voorstellen dat iemand zegt: ik schrijf: geef, geefde, gegeefd of leefde, laf, geleven.'

Dr. KUYPER trachtte al dit wanbegrip, van taal als 'mechanisch samenstel' onder kontrole van taalgeleerden, van gemakzuchtige onderwijzers die het in hun hand zouden hebben om de taal wat eenvoudiger te maken, met één streek weg te vagen door energiek de stelling te verdedigen: *La langue c'est la forme apparente et évidente de l'esprit du peuple*. 'De mannen van wetenschap hebben hierin geen zeggenschap. De taal is absoluut democratisch. Het volk is in zake de taalquaestie absoluut souverein.' Deze BILDERDIJK-vereerder beseft de grote waarheid dat taal zielsuiting is. Des te meer verwondert het ons, dat ook in zijn rede het onderscheid tussen taal en spelling soms uit het oog verloren wordt.[1)]

Vergelijkingen zijn altijd gevaarlik. 'Wanneer men de taal bij een levend lichaam mag vergelijken, dan is de spelling niets dan de huid, en deze wordt er niet opgeplakt en niet naar een model gegoten en er opgelegd, maar zij komt uit het leven zelf, uit bloed en spieren voort.' Deze vergelijking geeft zeer zeker een onzuivere voorstelling. Voor een *wetenschappelik-fonetiese* spelling zou het er mee door kunnen: die kan, ruw benaderend, de ontwikkeling van de taal op de voet volgen. Door het onmogelike van een zuiver-fonetiese spelling in de Kamer te demonstreren, droeg de heer BRUMMELKAMP water naar de zee. Maar elke *maatschappelike* spelling heeft een konventioneel karakter, waarin weer twee elementen op te merken zijn: het noodwendig-historiese en het willekeurig-systematiese. De vergelijking van de spelling met een kleed komt dus dichter bij de waarheid.[2)]

VONDEL heeft - gelijk Dr. MOLLER onlangs aantoonde - zijn spelling systematies gewijzigd; HOOFT wisselt ook van systeem. Namen ze een andere *taal* aan bij die verandering van 'huid'? Of om dichterbij te blijven: hoeveel schrijvers in de negentiende eeuw hebben

1) Wij beperken ons hier tot dit punt. Dat 'de achtergrond van de spellingkwestie' zoals de redenaar die ontwierp, ons niet bevredigt, zullen we elders uiteenzetten.
2) Wanneer Dr. KUIJPER in *De Standaard* (5 April) de Vereenv. Spelling weer een 'verfomfaaid gewaad' noemt, blijkt daaruit hoe hij dobbert tussen een juist wetenschappelik inzicht en een onberedeneerde afkeer van alle 'vinders van nieuwigheden.'

hun spelling veranderd, van SIEGENBEEK op DE VRIES en TE WINKEL! Begonnen prof. HESSELING of prof. SALVERDA DE GRAVE andere *taal* te schrijven, toen ze de Vereenvoudigde gingen toepassen? Of zou men menen dat een vereenvoudiger die door omstandigheden genoodzaakt is de oude spelling te gebruiken, in een andere grammatika terugvalt? Verwarring van taal en spelling blijkt dus uit deze zin van Dr. KUYPER's rede: 'Toen de geest van het volk langzamerhand begon in te slapen en in de tweede helft van de 18de eeuw hier langzamerhand slapheid de vroegere kracht verving, hebben hier andere invloeden van buiten af ingewerkt en hebben wij gekregen die vale, slappe, krachtelooze taal, die later onder Franschen invloed van Koning LODEWIJK, door de Regeering geijkt, *is overgegaan in de Siegenbeekiaansche spelling*.' En iets later: 'Een tijdlang hebben we daaronder geleden, maar op een goed oogenblik heeft de physieke kracht van het volksleven zich vanzelf hersteld en de Siegenbeekiaansche, laffe, vage spelling afgestooten.' Afgezien van de betrekkelik geringe verschillen tusschen de spelling van SIEGENBEEK en van BILDERDIJK,[1)] van SIEGENBEEK en DE VRIES en TE WINKEL, behoeven wij er maar aan te denken dat ook de pittige taal van GEEL, de allesbehalve krachteloze poëzie van STARING en POTGIETER, Siegenbeeks gespeld was, om tot het inzicht te komen dat die spelling niets bewijst voor de taal die er mee aangeduid werd. De oorzaak van het misverstand is waarschijnlik deze: Dr. KUYPER's woorden zijn een naklank van BILDERDIJK's vinnige aanvallen op SIEGENBEEK, maar hij ziet over 't hoofd, dat de kern van BILDERDIJK's kritiek niet was een verzet tegen een *schrijfwijze*. Voor BILDERDIJK was het 'Siegenbeeksch' een *richting*, die vergat 'dat de taal niet bestaat in het schrift, "dat een bloot behulpmiddel is," maar in de *viva vox*.'

Een ander misverstand lezen we in Dr. KUYPER's rede tussen de regels. Het is de Regering, zegt hij, niet onverschillig welke spelling zij kiest. Er zijn akten 'waarbij een spelling ongenoegzaam kan blijken, omdat de finesses die men wenscht uit te drukken beter in een andere spelling kunnen worden uitgedrukt.' Deze uitspraak heeft m.i. alleen zin, als we er in lezen: De Regering zal verstandig doen voor akten de spelling-DE VRIES en TE WINKEL te handhaven, omdat daarin sommige 'finesses' beter uitgedrukt kunnen worden dan in de Vereenvoudigde. En dit kan natuurlik weer niet slaan op de spelling in engere zin. Als ik het goed begrijp, deelt de spreker hier een veel verspreid gevoelen, dat met behulp van *den, des, der*

1) Zie KOLLEWIJN's *Bilderdijk* II, blz. 261 noot 3.

enz. fijnheden uitgedrukt kunnen worden, die in de Vereenvoudigde verloren gaan. Of de taal van akten en wetten zo uitmunt door helderheid, laten we hier in het midden. Taalgeleerden en leken beweren om strijd het tegendeel. Maar hoe is die uitspraak te rijmen met Dr. KUYPER's overtuiging dat het Engels in helderheid en uitdrukkingsvermogen volstrekt niet achterstaat bij het Duits?

De kwestie is belangrijk genoeg om er wat dieper op in te gaan. Ook bij veel taalonderwijzers heerst op dit punt misverstand. Bovendien hebben we dan gelegenheid tot een nadere beschouwing van deze ministeriële woorden: 'Men laat de geslachten vervallen, waardoor men in sommige verlegenheden komt, die misschien door de heeren kunnen worden opgelost, maar waarvan ik voorloopig de oplossing niet zie. De genetivus vervalt, als het verschil tusschen het mannelijk en vrouwelijk geslacht vervalt. Men kan in dat stelsel lezen (*notabene*: lezen) "van de vader" in plaats van "van den vader." Maar wat moet men nu zeggen: des vaders of der vader? of zal men dat in het geheel niet meer mogen zeggen (*notabene*: mogen) en steeds moeten spreken van "van de vader"?'

Leidt de vereenvoudigde spelling tot *taalverarming*? Als tegenstanders deze vraag bevestigend beantwoorden, is hun gedachtengang deze: Stel dat overal waar nu *den* geschreven staat, *de* wordt gezet, en overal *des* en *der* door *van de* vervangen, wordt dan de taal niet leliker van klank, slapper van ritme, armer aan verscheidenheid? *Dit uitgangspunt is verkeerd*. Ook in de Kamer sprak men herhaaldelik de mening uit, dat de hele litteratuur in de nieuwe spelling overgebracht zou moeten worden. Voorzover het spelling in engere zin geldt, zou die litteratuur er volstrekt niet onder lijden.[1)] Maar elk taalkundige ziet in, dat in weloverwogen taal die *voor het oor* geschreven is, niet straffeloos elk *der* en *den* in *van de* en *de* veranderd kan worden. Omgekeerd kan evenmin in een *goed* geschreven stuk van een vereenvoudiger *van de* straffeloos door *der* of *des* vervangen worden. Het levend ritme - dat zeggen we BILDERDIJK na - laat zich niet wringen in een schools-grammaties systeem. Er zijn mensen - ook onder vereenvoudigers - die in hun deftig spreken en schrijven sterk onder invloed staan van litteraire taal, en bij wie dientengevolge *der*, vooral bij meervouden, niet zeldzaam is. Dat te *verbieden*

1) Dat niemand het verlangt of nodig acht, is een andere zaak. Dat de oude spelling voor een vereenvoudiger onleesbaar of onverstaanbaar zou worden, is een schromelike overdrijving.

zou zijn het toepassen van een systeem-dwang, die wij juist met alle kracht bestrijden. Er zijn ook oude-spellers die in hun spreken bijna nooit, in hun schrijven zelden zich van *der* en *des* bedienen; bij wie *den* eenvoudig een *schrijfwijze* voor de klank *de* is.

De hoofdvraag blijft nu: als we *waarnemen*, dat *der* en *des* in het beschaafde spreken zo goed als verdwenen zijn en in het *algemene* schrijven - artistieke taal staat in dit opzicht afzonderlik - zeldzamer worden, moeten we dan dat verschijnsel als *verarming* van onze taal betreuren en door ons onderwijs de instand-houding trachten te bevorderen?

Dat 'de genitivus vervalt', zegt alleen iemand die vorm en funktie niet onderscheidt. Een verdwijnen van de genitief-betrekking is ondenkbaar; evenzeer is het ondenkbaar dat een taal de middelen verliest om die genitiefbetrekking uit te drukken. Dat onze taal meer dan één middel bezit, weet elk taalkundige (b.v. het huis *van* mijn vader, mijn vaders huis, het *vaderhuis*, het huis *mijns vaders*). Welk middel gebruikt nu een beschaafd Nederlander in zijn meest verzorgde, gesproken taal? De *Handelingen* zullen ons daarop een antwoord geven. Ook VONDEL zocht de maatstaf voor de 'allervolmaeckste spraeck' in de 'Raetkamer der Heeren Staten.'[1)] Opzettelik koos ik twee redevoeringen van twee sprekers die van Kollewijniaanse smetten vrij zijn: de afgevaardigden DE BEAUFORT en KUYPER. Maar er was nog een reden voor die keuze. Deze redevoeringen dragen het kenmerk van niet 'ingestudeerd' te zijn of voorgelezen. In de eerste rede vond ik *geen enkele maal: des, mijns, eens* enz. De *enige genitiefvorm* was *der*, die vier maal voorkomt (de eischen *der* wetenschap, de bedding *der* KOLLEWIJN-spelling, de studie *der* grammatica, de toepassing *der* vereenvoudigde spelling). Daartegenover tekende ik *zeventien* maal aan: *van de* (n.l. de stam *van de* woorden, voorstander *van de* spelling, de moeielijkheden *van die* spelling, de uitspraak *van de* taal, het voordeel *van de* Kollewijnsche spelling, de wijziging *van de* spelling, de verbuiging *van de* zelfst. nw., de houding *van de* Regeering, de resultaten *van de* wetenschap, een *van de* aanrakingen, kennis *van de* Nederlandsche taal, een *van de* eischen, op het punt *van de* taal, het toelaten *van de* spelling, het gebied *van de* spelling, het oordeel *van die* Staatscommissie, het voordeel *van de* Kollewijnsche spelling). Opzettelik geef ik alle voorbeelden, omdat men alleen in het verband klank en ritme na kan gaan: de volledige zinnen kan men in de *Handelingen* naslaan.

1) In zijn *Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunste*.

Dr. KUYPER's rede bevat *geen enkele maal* de genitiefsvormen *des, mijns, eens, mijner, ener* enz.

Alleen éénmaal *der*, n.l. tegen het einde: het leven *der* taal, nadat *achtmaal: van de* taal gezegd was. Ik telde ± 36 genitieven met *van*, o.a. *van de* voorrede *van den* Dictionnaire (vgl. even te voren, in 'vereenvoudigde' spelling: van *de* Dictionnaire!)

Het resultaat van dit onderzoek zou aangevuld moeten worden door het gebruik van *de* na te gaan, maar daartoe stelt de gestenografeerde tekst van de *Handelingen* ons niet in staat. De gangbare spelling duidt *de* in bepaalde gevallen door de drie letters *den* aan. De onderzoeker zou dus de Kamerzittingen bij moeten wonen. Nu zijn er redenaars die zich beijveren om in een redevoering een aantal *n*'s toe te voegen, die in hun beschaafde konversatie niet gehoord worden. Voor een groot gedeelte is dat het gevolg van vroeger taalen leesonderwijs, of van onjuist taalbegrip. Het is duidelik dat een redenaar die niet voorleest, daarin niet konsekwent *kan* zijn. Dr. KUYPER gaf immers toe dat ook hij soms een geslacht 'op moest zoeken.' Bovendien, al *weet* men het woordgeslacht, dan gaat de natuur boven de leer. Onder het spreken 'ontleedt' men de zinnen niet. Er zullen dunkt me weinig Kamerleden zijn, zelfs de meest orthodox-taalkundige, die ongedwongen drie *n*'s laten horen in een zin als deze: 'De(*n*) toestand die(*n*) de geachte afgevaardigde uit N. schetste, wil ik deze(*n*) keer buiten bespreking laten.' De suggestie gaat wel ver op dit punt. Menig redenaar zal u niet toegeven dat hij de 'geslachten' herhaaldelik door elkaar haspelt. Een bekend kanselredenaar die mij dit betwistte, hoorde ik b.v. zeggen: 'in die*n* kring die *haar* invloed deed gelden.' Dr. KUYPER zal zelf verwonderd zijn dat hij in de *Handelingen* heeft laten staan: 'De Regeering heeft te schrijven *zijn* teksten van wetten.' De Minister gaat zelfs zòver, dat hij zich verbeeldt bij alle 'vrouwelike' woorden en*e* te *zeggen*: 'Wanneer men b.v. netjes, *zooals het behoort, spreekt* van *eene* kamer, wordt in de "Handelingen" gedrukt *een* kamer, en dat vind ik niet aangenaam om te zien, maar ik berust daarin.' De heer BRUMMELKAMP beweert: 'Of men schrijft "een man" of "eenen man" is een questie van *euphonie*, welke ieder voor zich moet uitmaken.'

Nu voorzie ik de tegenwerping: 'wat u daar zegt, geldt voor de beschaafde *spreektaal*. Als de afgevaardigden datzelfde onderwerp in een artikel behandeld hadden, zouden ze beter, edeler taal gebruikt hebben; dan drukten ze zich uit in *schrijftaal*. Van de leer: "schrijf zoals je spreekt" willen we niets weten. Dat haalt het schrijven neer tot de slordigheid van het spreken.'

Hier stuiten we alweer op een veel verspreid misverstand. Een stenografies opgeschreven redevoering of gesprek is ook voor ons *niet* de ideale vorm van schriftelike uiting. Ieder lezer van de *Handelingen* zal dat met mij eens zijn. Zelfs al beheerst een uitstekend spreker zijn onderwerp volkomen, dan zal hij niet in de vlugheid van het spreken altijd de beste woorden, de kortste, fijnste en nauwkeurigste uitdrukking van zijn gedachten vinden. Schrijven is zoeken naar het ware woord, wikken en wegen van de uitdrukking. In weloverwogen schrijven zal de taal ten dele ànders worden dan in het vlot te spreken:[1)] meer gekondenseerd, en dientengevolge soms ingewikkelder van zinsbouw. Maar de beste geschreven taal - ook litterair - is die waarin we de stem van de spreker horen.[2)]

De kwaliteit van de geschreven taal kan dus beter zijn dan van het geïmproviseerd-gesprokene. Woordenkeus, klank en ritme kunnen bij nauwkeuriger toetsing baat vinden. Maar is daarvoor een andere *grammatika* nodig? Wordt de taal mooier door zoveel mogelik *van de* in *der* of *des, de* (waar de Woordenlijst het toestaat!) in *den, die* in *welke, maar* in *doch* of *echter* te veranderen? Wie dat op grond van een ouderwets taalbegrip doet, zal dikwels de natuurlike klank, het natuurlike ritme van zijn zin *schaden*. Dat wil weer niet zeggen dat een geoefend schrijver, ook een 'vereenvoudiger,' vooral wanneer hij dageliks met litteraire taal in aanraking komt, *nooit* zal schrijven *welke* of *doch*, of nooit de vorm *der* zal kiezen (die trouwens niet louter 'papieren' taal is)[3)]. Dat gebruik kan gemotiveerd zijn. Een wanbegrip is het evenwel dat *der* 'mooier' is, de zin altijd ritmies beter maakt, terwijl *van de* het ritme steeds zou verslappen. Lees maar eens na elkaar een fragment uit de Kamerrede van Dr. KUYPER en uit die van de Minister, waarin *der* tamelik veel voorkomt. Wanneer dan ook een stilist als Dr. KUYPER het onderwerp van zijn rede in een artikel behandelt, zal zijn taal wel gekondenseerd, maar niet 'verschrijftaald' zijn. Vóór mij liggen twee *Standaard*-artikels: *Taal gestold in teekens* (4 Nov.) en *Het Spellingvraagstuk* (5 April). Ook daarin ontbreken de genitiefvormen *eens, des, dezes, diens, mijns, ener, dier, dezer, mijner*

1) Vgl. VAN DEN BOSCH: *Over het schrijven* (*De N. Taalgids* I).
2) Dat trof mij nog onlangs, toen ik geboeid werd door het proza van HUGO VERRIEST. Luister daarnaast eens naar een oudere Vlaming die Noord-Nederlandse 'schrijftaal' schrijft! De heer BRUMMELKAMP betreurt in zijn rede dat GEZELLE zijn gedichten niet in fatsoenlik Nederlands schreef. Alsof de dichter de taal als een pakje aantrekt!
3) Vgl. de juiste opmerkingen in het *Aanhangsel* op het *Lees- en Taalboek* van VAN DEN BOSCH en MEYER.

enz. De enige genitief is *der*, maar *van de* blijft in de meerderheid.[1)]

Een zin met herhaaldelik *van de* kàn onwelluidend of omslachtig zijn. Maar geldt dat niet evenzeer van *in de, met de, door de, voor de*, enz.? En zijn er niet veel gevallen waarin *van de*(n), *van het* niet te vervangen zijn door *des*? Moeten oude-spellers niet even goed op hun hoede zijn als nieuwe-spellers? Een bekend geleerde schreef b.v.: 'Enkele noten zijn *van de* hand *van den* bewerker *van den* tweeden druk.' Gewoonlik vergeet men ook, welk een rijk middel onze taal bezit in de samenstelling, om genitief-betrekkingen uit te drukken (b.v. taalkennis, taalleven, volksleven, godsdienstvrijheid). De angst voor verarming is dan ook gewoonlik onberedeneerd. Anders kon men immers gemakkelik genoeg overtuigingsmateriaal verzamelen. Er is vrij wat geschreven in de Vereenvoudigde, ook door auteurs die vroeger in oude spelling schreven. Waarom dan niet door vergelijking bewezen, en met voorbeelden aangetoond, waar 'finesses' van uitdrukking verloren gaan, waar kracht van ritme, nauwkeurigheid van taal verloren gaan door het volgen van de 'nieuwe richting'?

'Het is toch eigenlijk ongerijmd de taal waarin een beschaafd man zijne gedachten uitspreekt, zoodra men ze geschreven ziet, plat te noemen', schreef J.W. MULLER al in 1891.[2)] Met die uitspraak heeft het nieuwe taalonderwijs ernst gemaakt. De grammatika van de taal die in het Parlement gesproken wordt, die waardig gekeurd wordt om in de *Handelingen* gedrukt te worden, mag gerust de *grondslag* zijn voor ons taalonderwijs. De grammatika van de dageliksgesproken taal voor de enig ware uit te geven, dat komt bij geen taalgeleerde op. Verder gevorderde leerlingen zullen natuurlik met ander soort taal kennis moeten maken, en b.v. kunstenaarstaal leren verstaan. Maar de 'schrijftaal' als de ware opdringen aan het kind, ook op de volkschool - gelijk het oude taalonderwijs deed en doet - en 'spreektaal' als een verbasterde en steeds meer verbasterende soort taal voor te stellen, dat moet leiden tot blijvende schade van ons taalonderwijs.

C.G.N. DE VOOYS.

1) In het eerste artikel: *der*, 18de eeuw, het leven *der* taal, vrijheid *der* religie. Daarnaast: het leven *van onze* natie, kennis *van de* taal, *van een* levende taal, *van de* fout *van de* SIEGENBEEK-periode, vrijheid *van de* taal. In het tweede artikel staan de gevallen gelijk: 7 tegen 7. Of *der* op alle plaatsen even noodzakelik is, of dat het deels een schrijfgewoonte is, laten we nu in het midden.

2) In het aangehaalde artikel over *Schrijftaal en spreektaal*, blz. 207.

Boekbeoordelingen.

Het woord, zijn oorsprong en zijne uitlegging. Rectoraatsrede gehouden aan de Vrije Universiteit 20 Oct. 1908 door Dr. J. Woltjer. J. van Schaïk - Amsterdam. (Pr. ƒ0.90).

Het woord, zijn oorsprong en zijn uitlegging. Daarmee bedoelt WOLTJER: een uitgesproken zieletoestand, de psychologische ontwikkelingsgeschiedenis daarvan in den spreker, en de noodzakelijke reconstructie dier ontwikkeling in den verstaander. Inderdaad voor een academische oratie een mooie en leerzame stof, waarin ook onze lezers belang zullen stellen.

Taal bestaat eigenlijk niet uit woorden, maar uit in-woorden-uitgesproken zieletoestanden. Wat wij gemeenlijk woorden noemen, zijn inderdaad woordstukjes, die ons pas door vergelijking van verschillende uitspraken, waarin gelijke klankrijtjes voorkwamen, afzonderlijk bewust zijn geworden. In vele talen worden dan ook al de woorden voor zoo één brok zieleleven aaneengeschreven, en bijna overal zijn de regels waarnaar men zich in het van- en aan-een schrijven der woorden richt, louter willekeur. Nu is het maar de vraag, hoe omvangrijk in het algemeen die uitgesproken zieletoestanden zijn. Als voorbeeld geeft WOLTJER het *Onze Vader*. Dat gebed vertolkt één smeekende zielestemming. Hij geeft evenwel toe, dat hierin weer de aanspraak en de afzonderlijke beden te onderscheiden zijn, die toch elk wederom een betrekkelijke eenheid vormen, en ontkomt zoodoende aan de overdrijving van WUNDT, die den zin, den volzin voor 'het woord' of 'de eigenlijke taaleenheid' houdt. Jammer dat WOLTJER er niet op gewezen heeft, dat dit tweede soort betrekkelijke eenheden m.a.w. *de constructies*[1] voor de taalwetenschap van minstens evenveel misschien zelfs veel grooter belang zijn dan die eerste grootere eenheid, de volzin.

Maar nu de oorsprong van 'het woord' in het menschelijk individu.

Door de gewaarwordingen van onze zintuigen komen wij tot allerlei waarnemingen en ondervindingen, die min of meer onbewust als afzonderlijke voorstellingen in geheugen en verbeelding worden vastgelegd. Deze elementen gaat nu de bewuste geest beamen, hij begint ermee te denken, en naar aanleiding daarvan ook te voelen en te willen. Dat hierbij allerlei associaties en contrasten met nog verschillende andere psychologische wetten samenwerken, wordt niet

1) Zie mijne *Principes de linguistique psychologique*: §§ 316-329.

over het hoofd gezien, maar dat deze wetten den bewusten geest als diepste oorzaak van ‘het woord’ zouden kunnen vervangen, met recht een oppervlakkigheid genoemd. Het gedetailleerde verband van de voorstellingen enz. met de telkens gekozen klankrijtjes of ‘woordstukjes’ wordt echter wel wat haastig afgedaan, om niet te zeggen: verzwegen.

Nu komt evenwel de hoofdvraag: als die ‘woord-stukjes’ of woorden nu op zich geen vaste beteekenissen hebben, die wij onderling naar de aangifte van het zinsverband eenvoudig hoeven te combineeren, gelijk COBET meende, hoe kunnen wij dan ooit ‘het woord’ verstaan? Door ons met die woordstukjes als leiddraad in de psychologische ontwikkeling van ‘het woord’ binnen den spreker in te denken, in te voelen; m.a.w. door in onszelf de heele genesis en evolutie van dien uitgesproken zieletoestand te reconstrueeren: van het vormen der min of meer onbewuste zielselementen af, over denken, voelen en willen tot het uitspreken of neerschrijven toe. Natuurlijk is in den dagelijkschen omgang met goede bekenden dit proces heel anders en veel gemakkelijker dan als wij staan tegenover een ouden tekst. Door dezelfde omgeving, soortgelijke opvoeding en evenwijdige denkgewoonten zijn ons in het dagelijksch gesprek de toon, de blikken en gebaren van onze vrienden sprekend genoeg om hun ‘woord’ te reconstrueeren en te verstaan. Maar een oude tekst mist al deze hulpmiddelen. Hier moeten wij dus een geduldig onderzoek instellen naar de mentaliteit, de subconsciëntie en de ideeën van den schrijver, zijn eigenaardig voelen en willen, zijn omgeving, zijn leeftijd, zijn positie tegenover z'n hoorders of lezers, zijn bedoeling met dezen tekst, kortom naar alles wat ons zijn binnenste kan openbaren. Dit heeft WOLTJER aan twee goedgekozen voorbeelden PLATO en JUSTINUS duidelijk bewezen.

Het eenige, wat na de lezing vaag en zwevend blijft, is het reeds boven aangeduide toch onloochenbaar verband tusschen de elementen der gedachten en de afzonderlijke klankrijtjes. Als WOLTJER toch beter had aangegeven dat aan sommige dezer afzonderlijke taalstukjes meestal wel degelijk voorstellingen geassocieerd zijn, en vele andere ons wel degelijk symbolen zijn van verschillende logische verhoudingen, dan zou het volkomen duidelijk geworden zijn *hoe* die vaag of half beteekenende ‘woord-stukjes’ ons toch wel deugdelijk een eind op weg brengen tot het verstaan; en dan zou zijne diepware theorie niet den schijn van overdrijving op zich hebben geladen, die deskundigen reeds ten onrechte heeft boos gemaakt. Ten onrechte, want al die voorstellingen en abstracte logische relaties, die men aan de afzonderlijke woordjes van een natuurlijk gesprek kan ontleenen,

maken samen nog volstrekt niet de beteekenis ervan uit. Dat heeft BINET, en onafhankelijk van hem de nieuwe Würzburger psychologenschool evidentelijk bewezen. Ja, dat plus van inhoud is volgens diezelfde zielkundigen het allervoornaamste[1]. En daarom is de rede van WOLTJER mooi en goed.

Alleen had Spreker zijne gedachten in minder afgetrokken vorm kunnen uiten, en er niet zoo vaak hoogere, soms (blz. 21-23 b.v.) ietwat bedenkelijke metaphysiek doorheen moeten weven. Over eenige kleinere kwesties hier mijn meeningsverschil nader uiteen te zetten hadde doel noch nut.

M a a s t r i c h t.

JAC. VAN GINNEKEN.

Het Studentenleven in de literatuur. De medewerkers van Klikspaan, door Dr. Johs. Dyserinck, (Meulenhoff en Co. - Amsterdam - 1908). (Pr. *ƒ* 1.90).

Dit royaal uitgegeven boekje dankt zijn oorsprong aan DYSERINCK's onvermoeide speurzin. KNEPPELHOUT heeft in de oorspronkelike uitgave van *Studententypen* en *Studentenleven* dankbaar de hulp herdacht van enige medewerkers, die hij met hun voorletters noemt. In latere uitgaven zijn deze aantekeningen - die soms op de omslagen van de afleveringen stonden - geschrapt, zodat BUSKEN HUET en TEN BRINK één auteur aannamen. DYSERINCK heeft nu dat achttal zoekgeraakte auteurs opgespoord, die gezamenlik een honderdtal bladzijden tot KNEPPELHOUT's werk hebben bijgedragen. Bovendien geeft hij bij elk van deze auteurs biezonderheden over hun studentenleven, hun verdere loopbaan en latere geschriften.

Eigenlike litteraire portretten zijn het niet geworden, maar we krijgen wel de indruk dat het milieu waarin KNEPPELHOUT te Leiden werkte en schreef, door velerlei begaafdheid prikkelend gewerkt moet hebben. De medewerkers zijn: H.C. RIEHM (auteur van *De Praetor*), P. L F. BLUSSÉ, F.C. VAN DER MEER VAN KUFFELER, S.C. SNELLEN VAN VOLLENHOVEN (auteur van *De Jurist-Literator*), H.TH. DE BLAUW (auteur van *Convocatie*), J.B. MOLEWATER, GERRIT DE CLERQ en W.J.A. JONCKBLOET.

Wellicht geeft het materiaal dat DYSERINCK hier bijeenbracht, de stoot tot een monografie over de betekenis van het akademiese jong-Holland van ± 1840 voor onze letterkunde.

C.D.V.

1) Zie vooral KARL BÜHLER: *Tatsachen und Probleme zu einer Psychologie der Denkvorgänge*, Leipzig 1907. Ook 'Archiv für die gesamte Psychologie', Bnd. 8 en 12.

Uit de tijdschriften. (Maart - April).

De Gids. Maart. D.C. HESSELING schrijft een artikel over *Kindertaal*, naar aanleiding van de monografie: *Die Kindersprache, eine psychologische und sprachtheoretische Untersuchung* door CLARA en WILLIAM STERN (1907), uitvoeriger en meer methodies bewerkt dan PREYER: *Die Seele des Kindes*. Zij vertellen daarin de 'Sprachgeschichte' van hun drie kinderen. Uit dit werk doet de schr. 'hier en daar een greep', o.a. wat de studie van kindertaal oplevert ter bevestiging van de hypothese omtrent de ontwikkeling van het spreekvermogen. De stamelwoorden (*Lallwörter*) van kinderen zijn reflexbewegingen, die door medewerking van hun omgeving een betekenis krijgen. De 'eigen vinding' van kinderen wordt gewoonlik overschat, maar STERN gelooft niet (met WUNDT en PAUL) dat het eenjarige kind zijn taal geheel van zijn omgeving overneemt (*Ammensprache*). De 'Einwortsätze' van kinderen zijn navolgingen van *zinnen* uit de taal der omgeving. Namen, in de ware betekenis van het woord, ontstaan eerst later. Daarna komt het spelen met de taal en het etymologiseren.

Na een paar aardige bladzijden over zogenaamde 'volksetymologie' eindigt de schr. zijn artikel aldus: 'Van Plato's tijd af dreigt de taalgeleerden telkens het gevaar om 't voorwerp van hun studie eenzijdig intellektualisties op te vatten. Het beschouwen van de wijs waarop kinderen, bij wie woord en gedachte zich met en door elkander ontwikkelen, leren spreken is een uitmuntende waarschuwing tegen dat gevaar. Daarom vooral verdient de kindertaal de belangstelling van alle beoefenaars der linguistiek.'

C. SCHARTEN vervolgt zijn beschouwing van de *Stand onzer hedendaagsche dichtkunst* door het werk van BOUTENS (*Beatrijs*), VAN MOERKERKEN, JAN WALCH en GIZA RITSCHL te vergelijken, vier jongere dichters 'die ons brengen in een spheer van middeleeuwen of mystiek.'

April. P. LEENDERTZ Jr. behandelt in een opstel *Over Middeleeuwsche tooneelvertooningen* een belangrijk onderwerp, waarin nog veel duisters is. Uitgaande van G. COHEN's *Histoire de la mise en scène dans le théâtre religieux français du moyen-âge* (1906; aangevulde Duitse vertaling: 1907) waarschuwt hij voor generalisering op dit gebied. Tussen kerkelik en wereldlik toneel is b.v. geen scherpe grens te trekken.

Men kan niet zeggen dat *de* M.-E. vertoning primitief was; dat hing af van plaatselike en financiële omstandigheden. Een ander misverstand is, dat het M.-E. drama zo weinig handeling zou vertonen. Interessant zijn ook de ‘stomme vertoningen’, waarvoor hier en daar bewijzen te vinden zijn (o.a. in *Marieken van Nieumeghen*). Verder geeft de schr. aardige opmerkingen omtrent realisme op het toneel, het toneeltoestel, de vertoners (ook vrouwen) en de toeschouwers.

P. VALKHOFF schrijft over *Vertaalkunst*. De meerderheid van de artistieke boven de filologies-juiste vertaling maakt hij duidelik door de gedachtenwisseling van VAN HAMEL en VAN DEYSSEL over de Akëdysséril-vertaling. De Balzac-vertaling van SCHARTEN - ANTINK wordt als model geprezen. Vertaling van poëzie is eigenlik om-dichten. Dat blijkt uit VAN LOOY's vertaling van DE MUSSET's *La nuit de mai*, maar vooral uit een vergelijking van verschillende psalmvertalingen, waarin het karakter van de vertalers zo duidelik uitkomt. Aardig is ook een parallel tussen gedichten van POTGIETER en BEETS, van TOLLENS en BEETS, naar hetzelfde origineel vertaald. Het artikel eindigt met opmerkingen over vertalen bij het onderwijs, en over het ‘vertaalbargoens’, het ‘erbarmelike Hollands’ in Griekse themaboeken.

Een *Aantekening* van C(OLENBRANDER) spreekt over een *Taaltournooi in de Vlaamsche Academie*, naar aanleiding van ‘Eenige beschouwingen over de uitspraak onzer taal’ door de kanunnik MUYLDERMANS, die meent dat men zich in België niet te richten heeft naar ‘de beschaafde uitspraak’ van het Noorden. Deze opvatting werd bestreden door LECOUTERE en DE VREESE. De Gidsredakteur zegt: ‘De lezing van het verslag geeft den indruk dat de voorstanders der bestaande gemeen-Nederlandsche uitspraak den slag gewonnen hebben’. Hij noemt het ‘een belang van de eerste grootte’. ‘Knutselspel met een niet bestaande gemeen-Belgische taal is het invoeren van den hinkenden standaard.’ - Wij komen bij gelegenheid op deze belangrijke strijd terug.

C.D.V.

(*Het vervolg van deze rubriek moet wegens plaatsgebrek tot de volgende aflevering bewaard blijven*.)

Verbetering.

Op blz. 99 van de Maart-aflevering staat op regel 9 van onder *aanw*. Dit moet *pers.* zijn. Dat blijkt uit de verwijzing in de daarop volgende regel (zie *N. Taalgids* II, 247 reg. 2 v.o.) en uit 'tgeen nog verder volgt. PH.J. SIMONS.

Esthetica en taalpsychologie.

I.
Stembezieling.

Elke taal heeft haar eigen klank, elk dialect heeft z'n eigen tongval, zou ook elk individu niet z'n eigen intonatie hebben?

Dichters ten minste wel, naar 't schijnt. En dat laat zich makkelijk bewijzen. Laten we eens wat lezen! - Maar tusschen haakjes gezegd: er zijn twee soorten van verzenlezers: gedichtlezers en zelflezers. De eerste geven zich eenvoudig over aan den indruk, dien een vers bij hen opwekt, en laten hun stem dan geworden. De tweede soort lezen zich eerst zelf in het vers in, overleggen dan de markante plaatsen en toonvallen om alles goed uit te laten komen, kortom ze declameeren. Wij houden hier natuurlijk alleen rekening met de eerste wijze van verzen lezen en noodigen nu de kenuers uit. - Nemen we eerst een paar strofen van BILDERDIJK (*Nieuwe Mengelingen*, 's Levens Beker):

Laat smaragden en saffieren
's Levens brozen beker sieren;
  Laat robijn en diamant
  Schittren om zijn' gouden rand;
Laat hem roos en anemonen
Met het geurigst kransjen kroonen;
  Laat de tintelende wijn
  Gloeien door zijn kristallijn;

Laat hij tot den boord geschonken
Vrolijk schuimen, dartel vonken,
  En verlokken oog en hart;
Laat hij met zijn eerste teugen
't Onbedreven hart verheugen;
  Ach, wat geeft hij toch dan smart!

En nu een paar van GUIDO GEZELLE (*Rymsnoer*, Eerste Blad):

't Eerste dat mij moeder vragen
leerde, in lang verleden dagen,
als ik hakkelde, ongeriefd
nog van woorden, 't was, te gader
bei mijn' handjes doende: ‘Vader,
geeft me 'en kruisken, als 't u belieft!’

'k Heb een kruiske dan gekregen
menig keer, en wierd geslegen
op mijn' kake, zacht en zoet....
Ach, ge zijt mij, bei te gader,
afgestorven, moeder, vader,
't geen mij nu nog leedschap doet!

Maar, dat kruiske, 't is geschreven
diep mij in den kop gebleven,
teeken van mijn erfgebied:
die den schedel mij aan scherven
sloege, en hiete 't kruisken derven,
nog en hadd' hij 't kruisken niet!

Is het nu vermetel de veronderstelling te opperen dat wij allen bij het lezen der bovenstaande strofen een opmerkelijk verschillenden toon hebben aangeslagen? Bij GUIDO GEZELLE was onze stem, wed ik, teederder, inniger, weeker en warmer, bij BILDERDIJK meer gewild, harder en koeler. Men versta mij goed, ik spreek hier niet over het verschil van rythme, maar over de kwaliteit van de stem: *stembezieling* zou ik het willen noemen.

SIEVERS heeft het eerst hierop gewezen. EUGEN REINHARD heeft dit verder ontwikkeld en nagegaan.[1)] Het verschil tusschen een koele en een warme stem was natuurlijk al lang bekend. Maar wat bij de proeven van REINHARD opvalt, is 1° de gemakkelijke zekerheid waarmee de verschillende graden en overgangen van beide kwaliteiten te onderscheiden zijn, en 2° het min of meer constant blijven van dezelfde stem-nuance in alle gemoedsgesteltenissen, dichtsoorten, tot zelfs in het proza van éénzelfden dichter toe.

De volgende proeven werden genomen.

Eerst werd aan SCHILLER en GOETHE het verschil duidelijk gemaakt, vooral met de twee volgende voorbeelden.

1) Archiv fur die gesamte Psychologie. Bnd 12, 1908 blz. 481 vlgd.

SCHILLER's *koude* Sehnsucht:

> Ach, aus dieses Tales Gründen,
> Die der kalte Nebel drückt,
> Könnt' ich doch den Ausgang finden,
> Ach, wie fühlt ich mich beglückt!
> Dort erblick ich schöne Hügel,
> Ewig jung und ewig grün!
> Hätt' ich Schwingen, bätt' ich Flügel,
> Nach den Hügeln zög ich hin.

en GOETHE's *warm* Dem aufgehenden Vollmonde:

> Willst du mich sogleich verlassen?
> Warst im Augenblick so nah!
> Dich umfinstern Wolkenmassen,
> Und nun bist du gar nicht da.
> Doch du fühlst, wie ich betrübt bin,
> Blickt dein Rand herauf als Stern,
> Zeugest mir, dasz ich geliebt bin,
> Sei das Liebchen noch so fern. -

Nu werden uit 22 nieuwe Duitsche dichters proefdichten gekozen, alle van ongeveer denzelfden inhoud: een natuurschildering of een natuurinvoeling, en van ongeveer denzelfden vorm: vierregelige strofen, stijgende maat met drie heffingen, beurtelings slepend rijm en staand.

Toen trachtte REINHARD één voor één de verschillende gedichten naar hun stemgloed te ordenen. SCHILLER en GOETHE waren aanvankelijk de polen. Wie z'n gedicht het meest in warmte van toon GOETHE nabijkwam, werd bij GOETHE geschreven, en omgekeerd met SCHILLER. Aan de volgende werd dan telkens door vergelijking hunne juiste plaats aangewezen, en zoo kwam REINHARD tot de volgende rangorde, gaande van koel naar warm en teeder.

Eerste proef.		**Tweede Proef.**
1. SCHILLER.	An den Frühling.	Der Pilgrim.
2. GRILLPARZER.	Intermezzo.	Erinnerung.
3. DROSTE-HULSHOFF.	Ein milder Wintertag.	Der schönste Tag.
4. C.F. MEYER.	Abendwolke.	Requiem.
5. M. GREIF.	Morgengang.	Fremd in der Heimat.
6. FREILIGRATH.	Die Tanne II.	Geh' ich einsam.
7. GEIBEL.	Lieder aus alter Zeit XX.	Wenn, o wenn.

8. G. KELLER.	Unruhe der Nacht.	Am fliessenden Wasser.
9. H. HEINE.	Ein Fichtenbaum steht.	Wo?
10. HOFFMANN VON FALLERSLEDEN.	Wiegenlied.	Mein Vaterland.
11. TH. STORM.	Meeresstrand.	Herbst I.
12. J. KERNER.	Stille Thränen.	Glück des Verlassenseins.
13. MÖRIKE.	Sehnsucht.	Nächtliche Fahrt.
14. LILIENCRON.	Verbotene Liebe.	Herbst VIII.
15. UHLAND.	Winterreise.	Droben stehet die Kapelle.
16. AN. GRÜN.	Herbst II.	Begrüssung des Meeres.
17. EICHENDORFF.	Die Nacht.	Lass das Trauern.
18. HEBBEL.	Böser Ort.	An einen Freund.
19. RÜCKERT.	Abendlied.	Nachklang.
20. GOETHE.	Bergschloss.	Dem aufgehenden Vollmonde.
21. LENAU.	Waldlieder VI.	Meeresstille.
22. CHAMISSO.	Heimweh str 6/7.	Die Blinde 4.

Maar wat sterk is. Twee andere deskundigen door REINHARD uitgenoodigd dezelfde proef te doen, *kwamen onafhankelijk tot juist dezelfde volgorde*!

Nu koos hij van dezelfde dichters een andere reeks verzen, weer alle van ongeveer denzelfden vorm (nu dalende versmaat en viervoetig en weer met afwissend rijm slepend en staand) maar van zeer uiteenloopenden inhoud (zie boven 2° kolom). En weer kwam hij tot dezelfde rangorde, wat evenwel weinig bewijst. Maar wat wèl gewicht in de schaal legt, is, dat twee nieuwe proefpersonen ook tot hetzelfde resultaat kwamen. Om de hoofdconclusie nòg zekerder te hebben, werden toen van de uiterste grootheden: CHAMISSO, LENAU, GOETHE ter eene, en DROSTE - HÜLSHOFF, SCHILLER ter andere zijde wéér aan een nieuwen lezer een reeks van de-eerste-de-beste verzen in daktylische versmaat voorgelegd; en ook deze werden weer geordend juist als boven.

Nu was dus gebleken dat noch de inhoud, noch de vorm de stembezieling bepaalden, en daarmee rees de eindvraag of dus niet alle poëtische werken van een dichter denzelfden stemgloed spreken. Ter oplossing van dit probleem werd een nieuwe proef genomen, waarbij de keuze der verzen aan het toeval werd overgelaten.

Men nam een bloemlezing (*Deutsche Lyrik* von Dr. WASSERZIEHER, Leipzig, Hesse) en het eerste daar te vinden vers van elk der genoemde dichters zou in de vergelijking dienen. Zulk een methode raapte natuurlijk de bontste schakeeringen van vorm en inhoud bijeen. De eerste proefpersoon - blijkbaar de fijnst-gevoelige - bracht ook hier weer orde in, met volkomen overeenstemmend resultaat. Ten

slotte werd hetzelfde met prozateksten beproefd, althans van tien der genoemde dichters. De eerste twee lezers kwamen ook hier tot dezelfde volgorde als bij de verzen, de derde week alleen hierin af dat hem EICHENDORFF en MÖRIKE warmer aanspreken dan HEBBEL en UHLAND, wat uit bizondere omstandigheden te verklaren bleek.

Maar wat is die wondere 'stembezieling' dan eigenlijk? Dat weet REINHARD voorloopig zelf ook nog niet. Maar dit staat vast: de proefpersonen karakterizeeren de stem van GOETHE c.s. als warmer, weeker, voller, zwaarder en dien van SCHILLER met de zijnen als kouder, harder, dunner en lichter. Een der proefpersonen bemerkt nog, dat hij GOETHE leest 'in sich zusammen gesunken' zonder eenige bewuste spierinspanning, maar dat hem een SCHILLERtekst een strakke houding, een wijde borst en een ietwat hoogere stem ontlokt. REINHARD zoekt het dan ook vooral in de hoogte van den grondtoon en wat hij de 'Bindungsart' noemt. Hij bedoelt hiermee het legato of staccato uitspreken der lettergrepen. CHAMISSO en GOETHE worden in een lagen grondtoon en opvallend legato ingezet. DROSTE - HÜLSHOFF, GRILLPARZER en SCHILLER daarentegen staan als het ware in een hoogeren toon en de twee eersten althans kenmerken zich door een geprononceerd staccato. Ik voor mij geloof dat hierbij nog veel meer in het spel is.[1)]

Wat de oorzaak ten slotte is van dit vormverschijnsel, of er m.a.w. in den inhoud der dichterlijke bezieling, of er in de verschillende type's van dichtermentaliteit een grond voor dit verschil van stembezieling is aan te wijzen?

REINHARD meent van wel. En ieder kenner der Duitsche literatuur heeft bij zich zelf waarschijnlijk reeds de opmerking gemaakt. CHAMISSO, LENAU en GOETHE zijn ook drie typische vertegenwoordigers der aanschouwings- en gevoelspoëzie; GRILLPARZER en SCHILLER zijn de grootmeesters der gedachtenlyriek.

Ik laat liet aan anderen over, deze proeven op onze Hollandsche poëzie toe te passen en de breede ruimte die GEZELLE van BILDERDIJK scheidt, met onze andere dichters af te zetten. Mij ontbreken daartoe thans de noodige proefpersonen; en ik hoop, dat ook niemand zich

1) Bij HEBBEL zeer sterk, maar ook bij MÖRIKE en HEINE, treedt onwillekeurig een sterke nadruk op, wat SIEVERS Pressstimme noemt (Phonetik § 172-177). Na langer lezen wordt de keel als van zelf moe en heesch. Deze klemmende nadruk bevordert de warmte der stem volstrekt niet. Is iets dergelijks niet bij onzen DA COSTA te constateeren? minder constant, maar toch ook, dunkt me, nog al eens bij GEZELLE.

hieraan wagen zal dan met verschillende rijkbegaafde verzenproevers, die kritiek weten te oefenen op hunne constateeringen, en vrij zijn van vooroordeelen uit gewoonte of theorie.

Wat mij aan dit nieuwe element bizonder belang inboezemt, is het algemeene taalverschijnsel, waarvan dit dichterlijk fenomeen onder heel speciale belichting slechts de ietwat vervormde schaduw is.

Elke dichter heeft een bepaalde openhartigheid des gemoeds ten opzichte van zijn lezers, houdt er een bepaalden graad van intimiteit op na. Deze vormt zich van lieverlede, en blijft dan ongeveer constant. Of hij toornt of klaagt, hij is met een bepaalde volheid van hartstocht en levenswarmte tevreden. Een ander laat zich niet zoover gaan: hij geeft alleen zijn intellectueele bespiegelingen in kille schoonheid; en een derde wil nòg veel verder: bij hem moet alles altijd tintelen van 't intiemste gevoel. En zoo krijgt iedere dichter door oefening van eigen goed-vinden een zekere mate van expansie of openhartigheid lief. Ik blijf hier buiten alle artistieke waardebepaling, maar constateer eenvoudig als psycholoog.

Maar zooals het den dichter gaat met zijn verzen, gaat het praktisch in het leven iedereen. Door temperament en opvoeding maakt zich iedereen een manier van spreken eigen, waarin hij meent zich zoover weer te geven, als hij vindt dat hij zich aan zijn medesprekers geven moet. Phlegmatische en verlegen cholerische naturen geven zich bijna heelemaal niet. Ze spreken weinig, kort en hoog, op 't bitse af en met hun intellect alleen. Anderen dalen wat meer af. Zonder spraakzaam te zijn, weten de meeste nerveuzen op hun tijd toch harmonieus een echt gemeend woord te zeggen. Rijk bedeelde Sanguinikers houden een benijdenswaardigen toon in hun stem, die niemand stoot, bij iedereen vriendelijk klinkt, en voor alle gelegenheid past. Daarna volgen de zeer beminnelijke naïeve openhartigen, kinderen en jonge menschen die in twee zinnen altijd hun heel hart te kijk geven, eenvoudig door den bezielden vollen toon; intellectueele dingen zeggen ze nooit. En hieraan sluit zich als abnormaal uiterste de hysterische expansievelijkheid aan.

Desniettegenstaande heeft elk goed ontwikkeld man toch zwenkingen en overgangen. Vooral de cholerikers en nerveuzen die min of meer expansief zijn wisselen in hun omgang met de verschillende personen hunner omgeving en naar de verschillende omstandigheden aan houdend van stembezieling en gloed. Aan zulk een man zou nu vóór alles dit verschil bestudeerd moeten worden zonder dat het subject er iets van vermoedt: en om de zekerheid der resultaten te verhoogen naar twee kanten te gelijk.

Wat is er in zijn stem op te merken, als hij koud, van uit de hoogte, koelweg, onbeteekenende zaken zegt, of hem niet interesseerende intellectueele dingen voordraagt (als leeraar b.v.), in vergelijking met zijn gewonen dagelijkschen omgang?

En waarin wijkt hij aan de andere zijde af, wanneer zijn gemoed vol schiet, hij enthousiast of toornig wordt, of hij innige en teere dingen te zeggen heeft? Maar dit alles natuurlijk in de meest gewone omstandigheden, waar van declamatie of oratorie geen sprake kan zijn.

Ik let hier sinds lang op, en heb ook al een en ander genoteerd, (zie b.v. mijn *Principes* p. 335-348)[1] maar in deze ragfijne dingen moet men ook eerst het oordeel van anderen eens hooren, eer men met eenige gerustheid van waarheidstrouw aan 't mededeelen durft gaan. Het verslag van REINHARD's resultaten heeft onwillekeurig bij 't vertalen der termen-waar-het-op-aan-kwam den tint gekregen van mijn eigen meeningen. Wie werkt daar eens op verder of komt er met feiten tegen op?

Het belang van dit vraagstuk gaf ik reeds in den eersten zin van dit opstel aan. Er zijn toch allerlei redenen om te vermoeden dat voor elke taal en elk dialect een eigen graad van stembezieling is vast te stellen, en dat hieruit dan velerlei merkwaardigheden hunner phonetische ontwikkeling zouden kunnen verklaard worden. Zijn b.v. de Vlamingen en Brabanders niet veel expansiever dan de Hollanders en Saksen?

II
Stem en stemming.

Uit de drie dichters met de fijnst bezielde stem begaafd CHAMISSO, GOETHE en LENAU koos nu REINHARD een veertigtal gedichten, alle levendige gevoelsuitstortingen, waarvan er zeventien heel duidelijk vreugd of althans een aangename, de drie en twintig andere daarentegen onmiskenbaar smart of een onaangename gemoedservaring vertolken. Ter controleering laat ik hier de titels volgen.

I. vreugd.

CHAMISSO.	1-8.	Cyclus: Frauenliebe und -leben (met uitzondering van n°. 8).
GOETHE.	18.	'Wie herrlich leuchtet' (Mailied).

1) Ik merk hier nog op, dat een der karakteristieke verschijnselen van een koude, onbezielde, soms ook plechtige en officieele stem in de nivelleering van wat ik daar positieve en negatieve beweging genoemd heb schijnt gezocht te moeten worden. En omgekeerd is althans aan het diepe dalen naar den laagsten grondtoon op het einde van een zin een heel bizondere warmte eigen.

GOETHE.	19.	‘Kleine Blumen, kleine Blätter’.
	20.	‘Tage der Wonne’ (Frühzeitiger Frühling).
	21.	‘Herz, mein Herz’ (Neue Liebe, neues Leben).
	22.	‘Es schlug mein Herz’ (Willkommen und Abschied).
	23.	‘Mit Müdchen sich vertragen’ (Frech und froh).
LENAU.	32.	‘Da kommt der Lenz’ (Der Lenz).
	33.	‘Früblingskinder im buñten’ (Früblingsgedränge).
	34.	‘An ihren bunten Liedern’ (Liebesfeier).

II. Smart.

CHAMISSO.	9.	‘Wer sollte fragen’ (Lebe wohl).
	10-16.	Cyclus: Tränen n°. 1-7.
	17.	‘Nun hast du mir’ (n°. 8 van den bovengenoemden Cyclus).
GOETHE.	24.	‘Da droben auf jenem Berge’ (Schäfers Klagelied).
	25.	‘Ihr verblühet, süsse Rosen’ (Wehmut).
	26.	‘Lass mein Aug den Abschied sagen’ (Abschied).
	27.	‘Ach, wer bringt’ (Erster Verlust).
	28.	‘Nur wer die Sehnsucht kennt’ } (Wilhelm Meister).
	29.	‘Wer sich der Einsamheit ergibt’ } (Wilhelm Meister).

	30.	‘An die Türen will ich schleichen’ } (Wilhelm Meister).
	31.	‘Wer nie sein Brot mit Tränen ass’ } (Wilhelm Meister).
LENAU.	35.	‘Hohe Klippen, rings geschlossen’ (Asyl).
	36-40.	Cyclus: Schilflieder.

Deze verzen ging REINHARD nu als *gedichtlezer* bij zich zelven na, en bracht alle gegevens van toonhoogte, tempo, articulatie, rythme, melodie, klinkerverhouding, rijm, vers- en strofenverdeeling samen in drie groote statistische tabellen, waaruit zeer veel te leeren is. Ik ga echter al het twijfelachtige voorbij om alleen het beslist zekere aan te stippen.

Welnu: 1° *al de droevige gedichten staan in een lagen, de blijde in een hoogen toon*; 't een natuurlijk meer dan het ander, maar de laagste toon der blijde gedichten is in elk geval nog hooger dan de hoogste der droevige. Hiermee hangt samen, dat verschillende smart-verzen (9, 11, 15, 28, 35) gekarakterizeerd worden als *dof* en *arm aan klank*, terwijl de vreugd-lyriek in verschillende nummers (18, 22, 34) als krachtig *vol* en *klankrijk* geroemd wordt.

2° *hebben alle verzen der blijde reeks* (vooral 3, 7, 18, 20, 23, 32, 33) *een vlugger tempo dan de bedroefde gedichten* (vooral 12, 16, 17, 24, 27, 35 enz.), en dit resultaat steunt niet alleen op subjectieve schatting, maar op de juiste waarneming van den relatieven tijd voor telkens 100 lettergrepen. En hiermee hangt samen dat het blije tempo telkens maar *drie* sterk geaccentueerde en gerekte silben heeft, waar het droeve tempo er *vier* telt.

3°. *Is aan alle droeve verzen een eigenaardig hortende voordracht gemeen* (vooral 9, 12, 13, 35, 39), *terwijl de blije rythmen meer gemoduleerd in elkander overzweven* (vooral 1, 8, 18-23, 32-34). REINHARD's termen *staccato* en *legato* lijken mij wel niet heel juist gekozen voor dit verschil, maar ze houden in elk geval toch een groote helft van waarheid in: Want diepe smart maakt niet veel woorden en stoot slechts het allernoodigste in afgebroken zuchten uit.

Aanvankelijk scheen het dat aan deze drie kenmerken nog een vierde zeer sprekende karakteristiek moest worden toegevoegd. Bij de meeste blije verzen toch waren de intervallen der muzikale hoogte zeer groot, en in vele droeve zeer klein. Daarmee hangt wellicht samen, dat de blije reeks de klemtonen of de intensiteitsaccenten doorgaans sterker markeert, zoodat de melodie bijna alleen op de geaccentueerde silben drijft. Ten slotte worden die accenten in de blije verzen zelf meest nog gecrescendeerd (stark geschnitten) in de droeve daarentegen blijven ze egaal of decrescendeeren (denk aan 't horten! schwach geschnitten, cf. *Principes* p. 294). Men vergelijke b.v. een blij Hoezee! met een pijnlijk klagend: Ojee!

Men herinnert zich evenwel dat al de gekozen gedichten een zeer levendig gevoel uitdrukten. REINHARD koos nu tien nieuwe gedichten, vijf blije en vijf droeve, alle zoo kalm en gelaten mogelijk.

Blij:	GOETHE.	41.	‘Ich ging im Walde’ (Gefunden).
		42.	‘Es war ein fauler Schäfer’ (Der Schäfer).
		43.	‘Früh wenn Thal’ (Dornburg Sept. 1828).
	LENAU.	44.	‘Ein schwüler Sommerabend’ (Weib und Kind).
		45.	‘Schon zog vom Wald’ (Der Hirte).
Droef:	GOETHE.	46.	‘So laszt mich scheinen’ (Wilh. Meister Dieselbe).
		47.	‘Felter grüne du Laub’ (Herbstgefühl).
	LENAU.	48.	‘Am Himmelsantlitz’ (Himmelstrauer).
		49.	‘Müde schleichen hier die Bäche’ (Holländische Landschaft).

50. ‘Im Walde schleicht ein alter Mann’ (Waldestrost).

Uit het onderzoek nu dezer nieuwe reeks bleek, dat de bovengenoemde drie verschilpunten hier opnieuw duidelijk uitkwamen. Alleen de groote intervallen ontbraken bij alle. Deze berusten dus niet zoozeer op de tegenstelling tusschen vreugd en smart als wel op het daarmee dikwijls samengaand verschil tusschen levendig en kalm, of geagiteerd en gedeprimeerd.

Lijken deze conclusies misschien een dichterlijken lezer zoo heel bizonder niet, - ‘dat wist iedereen wel zoo wat in 't vage’ - voor hen die het al menigmaal beproefd hebben allerlei modetermen der

litteraire kritiek van tegenwoordig en vroeger eens wat nader te ondervragen naar hun preciesen inhoud, zal, geloof ik, een en ander niet onwelkom zijn. Maar wat boven allen twijfel verheven is: de taalpsychologie is met een dergelijk onderzoek ten zeerste gebaat.

Vergelijken wij b.v. hiermee wat JESPERSEN in zijn *Lehrbuch der Phonetik* § 182, en van § 233 tot § 237 over het verband der levendigheid met het tempo en de toonhoogte in het midden brengt, dan worden diens allerinteressantste mededeelingen, meest aan 't dagelijksch gesprek ontleend, heel wat scherper en overtuigender, als wij er onwillekeurig de door REINHARD bewezen correcties op toepassen, dan als wij al het daar genoemde kritiekloos aanvaarden.

In het dagelijksch gesprek toch zijn ook deze feiten weer het allersprekendst; 't is alleen de kunst maar, om ze daar uit het vele ongelijksoortige te analyseeren en als 't ware op heeterdaad te betrappen. Nu we ze eenmaal nauwkeurig omschreven voor onzen geest hebben staan, moet dit evenwel veel makkelijker worden; en ik verwacht dan ook hiervan een reeks constateeringen, die op hunne beurt zeker hier of daar weer tot dieper inzicht zullen leiden.

JAC. VAN GINNEKEN.

M a a s t r i c h t, 6 April 1909.

Beschaafdentaal iets onnatuurliks?

Dat de taal van een kultuurvolk zich anders ontwikkelt dan die van een onbeschaafd, volgt uit de samenhang van taal en denken. Om deze kultuurfaktor te bepalen zou nodig zijn een vergelijking van de ontwikkeling van beschaafdentalen en van talen van onbeschaafde volken. Daarbij moet zorgvuldig worden gewaakt tegen de voorstelling als zou een beschaafdentaal iets onnatuurliks zijn. Vooral Duitse geleerden zijn, door de biezondere ontwikkeling van hun algemene taal, daartoe geneigd.

De taal van koning Alfred is ongetwijfeld veel minder rijk en ingewikkeld dan die van Meredith; maar het zou onjuist zijn daar uit te konkluderen dat de taal van de eerste eenvoudiger is dan die van de tweede. Er is eenvoud van de rijke en eenvoud van de arme. De syntaxis van Meredith is ingewikkelder omdat zijn gedachtengangen ingewikkelder zijn. En de lange zinnen van de moderne taal worden ten onrechte soms beschouwd als bewijzen van onbeholpenheid. Een vergelijking van de beschaafdentaal met een kunstmatig gekweekte plant is ook geheel te verwerpen. De beschaafdentaal wordt in zijn ontwikkeling bepaald door de omstandigheid dat het de taal is van een *klasse*, terwijl de dialekten *plaatselike* talen zijn en nagenoeg altijd de gedachteuiting van alle klassen in een bepaald gebied. Dat een beschaafdentaal geschreven wordt, is een sekondaire omstandigheid, die natuurlik wel biezondere gevolgen heeft, maar geen van principiële betekenis.

E. KRUISINGA: *Taal en Maatschappij* (Openbare Les, 1909).

Over het oude leesonderwijs. (Fragmenten uit een lezing).[1)]

Wat ik van avond tot u te zeggen had, dat zette ik voor alle zekerheid op het papier, en nu, nu sprèèk ik het weer. Nu weet ik wel: wij hebben meestal te lezen wat niet door ons zelf gedacht en geschreven is. De wàre zegger van dit geschrevene (biezondere gevallen daargelaten) zal de man-zèlf zijn. Maar dit ware zeggen *van de man zèlf*, moet nu immers *door ons die hem lezen, benaderd* worden. Zo geldt dan voor 't lezen in 't algemeen: als 't een verhaal is, *vertel*, als 't een betoog is, *redeneer*, als 't een causerie is, *babbel*, altijd en altijd *spreek*! En is het boek slecht geschreven, stijf-deftig, onritmieslam, boekerig of krantachtig: tracht et te spreken zo goed als 't gaat, brèng er natuur in. De *ene voorwaarde* om 't geschrevene te *kùnnen* spreken, is: in een oogwenk, hele reeksen letters te herkennen, aan een half teken genoeg te hebben om te weten wàt woord, wàt klankwoord bedoeld wordt: en dan doen we verder, lezende, *onze eigen beschàafde taal horen*, we *spreken*. Maar hoort nu onze elf- tot veertienjarigen 'lezen'! Ziet ze eerst in hun *spel*, lopen, draven, springen, worstelen! Dààr is wel vlugheid en kracht en behendigheid in, - er is dùrf in en zèlfvertrouwen. Van zèssen klààr zijn ze! Maar nù komt het lezen, zoals dat plààts heeft in de school, en 't is of het Làzareth van Uilenspiegel opengaat: wàt 'n lammen, wàt 'n kreupelen, wàt 'n verstijfden. Werkt er dan geestelik helemaal geen natúúr in hen, is de middelslag-mens dan een ongeluk en een onbenul behalve

1) De schr. stemde er in toe, dat deze fragmenten uit een ongepubliceerde lezing, over spellingvereenvoudiging in verband met taalonderwijs, hier afgedrukt werden. Ze zijn - helaas - nog aktueel, al is er sedert verbetering merkbaar. Er wordt op tal van scholen nog naar de letter: *een, het* enz. gelezen, meer dan men denken zou. Hoe goed leesonderwijs zijn moet, vindt men uitvoeriger uiteengezet in de *Inleiding* op het *Lees- en Taalboek* van VAN DEN BOSCH en MEIJER. Deze *Inleiding*, tweede druk, is bij de uitgever (Kemink, Utrecht) afzonderlik en gratis verkrijgbaar.

in lopen en springen? Maar hij leeft toch z'n leven van alle dag. In de school mag hij vaak de uren dòòrsùffen onder het holle geklapper van de woorden-molen, hij heeft toch ook z'n leven daarbuiten en op allerlei wijze wordt daarin z'n fantazie geprikkeld, z'n zintuig bezig gehouden, z'n denken aan 't wèrk gezet. En de middelslag-mens *is* ook goed, altijd is z'n zintuig te oefenen, altijd is z'n fantazie wèrkzaam, en aan de dingen waarin hij belang stelt, kan ieder mens lèren opmerken, vergelijken, òòrdelen. Hoort diezelfde jongens ook praten, onderhandelen, redeneren onder elkaar! Hun hèle ziel is er in! Het *zijn* geen onbenullen. Maàr dat lèzen! Zònder ùit die enkelen die van natùre goed lezen òndanks hun onderwijs, en merk op hoe diegenen die altans geen moeite hebben met het vlug tot klanken laten worden van de letters, - meisjes hebben hier in de regel weinig last mee, onder hen vindt men in 't algemeen veel van nature goeie lezers - merk op hoe degenen die men dan gewoon is '*goeie lezers*' te noemen, de zinnen en de zindelen als ganzen achter elkaar laten aandrentelen. Waar zijn de ritmen? Mechaniese regelmaat! De règels staan rècht en het lezen moet òòk recht zijn: allemaal lezen langs een liniaaltje. *Dit is* nu lezen, Mijne Hoorders, zij **lezen**, zij *sprèken* niet. Zij doen niet hòren het *wèl-begrepene in echte natùurlike tàal*, - zij zijn meer of minder vlug *aan 't ontsijferen van tekens*, ze zijn aan 't 'uitspreken' - u wèèt een letter heeft de eigenschap dat hij kan uitgesproken worden. Die *letters* zìjn voor hun gèèn tèkens voor een werkelikheid die ze *uit* zich voor den dag moeten doen komen, - de letters zijn de werkelikheid zèlf en *in de règelmaat van de lètters* is geen accent, geen muzikale hoogte en laagte, geen sneller en langzamer tempo, geen pauzes korter en langer, in de lètters is niet de altoos variërende beweging van 't leven-zelf en lèzen *is schrijftaal uitspreken, lezen is geen spreken*. O, die de taal van de mensenzielen in zijn oor heeft, die weet hoe het Nederlands, het Beschaafde in zijn dialektiese en individuele schakéring *is*, - wàt een verveling, wat 'n ergernis, wat 'n ellende voor hem, om zich van het verkeerd geleide jonge wezen dat nog zo dicht bij de Natuur staat, al die vormen die geen leven zijn, al die letters die geen wàarde hebben, toe te horen tellen: al dat *het - het - het*, al dat *den - den - den*, al dat *hij - hij - hij*, al dat *een ene, enen, een - een - een - een*; in alles die stijve, pedante, onechte, geantikweerde 'schrijftaal', die nergens voor hòèft te zijn, die niets is dan een schadelike inbeelding, die in niets bestaat dan in een stel nationale hebbelikheden, verkèèrde gewoonte, een nationaal *nagelbijten*.

Ik heb gezegd dat ons lezen slecht is: het is slecht omdat het *niet is als* Beschaafd spreken: want omdat het *dit* niet is, daarom is er het accent van de *wil* en van het intellectuele *onderscheiden* niet in, däarom zijn er geen *tempo's* in, en de echte *paùzes* niet: daarom is er het oneindige variéren van onze zielsbewegingen niet in gemoduleerd - er is niet in het Ritme des Levens, de *zièl* ontbreekt, het is niet uit de Natuur, dit Lezen is niet de knaap die midden van zich zelf uit tot u spreekt, u vertelt, voor u beschrijft, voor u beredeneert. Dit lezen heeft, omdat het niet uit de *Natuur* van het kind voortkomt, ook geen ontwikkeling *vóór* zich: op 't eindexamen H.B.S. en Gymnasium wordt geen *lezen* meer gevrààgd, dat wordt ondersteld dat men van zelf kàn, het is een van die talloze officiële onoprechtheden die in onze samenleving zoveel bederf onderhouden: 't wordt zonder komplimenten ondersteld en alleen zo onder ons en onder een glas wijn.... in vino veritas! Maar als iedereen op het Eindexamen eens een stukje, een ‘stukje’ maar *lezen* moest, - dan zou blijken voor ieder niet-officiële deskundige dat het allertreurigst was. Even treurig en precies op dezèlfde manièr treurig als het schrijven: *de oorzaken zijn ook precies dezelfde*: negéren en versmàden van de werkelikheid; gebrek aan *kennis* van de werkelikheid; negèren, en ook onderdrukken van de persoonlikheid van de leerling (die persoonlikheid die de *springveer* is van z'n hele ontwikkeling!); vèrbalisme d.i. in woordenkraam doen (bijrivieren van de Donau! de geschiedenis van Cromwell en Maria Stuart aan kinders) - in plaats van te doen *in zaken*, gebracht onder 't *begrijpend zintuig* van de leerling; fòrmalisme d.i. als dingen van waarde beschouwd *b.v.* maniertjes van zich uitdrukken die ‘*men* zo gewoon is’ maar die met wezenlike *beschaving* niets te maken hebben en die bij een kind allemaal boeien zijn voor 't vrijworstelen van de individualiteit. Niet mèer er over. Wij *zelf* moeten bevrijd worden tot hogere beschaving, tot een andere beschaving, zo er een beter onderwijs uit onze samenleving geboren zal worden.

Ik heb u niet ontwikkeld *hoe* het ware Lezen *geleerd* wordt. Zo u 't verlangde, ik ben er later toe bereid. Want *ieder kind* in 't algemeen, *kan* dat ware Lezen leren. Ik weet wel wie *niet* zeer verlangend zijn om daarover te vernemen: het zijn de mensen van 't ouwe bijltje, en het zijn al degenen wier eeuwige leus het is al zijn de dingen ook nòg zo slecht: ‘het gààt immers gòèd zo.’ Maar dit daargelaten. Wat ik me zelf echter nog afvraag is: is het nu genoeg duidelik geworden, dàt er verband is tussen *Vereenvoudiging* en slécht en goed Lezen? Want ik heb dit *niet*

betoogd in alle lengte en breedte. De Vereenvoudiging is maar niet het voorstel *van een eenvoudiger spelling*, - de Vereenvoudiging heeft een diep beginsel, het beginsel dat in ons hele onderwijs tegenwoordig wèrkt, - de *Werkelikheid* in het Onderwijs te brengen: en dats is in de eerste plaats *het kind* goed aankijken, en *in* hem kijken, kijken wat *zijn* werkelikheid is, *aan zijn eigen* werkelikheid hem ontwikkelen, in die *eigen* werkelikheid hem een ruimere, fijnere, hogere werkelikheid doen *ontdekken*, hem vàtbaar maken daarin om vele werkelikheid waar hij buiten stond, *in* te gaan en te *aanschouwen*. Wat de arme kindertjes betreft wil ik even opmerken, dat dit niet gebeuren kan met hen, zòlang ze arm zijn. Wij moeten dus willen dat niemand meer arm is. In *èngere* zin opgevat nu, heeft de Vereenvoudiging iets met het lezen te maken, omdat al die onechte vormen van *den* etc. het lezen zèlf *verkeerd, lezen zonder goede smaak* laten zijn, en omdat *al* dat onechte struikelblok wordt voor het lerende kind. In *ruimere* zin - omdat het resultaat van het ouwe taalleren is dat in het kind het denkbeeld ontstaat dat de taal iets buiten het Individu is, *het hele Lezen raakt los van het spreken, het wordt iets totaal anders als de natuurlike zielsuiting van 't kind*. Als ik in de eerste klas H.B.S. de zin dicteer *om op te schrijven: van wie is dat prachtig*(*e*) *kasteel daar*: dan zit de jongen verlegen met dat *prachtig*: moet het zijn *dat prachtig kasteel*, òf *dat prachtigè kasteel*: hoe komt dat? - wèl, hij denkt: o hé, hoe *is* dat nu in de grammatica? hij zit *op een regel* te peinzen, hij durft niet, hij weet ook niet hoe dat *mòèt*. Als ik nu zeg: wèl jongen dat wèèt je toch wel, stel je maar even voor hoe je 't zegt, en als hij zich dan bezint en zegt: meneer allebei, van wie is dat prachtig kasteel, èn van wie is dat prachtigè kasteel; als ik dan zeg: nu precies dat komt nèt uit met de grammatica, 't mag in de grammatica òòk allebei, en dat is altìjd zo met die onzijdige woordjes en in 't meervoud (b.v. gróter kamers en grotere) is 't zo met *alle* woorden, - dan kun je op 't gezicht van de jongens allemaal zien wat een openbaring dat voor hun is, dat ze de regel *in zich* hebben, en wat een verlùchting. Dan vertel ik hun, met voorbeelden, dat het afhangt van 't ritme (daar hebben we 't dan al vaak over gehad!), dat ze 't niet altijd *eender* doen, dat ze 't ook allemààl weer niet *eender* doen, maar dat ze maar goed hun gehoor ontwikkelen moeten (daar moet *ik* dan natuurlik voor zorgen), dat ze zich eenvoudig hebben vòòr te stellen ‘hoe zèg ik et’ en dat het dan eindelik als ze al hórende schrijven, schrijven mèt hun oor, dat het dan eindelik van zèlf gaat. Met dit staaltje heb ik u nu weer midden in de kwestie gebracht: Vervreemdt het kind *niet* van

de echte taal van et Leven: *onderwijs midden in* het Leven, onderwijs *ààn* het Leven, en *ban* alles wat vòòr het Leven staat en het Leven vervalst en bedekt houdt, *wànt*, en dit geldt voor 't Gymnasium en de H.B.S. en de Lagere School evenzèer, u *leidt* het kind niet, maar u *belemmert* het *stelselmatig* in z'n *natuurlike* ontwikkeling, u òntwikkelt het niet - u maakt hem onbenullig en dom, u dòet niet het éne wat nodig is - u brengt hem niet tot bewùstzijn van zijn krachten, *niet* tot *zèlfstàndigheid*.

Een enkel woord nog: velen van u hebben de kunst lief. Wat *mij* betreft: ik heb ook de kunst lief. Ik zou over de betekenis van de artisticiteit in de ontwikkeling en over het verband tussen goed onderwijs (dat als stelsel nog niet bestaat) en artisticiteit veel kunnen zeggen. Een onderwijs stelsel dat goed was, zou van zelf de artisticiteit, die in elk mens is, *vrij maken* en dit is van zeer groot belang; - we zouden o.a. niet zo ontzettend veel imitasie van kunst hebben, en er zou een *grote behoefte aan schoonheid* komen, we zouden gaan begeren een *schone* mensheid, dat is voor de maatschappij die wij nu hebben - een samenleving *die schoon was*. Maar die nù vinden dat er artisticiteit zijn moet, mogen bedenken dat uit een Lezen dat niet *uit de persoonlikheid* van het kind is, waar het Ritme des Levens niet in is, dat uit een Lezen zonder ziel nooit een hoger stadium bereikt kan worden. Het kind bij wie *niet* ontwikkeld is dòòr het oor, het gevoel voor z'n eigen ritmen, dat kind leert ook geen ritmen *verstaan*, voor hem worden de ritmen geen openbaring van anderer *zielsleven*; - het ritmies gevoel wordt géén orgàan van begrijpen, waarderen en genieten. Dit kind kan ook *nooit* krijgen *fijnere* uiting van *fijner gevoelen in eigen* lezen, en zo kunnen over 't algemeen de leerlingen van onze H.B.S.'s en Gymnasia *niet* lezen.... het boek dat hun geregeld in de derde klas al wordt voorgelegd - de Camera Obscura: lang daarvoor staat heel hun lezen stil. Ik zal er *gáuw* bij zijn om te zeggen dat dat hogere stadium (waar enkele uitverkorenen van zelf kòmen; op hun 15de jaar *soms* al *zijn*), die steile hoogte die menigeen door middel van hijstoestellen z'n leerlingen tracht te doen bereiken, - is *niet wat we te midden* van onze jongens in *'t oog* moeten hebben. Leer maar goed gewoon lezen, leer het *echte* lezen maar goed, dat 's al een zware taak en dat 's al *veel*. Oòk: òmdat dit gewone maar goeie lezen voortkomt uit het zelfde centrum waarin de artisticiteit is, in de lijn ligt van die diepte waaruit de hoogste kunst is voortgekomen. Léér maar gewoon goed lezen - en bij méér individu's dan wij met weinig tevreden schoolmensen denken, zal *in de loop van 't leven* de artisticiteit zich oòk in hun lezen ontwikkelen.

Ik mag niet eindigen zonder nog iets *goed* te maken. De vraag zou kunnen zijn opgekomen: houdt u dan ons allen grote mensen voor *zulke* brekebenen in 't lezen, is *u* ons aller schoolmeester? Ik moet daarop antwoorden. Neen, mijne H., zò sta ik niet tegenover zoveel mensen die geleèfd hebben. Want ik heb *ondervonden*, ik heb *gezien* dat veel mensen *niet* slecht lezen, dat veel mensen zelfs *goed* lezen. Er is *niet alleen de school. Na de school* komt het Lèven, en dan komt in de stroom van het leven de grote *korreksie* van veel wat de school verkeerd heeft gedaan. En ik weet dat men niet geleefd kàn hebben, zonder in veel en ook in die eenvoudige zaak van het Lezen gekorrigeerd te *zijn*. Het Leven korrigeert. Maar de school zelf moet goed zijn.

1902.

V.D.B.

De zin als eenheid opgevat.

Iemand een vlieg afvangen zegt men alleen wanneer er sprake is van een voordeel dat iemand ontgaat, - alsof vliegen geen lastige insekten waren die ieder zich graag liet afvangen. Het zou laf zijn die uitdrukking te verdedigen door de opmerking dat men de vliegafvanger bij een spin of een zwaluw vergelijkt, die een soortgenoot voor is bij 't grijpen van een prooi. *Wee de wolf die in een kwaad gerucht staat*! luidt het spreekwoord, maar zijn er dan wolven die in een goed gerucht staan? Hier ziet men duidelik hoe superieur de de behoefte is om zulk een zin als een eenheid op te vatten. Oorspronkelik zal 't toch wel geweest zijn: *Wee de wolf, die* (= dat dier dat) *in een kwaad gerucht staat*[1)], maar 't gevoel voor de een heid, voor 't samenvatten van de gehele gedachte in een doorlopende uiting, heeft over de logica gezegevierd en de syntaxis is veranderd. En welk een warwinkel van onjuiste beelden, scheve voorstellingen en onlogiese konklusie geeft niet te zien de uitmuntende spreekwijs: *Wie zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht*! Arme examinandus die zulk een zin redelik moet verklaren.

D.C. HESSELING: *Kindertaal* (*De Gids*, Maart '09).

1) De, op veel scholen nog onderwezen, interpunktie die vóór elk betrekkelik voornaamwoord een komma verlangt, doet dit onderscheid in het schrift niet uitkomen. Toch wordt de lezer zeer geholpen wanneer men in zinnen als de twee volgende niet op dezelfde wijze de leestekens zet: *De man die fijngevoeliger is dan de vrouw, heeft een moeilik leven* en *De man, die sterker is dan de vrouw, is minder fijngecoelig*.

De dienstbaarheid van de moedertaal.

't Paleis mijns vaders blinkt van marmer en porfier:
En toch, die bloemenpracht aan d' oever der rivier
Kan mij oneindig meer bekoren.
(naar VICTOR HUGO).

Gegroet, gij eenzaamheid van Midians woestijnen!
Gij, oceaan van steen, wiens rotsen golven schijnen,
Te midden van hun vaart bevroren....
(TEN KATE).

Deze schone verzen zijn niet aan hoofdaktekandidaten om te parafrazeren opgegeven, maar men kan ze vinden, met nog meer niet minder fraaie, in 't 1e stukje van *Nederlandsch voor scholen waar Fransch geleerd wordt*[1] en ze zijn bestemd voor.... *tienjarige* leerlingen (van 't 3e en 4e leerjaar). En waarvoor dienen die verzen? De leerling moet er de 'bezitsvorm' uit zoeken, de bezitsvorm, óók te vinden in *Piets* hoed en *Mietjes* vriendin.

Ik wil haar doodensponde sieren met bloemen der herinnering.
Een eenzame avondvlinder ziet ginds aan den lichtenden hemel
een avondster.

Deze dichterlike zinnen moeten 'ontleed' worden. Men hoort 't tienjarige kereltje al opdreunen:

Ik.... onderwerp, wil sieren.... gezegde, haar doodensponde.... lijdend voorwerp enz.....

Dit zijn enige staaltjes van de taal, die de schrijver in z'n boekjes te verwerken geeft. Als men de drie deeltjes gelezen heeft, behoudt men de indruk van een bont harlekijnspak, samengeflanst uit veelkleurige lapjes: lapjes dichtertaal, (en wat 'n dichtertaal!), lapjes nooitgebruikte spreekwoorden, lapjes verwrongen, 'verdeftigde' spreektaal. Nergens eenvoud, nergens natuurlike taal, die in de ziel van 't kind weerklank vindt. We vinden van alles in de boekjes, behalve de taal,

1) Door F. BERCKENHOFF.

die alle beschaafden in Nederland spreken. De schrijver wil waarschijnlik het kind inzicht doen krijgen in de bouw van de zin, de betrekking van de woorden onderling, maar dan moet hij het taal doen hooren en zien, die in harmonie is met zijn taalgevoel, zó dat het zegt: Ja, zó is 't, zó voel ik 't. En de terminologie wordt dan iets bijkomstigs, een gemakkelik te leren geheugenspelletje. Maar een kind dat boekjes als bovengenoemde gebruikt, zal als een vreemde wantrouwend komen te staan tegenover de taal die hij spreekt, en die van z'n ouders, z'n vrinden, z'n broers en zusters.

Volgens de schr. heet de persoon tegen wie men spreekt, *je*, maar ook *gij*; de persoon van wie men spreekt in 't meerv. *hen* of *haar* (*hun* wordt niet genoemd!).

Dat *gij* triomfeert overal in de boekjes.

Invuloefeningen - die tragies-komiese legkaarten! - zijn er natuurlik ook: Zoek bij de volgende zelfst. nw. gepaste (!) bijv. nw., eene .... spijze, het .... geslacht.

'Men kan **zeggen** (wordt aan 10 j. geleerd): de eerste dag *eens* nieuwen levens, de gloed *des* vuurs, de zorgen *eens* vaders.

In *dagelijksche* taal **zeggen** we: van de*n*, van een*en*, van een*e*; etc.

Als een boek van *haar* meervoud is, **zeg** ik *haar* boek!'

Het naamvallen-onkruid tiert er welig: mijns, zijns, uws, haars, onzes, huns.... mijnen, niets wordt de leerling gespaard. Hele oefeningen worden gewijd aan de verbuiging van *zelve* (zelf), des mans zelven enz. In 't meervoud, volgens de schrijver, in alle naamvallen: *zelven*!

Zinnen moeten in de toekomende tijd worden gezet, zodat we krijgen: Het volgende jaar *zal* ik zes jaar op school zijn, en *zal* ik dan naar de H.B.S. gaan. Dat in dergelijke zinnen de presensvormen gebruikt worden, daarover geen woord. - Invullend naar de wens van de schr., fabriceert de leerling zinnen als: Ik heb mijn' atlas op school gelaten; gij wilt mij zeker den uwen wel leenen; in den uwen staan mooier kaarten dan in den mijnen; de uwe heeft zeker veel meer gekost.

Oók - 't spreekt vanzelf - oefeningen in 't omzetten van lijdende in bedrijvende vorm, en omgekeerd. Wanneer zal men eindelik eens gaan inzien, dat de betekenis van een zin door zo'n omzetting gewijzigd wordt? Nu moet de leerling wel gaan denken, dat men de taal maar kan kneden en vervormen als poppetjes van stopverf: de armpjes (onderwerp) worden beentjes (lijdend voorwerp) en omgekeerd, maar 't poppetje blijft immers poppetje en de hoeveelheid stopverf blijft ook gelijk?

Schrijf in de(n) lijdende(n) vorm:

Zij greep krampachtig de hand van den visschersmaat. De vroege morgen van den volgenden dag vond onze reizigers na een frisch bad en een hartig ontbijt tot het voortzetten van hunnen tocht gereed.

Probeer 't maar eens! 't Resultaat is alleraardigst. Breng de volgende zinnen uit de(n) lijdende(n) in de(n) bedrijvende(n) vorm over:

Weken vooruit worden de menschen door Sint-Nicolaas in beweging gebracht. Toen mijn geboortehuis voor het laatst door mij bezocht is, werd de groote kastanjeboom er niet meer door mij gevonden, door wien in mijne jeugd den tuin schaduw gegeven werd en het huis zoo donker werd gemaakt enz. - Wat 'n Hollands!

De plaats ontbreekt om hier uitvoerig te bespreken de grammatikale definities en de terminologie van de schrijver. Ze zijn in veel opzichten onjuist, ook al omdat ze steunen op verdwenen vormverschillen. - Alleen wil ik nog vragen: kan de schrijver verdedigen, dat in ‘hij verveelt *zich*’, ‘zich’ een lijdend voorwerp is, zoals in ‘zich wassen’? Is de natuur van ‘zich vervelen’ niet dezelfde als van ‘zich vergissen’, waarin, terecht, de schr. 't pronomen *niet* als lijdend voorwerp beschouwd wil zien?

Waartoe dienen nu al die verouderde hierboven besproken vormen? waartoe dat mengelmoes van taal? waartoe al die terminologie?

De schr. geeft 't antwoord in de voorrede: ‘Bij het onderwijzen van 't Fransch is het mij dikwijls voorgekomen, dat er in die taal eene grammatische moeielijkheid moest worden overwonnen, zonder dat ik verwijzen kon naar wat we in 't Nederlandsch geleerd hadden; want daar waren we nog zoo ver niet. Fransch leeren is toch al niet gemakkelijk voor 't meerendeel onzer jongens en dergelijke zwarigheden verlichten de taak niet. Daarom heb ik getracht een werkje samen te stellen, waarin de volgorde van de oefeningen in 't Nederlandsch ongeveer overeenkomt met die in de meeste Fransche boekjes.’

Men moet bedenken, dat 't kind z'n moedertaal op school meebrengt, en dat 't onderwijs in 't Nederlands gericht moet zijn op het zo juist mogelik gebruiken van dat eigen taalmateriaal, dat vanzelf zal groeien naarmate de begrippen en voorstellingen rijker worden. Het leiden van dat zich-uitdrukken in eigen taal is 't enige wat de onderwijzer doen mag. Maar met 't onderwijs in een vreemde taal staat 't geheel anders. Die moet helemaal van voren af kunstmatig worden aangebracht, die leeft niet *in* het kind. Daaruit volgt onmiddellik, dunkt me, dat 't onderwijs in de moedertaal en dat in de vreemde taal niet parallel moeten lopen, dat een methode voor 't Hollands die zich richt naar de moeilikheden van 't Franse idioom,

de Franse woordvormen en syntaxis, een onnatuurlike, en bijgevolg *slechte* is. Zó de methode-BERCKENHOFF, die begint met te vertellen wat lidwoorden van *bepaaldheid* en *onbepaaldheid* zijn, en invuloefeningen daarover te geven (de kursus van DE BOCK en LEEMAN begint immers ook met *l'article*!) en eindigt met een vervoegingstabel van 't werkwoord ‘leren’, waarin - ter ere van de lastige Franse *subjonctif* - monstra prijken als: je leere, gij leeret, je haddet geleerd enz.!

De methode-B. hangt natuurlik samen met de vaak verkondigde mening, dat de naamvallen-leer en het daaruit voortvloeiende schrijven van buigingsuitgangen in 't Nederlands niet gemist kunnen worden met 't oog op 't onderwijs in Frans en Duits, en de klassieke talen. Ja zelfs wordt er geredeneerd: Ik geef toe dat ze eigenlik niet bestaan, die buigingsvormen, maar 't is toch maar beter ze te schrijven à la DE VRIES en TE WINKEL, 't is zo'n groot gemak bij de andere talen.

Dat is een vreemde redenering, taalonderwijs is geen wiskunde of filozofie, waar van veronderstellingen of van 't ongerijmde kan worden uitgegaan. Voor 't begrijpen van de Hollandse zin zijn natuurlik de naamvals-ennetjes in 't geheel niet nodig. Iedere leerling met gezond verstand zal begrijpen, dat in: hij slaat *de jongen*, ‘de jongen’ een andere betrekking aanduidt dan in: *de jongen* slaat ons of: hij geeft *de jongen* 't boek. En voor 't onderwijs in 't Frans of Duits? Kan die onderlinge betrekking tussen de woorden van de zin niet behandeld worden bij 't bespreken van de vreemde taal? *Le frère* est ici. Le livre *du frère* est ici. Il a donné le livre *au frère*. J'ai vu *le frère*. Zullen de vormen van 't lidwoord: *le, du, au*, ook door 't laten horen en zien van allerlei analoge voorbeelden, niet helder worden opgenomen door de leerling, zonder dat ik hem lastig val met *des*, of *van den*, of *den* enz.? In de vreemde taal *schrijft* hij in de betrekking, die hij voelt, niet alleen die vormen, maar hij *spreekt* ze ook, en daardoor is er geen verwarring mogelik. Er is een voortdurende harmonie tussen begrip, klank en woordbeeld. In 't Hollands *zegt* hij: het boek *van de broer*, maar moet volgens DE VRIES en TE WINKEL schrijven: het boek *van den broeder* of *des broeders*, hij zegt: ik heb 't (*aan*) *de* broers gegeven, maar moet schrijven: ik heb 't *den broeders* gegeven.

Wil men van die verwarring-stichtende disharmonie gebruik maken om de volkomen overeenstemmende spreek- en schrijfvormen van de vreemde taal te verklaren?

Ieder die Frans doceert, weet dat de leerlingen nog al eens de

datief-vorm *leur* in plaats van de akkusatief *les* gebruiken.[1)] Ik geloof dat dit verkeerd gebruik in verband staat met genoemde disharmonie. De leerling heeft jarenlang onderscheid leren maken tussen de datief *hun* en de akkusatief *hen*. Moet hij nu in 't Frans op schrift iets wat hij gelezen heeft vertellen, dan zal evenwel - want de natuur gaat boven de leer - de vorm *hun* zich aan hem voordoen (b.v. hij nodigde *hun* uit), maar daar zich aan die klank, door verkeerd schrijftaal-onderwijs, een datief-idee verbindt, zal hij - tenzij hij onmiddellik in 't Frans koncipieert - *leur* in plaats van *les* schrijven.

Wat 't Duits betreft, heb ik zelf een aardige ondervinding daaromtrent opgedaan. Ik moest eens een jeugdige ex-matroos, die in Duitsland op een kantoor zou komen, les in 't Duits geven. 't Was hem gegaan als de bekende Urker dominee, die op Schokland zou gaan preken en ‘door 't bulderen van de storm zijn preek was vergeten’: bij mijn jonge vrind waren door stormvlagen en menige onderdompeling in de oceaan gladweg de ‘ennetjes’ en andere fraaiigheden weggevaagd. Slechts in zinnen als: ‘'t matroosje kreeg 'n pak ransel met 'n endje touw’, kon hij - natuurlik tegen alle grammatikale voorschriften in - een ‘lijdend’ en een ‘meewerkend’ voorwerp ontdekken.

Al spoedig konstateerden we bij 't behandelen van zinnetjes waarin vormen voorkwamen als *der* Bruder, *des* Bruders, *dem* Bruder, *den* Bruder, dat wij in onze taal die verscheiden vormen niet hebben: de matroos kende alleen *de* broer, *van de* broer enz. Toen eenmaal de betrekking van de woorden onderling hem duidelik was, had hij slechts de vormen te memorizeren, en spoedig kende hij de deklinaties op z'n duimpje. Maar, iedere leerling is niet zo gelukkig als 't matroosje, bij wie de verwarrende invloed van schrijftaalvormen die niemand spreekt, volkomen was uitgewist.

De heer BERCKENHOFF geeft zinnen als:

> Hij leert, *opdat* hij knap *worde*.
> Hij stapt vroeg op, *ten einde* hij niet te laat kome.

Dat zegt (en schrijft) wel niemand, maar 't is zo gemakkelik voor 't Frans! Is 't niet beter om de aanvoegende wijs te leren in een taal, waar hij werkelik bestaat? 't Gesproken Hollands kent de aanvoegende wijs nog slechts in enkele wens- of berustingszinnen: *leve*

1) In kort geleden gemaakte opstelletjes van de 3e klas gymnasium vond ik bij verschillende leerlingen: il *leur* invitait, il voulait *leur* aider, ils pouvaient *leur* arrêter; *les* in plaats van *leur* vond ik niet.

de koning! 't *Zij* zo!.... In geen geval mogen hier alweer bij 't onderwijs in 't Hollands archaïstiese - hier en daar in dichter- en koopmanstijl nog voorkomende - vormen worden opgedrongen aan de leerling, terwille van 't onderwijs in de vreemde taal.

De heer BERCKENHOFF neemt 'gemakshalve' aan dat *je* enkelvoud en *gij* meervoud is.[1] Gebeurt dat om te leren hoe een Fransman *tu* en *vous* onderscheidt? Hij weet natuurlik wel dat in het Nederlands *je, jij* en *u* de enkelvoudsvormen, *jullie, je* en *u* de meervoudsvormen zijn, terwijl *gij, ge* alleen in dialekt en in auteurs- en redenaarstaal voor enkelvoud en meervoud voorkomt. Waarom dan die werkelikheid opzettelik vervalst, en de leerling het wanbegrip bijgebracht dat in de spraakkunst alles mogelik is, dat de spraakkunst te zeggen heeft hoe het in de *taal* zijn *moet*, en niet hoe het *is*[2]. Ligt het niet voor de hand, dat een kind de gevolgtrekking zal maken dat in 't Frans een dergelijke verhouding bestaat tussen de 'grammaire' en de levende taal?[3] Het voordeel van deze opgedrongen 'schrijftaal' voor het goed begrip van de vreemde taal is dus twijfelachtig, het nadeel voor het onderwijs in de moedertaal bestaat zonder twijfel.

Dat onze doktrinaire 'schrijftaal'-grammatika onmisbaar zou zijn voor het aanleren van Engels, zal men niet licht horen beweren. Toch bestaat zelfs dàt misverstand. Een leraar die aan een H.B.S. Nederlands en Engels onderwees, beoordeelde de kandidaten voor het admissie-examen hoofdzakelik maar een spellingdiktee, waarin alle woorden met naamvals-cijfers versierd moesten worden. Toen men hem vroeg waarvoor dat nodig was, zei hij dat dit tot steun strekte aan zijn onderwijs in 't Engels. Hoe konden de jongens b.v. weten dat 'een troep soldaten' vertaald moest worden als 'a troop *of* soldiers', wanneer ze niet wisten dat *soldaten* in de tweede naamval stond! Ongelukkigerwijze was 't hem niet bekend, dat de nieuwere spraakkunsten (b.v. van DEN HERTOG) 'uitgevonden' hebben dat 'soldaten' de naamval heeft van 'troep'. Of zou hij die nieuwe 'regel' verwerpen ter wille van zijn Engels?

Geen opzettelike en bedervende dienstbaarheid van de moedertaal!

1) In 1e stukje (bl. 18) staat: de persoon tegen wien men spreekt heet je, gij (u), mv. jelui, gij (u); overal in de vervoegingtabels is *je* enkelvoud en *gij* meervoud.
2) Zo'n leerling zal in staat zijn om op een admissie-examen te zeggen: 'Het volk heeft *je* gemaakt, maar in de *taal* is het *gij*' (histories!).
3) Een aardig bewijs hoorde ik van een kollega. Zijn tienjarige zoon was goed en wel aan 't Frans begonnen toen hij op 'n keer vroeg? 'Pa, wat is *u* toch in 't Frans?' - 'Wel jongen, *vous*.' - 'Wel nee pa, *vous* is *gij*.'

Over die dienstbaarheid van de moedertaal wordt veel geklaagd door onderwijzers aan opleidingscholen voor Gymnasia en H.B. Scholen. Maar 't verschijnen van boekjes als de in dit artikel besprokene wettigt de vraag of de onderwijzers, door verkeerd inzicht in taal en taalonderwijs, de moedertaal niet een rol laten spelen, die even overbodig als schadelik is.[1)]

Ook in de spellingdebatten van de Tweede Kamer is de verhouding van vreemde taal en moedertaal ter sprake gekomen. Tot de 'invallende lekegedachten'[2)] van Minister HEEMSKERK behoort ook deze:

'Ik besprak zooeven de schade, die de leerlingen zouden lijden wanneer zij de Kollewijnsche spelling leerden, namelijk geen plaats te kunnen vinden op kantoren, maar een andere schade zou zijn het moeilijker aanleeren van vreemde talen. De Engelschen mogen een eenvoudiger grammatica hebben dan Engelschen en Duitschers, maar als wij hier leeren, dat buigingsuitgangen ballast zijn, zal men hier groote moeilijkheden ondervinden om den kinderen Fransch en Duitsch te leeren. Men komt natuurlijk van het een tot het ander en zal in de eigen taal hoe langer hoe meer uitgangen en woordvormen afschaffen. Dan zal het voor zulk een kind *nagenoeg onmogelijk*[3)] zijn Fransch en Duitsch te leeren, maar een zorgvuldige kennis van die zaken in het Nederlandsch zal er natuurlijk toe medewerken ook het Fransch en Duitsch gemakkelijker te kunnen cultiveeren. Ik geloof dat het dus op die wijze beschouwd, ook niet zoo vreemd is, dat er menschen zijn die een gevaar zien in die nieuwe spelling voor de ontwikkeling van het volk. En is het inderdaad - dat mag men ook vragen - in gezonden zin democratisch? Er zijn natuurlijk kinderen, die Fransch en Duitsch nimmer zullen leeren, maar wanneer men het peil van het volk wil opheffen, dan moet men het gewone lager onderwijs zóó maken, dat het zich aan het verkrijgen van verdere kundigheden en meer voortgezet onderwijs, zooals in het Fransch en Duitsch gemakkelijker aanpast. En met het Kollewijnsche stelsel zal het er zich moeilijk aanpassen.'

De heer ROODHUYZEN beantwoordde die opmerking o.a. aldus:

'Wanneer men de vrees uitspreekt, zooals de Minister deed, dat bij de leerlingen die een hoogere ontwikkeling deelachtig moeten worden, daardoor de geschiktheid om vreemde talen aan te leeren zou verminderen, dan moet

1) In een opstel, gemaakt bij een vergelijkend onderzoek voor Hoofd van een dergelike opleidingschool, vond ik woordelik de krasse stelling: Het onderwijs in 't Nederlands in de hoogste klasse moet geheel ingericht zijn op het aanleren van vreemde talen!
2) 'Invallende gedachten van een leek' werden in *De Gids* de beweringen van Minister HEEMSKERK schamper genoemd.
3) Ik kursiveer.

ik zeggen, dat de Minister het juiste inzicht en de wijze waarop een vreemde taal moet aangeleerd worden, niet heeft. Dit verbaast mij des te meer, omdat hij op de lagere school, waar hij geweest is, dat inzicht wel had kunnen verkrijgen. Ik zeg dit, omdat wij samen op dezelfde school geweest zijn. Hoe werden de talen daar onderwezen? Die werden aangeleerd aleer het kind eenige kennis kreeg van grammaire: daarmee begon men eerst als het kind de taal zelf kon spreken. Ik weet niet of het geheugen van den Minister op dit punt zoo goed is als het mijne, maar ik heb Fransch leeren spreken en ik kon het spreken eer ik wist hoe één woord Fransch gesproken werd. Die methode bestond toen reeds; tegenwoordig is het de Berlitz-methode, en dat is juist de wezenlijk goede methode om de vreemde taal tot levend eigendom van het kind te maken.'

En in de laatste Algemene Vergadering van de Vereniging tot vereenvoudiging van onze Schrijftaal, zei Prof. Dr. B. SYMONS over dezelfde kwestie:

'Slechts bij één bezwaar zou ik nog een ogenblik, maar ook maar een ogenblik, willen stilstaan, een bezwaar, dat eerst in de tweede rede van de Minister in het debat werd geworpen, dit n.l. dat de vereenvoudiging van de verbuiging en geslachtsregeling in overeenstemming met de beschaafde spreektaal het aanleren van vreemde talen moeiliker zou maken. De Minister ging nog een stap verder en zei boudweg: "Dan zal het voor zulk een kind nagenoeg onmogelijk zijn Fransch en Duitsch te leeren, maar een zorgvuldige kennis van die zaken" - dat zijn de uitgangen en de woordvormen - "in het Nederlandsch zal er natuurlijk toe medewerken ook het Fransch en Duitsch gemakkelijker te kunnen cultiveeren." Nu acht ik dit bezwaar volkomen onjuist. Het is eenvoudig een vooroordeel. In de eerste plaats heeft de moderne methode van het onderwijs in de vreemde talen toch wel gebroken met het systeem, alsof de taal er is ter wille van de grammatika. Heden ten dage zijn er nog maar weinigen, die niet toegeven, dat de schoolgrammatika van een vreemde taal slechts heeft te formuleren wat de leerling in de tekst herhaaldelik voor zich heeft gezien, door het oor heeft opgenomen en met de lippen heeft gereproduceerd. En in de tweede plaats is de onderscheiding van spraakkunstige begrippen heel iets anders dan de aanduiding van die onderscheiding door vormverschillen. Men zou omgekeerd kunnen beweren: hoe minder het onderwijs in de moedertaal wordt bemoeilikt en opgehouden door spellingfutiliteiten en geslachtsmysteries, des te meer kan men zijn aandacht wijden aan de fundamentele onderscheidingen van de zins- en rededelen, die inderdaad onmisbaar zijn voor elk voortgezet taalonderwijs. En

dit wil ik de Minister gaarne toegeven, dat het gewenst is om het onderwijs in de moedertaal zo in te richten, dat het aanleren van vreemde talen ook voor leerlingen van de gewone lagere school altans mogelik gemaakt wordt. Ik wil er nog even op wijzen dat de praktijk in landen, die op hetzelfde schrijftaalstandpunt staan als wij in ons land wensen te zien ingevoerd, allerminst pleit voor de bewering van de Minister. Denemarken b.v. staat eigenlik geheel en al op het standpunt van de vereenvoudigde, en ieder die enigermate met de ontwikkeling van het moderne taalonderwijs bekend is, weet dat in Denemarken het onderwijs in de vreemde talen een zeer hoge vlucht heeft genomen. Wie zich met het aanvangsonderwijs b.v. in het Duits - ik kan hier ook uit eigen ervaring spreken - aan Nederlandse kinderen heeft beziggehouden, die zal hebben bevonden, dat de onderscheiding tussen eerste en vierde naamval, dus tussen onderwerp en voorwerp, voor het kind pas begint te leven, wanneer het een taal onder de ogen of beter gezegd in de oren krijgt, die dat verschil ook formeel heeft bewaard. Ik zeg dit niet omdat ik geloof, dat het niet anders mogelik zou zijn; dan zou ik in tegenspraak komen met hetgeen ik daar juist gezegd heb. Maar ik wil alleen dit zeggen, dat men tans onder de heerschappij van het *de*- en *den*-stelsel dageliks moet bespeuren, dat al het kunstmatig onderscheiden van onze geslachten en van onze eerste en vierde naamvallen het kind er toch niet toe geleid heeft, om die onderscheidingen als iets werkelik levends in zich op te nemen, maar dat het kind die onderscheidingen onmiddellik vat, zodra het een taal onder de ogen krijgt, waarin die onderscheidingen werkelik nog leven. Dat is tenminste de ervaring, die ik bij het onderwijs aan kinderen die met het Duits begonnen, heb opgedaan.'

Nog een enkel woord over de dienstbaarheid van de moedertaal aan 't onderwijs in de klassieke talen. Elders[1] wees ik op het onzinnige Hollands in Griekse en Latijnse themaboeken, en bracht dat in verband met de opvatting van sommige classici, dat de andere talen - en ook de moedertaal - als 't ware 'hulpvakken' zijn van de klassieke studie. Er wordt geklaagd, 'dat de jongens niet meer leren verbuigen in 't Hollands,' 'dat ze de naamvallen niet meer kunnen onderscheiden,' 'dat ze een pronomen relativum met een pr. interrogativum verwarren'[2] enz.

1) In *De Gids* van April j.l.
2) Bij zo'n klacht wordt door de klager zelf 't *begrip* verward met de *naam* ervan, *de term*. 't Begrip is er natuurlik wèl.

Naar die klachten te oordelen zou men dus zeggen, dat 't verdwijnen van 't schrijftaal-mechanisme grote last zal veroorzaken bij 't doceren van de klassieke talen. Dat 't tegendeel waar moest zijn, vermoedde ik reeds, maar werd voor mij zekerheid na een gesprek met een kollega-classicus.[1)]

In de meeste Latijnse grammatika's wordt geleerd:

De *genetivus* komt overeen met onze *tweede* naamval.
De *dativus* komt overeen met onze *derde* naamval.
De *accusativus* komt overeen met onze *vierde* naamval.

Domus patris is 't huis ‘des vaders’, zeker, maar ook 't huis ‘van den vader,’ waarin we - als we ons 'n ogenblik op 't oude schrijftaalstandpunt plaatsen - een prepositie vinden, die ‘den vierden naamval’ regeert. 't Zelfde geldt voor de zgn. derde naamval, waarnaast de prepositie ‘aan’ met zgn. vierde naamval voorkomt.

Hieruit blijkt dat de verklaring ‘genetivus komt overeen met onze tweede naamval, dativus met onze derde naamv. enz.’ onhoudbaar is. Niet alleen onhoudbaar, maar ook schadelik. Want de leerling die ‘van de vader’ moet vertalen, ziet daarin geen genitief, maar een prepositie-bepaling en zegt of schrijft: *a patre*. En voor ‘aan de vader’: *ad patrem*. 't Steunen op Hollandse schrijftaalvormen geeft hier dus alléén verwarring, en fouten kunnen enkel vermeden worden, als men de ‘begrippen’ voor de leerlingen doet leven, - bezit, verwijdering, plaatsbepaling, middel, onderwerp, voorwerp enz. -, begrippen die in 't Latijn door naamvalsvormen worden uitgedrukt, nader verscherpt door preposities.

Als men de Hollandse zgn. naamvallen erbij haalt, en hun beweerde equivalentie met de Latijnse, krijgt men onoververkomelike last met een voorzetsel als *voor*, dat volgens de schrijftaalleer, in 't Hollands met de ‘vierde naamval’ wordt verbonden. In 't Latijn zal de leerling hier de hem geleerde equivalentie willen toepassen, maar.... op de vingers worden getikt. Inzicht in 't ‘begrip’ zal hem leren dat hij afwisselend de *dativus, pro* met *ablativus*, en *ante* met *accusativus* moet gebruiken.

Uit deze beschouwingen zal het duidelik geworden zijn, dat de gymnasiast alleen dàn tot helder grammaties inzicht komt, als hij scherp leert onderscheiden: de betrekking tussen de zinsdelen en de vorm of het woord waardoor die betrekking uitgedrukt wordt.

Wie moet dat inzicht aanbrengen? Naar onze mening èn de leraren

1) Dr. G.E.W. VAN HILLE, die ik hier hartelik dank zeg voor zijn inlichtingen.

in de moderne talen, èn de leraren in de klassieke talen, *op hun eigen terrein*, en liefst *met kennis van elkanders terrein*. Wederzijdse steun is mogelik en wenselik, maar dan moet men weten *waarop* men steunen kan. Uit de spraakkunst van de moedertaal kan de leerling subjekt en objekt zó leren onderscheiden, dat het verschil hem niet licht weer ontgaat. Maar dan moet men niet van het substantief met zijn bijvoegelike bepalingen, maar van het persoonlik vnw. uitgaan. Verwarring tussen *ik* en *mij, hij* en *hem* is natuurlik onmogelik. Maar het verschil tussen datief en accusatief, de herkenning van het naamwoordelik gezegde vindt bij het bestuderen van het *Nederlandse* taalgebruik wel *soms* in de heersende schrijfwijze, maar *ongeveer nooit* in de levende taal steun. Wie kan de leerling beter inprenten dat een naamw. gezegde in de nominatief staat dan de leraar in 't Latijn of in 't Duits? De jeugdige gymnasiast *hoort* dageliks die nominativi. Hij doet bij zijn eerste Latijnse lektuur niet anders dan dageliks zinnen ‘ontleden’. Wanneer dus een leraar na een paar jaar Latijn zijn Nederlandse kollega verwijt dat hij niet behoorlik leert ‘ontleden’, dan pleit die klacht alleen tegen zijn eigen machinaal onderwijs[1)]. Omgekeerd zal veeleer de oude spelling op dit punt een steun kunnen vinden in kennis van Latijn of Duits.

De docent in de moedertaal zal op het gymnasium niet verzuimen zijn grammatikaal onderwijs in verband te brengen met de bestaande kennis van Frans of Duits, van Latijn of Grieks. Bij het behandelen van de naamvalsbetrekking, het verklaren van archaïstiese naamvalsvormen, het bespreken van de modaliteit, zal hij kunnen wijzen op de middelen waarover oude talen beschikten, en daardoor de waargenomen taalfeiten van het heden verrassend belichten.

De klassieke docent, die overtuigd is dat bij 't onderwijs moet worden uitgegaan van 't werkelike, 't gesproken Nederlands, zal aardige vergelijkingen kunnen maken tussen moedertaal en Latijn, wat de woordschikking in beide talen betreft, en zodoende een duideliker inzicht kunnen geven in 't karakter van de oude taal. In 't Latijn zijn door 't bestaan van buigingsuitgangen veel meer schakeringen in de woordschikking mogelik dan in 't Hollands, waar uit een vastere

1) Deze klacht wordt dan ook gewoonlik partikulier geuit. Kenmerkend is, dat op de Genootschapsvergadering te Arnhem in 1907, waar Dr. DE VOOYS de Vereenv. Spelling verdedigde, geen van de aanwezige Latinisten deze bezwaren te berde bracht, hoewel de inleider opzettelik een debat over dit punt trachtte uit te lokken.

plaats van de zinsdelen, en uit 't aksent, de betekenis moet blijken.[1)]

Aan deze wederzijdse steun ontbreekt maar al te veel. Dat is voornamelik de schuld van de classici, die voor een groot deel vreemd, en soms vijandig, staan tegenover de nieuwere taalbeschouwing. Terecht zei onlangs prof. HESSELING dat de studie in de klassieke letteren zich meestal te uitsluitend met de letters bezighield. Er zijn hoopvolle symptomen van verbetering[2)], maar men kan van uitnemende Latinisten en Graeci soms verbazingwekkende beweringen horen, die bewijzen dat ze over het wezen van levende taal nooit hebben leren nadenken. Het ergste is, dat ze dit niet als een leemte voelen, maar opzettelik de raad versmaden, door BRUGMANN in zijn *Griechische Grammatik* zo nadrukkelik gegeven, om de 'prinzipienlehre der sprachwissenschaft' te bestuderen, waardoor men 'sich von den mannigfachen irrigen anschauungen befreit, die das naive denken erzeugt.'[3)]

1) In *Vragen des Tijds* van April 1905 schreef prof. Dr. D.C. HESSELING daarover 't volgende: 'Het onderwijs in het Latijn krijgt, op zulk een kennis van de moedertaal gebaseerd, eigenaardige bekoring. De leraar gaat uit van het levende Nederlands, en kan nu, door vergelijking, aan de leerlingen van alle klassen de eigenaardigheden van het Latijn duidelijk maken. Het zinnetje *ik zie de goede buurman* geeft aanleiding tot de opmerking, dat wij geen mannelike en vrouwelike woorden, en zo goed als geen buigingsuitgangen hebben. Mocht er een jongen wezen die het onderscheid vergeten is tussen het *woord* en het *begrip*, en dus meent, "dat iedereen toch weet dat een buurman een mannelik wezen is," dan zal 't voldoende zijn om zijn geheugen even op te frissen door te zeggen: *Ik zie het wijf* of *je vois la sentinelle*. De ontstentenis van buigingsuitgangen bij ons, en de aanwezigheid ervan in 't Latijn, geeft een geheel andere kijk op de syntaxis; men begrijpt dat de woorden *video bonum vicinum* veel lichter van plaats kunnen veranderen dan de Hollandse woorden, daar de betrekking waarin deze tot elkaar staan, alleen door de plaats in de zin blijkt, terwijl die in 't Latijn uit elke vorm afzonderlik spreekt.'
2) B.v. de romanistiese studieën van jongere classici, de belangstelling in de Griekse 'uitspraak', prof. WOLTJER's rede over *Het Woord*.
3) Het citaat, dat ik bij Dr. KRUISINGA (*Taal en Maatschappij*) vond, luidt in zijn geheel: 'Es ist nicht möglich, den entwicklungsgang einer sprache so ohne weiteres an den in chronologischer ordnung neben einander gestellten sprachdenkmäler abzulesen, sondern man muss sich zuvor über das wesen der sprache überhaupt und über die faktoren, welche ihre fortentwicklung in der geschichte bedingen, gründlich unterrichtet haben. Nicht das studium des Sanskrit ist es, was die erste grundlage der "sprachwissenschaftlichen" ausbildung auszumachen hat, sondern das studium der prinzipienlehre der sprachwissenschaft, wie die ungefähr seit zwei jahrzehnten von sprachforschern wier PAUL, WEGENER, SCHUCHARDT u.a. gepflegt wird. Hat man an der hand dieser prinzipienwissenschaft sich von den mannigfachen irrigen anschauungen befreit, die das naive denken erzeugt, und die die macht vielhundertjähriger gewohnheit in uns nur allzu sehr befestigt hat (man denke nur an unsere altüberkommene grammatische terminologie und phraseologie mit den zahlreichen in ihr abgelagerten verkehrtheiten und überhaupt unwissenschaftlichkeiten!) so kann man den entwicklungsgang einer sprache wie der griechischen schon zum guten teil richtig beurteilen, auch ohne sich in andere, dem spezialphilologen ferner liegende sprachen vertieft zu haben.'
Terecht voegt Dr. KRUISINGA daaraan toe: 'En voor deze studie van de "prinzipienwissenschaft" is kennis van een levende taal de beste voorbereiding.'

De meeste classici zijn zich niet helder genoeg bewust van het onderscheid tussen een grammatika-onderwijs dat uitsluitend gebaseerd wordt op schriftelik overgeleverde teksten, en een grammatika-onderwijs dat de *gehoorde* taal als uitgangspunt nemen kan. Zij beseffen niet welk een uitmuntende aanvulling de studie van moderne talen de leerling ook in dit opzicht verschaft. De moderne talen, in 't biezonder het Nederlands, op ons gymnasium stiefmoederlik met een schamel aantal lesuren bedeeld, zijn het noodzakelik tegenwicht van de klassieke taalstudie, die gedwongen is om van de *letter* uit te gaan. Daarom is de leraar in de moedertaal in zijn recht, wanneer hij de eis van dienstbaarheid, van klassieke zijde gesteld, zeer beslist afwijst.

Ik hoop onder meer in 't bovenstaande te hebben aangetoond, dat èn bij het onderwijs in de moderne talen èn bij dat in de oude, het willensteunen op niet met het levende Hollands overeenstemmende schrijftaalvormen, slechts tot verwarring in de geest van de leerling kan leiden, en dat er derhalve - ook met 't oog op 't onderwijs in andere talen dan onze eigen - eer vóór- dan nádeel te verwachten is van invoering van de vereenvoudigde schrijfwijze.

P. VALKHOFF.

Een eigennaam soortnaam geworden.

ARENT VAN CORLAER, neef en vertegenwoordiger van KILIAEN VAN RENSSELAER, die in de 17de eeuw de kolonie Rensselaerswijk stichtte in Nieuw-Nederland, de tegenwoordige staat Niew-York, maakte zich zo gezien bij de Indianen, dat zijn geslachtsnaam dezelfde eer te beurt viel als die van CAESAR: lange tijd werden alle goeverneurs van New-York door de Indianen met ‘Corlaer’ betiteld.

De Gids 1909, blz. 113.

Hoe zijn germanismen te beschouwen?

Volgens de populair-taalkundige beschouwing zijn germanismen niet anders dan een soort onkruid, een gevaarlike overwoekering, die de taalzuiverheid bedreigt. De jacht op germanismen, onder aanvoering van deskundige puristen, wordt dan een nationaal belang. Zodra een woord door taalkenners als ‘germanisme’ gebrandmerkt is, dient ieder rechtgeaard vaderlander aan de vervolging, ten dode toe, deel te nemen.

Deze beschouwing vindt in zijn uiterste konsekwenties weinig aanhang meer onder de tegenwoordige taalgeleerden. Studie van de taalhistorie doet de puristiese beschouwing wijken voor de historiese. Om tot helder inzicht te komen in het wezen van het germanisme, moet men namelik het begrip ‘germanisme’ niet te eng begrenzen. Gewoonlik denkt men bij deze term alleen aan woorden of wendingen, door een Nederlander die Duits verstaat of spreekt, in zijn moedertaal overgebracht, onwillekeurig of opzettelik, terwijl de moedertaal gelijkwaardige woorden of wendingen bezit of kan verschaffen. Dieper en ruimer opgevat, dient onder germanisme verstaan te worden alle invloed die het Nederlands van het Duits ondergaan heeft en nog ondergaat. Een volledige behandeling van dit vraagstuk ligt niet in onze bedoeling. Bovendien missen we de noodzakelike voorstudie en ruim materiaal. Dit artikel wil alleen aantonen hoe uit de nieuwere taalopvatting een andere beschouwingswijze van het germanisme voortvloeit, en hoe daarmee een breed veld voor vruchtbaar onderzoek geopend wordt.

De nieuwe inzichten, waarmee de puristiese school onvoldoende rekening hield, kunnen in vier hoofdpunten samengevat worden:

1°. Het is een dwaling dat een kultuurtaal van nature ‘zuiver’ zou zijn. Vreemde invloeden brengen geen ‘vreemde smetten’, maar nieuw bloed. Tussen taalgeschiedenis en kultuurgeschiedenis is een zeer nauw verband.

2°. De taal van een volk is geen homogene massa, maar bestaat uit elkaar kruisende taalkringen. Een hoofdzaak bij de geschiedenis

van vreemde taal-invloed is: de wegen aan te wijzen waarlangs de vreemde elementen inkomen, de kringen van waar uit ze zich verspreiden, de diepte waartoe ze doordringen.

3°. Naast het onberedeneerd gebruik staat een bewust gebruik van nieuwe en vreemde woorden, dat taalverrijkend kan zijn, in het biezonder in litteraire taal. De invloed van die litteraire taal op het algemene spreken en schrijven is gewoonlik voorbijgaand. Bij tijdgenoten bestaat altijd een neiging om die invloed te overschatten.

4°. Een ‘taalpolitie’ tot wering van germanismen zal weinig uitrichten. Een maatstaf om te beslissen of een germanisme toelaatbaar of verwerpelik is, kan nooit afdoende zijn: niet van de taalgeleerde maar van het gebruik hangt de levensvatbaarheid af.

Deze inzichten vinden steun in de taalgeschiedenis. ‘In 't verleden ligt het heden.’ Voordat we dus dit verschijnsel bespreken zoals het zich in onze tijd openbaart, moeten we de geschiedenis van de germanismen, d.i. van de Duitse invloed, in hoofdtrekken nagaan.

Het oude standpunt van beoordeling was dit: Een taal moet *zuiver* zijn. Een volk dat zich zelf eerbiedigt, zal zoveel mogelik alles buiten zijn taal trachten te houden wat in andere talen thuis behoort. Alles wat uit andere talen afkomstig is, doet schade aan de zuiverheid.

Op zich zelf lijkt dit zeer aannemelik. Levensmiddelen moeten zuiver zijn; meel moet zuiver meel zijn. Onzuiverheid is een verkeerde eigenschap. De puristen namen het begrip taalzuiverheid in dezelfde zin als waarin men meel zuiver zal noemen. Zij stelden zich het Nederlands voor als in zijn wezen en door zijn oorsprong onvermengd, en zij dachten dan aan de litteraire taal of wat zij de Schrijftaal noemden.

Maar nu is de vraag: is het waar, dat de elementen uit andere talen afkomstig, een taal onzuiver maken? Zullen we juist oordelen over de ‘germanismen’, zal onze praktijk tegenover de vreemde invloed de toets kunnen doorstaan, dan moeten we ons vooraf uit de *geschiedenis* van de taal juiste begrippen gevormd hebben omtrent zuiver en onzuiver.

Nu leert de taalwetenschap ons juist als een van de belangrijkste verschijnselen in de taalontwikkeling de taalmenging (‘Sprachmischung’) kennen. Ook het Germaans van de meest afgelegen streek is indertijd door taalmenging ontstaan.[1)] Maar zonder zo hoog op te klimmen,

1) Een populaire uiteenzetting van dit verschijnsel in 't Indogermaans vindt men in het artikel van N. VAN WIJK: *Waar heeft het Indogermaansche stamland gelegen*? (in *Onze Eeuw*, Julie 1908; vlg. *De Nieuwe Taalgids* II, 269). Maar hetzelfde verschijnsel is nog dageliks waar te nemen, waar een dialekt door 't Algemeen Beschaafd teruggedrongen wordt.

kan ieder leren inzien dat ‘zuivere’ taal, in de zin van taal zonder bestanddelen uit andere talen, bij een ontwikkeld volksleven ver te zoeken is. Geen kultuur is louter produkt van eigen bodem. Geen volk leeft meer buiten aanraking met andere volken. Produkten van vreemde bodem worden overgenomen en met hun naam inheems bij 't andere volk. In elke taalgeschiedenis zit een stuk kultuurgeschiedenis. Het is overbekend hoe de invloed van de hoger staande Romeinse beschaving op de Germaanse wereld, hoe het doordringen van een Romaans-getint Christendom zich in de taal weerspiegelt.[1)] In ‘zuiver’ Nederlands zou dus geen plaats zijn voor woorden als *plant* en *vrucht, boter* en *kaas, kelder* en *keuken, muur* en *straat, kerk* en *priester*. Niet minder bekend is de diepgaande invloed van het Frans, door SALVERDA DE GRAVE in biezonderheden bestudeerd. Maar zijn studie *De Franse woorden in het Nederlands*[2)] mist nog een tegenhanger: de invloed van onze Oostelike buurtaal is nog niet grondig onderzocht. VERDAM en TE WINKEL hebben daarmee een begin gemaakt[3)], maar er moet nog heel wat verzameld en geschift worden, eer een historiese uiteenzetting mogelik is. Voor verleden tijdperken, waaruit ons alleen taal-op-papier overgeleverd is, zal men zich telkens de vraag te stellen hebben: in welke kring werd deze taal gesproken en opgeschreven? In hoeverre werd het buiten die kring gebruikt en verstaan?

In de Middeleeuwen ontbreekt de Duitse invloed niet, al is de aanraking met de Franse beschaving veelvuldiger en inniger. In de gewesten, die in de 13de en 14de eeuw toongevend waren, gaat dan ook de Franse invloed veel dieper, in het maatschappelik en huiselik leven zowel als in de litteratuur. Sinds het midden van de 14de eeuw wordt in Brabant onder WENCESLAUS (1355), in Holland onder het Beierse gravenhuis (1345) Duitse invloed merkbaar. Duitse zangers en sprooksprekers trekken door onze gewesten. De minnelyriek is Duits getint. Aan het Beierse hof, in de kanselarij was men met het Hoogduits vertrouwd.

1) Vgl. het Dertiende Hoofdstuk van VERDAM's boek: *Uit de Geschiedenis der Nederlandsche Taal*.
2) In de *Verhandelingen der Kon. Acad. van Wetenschappen*, 1907; vgl. *De Nieuwe Taalgids* I, 123.
3) In VERDAM's bovengenoemd hoofdstuk, blz. 204-208; TE WINKEL's *Geschiedenis der Nederlandsche Taal*, blz. 221-224.

Het is dus niet te verwonderen dat men in de taal van de hovelingdichter DIRC POTTER, van de hofprediker DIRC VAN DELF Duitse bestanddelen vindt.[1] Nog sterker Duits-getint zijn het Haagse liederhandschrift, het handschrift door VERWIJS gedoopt als *Van Vrouwen ende van Minnen*[2] en de bundel *Oudvlaemsche Liederen en Gedichten*.[3] Hoe en waar de letterkundige invloed van Duitse vertalingen, b.v. van de *Brandaen*, van de *Nibelungen*, van *Vrîdanc's Bescheidenheit*, gewerkt hebben, zal niet zo gemakkelik na te gaan zijn. Ook dient rekening gehouden te worden met de invloed van de Middelfrankiese grensdialekten, vooral merkbaar in ons Limburgs en Oost-Brabants.

In de veertiende eeuw ontwikkelt zich de taal van de mystiek onder sterke Duitse invloed. De krachtige taal van ECKART, die Duitse vormen schiep voor het wijsgerige denken, had in 't oorspronkelik en in vertalingen invloed op de taal van de vrije geesten en van RUUSBROEO. Nieuwe termen als *indruc, invloet, iegenworp* (= objekt), *yersticheit, istich, ghensterlijn* (= vonk) werden overgenomen of nagevormd.[4] En al vroeger, bij HADEWIJCH, is invloed van de Duitse minnelyriek en van de mystiek, ook op de taal zeer waarschijnlik, al is het nog niet opzettelik onderzocht. Naast RUUSBROEC hebben TAULER, SUSO, MERSWIN e.a. de taal van ons vijftiende-eeuwse mystiek beinvloed, maar ook hier werkten de Saksiese grensdialekten mee in de streken van de Windesheimers.

Weer heel andere kringen waren het, die door de Duitse huursoldaten ten tijde van Maximiliaan en Karel V allerlei krijgstermen leerden kennen en overnamen, of waar de ruiterliedjes van de vreem-

1) Voor DIRC POTTER is dat uitvoerig aangetoond in TE WINKEL's artikel *Germanismen in het Middelnederlandsch* (*Noord en Zuid* XII, 1889), waaraan deze en de volgende biezonderheden grotendeels ontleend zijn. In het prozawerk van DIRC VAN DELF, de *Tafel van den kersten ghelove* vindt men o.a. *tsaert, wonne, zeyden spul* (= snarenspel), *oghenweyde, hegen, reysden* (= prikkelden), *brunnen* (= branden), *wranghen* (= worstelen). (Zie *Tijdschr. v. Ned. Lett.* XXII).

2) Enkele staaltjes zijn: *altzijt, balde, haen, hartze, hulde, nicht, zaytzen, salde, schaffen, tzert, tzo, ussercoren, wendelmoet, wijplicheit, wonne, wonnentlijc*.

3) Over dit 'amoureuse liedeboek' schreef VERDAM (*Tijdschr. v. Ned. Taal en Letterk.* IX, 1890, blz. 273), die o.a. de volgende voorbeelden aanhaalt: *hertze, tse, zuetz, tzaerte, ich, dir, mir, groos, tzwaer, rijch, wonnelijch*, en zelfs gehele uitdrukkingen als *in weis nicht, aen hofen steit*.

4) Vgl. *Meister Eckart en de Nederlandse mystiek* door C.G.N. DE VOOYS (*Ned. Archief voor Kerkgesch.* III).

delingen werden nagezongen en nagevolgd.[1] Dan komt de invloed vau de ‘Lutherie’, in 't biezonder van de Lutherse bijbelvertaling, maar ook de mondelinge invloed van prediking en gezang. De vertaling van Luther werd geleidelik verdiept in de bijbel van VAN LIESVELDT (1526-42), die, omgewerkt en herzien door GODFRIED VAN WINGEN, zich ontwikkelde tot de zogenaamde Bijbel van Deux-Aes (1562), te Emden gedrukt. De germanismen in deze bijbel, en de nawerking daarvan in de Statenvertaling, dienen ook nog opgezocht te worden.

Men ziet hieruit dat het lang niet gemakkelik en soms onmogelik is de eigenlike herkomst aan te wijzen, maar ook dat dit ons niet van de verplichting ontslaat om de verschillende stromingen uiteen te houden. Rondom 1600 zijn er heel wat Duitse woorden in zwang geweest. Maar zelfs de volledigste lijst daarvan zou ons bitter weinig leren omtrent de Duitse invloed. Men zal eerst licht krijgen, door vragen te stellen en te beantwoorden als: bij welke schrijver komen deze en die woorden 't eerst voor; is er bij deze Duitse invloed te verwachten; welke Duitse boeken werden hier vertaald en gelezen; welke betrekkingen hebben er bestaan die mondelinge invloed mogelik maakten? Zulke vragen zijn gemakkeliker gesteld dan beantwoord. Een woord kan langs verschillende wegen tegelijk binnenkomen. De huursoldaat bleef boer en burger aan vreemde, nieuwe woorden helpen. De ‘poepen en knoeten’, uit onze kluchten welbekend, die te Amsterdam ‘op een stroowisch aan kwamen drijven’ en als avonturiers fortuin maakten, maakten hun medeburgers met germanismen vertrouwd.

Maar tegelijk zocht de jonge litteratuur in neologismen en pan-germanismen verrijking en steun tegen een verfranste rederijkers-modetaal. Zowel de uitgever van de *Schat der Duytscher talen* als SPIEGHEL, in zijn *Twespraack*, houden Hoogduits en Nederlands voor één taal. SPIEGHEL wil dan ook om zijn moedertaal te verrijken ‘uyt elcke verscheyden Duytsche spraack, ja uyt het Deens, Vries ende Engels, de eyghentlyckste woorden zoecken, van de welcke de ene deze, de andere de andere alleen int ghebruyk ghehouden hebben.’[2] In hoeverre de praktijk van de taalzuiveraars en de taalvernieuwende litte-

1) In het lied van HANSKEN b.v. vindt men midden tussen zuiver-Nederlandse regels: Rijck god, waer ic tsoheime ghebleven.

2) Aangehaald in TE WINKEL's *Geschiedenis der Ned. Taal*, blz. 222. Zijn mening dat ‘de taalzuiveraars hunne woorden ook uit de oorkonden van de Beiersche periode zochten’ is nog onbewezen, en m.i. niet waarschijnlik.

ratoren met deze theorie overeenkwam, moet nog onderzocht worden. Bij SPIEGHEL zelf vinden we b.v. *brun* (= bron) *bemoeyt met* (= bezig), *glants, heer* (= vandaan) *huyden* (= heden), *oon* (= zonder), *zwaarlyck* (= moeielik), *schoon* (= reeds), *walen* (= kiezen), en daarnaast woorden die al in 't Middelnederlands voorkomen, maar die voor Spieghel toch wel germanismen kunnen zijn, als: *onderlaat* (= ophouden, vooral in mystieke taal), *schikken* (= zenden), *slim* (= verkeerd), *verslimmen; wallen* (= golven). Een hele groep van adjektieven die in de letterkundige taal van deze tijd in zwang komen, zijn die op *-ies; heldisch, wijvisch, lentisch, Jodisch, Barbarisch, slavisch* (= slaafs). Aan deze letterkundige taal-vernieuwing moeten we ook denken, als we bij KILIAEN tal van germanismen opgegeven vinden, ook zonder de gebruikelike aanduiding dat ze niet in deze gewesten thuis horen, b.v. *biderman, krants, gheschaf, ghewald, trutin*, enz. Waren zulke woorden buiten de litteratuur-sfeer doorgedrongen, dan zou het verschijnsel onverklaarbaar zijn, dat we de meeste in de zeventiende eeuw, ook uit de litteratuur zien verdwijnen. Dat is b.v. het geval met de woorden op *-ies*, al kwamen ze niet geheel in onbruik.[1)] Vinden we bij latere schrijvers en dichters germanismen, dan moeten wij er ons weer voor wachten, die over één kam te scheren, maar ze uit de persoonlikheid, het leven en de lektuur van die auteur trachten te verklaren. Elk geval dient op zich zelf beoordeeld te worden. Wanneer HOOFT gebruikt *gewaldt* en *linderen*, of RODENBURG *herbst*, dan kan dat gebeuren op grond van SPIEGHEL's pan-germanisme. Als BREDERO schrijft *tsaert, tsech*, dan kan dat woord hem bekend zijn uit oude liedboeken, of hij kan het van zijn Duitse stadgenoten gehoord hebben. Vinden we in een brief van SUSANNA VAN BAERLE *vrouwentimmer*, en *langwijlig* (= langdurig), of in een zeventiende-eeuws blijspel *omzunst*, dan is het waarschijnlik dat die woorden tot de toenmalige omgangstaal, tenminste in bepaalde Amsterdamse kringen, behoord hebben. Daarentegen dragen *lindering, gespenst, stolts, trotzt*, bij SIX VAN CHANDELIER, weer het stempel van boekewoorden.

Groot was de Duitse invloed zeker niet in de zeventiende en de eerste helft van de achttiende eeuw. Maar anders werd het, toen Duitsland in de tweede helft van die eeuw een land van hoge geestelike beschaving was geworden. De Herleving bij ons te lande in het laatste kwart der achttiende eeuw was voor een groot deel te danken aan de stoot die uit het Oosten kwam. De school van BELLAMY, de esthetika en de poëzie van FEITH en VAN ALPHEN, de nieuwe

1) Denk b.v. aan de '*barbarische* soldaten' in VONDEL's *Olijftack*.

pedagogie en kinderdichten, de Kantiaanse wijsbegeerte van KINKER en VAN HEMERT, de sentimentele richting in de letteren, dat alles was sterk Duits gekleurd. De taal van VAN ALPHEN, FEITH en STARING is dan ook zeer germanisties.[1] En niet het minst die van BILDERDIJK, ondanks zijn afkeer van al wat Duits was. De bekende verhandeling van DE JAGER over BILDERDIJK's taal geeft een rijke oogst.[2]

De gehele negentiende eeuw door is er invloed van het Duits op onze taal. In de Franse tijd en onder Willem I werd er veel Duits gelezen en werden er veel boeken, vooral romans, vertaald. STARING blijft ook in zijn latere periode onder Duitse invloed. Bij TOLLENS, de populaire dichter, vindt men eveneens veel germanismen. De Romantiek had geen Duits karakter, maar in de tweede helft van de negentiende eeuw werden de Duitse klassieken vlijtig beoefend. Een zeer sterke invloed gaat dan ook de Duitse wetenschap oefenen, de Duitse wetenschap in 't algemeen; omtrent 1860 vooral in de theologiese wereld. In ethiese kringen werd SCHLEIERMACHER veel gelezen. Daarnaast de taalwetenschap, waarin de Duitsers toongevend waren. Op geheel andere gebied, de groot-industrie en de handel, kreeg Duitsland een overwicht, dat in de vaktermen blijkt. Eindelik toont ook de terminologie van de socialistiese wetenschap dat Duitsland er het vaderland van geweest is.

Dit zijn enkele ruwe trekken. Wie een diepgaande studie van de germanismen maken wil, zal deze en dergelijke kultuurinvloeden in biezonderheden moeten nagaan.

Wat leert ons nu de geschiedenis? In de eerste plaats, dat germanismen komen en gaan, dat de uitbreiding en de aard van hun gebruiksfeer beslissend is voor hun levensduur. Een treffend voorbeeld leveren de germanismen in het Beierse tijdperk. Wie b.v. afgaat op het lijstje van germanismen dat uit POTTER's *Minnenloep* te trekken is - de lektuur van het werk zelf geeft een heel andere indruk - zou bij oppervlakkige beschouwing TE WINKEL's opvatting kunnen delen dat het Nederlands der vijftiende eeuw ‘groot gevaar liep om zijn zelfstandig karakter te verliezen,’[3] en die germanismen be-

1) Enkele staaltjes van germanismen, die sedert verdwenen, zijn: *schriften* en *de Middeleeuw* bij VAN ALPHEN; *toonen* (= klinken) bij FEITH; *slaapgemak, faaltree, wildvang, attraktiekreits* bij STARING.
2) Sprekende voorbeelden zijn: *ondadelbaar* (onberispelik), *muichelmoord, zich wegstelen, verlangeren, versteeneren, zich herhalen* (herstellen), *zich weigeren*.
3) Zie het aangehaalde artikel, blz. 130.

schouwen als ‘een bewijs van de verbastering onzer taal in de 14de en 15de eeuw, die gelukkig geene levenskracht genoeg bij ons hadden om tot heden toe de zuiverheid onzer taal te blijven bederven.’ Maar *waarom* hadden ze die levenskracht niet evengoed als de vele Romeinse en Franse woorden die tot heden hun plaats in alle Germaanse talen handhaafden? Omdat de beperkte hofkringen waarin ze gebruikt, en de grotere kring waarin ze verstaan en bekend werden, niet zoveel overwicht bezaten en invloed kregen op de grote massa van de Nederlands sprekenden, dat ze in de taal van nieuwe geslachten overgingen. Het is dan ook niet toevallig dat het meest woorden waren uit poëzie en vormelike omgang; geen termen uit huiskamer of keuken, uit landbouw of bedrijf. Is de sterkere verduitsing van sommige handschriften, zelfs tot de voornaamwoorden toe, als *ich, dir* enz., daarmee niet in strijd? Ik geloof dat VERDAM volkomen juist zag, toen hij het vermoeden uitsprak ‘dat het gebruiken van middelhoogduitsche vormen een modezaak is geweest, waarin de brabantsche dichters misschien door hun hertog Jan I zijn voorgegaan: daardoor gaf men zich een schijn van beschaving; de “höfische sprache” gaf aan een gedicht een zeker cachet, en of men er nu veel van wist of niet, men dichtte er in: de belanghebbenden, de personen, voor wie de liederen bestemd waren of die ze hoorden, wisten er zelf zoo veel meer niet van; en bovendien waren de liederen niet bestemd om gelezen of met kritisch oog beschouwd te worden. Wat nood dus, of er al eene taalfout of onbestaanbare vorm in de liederen stond.’[1)]

Wanneer zou er voor het Nederlands gevaar bestaan om ‘zijn zelfstandig karakter te verliezen?’

Als ons land tweetalig was. Als het Duits hier de plaats innam die het Frans in België, het Engels in Zuid-Afrika bezit. Als ieder Nederlander dageliks gelegenheid had om Duits te horen, en alle ontwikkelden dageliks afwisselend Duits en Nederlands spraken. En zelfs dan nog leert ons de ervaring bij onze stamgenoten, hoe taai de moedertaal is! De angst voor een steeds dieper gaande verduitsing van het *algemene* Nederlands is dus voorlopig een hersenschim. Wel zal er van bepaalde taalkringen, van enkele individuen, die aan taal-verduitsing lijden, invloed uit kunnen gaan op de algemene taal, maar die invloed raakt de oppervlakte, en zal het taalkarakter niet licht wijzigen.

In het overnemen van nieuwe woorden voor nieuwe dingen of begrippen zal wel geen taalkundige een *gevaar* zien. Laten we eens

1) In het aangehaalde *Tijdschrift*-artikel, blz. 274.

nagaan hoe en langs welke wegen nieuwe Duitse woorden binnenkomen. Duitse handelsreizigers bieden een nieuw produkt aan, natuurlik met een Duitse naam. De winkeliers beginnen dat onder dezelfde naam in de handel te brengen. Is het een artikel voor algemeen gebruik, of een modeartikel dat opgang maakt, dan wordt ook de naam binnen enkele jaren vrij algemeen bekend. Zo ging het b.v. met het woord *ansicht*. Is het woord vertaalbaar, of in zijn samenstelling doorzichtig, dan wordt het licht vernederlandst of een nieuw woord wordt naar het Duitse model gevormd, b.v. *warenhuis, zekerheidspeld*, (daarnaast: *veiligheidspeld*), *drukknoop, heilgymnastiek*.

Dit gebeurt niet altijd dadelik. Zolang het woord voornamelik gebruikt wordt in kringen, waar men met het Duits min of meer vertrouwd is, kan het de vreemde vorm bewaren, die dan bij verdere verbreiding de konkurrentie van de vernederlandste gaat ondervinden, of naam. *Ansicht* werd wel vervormd tot *aanzicht* - zelfs *aangezicht*, in Drente - en kreeg naast zich het deftiger: *prentbriefkaart*. Dit woord kon dan ook moeielik inburgeren met zijn Duitse *ch*-klank. Woorden met on-nederlandse klanken of klankverbindingen die voor Nederlandse monden lastig zijn, worden dan ook zelden in ruimer kring overgenomen. Voor de ziektenaam *Genickstarre* gebruikte de kranten vrij spoedig het nieuw-gevormde woord *nekkramp*. Nu kunnen leken het betreuren dat het niet met alle woorden gaat als met dit laatste, dat niet alles wat over onze grens komt, een naamverwisseling ondergaat. Maar de taalgeschiedenis doet ons inzien dat het beter is zulke onvervulbare wensen te laten varen. De ingeburgerde vreemdelingen zijn geen minder trouwe burgers dan de woorden met ‘zuiverder’ stamboom. Een woord is immers meer een teken voor een begrip!

Wie nu de lotgevallen van een germanisme uit vroeger tijd, of de waarschijnlike toekomst van een nieuw binnengekomen vreemdeling wil nagaan, zal eerst moeten letten op de kring van voorstellingen waarin het thuis hoort, en in verband daarmee op de gebruiksfeer. Met generaliseren moet men steeds voorzichtig zijn: elk geval dient op zichzelf beschouwd te worden. Bouwkundigen zullen b.v. spreken van een *erker*, en van het *binnenaanzicht* van een kerk. De eerste term heeft kans om algemeen te worden, naar mate er meer huizen met *erkers* gebouwd worden; de laatste term zal waarschijnlik vakterm blijven. Handels- en winkeltermen zijn o.a.: *betrekken van, afnemer, voorradig, hoogfijn, billijk, warenhuis, warenkennis, nieuwmodies, ijlgoed*. Maar ook die staan niet op één lijn. *Hoogfijn* b.v. zal men bijna uitsluitend uit de mond van een winkelier of uit zijn cirkulaires leren

kennen. Techniese termen blijven soms tot zeer kleine kring beperkt, maar kunnen ook vrij algemeen worden. Dit hangt af van de plaats die het bedrijf in het maatschappelik leven inneemt. Termen uit de bouwkunst zullen eer algemeen worden dan uit de schilderkunst, termen uit den boekhandel en het 'tijdschriftwezen' eer dan termen uit de kunstindustrie. Wie zal in *tijdschrift, jaargang, aflevering, bijdrage, vlugschrift, voorwoord* nog de Duitse oorsprong zien? Zo gaat het ook met wetenschappelike termen. De theologie b.v. vindt in groter kringen belangstelling dan de taalwetenschap, de chemie of de geologie.

Maar onder de geografiese en geōlogiese termen zal om begrijpelike redenen *erts* meer verspreid zijn dan *kwarts, gletscher* meer dan *vindplaats*. In allerlei kringen zou men dus de germanismen kunnen groeperen, b.v. gymnastiektermen (*turner, turnen, halter*), muziektermen (*waldhoorn*), vaktermen (*etsen*), termen uit het verkeerswezen (*boemeltrein, ijlgoed*), de groot-industrie, het socialisme, de vakvereeniging, de wijsbegeerte, de natuurwetenschap enz. Leerzaam is ook, hetzelfde op het verleden toe te passen, en b.v. eens na te gaan, welke termen uit het vroegere krijgswezen nu nog gangbaar zijn, en welke niet b.v. *spiets, ransel, werda, houwitser, vaandrig, halt, schans, dolk, gewest, rit, ritmeester*; daarnaast de verouderde, uit de boeken bekende *hopman, lansknecht, zundgat, vendel, koegel* (met *oe* in HOOFT's *Princesseklagt*).

Evenzo zullen de tegenwoordige industriële en wetenschappelike woorden gedeeltelik weer voor nieuwe moeten wijken, wanneer de industrie en de wetenschap zich wijzigen.

De taalkringen moet men zich natuurlik niet denken als scherp begrensd. Evenmin moet men zich voorstellen dat een zeker aantal mensen, die één wetenschap of één vak beoefenen, samen een apart soort taal bezitten. Aan die elkaar kruisende taalkringen kan ieder in meerdere of mindere mate deel hebben. Een winkelier die aan zijn klant mededeelt dat een of ander merk niet meer *voorradig* is, zal een ogenblik later aan zijn vrouw vragen of er nog lucifers in huis zijn, zonder dat het bij hem opkomt, in dit gedachtenverband de bedrijfsterm 'voorradig' te gebruiken, die men van de klanten ook niet licht zal horen. Een scheikundige, die - onder invloed van wetenschappelike boeken - in het laboratorium spreekt van een precipitaat, dat in de kolf *terugblijft*, zal in een boereherberg met een slecht kop koffie voor zich, woorden als *zaksel, droesem, bezinksel* of dergelijke, gebruiken. Een aardrijkskundige die op een kaart of in een boek het woord *voerwerkverkeer* laat drukken, zal nooit zeggen dat er veel *voerwerken* langs zijn huis gaan.

Met de laatste voorbeelden zijn we al tot een nieuwe faktor gekomen. De voortdurende studie van een Duitse vaklitteratuur, Duitse handelskorrespondentie, geregelde lektuur van Duitse bladen en tijdschriften, gelijk voor de journalist noodzakelik is, het lezen van de Duitse letterkunde zullen een dieper gaande invloed ten gevolge hebben, omdat die zich niet tot de woordvoorraad beperkt, maar zich ook in zinswending doet gelden. Linguisten, geologen, theologen, die tussen stapels Duitse boeken zittende, een soortgelijk werk gaan schrijven, journalisten die dageliks zich in Duitse bladen verdiepen om er een buitenlands overzicht uit samen te stellen, hebben zinnen geschreven, en schrijven ze nog, die welbeschouwd vertaald Duits zijn. Daarbij komen dan slechte vertalingen uit het Duits, vluchtig of ondeskundig samengeknutseld. Zulk geschrijf is het vooral, dat aanleiding geeft tot de klachten over toenemende verduitsing. We zullen niet ontkennen dat er van zulke papieren germanismen invloed uitgaat en zal blijven uitgaan. zolang kennis van het Duits onmisbaar is voor ieder Nederlands beoefenaar van de wetenschap. Wij zien ook niet over 't hoofd dat zulke germanismen niet uitsluitend op papier bestaan, dat de gebruikers ze in soortgelijke omstandigheden sprekende over dezelfde onderwerpen, ook zullen zeggen. Maar hun invloed wordt gewoonlik overschat. Voor mensen die geen Duits verstaan of er minder intiem mee zijn - en dit geldt voor de grote meerderheid - blijven zulke woorden en wendingen lang vreemd; ze zullen dus niet zo gauw de Nederlandse equivalenten verdringen. Voor de uitdrukkingen die langs deze weg binnenkomen is de strijd om het bestaan heel wat zwaarder dan voor de vroeger besproken woorden. Het feit dat ze in boeken en tijdschriften te lezen zijn, of in wetenschappelike voordrachten soms gehoord worden, is nog geen bewijs dat ze voor *het* Nederlands of *de* ‘schrijftaal’ een blijvend gevaar zullen opleveren. Voor een groot gedeelte vinden ze alleen in zeer beperkte kring navolging of verdwijnen ze weer geheel. Eerst wanneer zulke woorden in brede kringen werkelik gezégd worden, al is het dan ook niet in de omgangstaal, zullen hun levenskansen beter worden. Er zijn germanismen die ieder ontwikkelde kent en gebruikt, die waarschijnlik langs de weg van de geschreven taal in gebruik zijn gekomen.

Leerzaam zijn weer de lotgevallen van de germanismen die omstreeks 1840 in onze goede boeken en tijdschriften voorkwamen. SIEGENBEEK noemt de voornaamste in een lijst, die hij in opdracht van een kommissie samenstelde[1]). Opzettelik sloeg hij over ‘'t welk

1) *Lijst van woorden en uitdrukkingen met het Nederlandsch taaleigen strijdende* (Leiden 1847).

vooral in slordige vertalingen uit het Hoogduitsch of met overhaasting opgestelde dagbladen voorkomt. Doch wie heeft lust of moed, om die Augias-stal te reinigen? Ook zou dit weinig baten, daar dezelve door onbevoegde vertalers of weinig geoefende Schrijvers weldra op nieuw zou gevuld worden.' Als staaltjes noemt hij o.a. *aandacht* (= vroomheid), *morgenland* (= oosten), *redelijk* (braaf), *vergankelijkheid* (= verleden), *verkreupeling* (= verminking), *welhebbend*. Was nu de angst voor de besmetting van zulke krantengermanismen gegrond, dan moesten deze, volgens SIEGENBEEK al onuitroeibaar waren, in de laatste halve eeuw toch veld gewonnen hebben! Evenmin is dat het geval met een aantal die wèl in de lijst zijn opgenomen en die dus in SIEGENBEEK's tijd 'bij anders goede schrijvers' voorkwamen, b.v.: Dit is zijne krachten *aangemeten, aanhooging* van leven, *aanhoogte, aanstrenging, aanwandelen, zich bedanken, zich bekennen* tot een leer, *berigtigen, daadzaak, zich herhalen* (= herstellen), *nederlating, opgemeld, hiervan kan de rede niet zijn, toeverzigt, verdacht* (= verdenking), *volksdommelijkheid, voorheerschend*, iemand *wee* doen. In de *Kakografie* die B.H. LULOFS in 1841 samenstelde, vinden we nog veel krasser staaltjes (blz. 47-54, in de derde druk), maar bij zulke gemaakte voorbeelden moet men voorzichtig zijn.[1)]

Het valt niet moeielik ook in onze tijd uit kranten, tijdschriften en boeken een dergelijke 'kakografie' samen te stellen. Uit de laatste jaren tekende ik b.v. aan: *vernalating, een grondleggend werk, een handgrijpelijk bewijs, zich van iemand loszeggen, verslimmeren, onberechtigd, schicht* (= laag), *steenrijk, vreugdige verbazing, de veertiger jaren, arbeidersvriendelijk feestschrift, slotbetrachting*[2)]. Al kon die lijst tienmaal zo lang gemaakt worden, dan mogen we daaruit niet het gevolg trekken dat de Duitse invloed zoveel machtiger is dan een halve eeuw geleden: SIEGENBEEK's lijst leert ons voorzichtigheid.

K. VEENENBOS.

(*Wordt vervolgd.*)

1) Toch verzekert de schr.: 'Verscheidene dezer Germanismen heb ik in Hollandsche boeken aangetroffen.' De geschiedschrijver van onze germanismen zou dit nader dienen te onderzoeken. De *Cacografie* van F.J. HEERIS (eerste druk 1873) geeft materiaal met vermelding van de herkomst.

2) Om dit artikel niet te lang te maken, geef ik niet bij elk woord aan *waar* ik het vond. Uit het gezegde zal wel voldoende gebleken zijn, dat dit voor een grondige beschouwing verre van onverschillig is.

Misverstand.

Zolang de bekende ministeriële uitspraak van kracht blijft, is men op de openbare lagere school *verplicht* de spelling van DE VRIES en TE WINKEL te onderwijzen. Of daarnaast overeenkomstig de opvatting van Dr. KUYPER, het onderwijzen van de Vereenvoudigde spelling *geoorloofd* is, zal nog officieel beslist moeten worden. Waarschijnlik wacht dit op een uitspraak van de toegezegde Staatskommissie. In afwachting van die beslissing, mag nog wel eens met nadruk gekonstateerd worden dàt en waaròm de oude spelling *niet met blijvend resultaat op de volkschool onderwezen kan worden*.

Misschien zal menigeen die buiten het onderwijs staat, iets voelen voor de eenvoudige oplossing die Dr. KUYPER aan de hand deed.[1)] 'Zelf hebben de onderwijzers', - zegt hij - 'door verkeerde methode, het onderwijs in de taal bemoeilijkt. Ze hebben in hun schoolboeken ook aan de eenvoudigste leerlingen een last opgelegd, die tot niets nut, en zeer wel kon worden afgeworpen, ook al blijft de spelling wat ze is. Al die taalregels, met hun legio van uitzonderingen, behoeft een kind niet in het hoofd te hebben. De buigingen moeten ze natuurlijk leeren, maar voor al 't andere kan een klein woordenboek dienst doen, dat desnoods gratis op de school kon worden uitgereikt. Bij tienduizenden gedrukt, behoeft dit tot geen groote uitgaaf te noodzaken. Het paedagogisch bezwaar behoeft alzoo allerminst naar een nieuwe spelling te dringen.'

Elk onderwijzer ziet het zwakke punt van deze redenering. 'De buigingen moeten ze natuurlijk leeren': dat betekent niet het inprenten van *de, des, den, den*, maar daarin ligt een spraakkunstonderwijs opgesloten, dat tientallen van uren kost en dat zonder onderwijs in andere talen zonder steun blijft, en op latere leeftijd vervliegen *moet*. En wat erger is, een verstandig onderwijzer ziet het nutteloze in van al dat logies-zinsontleden, van een naamvalsleer, op Latijnse of Duitse leest geschoeid, waardoor de taalinzicht eer belemmerd dan ontwikkeld wordt. Gesteld al dat de leerlingen bij het verlaten van de lagere school weten te onderscheiden: Daar staat een glas wit*te* wijn. Hij drinkt een glas wit*ten* wijn; Als eerst*e* ondertekenaar werd hij op het stadhuis ontboden; Als eerst*en* ondertekenaar

1) In het artikel *Het Spellingvraagstuk* (*De Standaard*, 5 April 1909).

werd hem dit te kennen gegeven; Hij werd benoemd tot eerst*en* klerk; Hij werd aangesteld als eers*te* klerk, enz. enz., wat zal van die wijsheid na enige jaren overgebleven zijn? Zelfs leerlingen die onderwijs in het Duits krijgen, die enige jaren Latijn en Grieks leren en dus doorkneed zijn in de naamvalsleer, blijven mannelike akkusatieven zonder *n* schrijven, om de eenvoudige reden dat die *n* voor hun een *schrijfvorm* is, die in de levende taal geen steun vindt. En het zijn niet alleen schooljongens die zondigen. In de laatste maanden tekende ik drie sprekende voorbeelden aan, bij drie auteurs van naam, die niet in 'de nieuwe school' opgevoed zijn, en dus in hun schooljaren waarschijnlik behoorlik gedrild. FRANS COENEN schrijft: hij dien wij onz*e* vriend mochten heeten; ALBERT VERWEY; hij had mij dien laatste geschetst als een machtig*e* geest; GERARD VAN ECKEREN: we weten wie SPEENHOFF is, de*n* man van het 'Vrije Tooneel', enz.

Wie met schoolmeestersoog onze tijdschriften en kranten leest, zal het aantal voorbeelden kunnen vermeerderen waarbij 'een woordenboekje' niets gebaat zou hebben. En de gevallen waarbij een woordenboekje nodig geweest *zou* zijn, vindt men zonder zoeken.[1)]

Zou men nu denken dat leerlingen die alleen de lagere school bezoeken, met hun woordeboekje als enige steun en toeverlaat, korrekt de naamvals-*n*'s leerden schrijven. En zou men denken dat ze hun woordeboekje ijveriger zouden hanteren dan de tegenwoordige letterkundigen? Men mag veilig aannemen dat het aantal zonden tegen de officiële spelling voortdurend toe zal nemen. En dat niet door gemakzucht of opzettelike verwaarlozing van de zijde der onderwijzers. Het toenemend inzicht dat spellingdressuur een ontwikkelend taalonderwijs niet mag verdringen, de gewijzigde beoordeling van *spel*fouten tegenover *taal*fouten, blijven niet zonder invloed. Maar vooral het feit dat het opgroeiend geslacht steeds meer vereenvoudigde spelling onder de ogen zal krijgen, dat ze niet opgroeien te midden van 'zuiver' schrijvende mensen, zal maken dat de woordbeelden zonder de overbodige letters ook in het eigen schrijven niet 'vreemd' meer staan, en dus ongemerkt doorglippen.

Invoering van de vereenvoudigde spelling kan men dus met het volste recht op *paedagogiese* gronden blijven bepleiten. 'Korrektheid' van

1) Het lijstje dat KOLLEWIJN indertijd maakte, is gemakkelik te vermeerderen. In één artikel van FRANS COENEN (*De Amsterdammer*, 23 Mei l.l.) vond ik: dat *de* tijd eigen is; van d*en* zijne (= *zijn tijd*); een zelfloopend*e* trapwagen uitvinden; met *den* wagen; van *de* eers*te* tocht; van *de* draad. In *Onze Eeuw*, waaruit de vereenvoudigde spelling zorgvuldig geweerd wordt, schrijft prof. K. KUIPER: in *de* loop der jaren; dat het zoo nieuwet*s* is, ouderwet*s* te zijn.

buiging in het algemene schrijven is alleen langs *die* weg te herwinnen, omdat alleen dàn het schrijven stevige steun vindt in de gesproken taal. De mening dat die korrektheid ook te bereiken is door het gratis uitdelen van woordeboeken, berust op een paedagogies misverstand.

Ook onder de vakmannen heerst misverstand omtrent de spellingbeslissing. Tamelik verbreid is de mening, dat in de scholen en op examens nu weer geschreven zal moeten worden: *eene, eenen* (of *een*'), *mijne, mijnen* (of *mijn*'), enz. De redaktie van *Het Nieuwe Schoolblad* heeft er verleden jaar al op gewezen, tegenover de schoolopziener WIRTZ, dat *deze* buiging *niet* door het spellingsysteem van DE VRIES en TE WINKEL vereist wordt. Maar in de Kamerdebatten heeft een onweersproken uitlating van de afgevaardigde TER LAAN het misverstand wellicht weer in de hand gewerkt. Toch is het een misverstand. *Men wijkt niet van de officiële spelling af, wanneer men* een, mijn *enz., overeenkomstig het beschaafde spraakgebruik, onverbogen laat*. In de *Grondbeginselen* is er niets over te vinden. De praktijk van de oude spelling bewijst dat men er, lang vóórdat de nieuwe spelling opkwam, niets 'foutiefs' in zag.[1)] Als er één punt is, waarin het tegenwoordige gebruik *gekozen* heeft, en een besliste voorkeur te kennen gaf, dan is het voor *deze* onverbogen vormen, waaraan niemand aanstoot neemt. Lees er onze kranten, tijdschriften en boeken maar op na. Men zal mij tegenvoeren dat de vormen *eene, mijne* nog niet zo zeldzaam zijn. Maar heeft men er wel op gelet hoe het werk van de meeste schrijvers die schijnbaar aan het oude schrijfgebruik vasthouden, wemelt van inkonsekwenties op dit punt? Op één bladzijde van prof. KALFF's *Geschiedenis der Ned. Lett.* leest men o.a. '*zijne* moedertaal' naast '*zijn* taal', '*zijne* Aenleidinge' naast zijn *Trumphe*', '*zijne* verstandelijkheid' naast '*zijn* voorrede.' Met *een* en *eene* gaat het evenzo. Prof. J.W. MULLER, die op deze spelling-onderscheiding zeer nauwkeurig acht pleegt te slaan, schrijft in een zijner laatste artikels: *hun* oogen, *een* scheuring, *zijn* opvatting. Waar hoogleraren in het Nederlands voorgaan, behoeft nauweliks betoogd te worden dat bij de meerderheid van de schrijvende Nederlanders de 'verwaarlozing' van deze buigingsuitgangen tot de dagelikse 'zonden' behoort, die door hun veelvuldigheid niet eens meer opgemerkt worden.

Geen paedagoog zal het slordig dooreen gebruiken van oude en nieuwe vormen goedkeuren. Niemand zal ontkennen dat een poging om in achterwaartse richting tot konsekwentie en eenparigheid te

1) Vgl. *Nieuwe Taalgids*, I, 74: '*Buigingsuitgangen mogen niet verwaarloosd worden*.'

geraken, stellig vergeefs zou zijn. Laten we dus niet nodeloos de spellingballast die ons door het regeringsbesluit opgelegd wordt, vergroten!

De kweekscholen en normaallessen moeten allereerst het voorbeeld geven. Mij zijn normaallessen bekend, waar weer ijverig *eene, zijne* geschreven wordt. Misschien zijn er ook examenkommissies die menen dit te moeten eisen. Zo planten honderden onderwijzers dat verouderde schrijfgebruik in de lagere school over, in de waan dat dit zo hoort. *Mijns inziens moet en mag die eis door geen examenkommissie gesteld worden*. Elke kandidaat kan zich beroepen op het feit dat in de *Handelingen der Staten-Generaal*, van regeringswege in de 'officiële spelling' uitgegeven, de onverbogen vormen *een, mijn, zijn*, enz., konsekwent gebruikt worden.

Er is nog een veel schadeliker misverstand. Sommigen verkeren in de waan dat met de oude spelling het oude taalonderwijs onverbrekelik saamgekoppeld is. Dat is een dwaling. De 'officiële' spelling *belemmert* een nieuw taalonderwijs, maar *verhindert* het niet. Wij willen die stelling nu niet uitvoerig toelichten, en alleen enkele hoofdpunten aanstippen. De voornaamste *belemmering* bestaat daarin, dat het aanleren van een te lastige spelling, van grammatikale biezonderheden voorzover die uitsluitend *om de schrijfwijze* onderwezen worden, op een vrij groot deel van de beschikbare tijd beslag legt. Maar dat alles kan zò onderwezen worden, dat het juiste begrip van de verhouding tussen klank en teken, van wat eigenlijk grammatika ìs, er niet onder lijdt, m.a.w. zò, dat ons taalonderwijs principieel zuiver blijft. Bij elke schrijfwijze is een goed leesonderwijs mogelik. Ondanks kunstmatige onderscheidingen die niet in het taalleven wortelen, is goed spraakkunstonderwijs mogelik, mits dit behoorlik krities gegeven wordt, met scherpe scheiding van wat kunstmatige, en wat echte *taal*-regels zijn. Als een leerling dus *schrijft*: 'in de tuin die mijn oom kocht', dan zullen we hem er op wijzen dat daarin twee *spelfouten* zitten, d.w.z. fouten tegen de gangbare *schrijfwijze*. Maar als hij *leest*: 'in de*n* tuin, die*n* mijn oom kocht', dan zullen we hem er op wijzen dat hij twee *taalfouten* maakt, d.w.z. dat hij zondigt tegen de taalwet, die elk beschaafd-sprekend Nederlander vanzelf in acht neemt. Dat is geen opzettelik kweken van nieuwe-spellers, geen berijden van een vereenvoudigers-stokpaardje, maar een uitvloeisel van ons paedagogies inzicht. Dat inzicht kan door geen regeringsbesluit gewijzigd worden. Spelling blijft bijzaak. Een juist taalbegrip als grondslag voor ons gehele taalonderwijs is hoofdzaak.

C.D.V.

Boekbeoordelingen.

Door Spreken tot Lezen. Methode voor het Aanvankelijk Leesonderwijs door J. Bok, H. Douma en M.H. Lem. Geïllustreerd door W. Hardenberg. 6 Stukjes met Korte Toelichting. Groningen. J.B. Wolters. 1909.

Uit de Korte Toelichting:

'We herinneren er ons aan, dat we ons in deze methode plaatsen op het standpunt van het nieuwere taalbegrip. We schreven daarom in het "Voorbericht": "Evenmin als notenschrift muziek is, zijn de teekens die aanduiden wat men spreken of zeggen wil *de taal*. De taal - dat zijn de zinnen, maar niet: afzonderlijk gesproken woorden en nog minder: hoorbaar gemaakte letterteekens", en: "Bij het gebruik van deze methode moet de leerling, nadat hij eerst de woorden "in zich zelf" gelezen heeft, in den zin leeren uitspreken, zooals beschaafde menschen in zijn omgeving, zooals zijn onderwijzer dien zeggen zou: zoo wordt het *woordjes lezen* vermeden en het *natuurlijk lezen* bevorderd. Wij hebben dit ook in den naam van onze methode: "Door spreken tot lezen" aangeduid.'"

In de grondwoorden zorgen de bewerkers, dat de nieuw aan te leren klank 'zuiver' en 'zonder enige wijziging' voorkomen. En van die woorden maken ze zo spoedig mogelik ook 'zinnen' en 'lesjes'.

Met het oog op de 'woorden' en op de uit die woorden gemaakte 'zinnen' maken de bewerkers op twee dingen attent:

1^{c}. Let er op, zeggen ze, dat in het lichaam van het woord de tekens dezelfde blijven, terwijl de door die tekens aangeduide klanken een andere kan worden. En zorg er nu voor, dat ge die klanken veranderen laat, eerst als de bedrevenheid in 't verbinden van klanken tot woorden het beletsel, dat het kleine klankverschil in 't vatten van 't woord kan opwerpen, tot nul reduceert. Geef dus eerst woorden als *reep, neem, teen, meet*, en kom eerst later, nadat enige oefening verkregen is, met woordjes als *peer, leer, keer* enz. (blz. 10; 1^{c} stukje) voor den dag

En zoo doen de bewerkers ook met de *oo* (*oom* en *oor*) en de *ie* (*Piet* en *dier*)[1]. Terwijl ze al dadelik (blz. 6) beginnen met oefe-

1) Niet nodig vinden zij het met dit klankverschil rekening te houden bij de *oe* voor *r* (*koe* en *roer*) of bij de *en* voor *r* (*neus* en *deur*). Bij de *oe* is het klankverschil te gering: bij de *en* (met wel groter klankverschil) is de bedrevenheid in 't lezen reeds groot genoeg (4e stukje, blz. 39) om hierbij nog moeielikheid te onderstellen.

ningen in het natuurlik lezen van *een* (*'n*) naast *één* en later (blz. 17 en 55, 1e stukje) met die van *er* en *eens*.

2c. zeggen de schrijvers: let er op, dat, nu niet in het lichaam van het woord, maar wat de begin- en eindklanken betreft, wederom in de schriftelike aanduiding de tekens dezelfde blijven, terwijl onder de invloed van het voorafgaande of van het eerstvolgende woord de klanken, die in die tekens alsnog hun vertegenwoordiging vinden, niet meer dezelfde blijven. Zodra de woorden in een zin achter elkaar worden uitgesproken, komt dat voor. Bij elk natuurlik spreken altans. En omdat wij willen, dat het 'lezen' eerst door 'spreken' lezen zal worden; en wij met leren 'lezen' bedoelen het in klank brengen van het geschrevene geheel volgens het ritme en de daarbij op te merken klankbewegingen van het natuurlik spreken in de gebruikelike omgangstaal, brengen wij de leerlingen, zodra ze het maar enigzins kunnen, er eveneens toe de 'woorden' als geïsoleerde groepen van klanken los te laten en ze de klankwaarde te geven, niet vàn de letters, maar, gedràgen, door de letters, zoals hun wezenlikheid ze verlangt. Wij willen, dat wanneer een leerling ziet staan: *eet oom een raap*, hij dit in de klank zal brengen van *ee-too-m'n-raap*. We willen dit niet dadelik. We willen wel zo spoedig mogelik de verbindingen van woorden tot zinnen, maar wachten ons voor te veel moeielikheden tegelijk; wij stellen 't allereerst zinnetjes samen uit woorden, die, in de zin op elkaar volgende, uitgesproken blijven, zoals de woorden, afzonderlik gelezen, uitgesproken worden; eerst daarna, wanneer we met recht kunnen veronderstellen, dat de leerling onbewust de wijzigingen zelf in de woordverbinding volvoert, komen we aan met woordopvolgingen, waarin die verscherpingen en verzachtingen, of wel opheffingen of invoegingen van aanvangs- en slotletters plaats hebben.

De Korte Toelichting nu geeft aan, op welke wijze dit beginsel in de verschillende stukjes is uitgewerkt.

En in de stukjes zelf wijst een sterretje (*) de gebruiker, dat hij met een nieuwe 'leesmoeielijkheid' rekening te houden heeft.

Aardige oefeningen vonden we, door de tegenstelling van de spraakverschijnselen, in: **kiesje** (*een koekje*?) en (*doet je*) **kiesje** (*zeer*?); in **zeefje** (*met dat*) **zeefje**; waarin de geheel verschillende uitspraken van de onderstreepte woorden eigenaardig tot hun recht komen. Nog

wijzen we op de volgorde van de moeielikheden bij de hiaat in *knieën*, enz. en van de *ou* (*ouw*) in *touwen* (blz. 16-18).

Neen vertegenwoordigt de klank *nee*, volgens de beschaafde uitspraak; *heeren* is de aanduiding van *heere, koopen* van *koope, dien* en *den* van *die* en *de*; *met onzen makken hond* van *met onze makke hond*. Zijn er nu streken, waar de *n*'s van *heere, die* en *de* in de beschaafde omgangstaal worden gehoord, dan worden ze daar ook gelezen. Met het oog op deze gewesten, gingen in het 2^{c} stukje, ook al weer om de tegenstelling, de oefeningen met de meervoudsuitgang en de werkwoordelike uitgang *en* (welke in 't Noorden en Oosten wèl wordt gehoord) vòòraf aan de naamvals-*n* bij de woordjes *den, dien* enz., welke óók daar niet worden gehoord.

Dit is een standpunt. Van zelf.

Maar zou dit er ook geen zijn:

Waar wij, driemannen, op de bodem van het nieuwe taalinzicht, hebben willen laten uitkomen, dat een zelfde klankaanduiding verschillende klanken en klankengroepen kan dragen; en waar we inzien, dat het betrachten van spaarzaamheid in 't spellen der woorden, moet leiden tot de betere erkenning van de wezenlike verhouding van klank en teken, daar zullen we diezelfde eenvoud voortaan, met - waar 't kan - overal, maar in elk geval bij 't aanvankelik leesonderwijs, die tekens te verwaarlozen, welke niets meer zijn dan rudimenten, die aan zo goed als overal verstorven klanken herinneren.

En er zijn reeds, veel gebruikte, werkjes zelfs, die het doen.

Op hun standpunt, hebben de schrijvers ernstig en zorgvuldig werk geleverd. Ook van buiten als van binnen zien de boekjes er smaakvol uit.

J.K.

N a s c h r i f t . Door een pennestrijd in de schoolbladen werd onze aandacht gevestigd op de leesmethode van J. HUISMAN[1)]. De hr. HUISMAN had o.m. in het Schoolblad van 20 Mei aan de uitgever van de methode ‘Van Spreken tot Lezen’ een minder gepaste wijze van reclameren verweten. Niet de bewerkers van deze arbeid, maar hij zelf had de aan ‘Van Spreken tot Lezen’ ten grondslag leggende ‘beginselen’ in z'n Handleiding besproken en in z'n ‘Eerste Leesonderwijs’ toegepast. Zeer zeker is dit waar. In de Handleiding en in de Leesboekjes van de hr. HUISMAN is wel degelik op de verschillende klankafwijkingen, die hetzelfde teken heeft te representeren,

1) Het Eerste Leesonderwijs, met Handleiding, door J. HUISMAN, hoofd eener school te Helder. 's-Gravenhage, De Gebroeders Van Cleef. 1907.

gewezen. Maar de leergang fundamenteel bewerkt op de grondslag van *het ontbrekend evenwicht tussen klank en klankaanduiding* heeft hij niet[1]. Daardoor is, in dit opzicht altans, (want de methode- HUISMAN is in z'n hele opzet een andere), is zijn werk *wel* te vervangen door het werk van de hr. BOK, DOUMA en LEM; maar 'Van Spreken tot Lezen' kan *niet* op zij geschoven worden voor HUISMAN's werk. De hrn BOK, DOUMA en LEM hebben in hun leesmethode gedaan, wat de hr. VAN STRIEN in z'n taalmethode deed: de kritiese zin spitsen op de, in de onderwijzerswereld, langzaam bewust geworden waarheïd, dat de letter bloot klankaanduiding is. De achtergrond van de methode BOK, enz. is 'de nieuwere taalbeschouwing'. In dit verband kon, in het prospectus van de uitgever van deze methode, de naam van VAN STRIEN niet worden verzwegen. Het is voor des heren HUISMANS rekening, zo hij, onder meer, dit verband over 't hoofd heeft gezien.

Dr. Kalff. Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, I-IV. Groningen, J.B. Wolters. 1906-1909.

In 1906 hadden wij het voorrecht, van dit breed opgezet werk het I^e^ Deel aan te kondigen. (Juli-afl. v. De Beweging.)

Tans ligt voor ons het IVe Deel, wat een eerbiedwekkende getuigenis geeft van de noeste vlijt van de auteur.

Bij de bespreking van het I^e^ Deel, hebben we, bij al de lof die dit werk toekwam, toch onze bezwaren niet willen verhelen tegen de principes, volgens welke dit deel der historie werd opgevat. Wij meenden dat de nieuwe tijd voor de beoefening der litteratuur-geschiedenis ook nieuwe gezichtspunten had aangeboden. Wij hadden o.m. gaarne gezien, dat de litteratuur der M.E., zoals alle andere cultuur-openbaringen van die tijden, voorgesteld ware geworden als gedragen door de algemene kerkelik-latijnse beschaving, en dat al wat in die tijden in de gouwspraken of volkstalen was neergelegd, niet anders zou worden beschouwd dan als even zo vele openbaringen van die cultuur, waar deze er naar streefde, om zich aan alle groepen en lagen, in de meest mogelike verstaanbare en begrijpelike vorm, te geven. De voorstelling ware dan gewekt geworden, dat de brede gemeenschap der M.E. de bodem is geweest, waaraan, aan verschillende

1) Zie hierover het Ingezondene 'Iets nieuws? Ja!' door de Schrijvers van de methode 'van Spreken tot Lezen' in 'De Sollicitant' van 3 Junie.

oorden, hier voor korter, daar voor duurzamer tijd, de kiemen en loten der bizondere litteraturen hun groeikracht ontleenden. Bij deze wijze van voorstelling had de verklaring van het verschijnsel niet behoeven te vervallen, dat wanneer sommige van die uit de moederlitteratuur gegroeide nationale genre's - we wijzen b.v. op de franse ridderromantiek - door hun weelderig opranken de aandacht elders vermochten te trekken, zij ook zeer goed, buiten het rechtstreeks contact met de gemeenschappelike voedsterplant om, aan zwakke telgen hun steun konden bieden, of zelfs wel aan nieuwe loten het aanzijn konden geven, zodat, voor de oppervlakkige toeschouwer, de indruk niet was buitengesloten, als ware er, los van de algemene bodem, en schijnbaar naast de overige uit die bodem gegroeide en aan die bodem hun sappen ontlenende litteratuur-branches, een afzonderlike en schier vijandig de oudere takken overwoekerende litteratuur-vegetatie ontstaan.

Dit nu was wel ons hoofdbezwaar, toen wij Dr. KALFF, - die in deze het voetspoor van Dr. JONOKBLOET volgde, - het beloop van de nationale litteratuur van haar ontstaan af, zagen voorgesteld als de strijd en de eindelijke verlossing van een gouw-litteratuur uit de boeien van een kerkelik-Latijnse cultuur. Niet de afwerping van een uitheemse en onnationaal geachte dwang in de eerste plaats, is naar onze mening, het eerste produceren van onze landstaal geweest, en in 't allerminst de opstand van een deel der gemeenschap tegen de geest die vooral dit deel van die gemeenschap bezielde en in zijne schoonste levensopenbaringen voedde. Ons inziens is het Hollandsschrijven, zo goed als het Hoogduits-schrijven naast het litterair voortbrengen in het Latijn, eene der vele openbaringsvormen van dezelfde drang; niet staande tegenover het Latijn schrijft men gewestelijk, maar tegen het Latijn leunende; er is geen strijd, maar een jonge zusterlik samengaan met de oudere, hand in hand. Even goed als de gewestelike taal, en zelfs, - omdat het voor het veelzijdigste gedachtenleven het algemene voertuig is, - volledíger nog dan de gouwtalen, draagt het Latijn de geest van de samenleving. Reeds zou het van kortzichtigheid getuigen, zich bij de behandeling der M.E. letterkunde, uitsluitend tot de nationale voortbrengselen te beperken; bij de waardering van het nationale in een product echter het ‘oorspronkelike’ in ‘inhoud’ en ‘kunst’ tegenover het ‘nagevolgde’ en het ‘vertaalde’ te willen stellen, komt ons voor een miskenning in te houden van den aard van de M.E. cultuur.

Bovengenoemd bezwaar nu, verdwijnt bij de verdere waardeschatting

op den achtergrond, naarmate de in de gouwtalen geschreven litteratuur op allerlei gebied de geest van de samenleving helpt weerspiegelen.

Niet, dat de geschriften binnen de landpalen van het Nederlands gebied uitsluitend de cultuur van deze landen zouden vertegenwoordigen; veel van het in 't Latijn geschrevene draagt ook de stempel van het denken en voelen der altijd nog homogene samenleving; maar wat tezamen in de gouwspraken schriftelik werd neergelegd, kan in toenemende mate bij machte geoordeeld worden voldoende te representeren, wat één en hetzelfde idioom, welk dan ook, als voertuig van het gedachtenleven, zou inhouden. Zonder echter van eene andere litteratuur gescheiden beschouwd, of, gedacht te worden, kan voortaan de litteratuur in de gewestelike talen geschreven, afgezonderd van de Latijnse litteratuur, geordend en beschreven worden. Een aldus geordende en beschreven litteratuur heeft zelfs reden van bestaan, en heeft, met het nodige voorbehoud, in zekere zin het recht de tietel te dragen van de geschiedenis der nationale litteratuur. Zelfs kan zulk een werk hoge verdiensten bezitten, wanneer deze arbeid wordt ondernomen door iemand met uitgebreide kennis, die zaakkundig weet te rangschikken en te groeperen, zakelik toe te lichten en nieuwe uitzichten te openen, en even smaakvol is in zijn voordracht als hij wetenschappelik is in zijn documentatie. Wij menen de waarheid niet te kort te doen, met ons gevoelen uit te spreken, dat Dr. KALFF in geen dezer eigenschappen is te kort gekomen.

Wat aan Dr. KALFF's ‘Letterkunde’ de grootste waarde verleent, zijn de afgewerkte, en uitstekend geslaagde monografieën. Zonder in staat te zijn, alles in deze lijvige arbeid te kunnen volgen, en ons eerbiedig terug houdende, waar de kundige hoogleraar, meer dan iemand anders, zich in een tijdvak heeft ingewerkt, - wij herinneren aan zijn voortreffelike vóór-studieën uit de 16^{e} en 17^{e} eeuw, - menen wij toch op zijn schetsen van BREDERO, HOOFT, VONDEL te moeten wijzen. Verre zij het van ons, hiermee te willen zeggen, dat overige monografieën (zie b.v. De Leidsche Kring en de litteraire groepen uit het tweede, derde en vierde geslacht) minderwaardig zouden zijn. In genen dele. Overal is de verhaaltrant fris en levendig, de wetenschap op peil gehouden, de vorm afgerond, en, wat meer zegt, ook wat de ganse overschouwing van het werk en dat van de tijdvakken aangaat, de stof zo meesterlik onder den duim gehouden en zo gelukkig binnen de vaste grenzen gebracht, dat de lezing er van een rustig genot, de studie en de raadpleging er een groot gemak van ondervindt. Het verdienstelike werk zal, door z'n voortreffelik systeem, z'n

wetenschappelik gehalte en z'n voorbeeldige vorm, meer dan elke andere arbeid het vermocht, een steun en een spoor worden voor onderzoekende, zoowel niet-geschoolde als geschoolde liefhebbers van de letterkunde, en inderdaad het moederwerk worden, waarvan in monografieën en in velerhande proefwerken, dochteren zullen uitgaan, die nieuwe waardigheid zullen bijzetten aan de verdiensten, die ze in 't leven riep.

Eén opmerking nochtans maakten we bij de lezing van de Inleiding op Boek V (De Literatuur tijdens de Republiek der Vereenigde Nederlanden). Ofschoon Dr. KALFF zeer zeker wel het eerste recht van spreken mag worden toegekend, waar hij het niet mogelik vindt ‘een enkel beginsel te vinden ter groepering der (in dit boek verwerkte) overrijke stof’; en ook wij niet minder zijn overtuigd, dat eerst ‘een voortgezet onderzoek hierin een juister en dieper inzicht kan brengen,’ zouden wij toch gaarne enkele bladzijden in deze aantrekkelike schets anders hebben geschreven zien. Dezelfde lijn, die in dit gedeelte de opeenvolgende perioden ordelik verbindt, loopt in die perioden zelf hier en daar zwevend, of hinderlik zigzag. Waar geen beginsel ontdekt is, hoede men er zich voor, elementen binnen te brengen, die, 't zij met toeleg of toevallig, het opsporen van zulk een beginsel reeds van te voren onmogelik maken. De anecdote, onverwerkt, is de steen, die de bodem bezwaart; verarbeid en ontbonden in diepe lagen, voedt ze het vruchtdragend vermogen der grondstof. Humanisme en Calvinisme zouden zich verwonderen, zo ze een scheidingslijn zagen getrokken tusschen ERNST BRINCK's lijst van *in itineribus observanda* en de vermaning aan 't hoofd van z'n wenken: *deum in primis invocat quostidie profecturus* (blz. 6). Laat de predikanten-ijver plus 1630 ‘heerszucht’ zijn (zie 't verhaal van de stadsbode, blz. 18), 't zij zo; maar wat verklaart dit woord? Komen de vele stadsbeschrijvingen wel altijd voort uit de voorliefde voor stad en gewest?[1)] of is het opdiepen van antiquaria niet een deel een verschijningsvorm in de historiografie der Renaissance-dagen? Lag het meerdere drinken *ex poculo* dier tijden aan ‘lagere eisen’?[2)] of aan 't bestaan van andere opvattingen van wat ‘drinken’, en 't gebruik van ‘dranken’ was? En - zo we zouden wensen in te gaan op uitspraken die we elders vonden en die we niet als onze eigen mening herkenden - is het wel gelukkig gezegd, wanneer wordt beweerd dat de M.E. dichters en De Koningh en Breêro door 't *kluchtig tussenspel* het publiek voor verveling wilden vrijwaren,[3)] en sprak er soms niet een andere drang

1) blz. 7.
2) blz. 19.
3) blz. 147.

uit, die op de geestelike complexie van de auteur of die van de tijdgeest moet worden herleid? Zou het - om nog een enkele opmerking te maken, die bovenstaande bedenkingen zijdelings raakt - juist de ‘jeugd’ wel zijn, die Heinsius op 34-jarigen leeftijd achter zich verdwijnen voelt, nu hij zijn beste krachten, in plaats van aan uitingen van ‘levenslust, minne en vrijheidsliefde’, met mannelik zelfbewustaan ernstiger stof besteedt,[1)] en zou het daarom niet wenseliker zijn, z'n latijns geschrift over de ‘Verachtinge des Doots’, ter karakterisering van Heinsius zelf aan te halen, in plaats van het te noemen ter kenschetsing van Zevecote,[2)] bij wie het eerst als ‘vertaald’ wordt vermeld, als ware nog bovendien een werk eerst litteratuur, wanneer het verkrijgbaar is voor een enkel Nederlands lezend publiek?

In verband met het laatste schijnt het ons toe, dat ook bij de opzet ener litteratuurgeschiedenis der 17^{e} en daaraan voorafgaande eeuw, de litteraire beweging hier te lande wederom moet worden beschouwd uit een algemeen oogpunt. Evenals die der M.E. was de wetenschap der Renaissance een universele, en nog altijd het Latijn, of liever wederom het Latijn, maar tans gerestaureerd tot gewillige draagster van de antieke geest, de universele taal. Alleen, de algemene kennis steunt op een andere dan zuiver kerkelike bodem, en de kunst, gedrenkt door de antieke idee, heeft opgebouden, de kunst der gemeenschap te zijn. De kennis is een diepere en wijsgerigere geworden; de taal is meer gekweekt en verzorgd. De geleerden worden geschoolden, de wetenschaps-mannen vormen een kring. Hun rijk des geestes wordt een zelfstandig gebied. Fier van hart, voelen zij zich in de eerste plaats Humanisten. Hun gemeenschapstaal is in de eerste plaats het klassieke Latijn. Straks wensen ook zij, in hun wetenschap en hun litteraire kunst, af te dalen langs de door de kerk gebaande wegen tot de brede gemeenschap der massa. Ook zij leggen hun nieuwere ideeën en hun wijsgerige debatten in de volksspraken neer. Doch, zo ze vrijheid hebben de inhoud van het antieke denken over te leveren, laten zij voorzichtig zijn met de formele zijde der zaak. De groote gemeenschap heeft zich, ook in deze landen, zelve tevens ontwikkeld. Het Protestantisme heeft het godsdienstig leven verdiept, en de oude cultus-vormen vergeestelikt; tegenover deze wedergeboren mensheid maakt het formalisties ornaat van de met antieke beelden bevrachte genre-kunst de storende indruk van een uitgediende poppekraam. De een voor, de andere na, die in de landstaal, tegelijk

1) blz. 39.
2) blz. 49.

met de nieuwe vormen, noodgedwongen de Olympus mee binnenhaalt, maakt voor z'n lezers exuses. Men voelt dat er een tweeheid dreigt; aan beide zijden is men zich 't gevaar bewust, dat de geest van 't klassicisme niet kan opgenomen worden dan ten koste van het kerkelik leven. Daardoor laat zich ook verstaan, dat voort al van auteurs het Latijn zo lang de toevlucht voor oefening en genre-kunst blijft; en tevens dat eerst bij 't verslappen van de kerkelike geest, na de Spaanse oorlogen, de mythologiese uitbeelding in z'n volle ontplooing aan den dag treedt. Dat er omstreeks 1600, ondanks het gevaar van een botsing, een nationale zwenking komt in de toongevende en klassiek geschoolde kringen, ligt voor een groot deel in de verrassingen, die de verschijnselen om hen heen hun dag aan dag bij toeneming bieden. De omgeving, te midden waarvan ze leven, eerst een toneel van gisting en onzekere strijd, consolideert zich zo goed als plotseling tot een staatsrechterlik geheel, een nieuwe republikeinse mogendheid, met eigen legers en vloten; een nieuwe federatieve Staat, met een geheel zelfstandige ontwikkeling langs nieuwe banen, en met een glansvolle toekomst, opbloeiend te midden van het verbaasde Europa. Dit schouwspel is 't, wat hun harten verheft. Antieken door opvoeding en studie, voelen zij zich tevens moderne mensen. In de wereld die om hen ontluikt, ontluiken zij mede en delen van 't hunne mee aan dat wat ook hunner is. En zo hun adem woorden geeft in hun landstaal, dan putten zij allereerst uit de kracht, die aan de nieuwe beweging het aanzijn gaf; en onder hun zangen zijn het de spontane vrijheidszangen, waarin hun dichtend vermogen het taalmateriaal het gevoegelikst leert buigen onder de wetten van hun in wezen internationale poëtiek. Zo goed als ieder van onze litteraire geesten uit die tijd, vangt in zijn landstaal aan met vrijheidszangen, zo ze al niet tevens hun vrijheidsstoffe wringen of spreiden tussen de schema's van SENECA's dramatiek; eerst later ontplooien zich de groteren, en brengen, als CATS en VONDEL, éénheid en evenwicht tussen de geest der Ouden en hun eigen denken. Doch wie zij ook zijn, Humanisten als HEINSIUS en ZEVECOTE, of zuiver volksaardigen, als BREERO en STARTER, het is van belang, op te merken, dat zij die de nieuwe nationale dichtkunst helpen scheppen, zich laten vinden in 't gebied van de opstand, tussen Vlaanderen en Friesland, maar vooral in Holland, het worstelperk van de vrijheid, zelf.

Tot deze opmerkingen leidde ons de lezing van het interessante IVe Deel van Dr. KALFF's letterkunde. Wij behoeven niet te zeggen, dat wij even gaarne kennis zullen maken met de vervolgen, die ons een blik zullen gunnen op de merkwaardige XVIIIe eeuw.

J.K.

Uit de tijdschriften. (Maart-Junie).

De Gids. Junie. *Luyken toch van den ouden stempel*? vraagt C.B. HYLKEMA, in een artikel waarin hij de tegenspraak, door zijn vroeger Gids-artikel (Okt. 1904) uitgelokt, weerlegt. LUYKEN verkondigt 'naar den klànk der woorden niet dan de oude leer', maar was inderdaad een 'nieuwlichter'. Ook van SPINOZA zou men, op grond van aanhalingen uit brieven en geschriften, kunnen beweren dat hij 'niet noemenswaard van de rechtzinnige paden afweek'. In 't biezonder wijst de schr. dan op de grote invloed van de mysticus BOEHME. 'Wie LUYKEN wil verstaan moet beginnen met zich in BOEHME te verdiepen. Ook zonder het licht dat uit BOEHME opgaat is de nieuwlichter wel te herkennen, maar eerst onder dat licht komt in zijn woorden het rechte perspectief'. LUYKEN is geen atheïst in modernen zin, geen modern positivist. Schr. noemde hem 'een atheïst en vrijgeest' van het standpunt 'van het zeventiende-eeuwsch kerkendom', omdat hij 'als CARTESIUS alle gezag van school en kerk verwierp'. Daarom handhaaft hij zijn opvatting dat LUYKEN met SPINOZA stond 'binnen den cirkel van het reformateursch nieuw-leven huns tijds'. - CAREL SCHARTEN geeft in het *Overzicht der Nederlandsche letteren* het slot van zijn artikel *De stand onzer hedendaagsche dichtkunst*, de bespreking van een reeks jongere dichters, o.a. GUTTELING, UYLDERT, VAN AMEIDE, ANEMA, VOLKER, en de Vlamingen VAN DE WOESTIJNE, DE CLERCQ, VAN DEN OEVER, VAN NIJLEN en BUYST.

De Beweging. Maart. VERWEY trekt een parallel tussen de Middelnederlandse *Beatrijs* en het gelijknamige gedicht van BOUTENS (in de rubriek *Boekbeoordelingen*). Hij wijst op het geheel verschillende karakter van het oude en het nieuwe gedicht: 'Dat oude een beeld van werkelijk leven, menschelijk, maatschappelijk en kerkelijk. Zoo evenwichtig, zoo waar, dat zelfs het Wonder er geen andere plaats in heeft dan die het werkelijk bezat in het bestaan van de veertiendeeeuwers. Dit nieuwe een wonder dat een scherts schijnt en daarom heen een fijnzinnig en kunstig gespeel van gevoel-aanduidende woorden, maar zonder eenig werkelijk bestaan daarachter.'

April. C.G.N. DE VOOYS publiceert het eerste gedeelte van een

studie over *Allard Pierson's Verspreide Geschriften*. Daarin wordt PIERSON's ontwikkelingsgang in hoofdzaken getekend.

Mei. In een tweede artikel, naar aanleiding van *Allard Pierson's Verspreide Geschriften*, wordt zijn levensleuze 'Kritiek en artistieke waardering, beide onbegrensd' uit zijn werken toegelicht, en aangetoond hoe dit 'de bron werd van zijn zwakte en van zijn kracht'. In het laatste gedeelte komt PIERSON's betekenis als letterkundig criticus ter sprake. Zijn opvatting was: 'De letterkunde boeit ons als de spiegel van hen die haar beoefend hebben.' Daaruit vloeide zijn poëtiek voort. Zijn kritiek, die 'in wezen bewondering was', wordt dan vergeleken met die van POTGIETER en BUSKEN HUET. PIERSON's psychologiese kritiek gaat dieper dan die van HUET. Hij deelt HUET's pessimisme ten opzichte van de letterkundige produkten van zijn Nederlandse tijdgenoten. Opmerkelik is, dat hij vóór *De Nieuwe Gids*, in 1879, de huiselike poëzie scherp hekelt, en de roeping van de poëzie hoog houdt. PIERSON verdient in allerlei opzichten in een overgangstijd als voorganger erkend te worden. - B.A. MEULEMAN beoordeelt zeer uitvoerig en vrij ongunstig *De Ibsen-vertaling van Mevrouw Clant van der Mijll*.

Junie. ALEX GUTTELING begint een breed opgezette analiserende studie: *De Oden van Klopstock*, die ook de beoefenaars van onze achttiende-eeuwse letterkunde, om de vele aanrakingspunten, zal interesseren. - G. BUSKEN HUET geeft een artikel over *De Oorsprong van het Fransche Volksepos: Een nieuwe theorie*. De Parijse hoogleraar BÉDIER heeft namelik in een breed opgezet werk, *Les légendes épiques* (1908) een samenhangende theorie ontworpen, die de gangbare opvatting over de oorsprong van de *chansons de geste* ondermijnt. Na het standaardwerk van PIO RAJNA werd algemeen aangenomen dat er een direkt verband bestond tussen de historiese gebeurtenissen en de epiese overlevering. Deze onafgebroken mondelinge overlevering wordt door BÉDIER in twijfel getrokken. Hij neemt aan dat overleveringen van sommige kerken of kloosters een rol hebben gespeeld bij de vorming der *chansons de geste*. De *jongleurs* borduurden voort op feiten die ze door bemiddeling van geesteliken aan de kloosterkronieken ontleenden. De pelgrimstochten en de kerkelike feesten die daarmee samenhingen, verschaften hun het publiek dat ze nodig hadden om aan de kost te komen. Dat verklaart allerlei feiten, o.a. het lokaliseren van de sagen langs de pelgrimsroutes, die tot nu toe onverklaard waren, b.v. in de cyclus van *Willem van Oranje*, en in de *Ogier van Denemarken*. Na de uiteenzetting van deze theorie ontwikkelt BUSKEN HUET enige bezwaren er tegen, die van scherpzinnig-

heid getuigen. Hij acht het verwerpen van alle mondelinge epiese overleveringen een overdrijving. Hoe zou een elfde-eeuws dichter aan het type van de rebellérende vazal gekomen zijn. Maar het eindoordeel is, dat de nieuwe theorie, die in een volgend deel ook op de *Chanson de Roland* toegepast zal worden, 'van alle kanten nieuwe gezichtspunten opent'.

De Nieuwe Gids. Maart. HENDRIK VANDERWAL geeft opmerkingen over de vertoning van *Elckerlijk* door ROOYAARDS (*Een korte Nae-Prologhe*). In 't algemeen acht hij het gewaagd zo'n Middeleeuws spel op te voeren voor een modern-mondain publiek, maar van ROOYAARDS' opvatting spreekt hij met grote ingenomenheid. - KLOOS polemiseert in de *Literaire Kroniek* opnieuw tegen de socialistiese litteratuurbeschouwingen van ADAMA VAN SCHELTEMA en GORTER. - ALETRINO opent een nieuwe rubriek *Biblographie* met beknopte boekbesprekingen.

April. KLOOS bespreekt in de *Literaire Kroniek* de bloemlezingen van LEOPOLD en POELHEKKE (*Taalbloei*). Tegen de keuze van dichters, die de eerste deed, maakt hij allerlei bezwaren. LEOPOLD heeft o.a. niet ingezien 'dat wij in de 18^{e} eeuw een vrijwel bloeiende epische en dramatische literatuur hebben bezeten.' Verder acht hij 'het voornaamste doel dezer Kroniek', de aandacht te vestigen op BOGAERS, die ondanks zijn retoriese *Tocht van Heemskerk* ver boven BEETS staat. Tegen POELHEKKE zijn de voornaamste bezwaren het 'door elkander klutsen van de meest verschillende tijden' en het verdedigen van DA COSTA's retoriese poëzie.

Mei. De *Literaire Kroniek* behandelt de *Cenci*-vertaling door K. DE RAAF.

Junie. FRANS MIJNSSEN maakt in een artikel over de toneelspeelkunst van GEMMA BELLINCIONI ook opmerkingen over de eisen van de dramatiese opvoering en dramatiese kunst in het algemeen. - KLOOS behandelt in de *Literaire Kroniek* o.a. het treurspel *Een Hongaarsche Samenzwering* van A.S.C. WALLIS, in 1905 verschenen, en vergelijkt de kunst van deze schrijfster, een naklank van onze romantiek, met het werk van Mevr. BOSBOOM. WALLIS' kunst is meer een verstandskunst, die van Mevr. BOSBOOM komt uit het gemoed. Toch noemt de schr. haar 'een tweede Mevrouw BOSBOOM, even talentvol als deze, maar meer modern-onbevangen in gedachten en gevoel.'

Groot-Nederland. Maart. J.J. SALVERDA DE GRAVE's opstel *Over geschiedenis en legende in het Oudfranse heldendicht* geeft een heldere uiteenzetting van BÉDIER's nieuwe theorie, waarvan hierboven sprake was (vgl. BUSKEN HUET's artikel in *De Beweging* van *Junie*).

Ook hij acht BÉDIER's aanval op de ‘romantiese burcht’ van het hoogste belang voor het verdere onderzoek, al acht hij het mogelik dat ‘BÉDIER's denkbeelden met de vroegere theorie in overeenstemming te brengen zouden zijn, door te onderstellen dat, voor de oudste heldendichten, de rol der monniken hierin heeft bestaan dat zij, te hunne bate, door jongleurs gedichten, die van vroeger waren overgeleverd, hebben laten omwerken.’ - EDMOND VAN OFFEL geeft boekbeoordelingen over STREUVELS en RÉNÉ DE CLERCQ. - W.G. VAN NOUHUIJS schrijft o.a. over *Pathologieën* van J. ISR. DE HAAN.

April. Onder het opschrift *Nieuwe Stroomingen* schrijft FRANS COENEN uitvoerig over de *Grondslagen eener Nieuwe Poëzie* van ADAMA VAN SCHELTEMA. Hij waardeert zijn positie-nemen tegenover de tachtigers, maar acht de uiteenzetting van de socialistiese aesthetiek ‘niet veel zaaks’ en onfilosofisch. Het boek zou ‘half zoo lang, tweemaal beter geweest zijn’. Soms is het populair-oppervlakkig: het lijdt aan ‘langademigheid, aan ietwat pedanterige gerektheid’; ‘menig los praatje over nieuwe spelling, over ons taalgebied, ware beter niet gehouden in dit geschrift’. - ANNE HALLEMA prijst werk van EVERTS. - W.G. VAN NOUHUIJS schrijft over de SCHARTENS.

Mei. Behalve het slot van COENEN's artikel *Nieuwe Stroomingen* bevat deze afl. onder de rubriek *Literatuur* kritieken van ANNE HALLEMA over het laatste werk van DAAN VAN DER ZEE, J. STEYNEN en PIETER VAN DER MEER.

Junie. R.A. KOLLEWIJN bespreekt KALFF's *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* IV en TE WINKEL's *Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde* II. De verdeling in geslachten bij KALFF vindt hij niet gelukkig, omdat daardoor ‘‘t geschiedkundig beloop van zaken uit elkaar gerukt wordt.’ Maar ook dat deel onderscheidt zich ‘op tal van bladzijden door degelikheid en goede smaak.’ Als ‘een tot bescheidenheid stemmend feit’ konstateert KOLLEWIJN dat de lezing van dit deel niet de indruk geeft ‘dat we in de 17de eeuw een buitengewoon rijke literatuur bezitten.’ TE WINKEL's boek, gekarakteriseerd als ‘wetenschaps-magazijn’, wordt geprezen omdat het histories beloop daarin zo duidelik uitkomt. Het vult dus KALFF's boek aan. Eindelijk wijst de schr. op sommige uitspraken van KALFF en TE WINKEL, die lijnrecht tegenover elkaar staan. - EDMOND VAN OFFEL beveelt VAN PUYVELDE's boek over *Albrecht Rodenbach* aan, en verdedigt de dichterlike betekenis van RODENBACH's werk.

Vragen des Tijds. Junie. C.G.N. DE VOOYS verdedigt in een artikel *De achtergrond van de spellingkwestie*, tegenover de opvatting

van Dr. KUYPER in zijn Kamerrede en zijn Standaardartikels, de stelling: *De omkeer in de wetenschappelike taalbeschouwing en het baanbreken van een nieuw taalonderwijs* zijn de belangrijke verschijnselen, die ons inzicht geven in de diepere betekenis van het spellingsvraagstuk.[1] - J.B. MEERKERK geeft een artikel *Max Havelaar - na een halve eeuw herdacht*, waarin de schr. aan de hand van de *Brieven* en van zijn vroegere studie over MULTATULI, beknopt samenvattend uiteenzet hoe de historiese toedracht van de HAVELAAR-zaak geweest is, wat er in MULTATULI's leven tusschen 1856 en '59 voorviel en hoe het boek tot stand en ter perse kwam. Ten slotte wordt gewezen op MULTATULI's machtige invloed, waardoor de nagedachtenis van deze zeldzame man een blijvende hulde verdient.

Van Onzen Tijd. Nummer III. TH. KWAKMAN bespreekt in de *Litteraire Kroniek* de *Verzen* van JAN HAMMENECKER, die hij slecht vindt, en het *Het drievuldig Beeld* van KAREL VAN DEN OEVER, evenmin 'zuiver vers-kunst', maar wel het werk van een 'versgevoelige'.

Nummer IV. *De Sage van den Heiligen Graal, van de Middeleeuwen tot Richard Wagner* is een studie door G. VAN POPPEL. - In de *Litteraire Kroniek* prijst ALB. STEENHOFF-SMULDERS het Vlaamse boek *Lieveke* door ELINE MARE.

Nummer V bevat het slot van het bovengenoemde artikel over de *Graalsage*. - P.H. VAN MOERKERKEN Jr. kritiseert in zijn artikel *Een enscèneeringsbeginsel* het traditionele dekoratief, de 'schijn-wereld-van-verf-en-lappen,' die leidde tot 'een waanzinnige wedstrijd met de goddelijke natuur', die uitging van de waan 'dat het tooneel een schilderij zou zijn.' Hij bespreekt dan de hervormingspogingen van onze tijd, en meent dat er 'nu reeds zeer eenvoudige verbeteringen in de enscèneering zijn aan te brengen.' Daarbij zal men uit moeten gaan van het beginsel: 'het verbannen der twee-dimensionale realistischgeschilderde décors, het invoeren der drie-dimensionale enscèneering.' - In de *Litteraire Kroniek* beoordeelt L.J.M. FEBER uitvoerig en degelik de prozakunst van G.F. HASPELS, naar aanleiding van zijn jongste werk, *Onder den Brandaris*.

Nummer VII. J.A. VAN LIESHOUT bespreekt het werk van drie Vlamingen: AUG. VERMEYLEN (*De Wandelende Jood*), MAURITS SABBE (*De Filosoof van 't Sashuis*) en FRANS VERSCHOREN (*Uit het Nethedal*). - MARIA VIOLA noemt ANDRÉ DE RIDDER's boekje over *Pastor Hugo Verriest* 'goed-bedoeld, maar weinig beduidend.'

1) Hierin vindt men dus een aanvulling van het artikel *Wanbegrippen omtrent taal en spelling in het Parlement*, in onze Mei-aflevering (zie blz. 149).

Ons Tijdschrift. Maart. Het artikel *Een nieuwe Kunstleer* door L. BÜCKMANN, waarvan deze afl. het slot bevat, behoort met het bovengenoemde artikel van COENEN (in *Groot-Nederland* tot het beste wat over ADAMA VAN SCHELTEMA's boek geschreven is. De Schr. bestrijdt de mening van ADAMA VAN SCHELTEMA dat 'het naturalisme' in de poëzie van de tachtigers doorgedrongen zou zijn. Met de uitlegging van de leuze *l'art pour l'art* kan hij zich evenmin verenigen. In de keuze van SCHELTEMA's voorbeelden ziet hij 'een bepaalde oneerlijkheid'. Hij kiest tendentieus en gaat dan generaliseren, met verwaarlozing van andere feiten. De juiste aanval had gericht moeten zijn tegen de individualistiese geestesgesteldheid der tachtigers. Nu is hij 'deels door onjuist formuleeren, deels door onjuist inzicht met zijn verzet niet tot de bron der begane fouten doorgedrongen'. Bovendien, al kan SCHELTEMA's werk nòg nut doen, 'een goede tien jaar geleden in de ergste vervalperiode der Nieuwe Gids, had 't veel meer nut kunnen doen: toen stelde het twee tegengestelde eenzijdigheden goed tegenover elkaar. Thans tien jaren later, maakt zijn zoo kort geleden verschenen boek reeds op velerlei plaatsen den indruk van verouderd te zijn.'

De Vlaamsche Gids, Mei-Junie, bevat een lezing van M. SABBE over *Het Proza in de Vlaamsche Letterkunde*. Na herinnerd te hebben aan RUUSBROECK en MARNIX als staande op twee hoogtepunten in het Vlaamse leven houdt de schrijver zich langer bezig met de romanlitteratuur van 1830, die ook in Vlaanderen vertakkingen toont van de groote Europese stromingen. De romantiek wordt vertegenwoordigd door CONSCIENCE, wat de zedelike strekking van zijn werk betreft met POTGIETER te vergelijken, want ook hij wees op vroegere grootheid om zijn volk te leren zichzelf weer te zijn. Ontevredenheid en verbittering uitten zich in politieke tendenz-romans, een reeks die al vroeg begint en zich voortzet tot heden toe (*Arm Vlaanderen* van R. STIJNS). Tegelijkertijd komt uit de school van THACKERAY en DICKENS het bezadigd realisties optimisme voort van SLEECKS, maar ook ERNEST STAAS en BERGMAN, die herinneringen uit eigen leven zó weet te veralgemenen dat ieder Vlaming er iets van zijn omgeving in herkent en dit boek liefheeft als wij onze *Camera*. De tot hartstocht gezwollen werkelikheidszin van het naturalisme toont zich in de werken van REIMOND STIJNS, VAN CYRIEL BUYSSE (het *Leven van Rozeken van Dalen*); deernis met de armen wordt hier geleerd niet door klachten als vroeger, maar door het weergeven van de naakte droeve waarheid. Eindelik komt de neo-romantiek van STREUVELS,

TEIRLINCK, VERMEYLEN en VAN DE WOESTIJNE. Enkele waarneming van werkelikheid voldoet niet meer geheel, een verlangen naar gelouterde schoonheid, naar droom en fantasie wordt wakker. Dit komt niet als in de oude romantiek de werkelikheid verdringen, maar wordt door de werkelikheid zelve gevoed. Met veel liefde wordt gesproken over STREUVELS, die de Vlamingen geleerd heeft hun land door zijn ogen te zien zoals wij onze hei zien door de ogen van MAUVE. Hadden vorige geslachten de remedie tegen het verouderde en onzuivere van de Vlaamse litteraire taal gezocht in studie van Hollandse schrijvers, STREUVELS, als vroeger GEZELLE, vonden genezing in de studie van het West-Vlaams. Daardoor sluiten ze zich gedeeltelik aan bij de dialektschrijvers van andere landen, de Duitse Heimatkunst, maar ze gaan toch anders te werk: uit hun tongval kiezen ze wat ze er het mooiste in vinden en versmelten het met elementen uit de oude litteraire taal tot een eigen kunst-idioom.

Het komt ons voor dat Hollandse lezers van Vlaamse boeken in SABBE een wegwijzer vinden die hun het begrijpen van elk van die werken in zijn eigen waarde gemakkeliker zal maken.

Europa. April. F.V. TOUSSAINT VAN BOELAERE publiceert een opstel over het *Nederlandsch sonnet*, dat dienen moet als inleiding op een bundel uitgelezen sonnetten, die te Antwerpen verschijnen zal.

Junie. CORNELIS VETH geeft het eerste deel van een studie vol bewondering over de *Snikken en Grimlachjes* van PIET PAALTJENS.

Nederland. April e.v. HENDR. C. DIFFEREE publiceert een studie over *Het leven en de kunst van den dichter Joost van den Vondel*, waarop wij terugkomen.

De Katholiek. Mei. J. RESINK geeft een karakteristiek van H.L. SPIEGHEL en zijn *Hertspieghel*, opgehelderd met tal van aanhalingen.

Junie. A. KOENDERS behandelt zonder nieuwe biezonderheden of nieuwe gezichtspunten het kerkelik drama in de Middeleeuwen. Zijn artikel beschrijft de liturgiese vertoningen en hun eerste sekularisering.

Den Gulden Winckel. April. ANDRÉ DE RIDDER publiceert een uitvoerig interview *Bij Pol de Mont*. Dezelfde aflevering bevat een *Bibliographie van Pol de Mont's Werken*.

Mei. JAN GRESHOFF schrijft een hoofdartikel over de Vlaamse dichter RÉNÉ DE CLERCK. F. BEZEMER geeft onder het opschrift *Oude Boeken* een toelichting bij VONDEL's schimpdicht op SCHOUT BONT (*Aen alle Hondeslagers*, enz.) - S.B. STOKVIS schrijft bewonderend over

HEYERMAN's spel *De opgaande Zon*. - De redakteur G. VAN ECKEREN geeft enige boekbeoordelingen.

Tijdschrift voor Ned. Taal en Letterk. XXVII, afl. 3-4. H.W.E. MOLLER geeft een studie over *Vondel's spelling*, op grond van de handschriften. In zijn eerste periode is VONDEL allesbehalve konsekwent en volgt hij de sleur. Van etymologiseren is evenmin als later, bij hem sprake. Omstreeks 1644 zien we dat VONDEL een zelf gevonden spelling aanneemt, en deze spellingregeling blijft hij in hoofdzaak tot zijn dood toe trouw. In enkele opzichten werd hij nog wat konsekwenter. 'Ook in z'n hoogste ouderdom, toen hij al tachtig jaren oud was, blijft de dichter zoeken naar betere schrijfwijzen: een duidelik bewijs dat ook de schriftelike aanduiding der taalklanken hem volstrekt niet onverschillig was. Uit VONDEL's hele opvatting blijkt hoe goed hij luisterde naar de klank van et gesproken woord: immers de woordklank is het materiaal waarmee hij de schoonheid moet uitbeelden.' Daarna bespreekt de schr. ook het woordgeslacht bij VONDEL. Ten slotte wijst hij er op, dat een nauwkeurige kennis van VONDEL's spelling ook van belang kan zijn voor de datering van sommige gedichten. - W. VAN HELTEN schrijft *Over de Nederl. scherpkorte en zachtkorte o*. - N. VAN WIJK geeft enige taalkundige *Varia*, de vrucht van histories-etymologiese studieën, waaruit blijkt van hoeveel belang de tegenwoordige dialekt-studie is, om de ontwikkelingsgeschiedenis van de Nederlandse klanken vast te stellen. - J. HEINSIUS vertelt *Iets over Matthijs de Castelein's Baladen van Doornycke*, n.l. hoe herinneringen aan deze gedichten teruggevonden worden in rederijkerspoëzie van 1581 en 1582. - LEON. WILLEMS bewijst dat *De Roem van Anna Bijns in het buitenland*, waaraan o.a. JONCKBLOET geloofde, een legende is. Dezelfde schrijver publiceert een reeks *Middelnederlandsche lexicographische noten*, aanvullingen en verbeteringen op het Mnl. Woordenboek. - F.A. STOETT vindt in de jongste uitgave van de *Spaansche Brabander*, (in de *Bibl. van Ned. Letterk*.) aanleiding om een reeks *Aanteekeningen*, waarin hij, verbeterend en aanvullend, over menige moeielike plaats licht verspreidt. - H.J. EYMAEL schrijft over *De eerste twee regels van het Costelick Mal.* - Verder bladvullingen van JOHA. SNELLEN, NAUTA en PRICK VAN WELY.

XXVIII. Afl. 1. Deze aflevering bevat twee uitvoerige studies. H.A.J. VAN SWAAY bestudeerde *De perfectiva simplicia in het Nederlandsch*, d.z. 'de niet-samengestelde werkwoorden, die uit zich zelf perfectiefbeteekenis hebben.' Het Oudgermaans kende als zoodanig:

*komen, geven, brengen, nemen, *kweden, laten, vinden* en *worden*. De schr. gaat na in hoeverre het Mnl. en onze tegenwoordige taal deze perfektiefbetekenis nog kennen. Voor onze taal voegt hij er bij: *treffen, krijgen, koopen* en *winnen*. - H.J.E. ENDEPOLS levert een *Bijdrage tot de eschatologische voorstellingen in de middeleeuwen*, d.w.z. de voorstellingen omtrent het leven hiernamaals. Daarin is een sterke evolutie merkbaar. In het kort gaat de schr. dergelijke voorstellingen bij andere volken na, bespreekt dan de *Visioenen, Hemel en Paradijs, Vagevuur en Hel*. Behalve veel nieuwe biezonderheden vindt men in dit artikel ook de nieuwste litteratuur over dit interessante onderwerp.

Museum. Maart. J.W. MULLER kondigt breed en krities VERDAM's nieuwe *Ferguut*-uitgave aan. Hij roemt de degelikheid van bewerking, en zet uiteen wat hij ongaarne mist. Meer dan VERDAM is hij geneigd om met VERWIJS twee auteurs van deze bewerking aan te nemen. Een reeks krities-aanvullende kanttekeningen besluit deze bespreking.

Mei. R. CASIMIR kondigt het proefschrift van POMES: *Over van Alphen's Kindergedichtjes* aan.

Paedagogisch Tijdschrift. Afl. 2. M.H. LEM verdedigt in zijn artikel *Het Taalonderwijs in de lagere school* de beginselen waarvan de methode-VAN STRIEN uitgaat. Hij noemt deze methode de enig zuiver paedagogiese, omdat zij naar aanknopingspunten zoekt in de ervaring van het kind. Uitgaan van de aanschouwing is alleen mogelik, als het dialekt of de algemene omgangstaal het objekt is. ‘De algemene schrijftaal kan slechts bij uitzondering worden aanschouwd: die ligt in de kast.’ Ten slotte toont de schr. aan dat de nieuwere psychologiese onderzoekingen van LAY - waaruit men wil afleiden dat men alleen zuiver leert schrijven *op het gezicht* - niets tegen het beginsel der methode-VAN STRIEN bewijzen.

De redaktie acht het nodig, in een *Naschrift* ‘met nadruk’ er op te wijzen dat ze het met de ‘zienswijze’ van hun mederedakteur niet eens zijn. Er schijnt dus, volgens de heren JANSEN en STAMPERIUS, in die ‘nieuwlichterse’ denkbeelden iets kompromitterends te zitten. Of moet deze pedagogiese zienswijze, evenals de vereenvoudigde spelling, wachten op sanktie ‘van hogerhand’?

Volkskunde. Afl. 1-2. G.J. BOEKENOOGEN vult een vroeger artikel aan over *Het meisje met het varkenshoofd*. - C.C. VAN DER GRAFT vertelt van *De Kersnacht*, een ommegang die zij te Brugge bijwoonde. - IVO STRUYF deelt *Kongoleesche fabels* mee. - De redakteur A. DE COCK behandelt onder de *spreekwoorden, zegswijzen en uitdrukkingen op volks-*

geloof berustend een aantal plantenamen, geeft aanvullingen en verbeteringen bij zijn *spreekwoorden en zegswijzen over de vrouwen, de liefde en het huwelijk*, en bespreekt *Een bundel grappige volksvertelsels*, n.l. DÄHNHARDT's *Schwänke aus aller Welt* (1908).

Afl. 3-4. A. DE COCK vervolgt zijn plantenamen, IVO STRUYF de *Kongoleesche fabels*, G.J. BOEKENOOGEN zijn *Nederlandsche sprookjes en vertelsels* (N°. 122-124). - A. DE COCK behandelt verder een *Volksliedje, Een oud gebruik in onze kerken* en *Geparodieerde Sermoenen*.

Driemaandelijksche Bladen (uitgegeven door de Vereeniging tot onderzoek van Taal en Volksleven in het Oosten van Nederland).

VIII, N°. 3-4. Dit tijdschrift zal voortaan ook mededelingen opnemen uit het westen en zuiden van ons land. Deze aflevering bevat o.a. een rubriek *Volksgeloof en volksgebruiken, Liedjes, rijmpjes, spreuken* en *Volkstaal*. Onder het opschrift *Groningsch dialect* toetst J. BERGSMA het Gronings in VAN HULZEN's roman *Maria van Dalen*, en bewijst dat dit slecht is, vooral in vergelijking met het zuivere Gronings in de schetsen *Oet Meulenhörn en Klaiwerd* door G. KWAST en B.H. DE GRAAFF (1907). Dergelijke onderzoekingen door dialekt-kundigen lijken ons uit taalkundig oogpunt zeer nuttig. Wie toetst het dialekt van de dorpsnovelle, van CREMER en zijn navolgers, eens aan de werkelikheid?

De Nieuwe School. Mei. Onder het opschrift *Lief en leed in het Gooi* neemt P.J. BOL een loopje met de *Nederl. Spraakkunst* van T. PLUIM.

Junie. Behalve het slot van het bovengenoemde artikel bevat deze afl. een afbrekende kritiek van RIJPMA's *Gids bij de studie der Ned. letterk.* door D. BOER.

School en Leven, 3 Junie e.v. JAN LIGTHART zet in een artikel *Een noodhulp* helder uiteen, dat taalverandering geen taalverbastering is, dat het verdwijnen van buigingsvormen geen verlies is, dat de gangbare naamvalsleer en geslachtsregeling een wetenschappelike toets niet kan doorstaan. Zijn manier om de *n*'s te leren schrijven, noemt hij dus een ‘noodhulp’, die hoe eer hoe liever ter zijde gezet dient te worden. In vervolgartikels vertelt de schr. dan, hoe hij het aanlegt *den* te leren schrijven waar *de* gehoord wordt.

C.D.V.

Hoe zijn germanismen te beschouwen? (Vervolg van blz. 201).

Tot nu toe spraken we voornamelik over de taal van vakman en geleerde, in verband met het algemene spreken en schrijven. Biezondere aandacht verdient nog het germanisme in de kunst. Een scherpe grenslijn is weer niet te trekken tussen taalgebruik ter wille van het nut, en taalgebruik ter wille van de schoonheid. Maar het is duidelik dat voor de woordkunstenaar, in 't biezonder voor de dichter, de woorden iets meer zijn dan tekens voor begrippen of voorstellingen. De eisen van woordklank, ritme en rijm doen hem grijpen naar woorden die de algemene taal niet kent: archaïsmen, neologismen, en als hij ze noodig heeft ook andere -ismen. In beginsel heeft Bilderdijk gelijk, wanneer hij zegt: ''t Is des Dichters recht, Graecismen, Hebraïsmen, Gallicismen, en alle *ismen* der wareld te gebruiken, mits hij het versta en zijn taal er niet mede besmet maar versierd worde.'[1)]

Men lette op 'zijn' taal. De dichter wil geen nieuwe woorden invoeren in *de* taal. Hij nodigt niet tot navolging. Hij stoort zich niet aan bedillers.

Ook in het dichter-germanisme heeft men een gevaar voor de algemene taal gezien. Wij behoeven niet opnieuw te wijzen op de overschatting van een dergelijke invloed. De taal van een groot dichter kan en zal gedurende enige geslachten navolging vinden bij vereerders. Invloed op het algemene schrijven is niet buitengesloten. Maar wanneer dat bij één dichter aan te tonen zou zijn, dan stellig bij Bilderdijk, tegen wie jong en oud gedurende een halve eeuw opzagen als een meester in taalkennis en taalbeheersing. Bilderdijk - wij zagen het reeds - gebruikt een overvloed van germanismen, die men in DE JAGER's bekende *Verhandeling* kan naslaan. Hoe weinig van die germanismen vinden we terug in de hedendaagse letterkunde, hoe weinig in het tegenwoordige algemene schrijven!

1) Aangehaald door BEETS in zijn *Opmerkingen over Dichterlijke Vrijheid* (in *Verscheidenheden meest op Letterkundig gebied*).

Het germanisme bij onze beste auteurs en dichters is volstrekt geen symptoom van verval. Vooral in een tijd van taalvernieuwing komt het, soms met andere neologismen, soms in gezelschap van archaïsmen te voorschijn. Draagt de taalvernieuwing een revolutionair karakter, dan zal het germanisme met het neologisme tot buitensporigheden overslaan. De letterkundige taal omstreeks 1600 was daar niet vrij van; evenmin de taal van de letterkundige beweging na 1880. Er is een grens die de auteur niet straffeloos overschrijden kan: de verstaanbaarheid voor de Nederlandse lezer. Die grens ziet SPIEGHEL niet, wanneer hij *oon* (= ohne) schrijft, of UTENHOVE, als hij in zijn bijbelvertaling *aver* (= aber) gebruikt.[1] Even zonderling klinkt voor ieder die geen Duits verstaat *vroegstuk, vroegjaar* bij Mevr. BOSBOOM, of *eenlijk* (= ähnlich) in de *Hamlet*-vertaling van VAN LOOY. Afgezien van deze excessen behoort de waardebepaling van zulke *bewust* gebruikte germanismen meer tot het gebied van de kunstkritiek dan van de taalkundige beoordeling. Voor de echte kunstenaar is ook het germanisme, evengoed als het archaïsme, het provincialisme, het neologisme: *taalverrijking*.

Alleen een te ver gedreven nationalisme geeft aan het minderwaardige inheemse de voorkeur boven het betere uitheemse. Dat geldt ook voor de taal. Doel van alle taalgebruik is nauwkeurige gedachten of gevoelsuiting. Taal blijft daarbij het *middel*. Het gebruik van het vreemde woord kan voortspruiten uit de behoefte om een begripsof gevoels-nuance uit te doen komen, waarvoor de eigen taal de middelen mist. Bij het bestuderen van germanismen zal men dus ook te letten hebben op de gevallen waarin een Nederlander de toevlucht neemt tot een Duits woord. FRANTZEN schreef b.v. in een *Gids*-artikel van 1889 over ‘het geheimzinnige vage, dat men niet beter kan uitdrukken dan met het Duitsche woord *ahnungsvoll*.’[2] Zulke onvertaalbare woorden zijn o.a. *schwärmen, sehnen, sehnsucht, wonne, gemüthlich*.[3]

1) De gemeente nam dan ook aanstoot aan dit woordje *aver*, en wilde het er uit hebben, omdat het niet verstaan werd. Zie daarover F. PIJPER, *Jan Utenhove* blz. 128 vgl., of VAN DRUTEN, *Geschiedenis der Nederlandsche Bijbelvertaling*, blz. 557.
2) MULTATULI schrijft in *Max Havelaar* (Hoofdstuk XI): ‘'s Morgens houdt men zich te zamen - ik weet wel dat dit een *germanismus* is, maar hoe moet ik het zeggen in 't *hollandsch*?’ Een paar regels verder schrijft hij dan ook maar: ‘Een deurwaarder *hält sich zusammen*’ enz.
3) *gemütlich*, dat o.a. op dezelfde bladzijde van *Max Havelaar* voorkomt, is niet hetzelfde als *gemoedelik*, al is dit waarschijnlik naar het Duitse woord gevormd. Het *Ned. Wdb.* zegt terecht dat bij vertaling zelden het eene door het andere weer te geven is.

‘Onvertaalbaar’ betekent natuurlik niet dat een Nederlands equivalent *onmogelik* is, maar dat het *nog niet* bestaat. Soms schept een schrijver het, door op een woord een eigen stempel te drukken; soms komt het plotseling te voorschijn, zonder dat we weten wie het voor 't eerst gebruikte. In 1863 b.v. zet PIERSON (*Rigting en Leven* II, 376) bij ‘Het besef van onze eenheid met allen’ in een noot: ‘onze duitsche naburen noemen het *Gemeingefühl.*’ In 1865 gebruikt de schrijver zelf het nu algemeen gangbare *gemeenschapsgevoel*. Vroeger zei en schreef menig Nederlander *volkstümlich*; tegenwoordig vindt men daarvoor niet minder dan drie termen: *volksaardig, volkseigen, volks* al is hun gebruik nog zeer beperkt.

Voor een Duits woord in een Nederlandse zin kunnen dus verschillende motieven bestaan: aan het ene uiterste pronkzucht en aanstellerij; in het midden haast of gemakzucht; aan het andere uiterste fijn taalgevoel en weloverwogen taalbehoefte. De Duitse woorden van de ijdeltuit zullen niet licht algemeen worden. Duitse woorden van de tweede en derde soort, waartussen de grens niet gemakkelik te trekken is, hebben kans als germanismen zich te verbreiden. Die kans wordt des te groter, naar mate ze meer uit het laatste motief voortkomen. Een redenaar zei onlangs in het parlement: de taal wordt “verstümmelt.” Dit Duitse woord, uit het eerste of tweede motief voortkomend, zal bij nadere overweging, b.v. voor de schrijftafel, door *verminkt* vervangen worden. Gebruikt een schrijver het woord “Errungenschaft” of “Acquisit”, schrijft hij: deze overweging zou mij hebben “eingeschüchtert”, of “een “hang” naar het romantische”, dan lijkt het mij niet onmogelik datzelfde zonder die Duitse woorden te zeggen. Maar daaruit voortkomende germanismen als *tendenz* (= strekking), *opgave* (= taak), *epochemakend* (opgang makend, sensatie wekkend) zijn maar niet met een machtwoord te bannen. Ze zullen evenwel een zware strijd om het bestaan te voeren hebben met de bestaande Nederlandse konkurrenten. Germanismen die uit een drang naar nauwkeurigheid voortkomen, hebben de beste levenskansen. Daartoe behoren woorden als *overzichtelik, saamhorigheid* (*niet* gelijk aan solidariteit) *fijnzinnig, kunstzinnig* (in individueel taalgebruik) *zwakzinnig* (in dagbladen; *niet* gelijk staande met achterlik).

Ook in wetenschappelike geschriften kan de noodzakelike nauwkeurigheid dringen tot germanistiese taal. Bij de uiteenzetting van een filosofies systeem, wanneer de schrijver b.v. KANT of HEGEL na-denkt, en wil dat de lezer hetzelfde doet, zal het nodig zijn, vagere Nederlandse woorden te vermijden, om het woord dat door de denker zelf gestempeld is, te gebruiken. Zowel bij de kunstenaar als bij de den-

ker moet men dus voorzichtig zijn, en niet dadelik, als men op germanismen ‘stuit’, denken aan onbeholpenheid in het hanteren van de eigen taal, aan verslappen van het ‘taalgevoel’[1] Dezelfde woorden die in algemeen taalgebruik niet licht over onze lippen of uit onze pen komen, kunnen in biezonder taalgebruik taalverrijking zijn.

In de negentiende eeuw hebben de taalgeleerden de strijd tegen de germanismen ondernomen, en diskussies over bepaalde germanismen gevoerd in de *Taalkundige Magazijnen* en *Archieven* (DE JAGER). SIEGENBEEK streed krachtig tegen de germanismen; de beste recensenten rondom 1840 (b.v. in *De Gids*) staan hem daarin bij. Uit de reeds besproken *Lijst* kunnen we SIEGENBEEK's opvatting het best leren kennen. De *Braga* hanteerde in deze tijd het wapen van de spot en de parodie. (‘Zij sprak den pfarheer aan, een grijze wiens vernuft uitnemend was ontwikkeld,’ enz.). In de negen jaargangen van *De Taalgids* komt het germanisme in verscheiden artikels ter sprake.[2] Toen omstreeks 1860 vooral in de theologiese wereld de Duitse invloed sterk werd, trachtten mannen als BEETS en VAN VLOTEN die tegen te gaan. VAN VLOTEN vocht onvermoeid en heftig. BEETS schreef in diezelfde dagen zijn *Gesprekken met Querulus*, zijn opstel over *Neologismen*, zo menig taalkundig epigram, meest tegen de germanismen, en zijn groter gedicht *Germanismen*.[3] In het tijdschrift *Noord en Zuid* traden verschillende taalkundigen als ‘taalpolitie’ op.

Veel ruimer dacht MATTHIJS DE VRIES over germanismen. Het purisme van SIEGENBEEK achtte hij ongegrond; daarin zag hij geen

1) M. DE VRIES schrijft in zijn *Inleiding* op het *Woordenboek* (blz. XLVIII): ‘Den noodlottigen invloed van zoovele germanismen op het gebied der wetenschappelijke terminologie te keer te gaan: ziedaar een taak waaraan wij ons niet mochten onttrekken.’ Wij betwijfelen of een Woordenboek op de terminologie veel invloed zal kunnen krijgen. Het staat aan de beoordeling van de vakmannen of bestaande of zelfbedachte Nederlandse termen even doeltreffend zijn als de vreemde. Is dit het geval, dan hebben inheemse termen veel voor. Maar de wetenschap wordt steeds meer internationaal! Een zo ver gaand purisme als dat van SPIEGHEL, SIMON STEVIN, HUGO DE GROOT in de 17de eeuw, is in de naaste toekomst niet te verwachten.

2) *Jaarg.* I en II VAN VLOTEN: *Taalhederf*; VI: *Germanisme en woordgebruik bij Vondel*; vgl. VII, 74. Deze diskussie over Germanismen en Archaïsmen, tussen VAN VLOTEN en BOGAERS vindt men ook in BOGAERS' *Taalkundige Opstellen*. In de *Taal- en Letterbode* (VI, 19): VERWIJS, *Een vreemdsoortig germanisme*.

3) In de Sijthoff-uitgave III, 9. Opmerkelik is dat deze puristiese dichter een zo sterk germanisme gebruikt als *hervoor*: ‘Hoog stijgt de stam hervoor’ (III, 97).

vast beginsel. Vreemde woorden gaan tot onze taalschat behoren - zo luidde zijn stelling in de *Inleiding* op het *Woordenboek* - ‘wanneer zij werkelijk in het algemeene gebruik zijn aangenomen en het burgerrecht verkregen hebben.’ De taalgeschiedenis leerde hem dat woorden als *gansch, gemaal, gekunsteld, gemoedelijk, gehalte, gestalte, gezant, gewei, gevest, glans, grens, griesmeel*, enz.[1] van Duitse afkomst of onder Duitse invloed gevormd waren. Dat maakte dat hij germanismen uit een oogpunt van taalverrijking beschouwde, en dat hij niet dadelik klaar stond om elk woord van Duitse afkomst te brandmerken. Maar het *brandmerk* bleef hij hanteren. Het Gebruik, in theorie als opperrechter erkend, werd onder voogdij gesteld van de Smaak, en die smaak moest geleid worden door een wetenschappelik gevormd oordeel. Aan volkssouvereiniteit in de levende taal heeft hij nooit willen geloven. Terecht schreef COSIJN: ‘Hij achtte het een veel hooger standpunt de taal als een naar vaste regels gewrocht kunstproduct dan, zuiver objectief, als een maaksel der volkstotaliteit te beschouwen en te beoefenen.’[2] Daarom wilde hij het ‘purisme’ niet laten varen, en zocht hij als ‘verlicht’ purist een middenweg tussen ‘pedante schoolvosserij’ en de ‘stortvloed van bastaardij’, die hij nergens gevaarliker achtte dan aan de bedreigde oostelike grens. Het Woordenboek werd voor de ‘vreemde inkruipsels’ gesloten. Maar bovendien moest ‘de vijand met den vinger worden aangewezen.’ Daarom was hij voornemens aan het Woordenboek een lijst van de meest gebruikelike germanismen toe te voegen, ‘met opgave tevens van de woorden, waardoor zij in goed Nederlandsch kunnen en moeten vervangen worden.’[3] Tegenover germanismen was zijn leuze: ‘onophoudelijk werken en strijden.’

De praktijk van DE VRIES, zoals die blijkt uit zijn diktaten en uit het *Woordenboek*, werd inderdaad door smaak en oordeel geleid. Toch is de middenweg tussen het oude purisme en de nieuwe taalwetenschappelike inzichten niet zonder gevaar. Terwijl hij litteraire germanismen van zijn tijdgenoten weert, opent hij de poort van het Woordenboek voor litteraire germanismen van het voorgeslacht, als: *gansch en gaar, gas* (= straat), *geschicht, geschier, gewisse*, die nooit in ‘algemeen gebruik’ geweest zijn, en die het tegenwoordig gebruik niet of bijna niet kent. Bij *geschicht* heet het: ‘Nog heden niet in onbruik bij dichters, voor wie het in de versmaat gemak oplevert.

1) Zie deze artikelen in het Grote Woordenboek.
2) In *De Gids*, 1892.
3) Zie de *Inleiding* op het *Woordenboek*, blz. L-LII.

Wil men het als Germanisme verwerpen, dan is dit niet mogelijk op grond van den vorm (vgl. *gezicht*).' Men voelt des te beter hoe zwak deze redenering is, wanneer elders blijkt dat het *Woordenboek* allereerst vraagt of het germanisme 'een bruikbare aanwinst' is[1] of een overtolligheid, die een bestaand Nederlands woord in gevaar brengt.

DE VRIES gaf een drievoudige maatstaf ter beoordeling van germanismen. Verwerpelik waren ze:

1°. wanneer ze, uit het Duits overgenomen, of naar Duits model gevormd, door hun vorming in strijd waren met de 'eigenaardigheid' van onze taal, d.w.z. met onze taalwetten in botsing kwamen (b.v. *jaarhonderd, leedvermaak*).

2°. wanneer hetzelfde woord al met een andere betekenis in gebruik was (b.v. *schade* = jammer; *betrachten* = beschouwen).

3°. wanneer het overgenomen woord overbodig was, doordat er een goed woord met dezelfde betekenis al bestond (b.v. *verwandelen* = veranderen; *opgave* = taak).

Dit standpunt werd ook ingenomen door de gezaghebbende taalgeleerden onder het geslacht dat door DE VRIES gevormd was. Zowel TE WINKEL[2] als VERDAM[3] leggen deze drievoudige maatstaf aan. De glibberigheid van de middenweg die DE VRIES insloeg, blijkt ook uit de beschouwingen van hen die zijn voetspoor volgden.

TE WINKEL stelt de vraag: 'Volgens welke methode spoort men germanismen op?' De onderzoeker moet allereerst bezitten kennis van de Nederlandse klankwetten. Wat daarmee strijdt, en met het Duits overeenkomt, is vermoedelik een germanisme (b.v. *kupsch*). Soms heeft de klank zich later gewijzigd. 'Is dat niet volledig of onhandig gebeurd, dan verraadt het woord zich toch als vreemdeling' (b.v. sarren, kortswijl).[4] Wetenschappelike kennis kan dienstbaar gemaakt worden aan taalzuivering. Daarom staan wij in de strijd tegen germanismen sterker dan de tijdgenoten van SPIEGHEL, die geen streng onderscheid wisten te maken tussen Hoogduits en Nederlands. 'Wat onzen voorvaderen, die pas de eerste schreden op het gebied van de wetenschap der taalvergelijking zetten, niet euvel te duiden was, n.l. het niet herkennen van een Germanisme als zoo-

1) Zie b.v. de artikelen: *gekunsteld* en *gemoedelijk*.
2) *Germanismen in het Middelnederlandsch* in *Noord en Zuid*, 1889.
3) *Germanismen* in de *Volksalmanak der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* 1891; verder uitgewerkt in zijn diktaten.
4) in bovengenoemd artikel, blz. 120.

danig, dat is bij den tegenwoordigen stand der wetenschap onvergeeflijk.'[1)]

Het is duidelik dat de schrijver hier de wetenschappelike opvatting van 'germanisme' en de puristiese opvatting door elkaar haalt. Bij het hanteren van DE VRIES z'n eerste maatstaf glijdt hij uit naar de taalwetenschappelike kant.

Bij de toepassing van de tweede maatstaf voelt TE WINKEL het bezwaar dat het Gebruik een woord in zijn tweede betekenis wel eens zou kunnen aanvaarden: er zijn immers zoveel woorden die geheel verschillende begrippen kunnen aanduiden! Hij voegt er dan ook aan toe: 'Hebben zulke beteekenissen door verjaring burggerrecht gekregen, dan is uitgebreide kennis van de taalgeschiedenis noodig om ze te herkennen.' Wij vragen weer: te herkennen *als van Duitse oorsprong*? Waar blijft dan de 'maatstaf'?

Aan de waarde van de derde maatstaf wordt door TE WINKEL niet getwijfeld: 'Heeft men voor een zeker begrip een bepaald woord, dat nog geene blijken geeft van te verouderen, en duikt daarnaast eensklaps een ander woord op, dat volkomen hetzelfde begrip aanduidt, dan kan men zo goed als zeker zijn, dat men niet te doen heeft met een door de noodzakelijkheid uit de spreektaal ingevoerd woord,[2)] maar met een geheel overbodig woord, door slordige vertaling van personen die de moeite van het nadenken niet kunnen of willen nemen, klakkeloos uit eene vreemde taal overgenomen.'[3)] Als illustrerend voorbeeld noemt hij dan het 'hoogst overtollige' germanisme *vertwijfeling*. Maar juist dit voorbeeld zal voor velen een bewijs zijn, dat de taalpraktijk het machtwoord van de taalgeleerde logenstraft, en de onfeilbaarheid van deze 'maatstaf' niet erkent.

VERDAM aanvaardt onvoorwaardelik de drievoudige maatstaf. Toch missen zijn beschouwingen de stelligheid waarmee DE VRIES zijn vonnissen uitsprak. Intuïtief voelt hij het goed recht van een meer historiese beschouwing, ook van de hedendaagse germanismen, wanneer hij opmerkt: de onmisbare woorden die wij aan het Duits danken (als: *gevaar, aantal, aanstallen, bewonderen*, enz.), hebben op het geslacht, in welks leeftijd zij in onze taal zijn opgenomen, denzelfden indruk moeten maken als andere die in *onzen* tijd uit het duitsch

1) aldaar, blz. 135.
2) Zo'n woord kan dus blijkbaar, voordat het 'eensklaps opduikt' al bestaan 'in de spreektaal'. Men voelt dat de doktrinaire splitsing van 'schrijftaal' en 'spreektaal' hier de voorstelling vertroebelt.
3) blz. 122.

worden ontleend.[1)] Want daarin ligt opgesloten: als dat geslacht op deze germanismen-in-opkomst de maatstaf van DE VRIES had toegepast, zouden vele er van 'verworpen' zijn. VERDAM wil dan ook de maatstaf van DE VRIES niet als *regels* geformuleerd zien. 'Hoe gaarne ik dit ook zou doen, van *regels* kan in eene dergelijke zaak, waarin ten slotte de goede smaak de opperste rechter is, geen sprake zijn: hoogstens kan men hier spreken van *beginselen*.'

Vooral de toepassing van de maatstaf deed VERDAM aarzelen om van 'regels' te spreken. Want met dezelfde maatstaf gewapend, kwamen toongevende geleerden tot lijnrecht tegenovergestelde beoordeling. Vandaar dat VERDAM als het meest afdoende middel ter bestrijding van germanismen aanbeval: 'onze smaak te verbeteren en te veredelen,' een juister inzicht aan te kweken 'in de beginselen van het schoone.'

Laten we nu de wetenschappelike grondslag die DE VRIES aan het purisme trachtte te geven, nog eens nader bekijken.

De vraag of een woord 'volgens de wetten en eigenschappen van onze taal is gevormd' brengt ons geheel op wetenschappelik gebied. Bij het bestuderen van germanismen zal men zich afvragen: welke woorden dragen in klank of formatie het kenmerk dat ze *van Duitse afkomst of naar Duits model gevormd zijn*. Maar deze vraag dient scherp gescheiden te worden van de vraag, welke woorden *vreemd zijn aan het tegenwoordige Nederlandse taaleigen*.

Een kenmerkende Hoogduitse klankvorm vindt de taalgeleerde 1e in de vokalen van: *halt, gehalte, aanstalten, halter, waldhoorn, zundgat, koegel*, enz. 2e in de konsonanten van: *etsen, erts, krans, kwarts, kortswijl, scherts, schans, schuts, spiets, sieren, sidderen, sieraad, versagen, sage, wals, hups, buks, zich*, enz. Maar geen taalgeleerde ziet in dit kenmerk een brandmerk; geen leek hoort in de klankverbinding *alt* of *rts* iets on-nederlands.

De Hoogduitse afkomst kan ook blijken uit de formatie: 1e uit de stamformatie (b.v. *inname, opname, inzage, bijlage*) 2e door praefix en suffix (b.v. *er-, -haftig*, adjektieven van persoonsnamen: de *Seyffardtse* boekhandel, de *Hooftse* poëzie, de *Vondeliaanse* poëzie, waarin het adjektief dus niet iets generieks aanduidt; adjektieven op *ies* als wetenschappelike termen, overeenkomende met de Latijnse adjektieven op *-icus: linguisties, aestheties*, enz.) 3e door de samenstellling (b.v. substantieven met *-wezen* samengesteld: het *spoorwezen*, het *schoolwezen*; adjektieven met *-vol: eervol, roemvol, smaakvol, prachtvol*, naast de

1) a.w. blz. 66.

meer Nederlandse op -*rijk*; adj. met -*matig: doelmatig, plichtmatig, fabrieksmatig*; substantieven als *gemeengoed, gemeenplaats*; substantieven met vreemde adjektieven op -*aal: gymnasiaalonderwijs, spektraalanalyse, generaalrepetitie, ideaaltoestand, ideaalrijwiel*, of met *privaat: privaatdocentdocent, privaatles*.

Wanneer men deze voorbeelden nagaat, dan vindt men in bonte rij woorden die de purist zal goedkeuren, en die hij af keurt. Maar geen purist zal al deze woorden kortweg *om hun formatie* veroordelen.

Bij de samenstelling moeten we nog even stilstaan. DE VRIES heeft beweerd: 'De wetten der woordverbinding zijn in beide talen (Duits en Nederlands) niet altijd gelijk. Duitsche samenstellingen laten meer vrije speelruimte aan de verbeelding; de onze staan onder gestrenger tucht van het redeneerende verstand.'[1)] Deze opvatting bracht hem er b.v. toe, te beredeneren dat *buitenland* 'foutief' gevormd was. Buitenland kan niet betekenen: de landen buiten het onze, want dan zou *bovenhuis* zijn: de huizen boven ons huis. Paste men deze 'tucht' toe, dan zouden tal van samenstellingen gebannen moeten worden. *Nazomer* zou niet kunnen betekenen: het laatste deel van de zomer, omdat *nasmaak, nadorst* dan moesten zijn het laatste deel van de smaak en de dorst.[2)] De betrekkingen tussen de delen van een samenstelling zijn ook in onze taal zò veelvuldig, dat ze spotten met de 'tucht van het redenerend verstand.' Is de samenstelling eenmaal gangbaar, dan is het een nieuwe woordeenheid, die door de gebruiker niet logies ontleed wordt. Bovendien, de wegen van de analogie-werking zijn niet zo gemakkelik naspeurbaar. TE WINKEL volgt het voetspoor van DE VRIES, wanneer hij beredeneert dat *wereldberoemd* onnederlands samengesteld is. Beproeft men te maken *landberoemd, stadbekend, huisgezien, dorpgehoord*, 'dan bemerkt men terstond, dat ons taalgevoel dergelijke samenstellingen niet toelaat.'[3)] Tegen deze 'proef' is menige samenstelling niet bestand. Is *topzwaar* fout, omdat *hoofdzwaar, voetzwaar* enz. niet bestaan? En wanneer in ouder Nederlands *straetmaer, kerckmaer, lantmaer* (= overal bekend) of *huiszittend* door ieder begrepen werden, waarom zou dan nu een plaatsbepaling als eerste deel van een samenstelling onmogelik zijn? VERDAM beredeneert dat de *s* in *levensgevaarlik* onnederlands is. Maar wordt in *levensmoede* de *s* als genitiefsteken gevoeld? En staan daarnaast niet krijgsgevangen, zielsziek, enz.? Men ziet hoe licht het redenerend verstand tot willekeur vervalt.

1) *Inleiding* op het *Ned. Wdb*, blz. LII.
2) Vgl. *afdak, opkamer, omweg, toespijs, uithoek* enz. enz.
3) In het genoemde artikel, blz. 120.

Eindelik is de Duitse herkomst van een woord duidelik als het grondwoord in 't Nederlands ontbreekt, b.v. *ondadelbaar*, bij BILDERDLIK, maar dat geldt evenzeer voor de oude woorden *deemoed* en *barmhartig*, en voor het jongere *heimwee*. Ook hierom alleen is dus een woord niet te verwerpen. Inkonsekwent is b.v. dat VERDAM *lagerbier* (waarin *lager* = ligplaats) afkeurt, en tegen *griesmeel* geen bezwaar heeft. Zulke samenstellingen zijn voor ons een eenheid, die niet logies ontleed wordt. VERDAM noemt b.v. het nu verouderde *liedertafel* een ‘onmogelijke samenstelling,’ omdat de naam op willekeur berust, en *maakwerk* ‘onzin’, omdat elk werk gemaakt wordt. Hoeveel uitstekende Nederlandse samenstellingen zouden tegen zo'n ‘ontleding’ niet bestand zijn? Wanneer men met BEETS *open brief* afkeurt als germanisme, omdat dit alleen betekenen kan: een brief die nog niet gesloten is, zou men met evenveel recht bezwaar kunnen maken tegen *hoge hoed*, omdat daarin niet is uitgedrukt dat hij een cylindervorm heeft en van zij gemaakt is.

De tweede maatstaf geeft ons in veel gevallen een middel om de Duitse oorsprong te herkennen. Wanneer *mild, zich bemoeien, betrachten, billik* enz. voorkomen met een betekenis die het oudere Nederlands mist, maar die we in het Duits terugvinden, dan is het vrij zeker dat we met een nieuw woord te maken hebben, uit Duitsland ingevoerd. Is nu het bestaan van een gelijkluidend woord op zich zelf een afdoend motief om het nieuwe te weren? Is het noodzakelik dat daardoor ‘de grenzen van de woordbetekenis verflauwen’? Wie dat meent, gaat onwillekeurig uit van wat in de taal *behoort*, niet van wat *is*. Hij gaat uit van de opvatting, die ook de oude synoniemenleer beheerste, dat in een goed-geordende taal elk woord zoveel mogelik één afgeronde betekenis behoort te hebben; dat twee gelijkluidende woorden - vooral als ze gelijk gespeld worden - licht verwarring stichten. Hij ziet daarbij over 't hoofd dat er honderden gelijkluidende woorden zijn met zeer verschillende begripsinhoud. Wanneer *aandacht* (= vrome overpeinzing), dat in de 17de eeuw voorkwam, zich gehandhaafd had, zou iemand het dan licht met *aandacht* (= opmerkzaamheid) verwarren? En om een voorbeeld uit onze tijd te nemen: wij spreken van een rust*kuur*. Moet dat woord geweerd worden omdat we ook spreken van ‘rare *kuren*’?

De derde maatstaf komt voort uit dezelfde beschouwing, die we het zuiverst bij DE VRIES aantreffen: twee woorden met volkomen dezelfde betekenis zijn overbodige weelde. Zodra een van die woorden een betekenisschakering heeft of krijgt, is het een ‘bruikbare aan-

winst', een 'verrijking' van de taalschat. Een eis van taalzuiverheid is het dus, elk vreemd woord dat naast een gevestigd woord opkomt, als gevaarlik germanisme te verwerpen. In veel gevallen zal inderdaad de levenskans van het inheemse woord groter zijn, maar dat de taal in vrijmachtige willekeur, ondanks alle puristen soms het inheemse woord verwerpt, leert ons de taalgeschiedenis. Er zijn oude germanismen die echt Nederlandse woorden geheel verdrongen, b v. *krans* voor *hoet, gevaar* voor *vare* of *vrese, grens* voor *lantpale, gevest* naast *vatsel, hanthare* (vgl. *handvat*), *gezant* voor *bode*, of in biezondere taal naast de oudere Nederlandse opkwamen (b.v. *kortswijl, gansch* en de 17de-eeuwse: *gas, geschicht, gewisse*, die alle in het *Ned. Woordenboek* werden opgenomen). Als germanismen gevaarliker zijn dan Franse bastaardwoorden, waarom willen dan de puristen *vrijzinnig* naast *liberaal* een plaats verlenen? Het gebruik van vroegere zoowel als van tegenwoordige taal leert dan ook dat woorden met dezelfde begripsinhoud bij honderden voorkomen, en dat verstoting van dergelijke 'overbodige' woorden door de beslissing van schrijvers of taalgeleerden wel gevolgen zal hebben voor de taal van enkele individuen, maar weinig invloed zal uitoefenen op de taal van de gemeenschap.

Wij spraken van een drievoudige maatstaf. Juister zou zijn drieërlei maatstaf, want wanneer nu een germanisme verwerpelik is volgens één of twee, en aannemelik volgens een andere maatstaf, hoe zal de 'smaak' dan de beoordelaar de weg moeten wijzen? Het is duidelik dat, al geeft men met DE VRIES en VERDAM een overwicht aan de eis van 'bruikbaarheid', de willekeur niet buitengesloten is.

De VRIES keurt *bijval* af, op grond van de samenstelling; VERDAM beschouwt het als aanwinst omdat het meest *goedkeuring* en *toejuiching* een eigen schakering heeft; NASSAU verwerpt het. VERDAM veroordeelt *leedvermaak* wegens de samenstelling. Maar als iemand dit een aanwinst zou noemen, omdat we voor dit begrip geen eigen woord hebben?

De VRIES gebruikt *beëindigen*, maar VERDAM twijfelt aan de levensvatbaarheid, en VAN DALE verwerpt het geheel. Te WINKEL verwierp *bijdrage* omdat het volgens de 'vaste wetten' van de afleiding *bijdraging, bijdraagsel* of *bijdracht* zou moeten luiden; VERDAM beschouwt hetzelfde woord als aanwinst. VERDAM vond *uitbuiten* een benijdbaar woord, omdat het een leemte zou vullen, maar durft het niet goedkeuren om de on-nederlandse formatie. De VRIES wil het germanisme *ontvankelik* weren om een dubbele reden: er bestaat al een woord *ontvankelik* (die eis is niet ontvankelijk) en wij bezitten een goed Nederlands woord: *vatbaar*. Ondanks deze stevige dub-

bele motivering maakte VERDAM tegen het woord geen bezwaar.[1)]

De VRIES is er dus niet in geslaagd, een afdoende maatstaf te geven, waarmee het 'redenerend verstand' zou kunnen uitmaken of een germanisme al of niet verwerpelik is. Is het nu alleen de smaak, door DE VRIES en zijn leerlingen als hoogste rechter erkend, die tot zulke tegenstrijdige beoordelingen aanleiding gaf? De voorbeelden leren ons nog iets anders, nl. dat er bij alle beoordelaars, meestal onbewust, een andere belangrijke faktor werkzaam is: het Gebruik. Onbewust, want DE VRIES en zijn school hadden het sterke gevoel dat het taalgebruik, als het tegen hun normen inging, *zondigde*. Wanneer VERDAM betoogt dat *voorradig* voor de bevoegde taalrechtbank op goede gronden gevonnist is, dan laat hij volgen: En toch wordt het gebruikt! 'En zoo gaat het met meer germanismen en andere taalzonden. "Al kost gij kallen als Brugman", gij krijgt ze er niet uit men heeft geen gevoel voor het verkeerde, het schadelijke er van; men hoort zoo velen dezelfde fouten begaan; men wil vrij zijn in zijne wijze van uitdrukking in zijn spreken; men kan er geen boete mee beloopen.'[2)]

Maar DE VRIES was aan de andere kant te veel leerling van GRIMM om het goed recht van de Usus niet in te zien. Dat behoedde hem voor de willekeur van SIEGENBEEK bij de schifting van germanismen. Dat maakte dat het gebruik, al werd het als maatstaf niet

1) Deze voorbeelden zijn met vele andere te vermeerderen. VERDAM wijst er op (in het aangehaalde artikel), dat VAN DALE *zich vervoegen bij iemand* ten onrechte verwerpt, en dat hij zich evenmin kan verenigen met de bezwaren tegen: *onbevangen*(*heid*), *overschatten, voorwoord*, (vgl. een woord vooraf) *brokstuk, inschrift, ingrijpende maatregelen, vooravond, uitoefenen, opvoeren*. De meeste van deze woorden waren door DE VRIES afgekeurd. Nog onlangs (*De Gids*, April 1909) verwierp LEENDERTZ *opvoeren*: het berouwde hem dat hij niet eer *vertonen* gebruikt had. Omgekeerd veroordeelt VERDAM *vrijgevig*, door anderen goedgekeurd, op dubbele grond: de samenstelling strijdt 'tegen de wetten onzer taal', en wij bezitten de synoniemen: mild, onbekrompen, ruim.
Hoe sterk de invloed en het gezag van DE VRIES was, blijkt o.a. uit een artikel van TACO H. DE BEER: *Zuiverheid van Taal* (in *Noord en Zuid* VIII, 1885), die naar aanleiding van SIEGENBEEK's lijst zegt: In SIEGENBEEK's tijd, erkende men de volkssonvereiniteit in de taal nog niet, en er op wijst dat met het taalgebruik niet valt te redeneren; dat zogenaamd 'ontaalkundig' gevormde woorden daarom niet minder goed zijn. Maar ondanks dit juiste inzicht noemt hij *inburgeren* 'niet te verdedigen', en zegt hij: '*vrijgevig* is volstrekt onverdedigbaar, maar wordt met *voorradig* en andere monstervormen (!) nog herhaaldelijk uit gebrek aan taalkennis en taalgevoel gebruikt.'

2) In de genoemde *Nutsatmanak*, blz. 70. Vgl. de boven aangehaalde verzuchting van SIEGENBEEK over de germanismen van zijn tijd.

voldoende erkend, mee een stem in het kapittel had. SIEGENBEEK verwierp o.a. *aanhankelikheid, aanname, inzage, opname, aanstalten, bespreken*, (= behandelen), *betwijfelen, doelmatig, jaargang, inbegrip, indelen, ingrijpen, overigens*. De voornaamste oorzaak dat DE VRIES en zijn leerlingen deze woorden als goed Nederlands beschouwden, was niet dat ze zoveel juister of wetenschappeliker redeneerden, maar dat het gebruik die woorden gewettigd had. De woorden die VERDAM tegen het gezag en de normen van DE VRIES goed Nederlands noemde (b.v. *ontvankelik*) waren door een hogere rechter, het gebruik, al vrijgesproken. Een enkele maal doet de faktor van het gebruik zich bij de beoordeling openlik gelden. In 1891, in de *Nutsalmanak*, noemde VERDAM onder 'de meest gevaarlijke germanismen' *opvallen* en *opvallend*, die 'plomp' waren en 'van slechten smaak getuigend'; in zijn later diktaat werd dit vonnis herroepen, omdat men deze woorden ook van mensen hoorde die de invloed der letterkunde niet ondergingen, d.w.z. omdat ze vrij algemeen geworden waren. Doordat VERDAM bij zijn schifting onbewust met het gebruik rekening hield, zijn de meeste 'germanismen' die hij afkeurt, inderdaad in de algemene taal niet gangbaar. Maar had hij minder aarzelend de maatstaf van het gebruik toegepast, dan zouden ook andere puristiese vonnissen herroepen zijn, b.v. over: *belichten, belichting, lagerbier, inburgeren, open brief, ergens op ingaan*, (op gezag van Beets, die *ergens in treden* verdedigde), *ledige* klanken (al afkomstig uit de lijst van SIEGENBEEK) een *voorgenomen* huwelik, *levensgevaarlik*. Dat het niet-gebruiken van deze woorden van een veredelde 'smaak' zou getuigen, is niet gemakkelik in te zien.

De 'goede smaak' kan een maatstaf zijn voor persoonlik taalgebruik, maar de taalgeleerde kan die 'smaak' niet als 'de eenige rechter' beschouwen *voor het onderkennen van germanismen*.[1)] Gedachtig aan de lessen van de taalhistorie, die spot met de beredeneerde of onberedeneerde afkeer, door de enkeling gekoesterd voor nieuwe woorden of vormen[2)], zal hij de lotgevallen van die nieuwelingen, in verband met hun gebruiksfeer bestuderen. Die studie zal hem voor zijn eigen

1) A. KLUIJVER schreef achter zijn proefschrift (1884) de stelling: 'Voor het onderkennen van Germanismen en andere verwerpelijke uitdrukkingen zijn geene alles afdoende regels te stellen: de goede smaak is ten slotte de eenige rechter.'

2) Het sterkste voorbeeld is wel de verbreiding van het reflexieve *zich*. Was er omstreeks 1600 een purist geweest met de opvattingen van DE VRIES, hij zou dit vreemd 'inkruipsel' stellig als het meest plompe en overbodige germanisme, door zijn klank in strijd met de wetten van onze taal, zo scherp mogelik veroordeeld hebben.

tijd hoogstens in staat stellen om de levenskansen van een woord te beoordelen, maar niet om bindende voorschriften te geven en lijsten te maken van wat verworpen behoort te worden.

Maar de taalgeleerde is niet zelden tegelijk opvoeder. Het purisme uit de school van DE VRIES droeg een beslist pedagogies karakter. Wij staan ten slotte dus voor de vraag: hoe moet de houding van de pedagoog zijn tegenover germanismen?

Voorzover het germanisme een kwaad is - en er ìs een *slecht* germanisme! - moet de pedagoog het kwaad niet in zijn uitwerksels, maar in de wortel aantasten. Wanneer iemand eenmaal de schoolbanken verlaten heeft, dan laat hij zich nòch door schoolmeesters, nòch door taalgeleerden bedillen, maar de aard van het taalonderwijs is dikwels beslissend voor zijn verdere taalontwikkeling. De 'stijl'-boekjes kennen geen ander middel van bestrijding dan een al of niet beredeneerd veroordelen van afzonderlike gevallen. Zo ontstaat een 'zwarte lijst' van 'verwerpelike' germanismen, die de leerlingen wordt ingeprent, en waarvoor ze worden gewaarschuwd. Daarmee moeten ze voor hun hele leven gewapend worden. Waar ze die woorden ontmoeten, in vaktaal, bij dichters, denken ze - als ze een goed geheugen hebben! - aan hun stijlboekje, en terwijl ze die woorden veroordelen en vermijden, begaan ze veel erger germanistiese zonden.

Wij wezen er al op dat het slechte germanisme bestaat in een klakkeloze, karakterloze navolging van Duitse voorbeelden, uit modezucht, af gemakzucht, in vluchtig geschrijf, in slordige vertalingen. De slechtste germanismen zijn dààrom niet zo gevaarlik, omdat het *papieren* germanismen zijn. Maar ook die kunnen door navolging zich verbreiden. Zulk germanisme wordt in de wortel aangetast door vluchtigheid en slordigheid tegen te gaan, door aan te dringen op nauwkeurigheid van uitdrukking. En bovenal door de leerlingen in te prenten: wees ook in schriftelike uitdrukking *natuurlik*: geen *deftig*-doen, geen *mooi*-doen, geen *na*-doen!

Het oude taalonderwijs, dat graag met het purisme koketteerde, opende de deur voor germanismen door de leer: schrijf zooals *men* schrijft. Het staat gekleed, het is een kenmerk van beschaving, in de 'schrijftaal' thuis te zijn, niet net te schrijven zoals je spreekt. Menigeen die in alle omstandigheid zou *zeggen*: 'de uitslag was gunstig', *schrijft*: 'de uitslag was een gunstige', onder invloed van kranten of boeken, maar ook onder invloed van Duitse lektuur. Zo is het ook met de germanistiese konstruktie: 'het werk dat ik te zenden hoop'.

Bij WALLIS, die een sterk germanistiese taal schrijft, leest men b.v. '*Waar* zij dezen naar den kerker hoort gaan, volgt zij hem'. Bij KLOOS vindt men herhaaldelik een gebruik van *want*, dat het Nederlands tot nu toe niet kende, n.l. *want* tussen twee adjektieven, op dezelfde wijze als wij met *of* en *maar*, en de Duitsers met *weil* doen. Als nu leerlingen opzettelik dit *waar* en *want* gaan gebruiken, in de verbeelding dat ze dan 'mooi' schrijven, dan is dat gewoonlik het gevolg van een taalonderwijs, dat auteurstaal als norm voor het schrijven neemt. Het is zelfs de vraag of het veelvuldig gebruik van *der, des, ener, mijner*, enz. in het schrijven van sommige mensen niet aan germanistiese invloed toe te schrijven is, want hier vallen archaïsme en germanisme vaak samen.

Een taalonderwijs dat natuurlikheid en nauwkeurigheid aankweekt, dat de taalnorm zoekt in de taal die in beschaafde kringen gesproken wordt, zal het on-nederlandse weren zonder het opzettelik te bestrijden. Er is misschien geen germanisme waarop de puristen zo'n drijfjacht gehouden hebben als op *daarstellen*. Welnu, ik heb nog nooit mijn leerlingen voor dat woord gewaarschuwd, en toch heb ik het nooit in een opstel aangetroffen. Ook een zin als: 'de uitslag was een gunstige' komt niet licht uit de pen van iemand die hòòrt wat hij neerschrijft.

Wil men met leerlingen het taalverschijnsel dat men germanisme noemt, behandelen, dan komt er vooral op aan, inzicht te geven in het *wezen* van die -ismen, en dat zal niet mogelik zijn zonder een stuk taalgeschiedenis, zonder een kultuurhistoriese basis. Wij menen te hebben aangetoond dat een eenzijdige beschouwing van germanismen als 'taalbederf', van wetenschappelik en van prakties standpunt onverdedigbaar is; dat de beschouwing van germanismen als taalverrijking daarbij niet mag ontbreken. Eerst daardoor kan men germanismen in eigen taalgebruik en dat van anderen juist leren beoordelen; daardoor wordt men het best gewapend èn tegen een slecht germanisme, èn tegen, wat POTGIETER noemde 'overpreutsch purisme.'[1)]

K. VEENENBOS.

1) Dat de puristiese beschouwing die hier aan kritiek onderworpen werd, nog niet verouderd is, bewijst de jongste prijsvraag van de Vlaamsche Academie over germanismen. Zou de Academie niet te bewegen zijn om deze vraag bij eventuele herhaling te wijzigen? Anders wordt o.i. het onderzoek in verkeerde richting gestuurd.

Admissie-examen.

I.

Schrijf is op het woord *kaarsen*. - Waarom schrijf-je *kaarsen* met het teken *s*? ‘Meneer, omdat *kààrs* een *s* heeft, daar komt *en* achter.’ - Schrijf dan het meervoud van *laars* is op: *laarzen*. - Zie-je wel, dus wat je zo even gezegd hebt, is niet goed. ‘Ja meneer, maar *laarzen* is een uitzondering.’ - Nu goed, maar verklaar me dan is hoe 't kòmt, dat *laarzen* een uitzondering is: Geen antwoord, want de jongen heeft wel in z'n grammatika van uitzonderingen geleerd, maar altijd weer als dògma tègen dògma. - Hoor eens: als ik niet op school was geweest of op school het woordje *laarzen* nièt gehàd had, en ik was een eenvoudige boer, maar die wèl de letters kende, dan zou ik toch kunnen vinden hoe ik het schrijven moest. Dat zou die boer kunnen *vinden*, u ook? ‘Nee meneer, dat moet je toch eerst geleerd hebben.’ - Vertel m' is, kende je 't woordje *laarzen* al, vòòr dat je op school kwam? ‘Nee meneer.’ - Had-je wel is laarzen gezien voor dat je op school kwam? ‘Jawèl meneer.’ - Maar 't wòòrd kende-je niet? ‘Nee meneer.’

II.

Bij een andere nam het gesprek deze wending: Heb-je nog op een andere manier woorden gekregen behalve op school? ‘Ja meneer, uit de boeken.’ - Wel ja zeker. Maar nog anders? *Hoe* heb-je je meeste woorden gekregen? - Stomme stilte. De jongen begrijpt er blijkbaar niets van. Toch had ik 't met hem al dààrover gehad, dat een woord een klank is. Hij kan zich niet lòs maken van 't idee, dat een woord een geschreven ding is. - Hoor is vent, heb-je wel is gehoord van je *Moeder*-taal? ‘Jawèl meneer, dat is de Nèderlandse Tààl.’ - Hoe leer-je die moedertaal nu, waar heb-je die van daan? Luister nu is gòèd naar dat woordje: Moeder-taal: Antwoord: ‘Als we op school komen.’

III.

We hadden 't er over gehad, dat een woord een klank is; en dat, als we die klank dan met tekens gaan àànduiden, dat die letters dan niet het eigenlike wòòrd zijn, maar de spelling van 't woord. Naar 't scheen, had hij het goed begrepen.

Toen kregen we 't over *kaarsen*: ja, kààrs had een *s*, en daar kwam *en* achter. *Laarzen* dan? Ja, dat wàs ook zo. - Nu, we zullen 't samen is zien te vinden. Hoor is: dat woord *kaarsen* (we zullen die letters nu maar is het woord noemen), dat woord *kaarsen* bestaat dat alleen maar zo op papier, of bestaat het ook nog ergens anders, nièt op papier? Stilte. - Is dat woord soms ook in je-zelf, binnen in je? 'Ja meneer.' - Hoe dan?: Stilte. - Laat dan is hòren dat het woord ook in je is. 'O ja meneer, als ik het ùitspreek!': let wel, *uit*-spreek; 't is de vaste term, ze kennen alleen een 'uitspreken', ze gaan uit van het teken: ook deze neemt het teken weer voor het primaire, eerst het teken, dàn de klànk. - Zèg het dan is, '*kaarsen*.' - Goed. Als je die klank die je nu ùit je voortbrengt, nu met tekens goed wilt aanduiden, hoe kom j' er dan toe om het te doen op deze manier: *k a a r s e n* : met *s*? 'Meneer, 't woord is *kaars*, en daar komt *en* achter.'

Mijn gesprekken met nog al dommen noteer ik niet. - Een goed antwoord op 'wat is een letterteken?' was niet te krijgen. Want geen een dacht aan de klank. Alleen de goeien waren er op te brèngen: een *teken* voor iets; en de scherpen kwamen tot: teken voor een klank. Ook bij snelle, scherpe jongens kostte het grote moeite om ze van de prioriteit van het teken af te brengen en hun aan de klank *dag* te doen denken: in plaats dat dat tussen jongen en examinator vast zou staan, 't woord *dag* is in de eerste plaats een klank en als we 't over 't *eigenlike wòòrd* hebben, dan hebben we 't natuurlik over die klank.

IV.

Een gesprek ging aldus ('t was geen domme jongen; we hadden 't over klank en teken gehad en 't was blijkbaar (ik konkludeer uit zijn eigen antwoorden) begrepen. Nu de toepassing): Als ik strakjes hiervandaan ga, wat zet ik dan op? Hoe heet dat? '*Hoet*'. - Precies? heb-je 't wel gòèd gehòòrd? Luister is goed, naar je zèlf; hoe heet het? 'Hoet'. - Duid dat nu in tekens is aan die klank, net zoals ie is: *H o e* d (daar stònd het!). - Ja? Zèg het nog is. 'Hoet'. - Duid dat nu is preciès met letters aan wat je daar hòren laat: *H o e d* (daar stond het weer!). - Dus hoor-je een *d* op 't eind van dat woord? 'Ja meneer.' - Laat me de klank is horen waar *dit* het teken van is: *d*: De jonge zègt, en zegt nòg is de *d*; goed dus. -

Ziezo, zeg nu het woord nog is. En luister goed, wat je hoort. ‘Hoet, hoet.... Nee meneer, 't is een *t*.... Maar een *d* moet 't eigenlik wèzen,’ - Zou jij het met *d* kunnen zèggen? Doe 't is: De jongen probeerde: ‘Hoed-e’. - Heb je 't zo wel is horen zeggen door iemand? ‘Nee’: Hij vond het grappig, dat iemand dat zo zou gaan zeggen. Ik lachte ook. ‘Ja meneer, maar 't moet toch eigelik.’ - Zo; dus moeten al die honderdduizende Nederlanders gaan zeggen van hoe*d*-e? Maar waarom moet dat dan, jonge? ‘Ja meneer 't *is* toch met een d.’ - Bedoel je dat we 't met een *d* schrijven en dat we 't dus ook zo zeggen moeten? ‘Ja meneer.’ - Nu, schrijf nu nog eens op de klank die je zelf in het woord zegt, en luister meteen nog eens naar mij; *hoet*: Hij schreef nu *hoet*.

V.

Een jongen van een andere H.B.S. deed toelatingsexamen voor de 5de. Ik vroeg hem, niet om de jongen er naar te beoordelen maar om het nog eens te *horen*: ‘Wàt is het lidwoord van onbepaaldheid in 't Nederlands?’ - ‘Een, meneer!’ - Dat 's een telwoord: een, twee, drie! - ‘Jà meneèr, maar ook onbepaald lidwoord.’ - ‘O! heeft dat *een* ook nog verschillende vormen?’ - ‘Ja wel, tweede naamval *eens*, 3de en 4de naamval *enen*, vrouwlik *ene*.’ - ‘Hé, ik ben al een kleine veertig jaar Nederlander, maar ik heb dat nooit zo opgemerkt; ik dacht dat et *'n* was: 'n tafel, en nooit anders dan *'n*.’ - ‘O ja meneer, maar dat 's KOLLEWIJNS!’

Daar zit wat in in dit staaltje.

V.D.B.

Het vers.

Een vers moet aan strenge regels gebonden zijn. Juist de strenge regelmaat van het schema, van het eigenlijke metrum (wèl te onderscheiden van de éénvormigheid) geeft door haar tegenstelling met de oneindige verscheidenheid van den rhytmus de groote betoovering aan het vers, evengoed van tegenwoordig als aan dat van vroegere tijden. Er is toch ook een dansmuziek in den kloppenden polsslag der extase, waarin we onze verzen tot ons voelen komen en hoe ware er ooit dans zonder regelmaat, hoe vrij ook de golvingen zijn, waarop de dansende zelf zich kan laten wiegelen?

H. BOEKEN (in *De Nieuwe Gids*, April 1909).

Wat de Nederlandse volksgeest van de ‘Olympus’ maakte.

Toen, met de Renaissance, haar litteratuur, gevoed met de geest van de Antieken, de belangstelling van de landzaat vroeg, was het in de eerste plaats dienstig, dat voor 't verstaan van die litteratuur, de mythologie van de Ouden nader begrepen werd. Onze beschaving omstreeks 1500 tot 1600 toch was een geheel andere dan die van de oude volken; en hun wijze van zeggen en zien, nauw samengeweven met de voorstellingen die zij hadden van de Goden en van de herkomst van 't geschapene, was een gans andere dan de wereldbeschouwing van een in christelike leerregelen en zedelessen opgevoede Westerse samenleving. Vooral de mythen omtrent de Griekse goden en halfgoden moesten een zonderlinge indruk maken. Als een onomstotelike waarheid was in de christelike kerk geleraard, dat een enige God, eeuwig en onveranderlik, het bestuur van de wereld beleidde, en hij, in de scheppingweek, de eerste mens, boven de andere wezens met de goddelike rede begiftigd, geschapen had. En daar kwam nu, een boek, in 't Nederduits onder 't volk gebracht, het lange verhaal brengen van een aaneenschakeling van leugens, zo tastbaar bedriegelik, dat zulk een werk, ondersteld nog dat het ernst was, het lezen en het vermelden zelfs niet waard was.[1)] Wat wilde men toch? Wat moest men toch zeggen van fabelen, als zouden mensen in dieren veranderd zijn, of als zouden uit bomen menselike stemmen zijn voortgekomen, of beesten zijn tezamen gestroomd om te luisteren naar het snarenspel van een zekere Orpheus, of rotsen hun leed hebben geklaagd? Waren zulke kinderachtigheden het noemen nog waard? Men lachte er om, of ergerde er zich over. In elk geval was het een veeg teken, meende men, dat het zoeken en snuffelen in de ‘Heidense’ boeken, ook de geesten in een Christenland op de weg van de beuzelarijen en zotternijen bracht.[2)]

1) Wtleggingh op den Metamorphosis Pub. Ovidii Nasonis. Door Carel van Mander. 1604. Voorreden. - CAREL VAN MANDER. Dichter en Prozaschrijver (1548-1606) door Dr. R. Jacobsen. Rott. 1906. blz. 195.
2) Voorreden IVa.

En ongetwijfeld, de tijd wàs ernstig. Het was de tijd van ‘Deugd verheugt.’[1] De ‘deugd’ ging boven alles, wat sterker dan de zon.[2] Wie de ‘deugd’ had, was alle koningen te rijk. Heel de litteratuur stond in dit teken. En niet alleen de vaderlandse litteratuur. Men had ze ook bij de grootste ‘Philosophen’ en ‘Poëten’ uit de oudheid gevonden.[3] En dit had hier de geesten bovenmatig verheugd. Geestverwanten te ontdekken, doet altijd aangenaam aan. Maar bizonder deed het genoegen, ook onder de ‘Heidenen’ rechte beoefenaars van de ‘deugd’ te vinden. Ja, eigenlik herkende men in die Oudheid niet anders dan dat. Dat *zij*, 16de en 17de eeuwers, het wisten hoe men zich met alle naarstigheid tot de deugd moest bekwamen, dat was te verstaan; maar hoe die *Ouden* aan 't zoekend nageslacht als in een spiegel hadden aangewezen, op welke wijze het korte leven een school der deugd kon zijn, dat was voorzeker een verblijdende ontdekking. Alleen, men moest de Oudheid met inzicht en met zeker voorbehoud lezen. 't Liefst moest men dus lezen, wat alleen de ‘treffelijcke Philosaphanten en Moralische leeringen en spreucken’ tot het navolgen van de deugd hadden verkondigd, ‘in 't welcke zij verstonden haere hoogste gelucksalicheyt gelegen te zijn.’[4] Doch dit was niet genoeg: men moest ook doordringen tot de verborgen zin van de ‘verzierde Fabulen.’ En dit nu deden de bespotters en beklagers van de ‘Metamorphosen’ niet. Hun tanden schenen niet scherp genoeg te zijn voor 't bolster-knagen.[5] Zij hadden nooit verder gekeken dan hun eigen tong; ze hadden de fieguur als letter beschouwd, de bloem niet anders als blad en ze nooit als deksel van een verborgen kiem herkend. Zij konden zelfs in hun kortzichtigheid de Bijbel niet lezen. In de bladen van het Heilige boek zouden ze schouderophalend staan voor de historie van de bomen, die de *afspraak* maakten, om een koning te zoeken (Richt. IX) en die van de woudbomen en zeevloeden, die *overeenkwamen*, elkaar te bestrijden. Zij zouden niet kunnen lezen van de tempel, van z'n inrichting en z'n altaardienst; ze zouden geen raad weten met de vreemde gestalten in de Openbaring; met

1) H.L. SPIEGELS' Hertspieghel en andere zedeschriften. Uitgaaf Vlaming. 1730. Opdracht.
2) VONDEL's Gulden Winckel. Voor-reden door PERS.
3) VONDEL's Warande. Voor-reden. - Wtleggingh. Voor-reden IIIa, IIIb. - HEINSIUS' Poëmata. Voor-redens.
4) Warande. Voorreden door PERS.
5) Wtleggingh. Voorreden IVa. - HEINSIUS' Lofsanck op Bacchus. Voorreden des Auteurs.

radervelgen vol ogen, met allerlei gedrochten, waaronder sprinkhanen met vrouwehoofden, leeuwetanden en schorpioenstaarten, als paarden ten strijde bereid: - alsof ooit zulke sprinkhanen te vinden zouden zijn geweest![1] Maar nu diezelfde lieden de Bijbel wèl kunnen lezen, nu schudden ze het hoofd bij 't horen van een Thebaanse Sphynx, van Strophadiese Harpyen of van de Lyciese Chymera, wezens toch, die heel wat minder samengestelde formatie hebben dan evengemelde sprinkhanen! Waarom willen ze nu niet bedenken, dat er heel wat anders mee betekend wordt? Is 't dan zo moeielik, in de zaadkorrel 't Woord Gods te zien, in de akker de Wereld, in de oogst het oordeel en in de schuur de Hemel: of, om op de dieren terug te komen, is het zo onmogelik, om in ‘honden’ kwade arbeiders, in de ‘vos’ Herodes, in de ‘leeuw’ Nero, in ‘wilde dieren’ verstokte Efezers, in in ‘bevochte wolven’ bedriegelike verleiders te zien? Waarom moet het dan die lieden zo vreemd voorkomen, wederom wrede mensen wolven te hooren noemen, wellustige lieden als varkens te horen betietelen, hardvochtigen gescholden te horen als stenen, hoogmoedigen als bergen, godslasteraars als vleermuizen, en zo al meer? Is 't inderdaad te plaatsen, dat Ovidius' Metamorphosen-boek door hen voor zulk een onmogelik boek wordt gehouden? Zou 't daarom soms zijn, omdat in dit werk de verbeeldingen een allerkunstigst samengevlochten en zo goed als in één familieverbond begrepen geheel uitmaken? Maar zou 't daarom niet te eerder nodig en nuttig zijn, de ware zin, welke in deze fabelen-reeksen verscholen lag, aan den dag te brengen, en zo goed doenlik, voor zoverre de krachten het toelaten, de eigenlike betekenis van al die levende beelden, 't zij ze tot goden, mensen, dieren, bomen en stenen werden gevormd of omgeschapen, voor de leergrage geesten te ontvouwen?[2]

En zo trok men aan de arbeid. Velen waren voorgegaan. Heidense schrijvers reeds hadden zich aan het verzamelen en het verklaren van godsdienstige mythen gezet. Reeds Plato en andere wijsgeren behandelden dit onderwerp met een vrijere opvatting dan de grote menigte; en na hem, vooral kort na de tijd van Alexander de Grote, openbaarden zich zelfs meerdere richtingen in de mythen verklaringen. Het onderwerp wekte de belangstelling zowel van geografen en natuurkundigen als van historici. Ook waren er, die in de oude godsdienst

1) Verg. ook VONDEL's Inleiding op ‘Pascha’, en de ‘Metamorphosen.’ - SCRIVERIUS' Vitlegginge van seckere Wereltsche Historiën, achter HEINSIUS' ‘Lofsanck van Jesus Christus.’
2) Voorreden op de ‘Wtleggingh’. IVa en IVb.

slechts allegorieën zagen. Tal van natuurverschijnselen worden o.a. door Ovidius zelf verklaard. Maar vooral zochten de oudste kerkvaders als Clemens van Alexandrie, en na hem Eusebius, Lactantius en Augustinus de godenleer der ouden op de dienst van de ware God te herleiden, en voorzover zij de mythen niet als doodgewone historiese feiten, natuurverschijnselen of zedeprenten konden neutraliseren, ze Christelik-allegories te interpreteren en om te zetten in heilswaarheden der Kerk. Toen nu de Renaissance-schrijvers de arbeid van de vroegere geslachten overnamen, stonden zij voor hier en daar in oudere werken verspreid, nog onsystematies ontworpen en ongeordend materiaal. Auteurs als Natalis Comes, Lilius Gyraldus, Vincentius Cartari, of hoe zij ook verder mogen heten,[1)] werkten overeenkomstig de inzichten van de geleerde wereld destijds, als antiquaren, compilatories. Ze legden verzamelingen, of thesauri aan, en het ligt voor de hand, dat bij 't herhalen en voortzetten van de interpreterende mythenbewerking, ze in de eerste plaats als basis namen de volledige en genealogies bewerkte, - voorzover namelik de ganse theogonie een genealogiese opzet toelaat, - mythologie van Ovidius, te meer, daar aan deze Metamorphosen, blijkens de naam, een natuurkundige verklaring ten grondslag lag. De taak nu, die een Comes, Gyraldus of Cartari zich stelden, was, om de historiese, de physies-rationalistiese, de ethiese, allegoriese, en zo doenlik, - want ook hierin had men gevoeligheden te ontzien, - de Christelik-symboliese, tot één reeks van voetnoten te verbinden, en die, parallel met de tekst van de Metamorphosen, aan elke mythe op zich zelf, aan de mythe te hechten, ja zo doenlik, door de mythe heen te vlechten. Dat daarmee het poëties gehalte van de mythe en daarmee het essentiëel schone van Ovidius' arbeid verloren moest gaan, was hier de zaak niet. Waar het om ging, was de vraag, wat toch in 's hemels naam die opzettelik verzonnen minnarijen en vervolgingen, die jachten uit begeerte of uit haat tot in de hemelen en tot in 't diepste der aarde, wel mochten beduiden. Al dat gewentel en rusteloos drijven had een zin: het kon niet uit God zijn; 't raakte de natuur en de mensen. Dat was het, waar men op in ging. En, men liet het niet bij Ovidius' arbeid. Men had bij Homerus, Hesiodus, Pindarus, bij de oden-dichters, de Cyclyei en de Dramatici, en later bij de Latijnse dichters en prozaschrijvers andere lezingen van de godenverhalen gevonden, afwijkende meningen over hun afkomst en geboorte, andere bronnen omtrent hun lotgevallen; en dit had

1) Zie de zeer gemengde vermoedelike bronnenlijst van VAN MANDER bij Dr. Jacobsen, blz. 195 en vg.

weer aanleiding gegeven tot gewijzigde verklaringen en geopperde gissingen bij de verklaarders der vroegste tijden, als Strabo, Pausanias en Euhemerus. Ook deze gewijzigde lezingen en gissingen nam men in de mythen en de annotaties op. Doch nu mene men niet, dat de bewerker altans deze eer aan zich wist te houden, om, voorzover hij over alle bronnen kon beschikken, de grootst mogelike volledigheid te betrachten. Geenzins was dit het geval. Datgene toch, wat hem persoonlik, als te onbeduidend, te omslachtig, of als niet bevredigend genoeg of niet genoeg ter zake dienende voorkwam, liet hij, of het bij de mythe dan wel bij de aantekeningen ondergebracht diende te worden, eenvoudig weg, soms met een minachtend woord, soms met een eenvoudig ‘genoeg’; meer nog, in plaats van altans mee te delen, wat anderen belangrijk genoeg gevonden hadden om neer te schrijven, voegde de bewerker er dikwijls z'n eigen uitleg of z'n eigen opmerkingen over de geloofswaardigheid van z'n voorgangers bij. Aan welk een willekeur de wetenschappelikheid van zulk een verzamelwerk onderworpen was, laat zich eer vermoeden dan nagaan. Feitelik kan eerst een volledige bronnenstudie hierin het juiste inzicht geven. Men arbeidde als in de Middeleeuwen, onkrieties en anekdoties. Men had niet de minste notie van litteraire eigendom; men noemde namen van oude schrijvers, zeker; maar men gaf niemand zijn eigen, hem alleen toekomende rechten; zo men hier en daar, namen noemde, men gaf elders, even grillig, zijn zegsman prijs; en 't blijft nog de vraag, of men, bij het onkrieties melden van zoveel oude namen, niet eer aan de verheffing van zijn eigen faam dacht, dan wel om hiermee de wetenschap en het stelselmatige onderzoek te dienen. Onze VAN MANDER, die uit het ene of andere compendium van een voorganger, zijn *Wtleggingh op den Metamorphosis* bewerkte, onderscheidt zich niet van de anderen. Hier en daar is ook hem zijn voorganger in de verklaring te breed, of is de verklaring zelf hem te gezocht, en laat hij hem in de steek. Verder geeft hij de typiesallegoriese verklaringen, die hij ontmoette, prijs. Dit laatste deed hij, naar z'n eigen mededeling, - en er is geen reden om aan z'n woorden te twijfelen, - uit persoonlike overtuiging, en wellicht mede, om de gevoeligheid van anderen te ontzien. Velen konden er niet over heen, de heilig gehouden waarheden oneerbiedig, zoals zij dit opvatten, door zotte en grillige, schier scandaleuze legenden gedekt te zien. Zij meenden met VAN MANDER, dat de Heidense dichter Ovidius Christus niet had gekend; en dat in elk geval de fabels nooit en te nimmer geschreven konden zijn met het oog op Christus, of tot verkondiging van de Christus. Pandora, die met haar nieuwsgierig geopende doos,

de kwalen over de aarde verspreidde, behoefde daarom niet vereenzelvigd te worden met Eva, die de zonde onder de mensen bracht. De verklaringen van VAN MANDER bepalen zich dan ook tot de historiese, de natuurkundige, de zedelike-stichtende en de zuiver-geestelike. Verder zou hij niet gaan;[1)] Cupido mocht bij hem geen Christus, noch Juno of iemand anders de Maagd Maria zijn.

Tot recht verstand van wat VAN MANDER, en met hem zijn voorbeelden, onder hun ‘uitleggingen’ verstonden, volgt hieronder van zijn manier van doen een voorbeeld. We voegen er echter bij, dat met dit toelichten, niet telkens een bepaald plan werd gevolgd. Zeker er zijn gevallen, waarin bij het verklaren van een mythe vier, verschillende uitleggingen werden gegeven, en daarbij de boven gegeven volgorde werd betracht. Soms echter wordt één uitleg voldoende gevonden; andere worden niet meegedeeld, ze werden niet aangetroffen of eenvoudig verzwegen; en nieuwe weet de bewerker er niet te vinden. Is er in 't geheel geen uitleg mogelik, of wel, zo al mogelik, de uitleg niet geschikt of belangrijk genoeg geacht om mede te delen, dan wordt de mythe òf kort verteld, òf wel, er wordt halverwege van afgestapt, met de nuchtere opmerking, dat er verder niets te verklaren is, of dat het verder beloop niet de moeite waard is, of wel, dat men het overal elders uitvoerig vermeld kan vinden. Men begrijpt nu reeds, wat des schrijvers standpunt is: de mythe is niets als mythe; de bolster is 't, die er in ter hand genomen wordt; en wordt de schaal zonder kern bevonden, of ontsnapt de pit aan de aandacht, dan werpt hij om 't ijdele van de inhoud 't omhulsel zelve weg. Zeker, kan men dit een standpunt noemen; en een in zekere zin kriestiese grondslag valt er niet in te miskennen; alleen de krietiek is zeer persoonlik, al neemt men ook aan dat deze persoonlike krietiek door de toenmalige tijdgeest gedragen wordt, en in elk geval is ze van dien aard, dat wij ze, van ons standpunt gezien, niet zouden schromen ònkrieties te noemen. Doch waar is het eveneens, dat, ter wille van de aangelegde maatstaf nog veel bewaard bleef, wat men bij een andere wijze van beoordeling ter zijde zou hebben gesteld. In de polytheïstiese kaleidoscoop hadden fieguren de aandacht getrokken, van welke men zo goed als zeker meende te moeten aannemen, dat ze een verborgen zin inhielden, al was het waar, dat die zin tot heden aan de onderzoeker verholen was gebleven. Zulke fieguren te verzaken, enkel en alleen omdat de ogen van het voorgeslacht en van de tijd-

1) Zie z'n Voorreden, IXb.

genoot nog niet klaar genoeg waren, om tot in het diepe wezen der zaken door te dringen, zou onverantwoordelik zijn geweest. Dus nam men, wat belangwekkend scheen, ook al wist men de weg zelfs niet, om dit belangwekkende aan te tonen, bij voorbaat, onverklaard, in de mythe of in de uitleg op, in de hoop, dat een gelukkiger hand, wanneer dan ook, in staat zou zijn, de uitleg met een aannemelike toelichting omkent het duister gebleven punt te vervolledigen. Men ontging dan mede het verwijt, dat latere verklaarders aan hun adres zouden kunnen richten, als kon aan hen, de exegeten van toen, behalve hun kortzichtigheid, tevens een verregaande achteloosheid worden ten laste gelegd. Dergelijke overwegingen gaven mede hun stempel aan dit boek. Het is geworden een compilatoriese, even conscientieuse als willekeurige mythencompendium, met daarbij passende, uit zo veel of zo volledig mogelike verzamelde thesauri willekeurig gekozen, met hier of daar verworpen of ingeschakelde, bont-opgetaste verklaringen.

De *historiese* verklaring lag voor de hand.

Als er ten allen tijde slechts één God was geweest, dan waren al de goden uit de Mythologie der Ouden aardse wezens, en, wat het meest aannemelik was, gewone mensen geweest. Hoe deze mensen dan wel aan een Goddelike verering van wege met hen gelijkgeaarde natuurgenoten gekomen waren? De Oudheid had er zelf antwoord op gegeven. Euhemerus, een wijsgeer uit de 4de eeuw v.Chr. had eenvoudig de godensagen voorgesteld als verhalen, door poëten opgesmukt, omtrent mensen, die wegens hun grote verdiensten tot goden waren verheven. Deze zienswijze, die bij een Heidens schrijver als zeer vrijzinnig mag gelden, viel bij de kerkvaders, altans wat sommige betreft, zeer in de smaak, en hield zich gemakkelik tot aan de nieuwe tijd staande. Ook VAN MANDER neemt aan, dat op deze wijze, door hun bewonderaars, vereeuwigde mannen, die Goddelike eer deelachtig werden, geestelik, zedelik of maatschappelik, boven anderen hadden gestaan: zij waren òf koningen geweest òf uitvinders, en als zodanig òf goede regenten wetgevers en vredestichters, òf wel oprichters van nieuwe takken van bedrijf, bewerkers van stoffelike bloei en bevorderaars van geestelike beschaving.[1)] Voor zulke wijze vorsten en grote geesten, had men, bij wijze van een half naïeve, half misplaatste verering, maar in elk geval, uit een verklaarbare eerbied, bij hun leven reeds, huizen of tempels gebouwd, en die, na hun dood, als heilige herinneringen ontzien en gehuldigd. Of wel, men richtte hun, na hun dood, tempels

1) Wtleggingh, fol. 4.

op, bouwde ze altaren, hield er ommegangen, liet ze eeuwig leven, en gaf ze een plaats op de Olympus, het vaste Godenverblijf, waar ze in goddelike paleizen een feestelik bestaan leidden.

Wat hier als algemeenheid is gezegd, wordt bij VAN MANDER zeer dikwels, waar hij het van pas vindt te doen, als een algemeenheid, aan de lezers voorgehouden. Zo bij S a t u r n u s , 'die de volkeren voor was gegaan in 't beploegen, bemesten en bezaaien van 't land.'[1] Zo bij J u p i t e r , 'die verscheidene gewesten voor zich wist te winnen, niet zozeer door wapengeweld, als door de voortreffelikheden van z'n geest', en dus voor Renaissance -geleerden als VAN MANDER een model van een Vorst.[2] Verder P r o m e t h e u s , 'die koning was van Thessalie, en geoefend sterrekijker, als hij was, met zijn prognostiese gaven z'n volk tot een zegen werd.'[3] Zo was M e r c u r i u s van oorsprong een 'wetgever', maar daarentegen P h a ë t o n , een Indies koning, een 'grote deugniet, die z'n volk door verkeerde wetten bedierf, en, - eigenaardig gezegd, - z'n land door 't vuur der dolinge verbrandde.'[4] A p o l l o was mede een verdreven koning geweest, en had, voor z'n kost, voor een medelijdend collega, diens schapen moeten 'weiden'; en omdat de zon altijd over schapen, ja, over al het vee en al wat de aarde voortbrengt, 'weidt', was door een te misprijzen naamsoverdracht Apollo met de zon gelijk gesteld.[5] Ten slotte noemen we nog B a c c h u s , die overal had gereisd, en overal z'n zegeningen had verspreid, in 't verre Oosten en in 't verre Westen was geweest, en in Iberie P a n als stadhouder had aangesteld, naar wie het land voortaan His-p a n -ia werd genoemd.[6] En zo meer.

Bij deze historiese verklaring is het Jupiter vooral die met ophef als de weldoener van de volken der aarde wordt voorgesteld. Naar hem, de zeldzaam roemvolle, worden alle koningen, zo niet Jupiter geheten, dan toch als een Jupiter vereerd. Voortaan zijn koningen Goden. Edelmoedig deelde de grote God z'n uitgestrekt rijk met z'n medebroeders. Pluto aanvaardde het Westelik deel van 't rijk: de 'Abendseite' dus, wat aanleiding gaf tot het zeggen, dat hij de 'vorst der duisternis' was. Neptunus bekwam de eilanden, wat hem de faam bijbracht, dat hij de 'Zeegod' en beheerser der wateren was. Jupiter zelf behield de Olympus, die de Grieken 'de hemel' noemden: vandaar z'n bijnaam 'Hemel-God.' Dat ondanks de zegeningen van Saturnus en Jupiter, de eeuw van goud onder de laatste, verzilverde onder Jupiter, en later van koper tot ijzer werd, lag niet in de ont-

1) fol. 4.
2) fol. 5.
3) fol. 3.
4) fol. 10; 13.
5) fol. 20.
6) fol. 25.

aarding van het bestuur van deze wijze vorsten zelf. De ontaarding der ‘eeuwen’ was een, op welke wijze dan ook, bedorven lezing van een geheel andere waarheid.[1)] Wat als historie was voorgesteld, moest als een neiging worden bedoeld. In de mens zelf school de aangeboren zucht tot verslechting. Zo sloot zich dit, in de versnoding der eeuwen, uitgedrukte gevoelen, aan bij de door 't Christendom gepredikte leer van de val van de mens, zijn verdrijving uit 't Paradijs, z'n uitroeing door de zondvloed, en z'n eindelike verdelging door het Hemelvuur.

Veel meer dan de historisie, heeft de *naturalistiese* mythen-verklaring de geesten bezig gehouden, en is zij tot de moderne tijden, door de invloed van het Rationalisme, *de* eigenlike verklaring gebleven. De reden hiervan is, dat vrij algemeen, de theogonie der Ouden beschouwd is geworden als een legendenspel van gepersonifiëerde natuurkrachten. De oudste, en nog onbeschaafde volken zouden in elk verschijnsel dat hun aandacht trof, de openbaring van een blinde, grillige macht, buiten en over hen staande, hebben gezien. De bliksem die insloeg, was geslingerd; de aëroliet, die voor hun voeten viel, was geworpen; de dood, die snel of langzaam het lichaam sloopte, was geheimzinnig hun toegeschoten. De verbeelding gaf die onzichtbare machten, menselike gedaanten; de poëzie bouwde op de volksfantasie voort, en liet de ‘draden van het leven’ spinnen en knippen (de Parcen of Moiren); de analogie werkte in de richting van histories zielkundige lijn en gaf gestalten aan abstracta als de ‘Publieke Welvaart’, en de ‘Gezondheid’. Verklaarbaar was het dus, dat latere onderzoekers bij het verklaren van 't ontstaan en van de natuur der goden, vooral door 't bezoeken van de gewijde plaatsen in Griekenland zelve, de oorsprong van de godenmythen vonden in de telkens terugkerende verschijnselen in de natuur. Ook O v i d i u s ' Metamorphosen richten zich op het ontstaan van natuurwerkingen en natuurscheppingen, en houden daarbij nauwkeurig rekening met de meest kenmerkende eigenschappen der dingen. Dit lokte de geesten van de Renaissance-tijd. Eerst had het fijne poëtiese waas, dat over deze geschiedenis van goden en mensen hangt, de belangstelling getrokken; maar weldra zocht men het wezen van het gedicht niet in het poëtiese, maar wel in wat men 'er de kosmogoniese, en hoe langer hoe meer, de rationalisties-physiese basis van vermoedde te zijn. In dit opzicht gelukte het aan de mannen der Renaissance-wetenschap, voorgelicht door, voor hun tijd, inderdaad vindingrijke en wetenschappelike schrijvers

1) fol. 4.

uit de Oudheid, als P l i n i u s en A p u l e j u s , voor het ontstaan van sommige mythen vrij bevredigende verklaringen te geven. Bij hen werden de Goden weer krachten, die zich openbaarden in de verschillende elementen en op verschillende plaatsen. AUGUSTINUS had het duidelik gezegd (Civit. Dei, 4de Boek), dat de kortzichtigheid van de Heidenen enkel oorzaak was, dat zij voor God, die overal was, diens macht verdeelden over goden, die ze J u p i t e r heetten in de verschijnselen van de aether, J u n o in de lucht, N e p t u n u s in de zee, P l u t o in de aarde, V e s t a in de huishaarden, V u l c a n u s in de schoorsteenen, enz. Welnu, dit wàs dan ook zo. Jupiter was geen afzonderlike godheid, maar het *wezen* en de *werking* van de aetheriese sferen, de hemel, zo men wilde; Juno was slechts een naam, maar in *wezen* de kring tussen hemel en aarde, de lucht, zo gezegd; Neptunus wàs slechts de zee, Vulcanus niet anders dan 't vuur, Pluto de aarde. En hiermee was zo goed als alles verklaard. Dat nu de atmosferiese verschijnselen in de bovenste sferen bevruchtend werkten op de voor regen en zonneschijn ontvankelike luchtlagen, was door de Ouden zo voorgesteld, als omhelsde Jupiter Juno in een echtelik verbond;[1)] dat het vuur, wanneer het voor 't eerst op aarde komt, uit de hemel waar het oorspronkelik thuis hoort, is necrgedaald, wordt b.v. belichaamd in de mythe van Vulcanus, die door Jupiter van omhoog naar beneden zou zijn geslingerd.[2)] Soms leende zich een ganse reeks van mythologiese voorstellingen tot een vrij gezonde natuurlike verklaring. Bekend is 't verhaal van P y t h o n , de draak, die na de zondvloed uit uit de aarde wies, en door A p o l l o gedood werd. Welnu, geen uitleg is gemakkeliker dan omtrent dit gedracht ‘Python’ toch was 't Griekse woord voor ‘verrotting’, een toestand die door een al te

1) Homerus in z'n Ilias (XIVe Boek) zegt, volgens VAN MANDERS vertaling:

> Hij nam zijn huisvrouw zoet, dus segghend, in zijn armen,
> De Moeder Aerde groot begon allencks verwaermen,
> En met den Lenten nieuw, te worden nieuw alom,
> Wt haren schoot herwies al menigh cruydt en blom,
> 'T cruydt Loto bloeyde roodt, 't Saffraen goudgeligh gloeyde,
> Den schoonen Hyacinth van purper verwe bloeyde.
> T'cruydt bloeyde dick en sacht, En sy te saem gherust
> Omhelsden in 't hoogh bedde elckander daer met lust,
> De groote wolcke gaf oock hier en daer den reghen
> Soo dat van boven af al blinckend' quam ghesteghen
> Al menigh druppel claer, en sachten douw, soo dat
> Den berg gheheel in 't rondt al was bedropen nat.

2) fol. 11; 14.

grote vochtigheid was ontstaan; terwijl het doden van de draak door Apollo, niets anders beduidde, dan dat de zon door z'n warmte de bodem opdroogt, en 't bederf, dat de te grote nattigheid te weeg mocht brengen, tegengaat.[1] Ook de zo even vermelde verklaring omtrent Juno, dat zij de lucht zou betekenen tussen hemel en aarde, wordt in allen dele uitgewerkt. Van Juno vertelt n.l. een andere mythe, dat ze aan een ketting hangt, zwevende onder de aether, met een aambeeld aan haar voeten. Dit hangen ook is zinnebeeldig. Het betekent de afhankelikheid waarin voortdurend de lucht zich bevindt ten opzichte van de krachten die in de bovenste lagen werkzaam zijn, terwijl de aarde en het water, die zich onder de lucht bevinden, en er de onmiddellike invloed van ondergaan, en zuiver materie zijn, door 't aambeeld worden aangeduid. Zo wordt ook van Juno gezegd, dat ze veel staatsiejuffers of kamenieren had, wat wederom op de vele veranderingen ziet, waaronder de lucht zich voordoet.[2]

Eigenaardig is het, hoe sterk-rationalisties zulk een verklaring kon zijn. Bij de mythe van Prometheus wordt, niets meer of minder geannoteerd, dat de 'leverprikkende Arend' geen arend is, maar gewoon een rievier. Prometheus was ergens koning over een landstreek, en in zijn rijk was door een wolkbreuk die Arend-'vliet' overgelopen en hield ze het land een poos bedekt. Dit nu was de last, die de 'Arend' veroorzaakte. In latere tijd, toen men in de 'Arend' geen stroom, maar een geweldige vogel meende te moeten onderstellen, kon men zich de plaag waaraan Prometheus was blootgesteld geweest, niet anders denken, dan dat hij persoonlik door het beest gepikt was geworden, net zo lang tot het dag werd, wat zo veel betekende, dat er verlichting kwam, zodra de Arend-vloed weer in z'n natuurlike bedding was teruggekeerd.[3]

Andere staaltjes van natuurlike verklaring zijn: dat de Reuzen, die de Olympus bestormden, eerst in de aarde besloten maar daarna losgebroken winden waren geweest;[4] dat Jo, die door Juno in een koe werd veranderd, een nevel zou zijn die door de kracht van de maan verdween;[5] dat Pan niets anders was dan de natuur; z'n rood aangezicht het vuur verbeeldde, z'n horens de maan, z'n haardos de stralen der zon, z'n fluit de zeven planeten, z'n gevlekte huid de sterrenhemel, terwijl ten slotte z'n worsteling tegen Cupido en z'n nederlaag de eenvoudige verbeelding was van de waarheid, dat heel de Natuur zich te onderwerpen had aan de macht van de liefde.[6]

1) fol. 7.
2) fol, 11.
3) fol. 3.
4) fol. 5.
5) fol. 9.
6) fol. 12.

Zeer in de smaak viel de *zedekundige* verklaring. Hierin genoot men de volste vrijheid. In elke geschiedenis kon men een lering zien: elke mythe verkondigde, minstens, een zedelike les. De tietel waarborgde de strekking, waarmee de ‘W t l e g g i n g h ’ op touw was gezet[1]; de ‘Voor-reden’ legt er de klemtoon op. We wisten het reeds: de Oudheid was een goudmijn geworden voor 't verzamelen van exempelen voor de ‘Deugden’-school. Wat beduidde toch eigenlik - om al weder op PROMETHEUS terug te komen, - het verslinden van de lever, die elke nacht opnieuw weer aangroeit? Dat God al weder, en telkens weder, degenen straft, die z'n verbond niet achten en z'n wet wederstaan[2]. - Wat beduiden de Reuzen, die de Olympus beklimmen? Wederom, de hovaardige tyrannen, die zwak en vergankelik als machthebbers, zich op de zotste wijze inbeelden, dat zij aan God gelijk konden zijn[3]. - Wat is dat voor een vreemde fabel, waarin twee wezens, DEUCALION en PYRRHA, van stenen mensen maken? Eenvoudig dit, dat zij, door onderwijs, de wereld leren ‘menselik’, d.i. redelik en Godsdienstiglik, te leven[4]. - Zo vertolkt ons de twist tussen APOLLO en CUPIDO in 't boogschieten het geschil dat in de wereld bestaat tussen 't ‘behoeflyck’ en 't ‘behaeghlyck’ of het ‘nut’ en de ‘lust’; de stralen van PHOEBUS (d.i. de zonnehitte) komen 't menselik leven uitermate te pas; daarentegen kan de liefdegloed, - hoewel ze evenzeer als de zon tot instandhouding van 't menselik geslacht strekt en zeer zeker ook haar aangename kant heeft, - nochtans wanneer ze de perken van de wettelikheid en de matigheid te buiten gaat, hinderlik en zelfs verderfelik zijn, omdat ze 't oordeel misleidt en verblindt, en 't hart en de zinnen aan 't malen kan brengen. De overwinning, door CUPIDO bevochten, heeft dan ook in dezen de weinig bemoedigende zin, dat de Mens er de voorkeur aan geeft, eer de ijdele genoegens des levens na te jagen, dan z'n lusten in te tomen en zich te beperken tot hetgeen hem nuttig en tot zijn lichamelike en zedelike welvaart nodig en dienstig is[5].

Rijk inzonderheid is aan zedelessen en vermaningen het terrein geworden waarop CUPIDO z'n rol heeft gespeeld. De raadselachtige natuur van het onbeschaamde, giftige manneke, dat, zonder meedogen, zich overal nestelde en goden noch mensen ontzien had, had trouwens altijd de aandacht getrokken. Men was begonnen, - en daarin had men vrij juist gezien, - met CUPIDO (of EROS) op natuurlike wijze

1) Wtleggingh .... enz. (zie blz. 1). En daarbij: Alles streckende tot *voordering der vromen en eerlycken borgherlycken wandels*.
2) fol. 3.
3) fol. 4.
4) fol. 6.
5) fol. 7.

te verklaren als ‘de Liefde’ of ‘het Mannelik Toedoen’, of wel het ‘Goddelik vuur’ dat alle schepselen hun wasdom gaf, kortom, als de, al wat leeft, doordringende neiging om hem te vereenighen en ‘versamen om sijn ghelyck wesen oft ghedaent te teelen.’ Maar ondanks deze zich nooit-verlochenende natuur, had de Liefde, omdat ze voor haar bestemming twee gelijkgezinde wezens vroeg, en in haar ‘verwondingen’ even blind als grillig was, toch ook haar onaangename, haast zeide ik, verraderlike zijde. Trouweloos toch was het, de prikkel op te wekken, en wuft van zin, zich er verder niet om te bekommeren, of de prikkel al dan niet bevredigd werd. Deze wuftheid nu trachtte men in beeld te brengen. In z'n vleugels las men z'n vluchtigheid; in z'n pijlen de onheelbaarheid van z'n wonden. Zeer zeker, gaven zulke vlerken meer te lezen: ze herinnerden tevens aan de ongestadigheid van de mensen zelf, waarmee ze de lessen der wijsheid versmaadden, om telkens weer de dingen der wereld aan te hangen. Zelfs de kleur van de vleugels had z'n zin. Wit, kon ze op de zuiverheid van de echte huweliksliefde doelen; maar terecht gaf PETRARCA ze duizend kleuren: immers, de onkuise drift, ongebonden en nooit verzadigd, haakt elk oogenblik naar verandering! De pijl en de boog herinneren terecht aan 't verdriet, dat wij, dwaze minnaars, onze geest door de liefde doen lijden; ja, ze wijzen tevens op de prikkeling van 't naberouw, dat de lusten der liefde steeds op de voet volgt. De blindheid mede van de jeugdige God verduidelikt maar al te goed, dat velen, in liefdebrand ontstoken, vergeten wat hun past, als 't ware hun waardigheid op stal zetten, en de kinderen en de dwazen nabij komen. De lezer ziet, dat de verklaringen al even grillig uiteenlopen als de speelse streken van de Minnegod zelf. Daarbij komt, dat men hem tweeërlei natuur, een zuivere, en een onkuise, aard toekent. In dit opzicht kan zelfs z'n naaktheid, - evenals bij de Waarheid, - een verdienste zijn: immers wij zouden er in moeten lezen de ongeveinsdheid van de liefde tussen twee die elkander oprecht genegen zijn. Bij de twee naturen komt ten slotte nog een derde: de liefde als de Goddelike, of altans, door der Christenen God, geleide, en alzo, als Christelik op te vatten, liefde. Leest men nu, dat als zodanig CUPIDO de schoonste, de beste en tegelijk de oudste van de goden genoemd wordt, dan heeft men dit op te vatten in deze zin, dat de Liefde of goedertierenheid Gods onverminderd zal blijven bestaan, zoals ze dan ook reeds van de aanvang der wereld af, steeds aan de mensen geopenbaard is[1)]

1) fol. 8.

Dat één en dezelfde mythe, meer dan één verklaring, ja zelfs twee of meer morele lessen kan dekken, is reeds genoeg gebleken. Ten overvloede wijzen we nog op de mythe van L a t o n a , wier vervolger P y t h o n door A p o l l o en D i a n a gedood wordt, (zie blz. 252); A p o l l o is zowel de Welsprekendheid verpersoonlikt, als een in welsprekende bewoordingen vervatte vermaning; D i a n a is zowel de afleiding brengende en droefheid verbannende Jacht, als de door slaap verkwikkende Nacht; beide goden toch verdrijven met P y t h o n de zorgen, die het hoofd bezwaren en 't gemoed drukken.

In een nauw verband met de burgerlik-zedelike verklaring staan de toelichtingen, die we de vierde catagorie zouden kunnen noemen, en die betrekking hebben op de verhouding van het onsterfelike deel van de mens tot het Eeuwige en evenzeer tot het vergankelik aardse element. Deze verklaringen zou men de zuiver *geestelike* of *mystieke* kunnen noemen. Ze waren destijds meer in zwang. Als VONDEL, b.v., - om maar één type uit zijn tijd te noemen, - in de terugkomst van het Nieuwe Jaar, telkens de wedergeboorte van de mens in Christus, herdenkt, dan heeft hij hiermee een mystieke uitleg van de eerste dag van 't jaar gegeven. Zulk een wijze van verklaren ging dieper dan de bloot-zedelike, die zich alleen tot de handel en de wandel van de mens op aarde bepaalde; de mystiek verlaat de grenzen van het ondermaans gebied, en bepeinst de verhouding van de Ziel tot God. Zo vond men in de levende P r o m e t h e u s , geklonken aan de zielloze rots, het beeld terug van de verbintenis van de goddelike ziel aan het vergankelik lichaam[1]. In de pijlen van CUPIDO kon men uitgedrukt zien de ongeloofelike vaardigheid, waarmede de geest Gods zich verspreidt en de dingen der wereld doordringt[2]. Soms zal zulk een mystieke uitlegging heel treffend, in andere gevallen weer niet vrij van gezochtheid zijn. C a d m u s , die eerst zijn vaders zorg verlicht, door zijn ontschaakte zuster Europa op te sporen, maar zich daarna gelaten naar A p o l l o 's en M i n e r v a 's bevelen voegt, huwt, na veel arbeid en geduld, de schoone H a r m o n i a , dochter van V e n u s en M a r s ; hij verkrijgt niets anders, dan tot loon voor z'n braafheid de zoete en evenwichtige Zielsrust, die de enige zaligheid waarborgt. Zo leeft hij, die wèl leeft, reeds het Eeuwige Leven[3]. Daarentegen is de verklaring ‘gewild’, die ons de ogen in de pauwestaart wil uitleggen. Deze vogel is namelik aan J u n o , tevens godin van de Rijkdom, toegewijd. In de overgegeven begeerte naar rijkdom, en in

1) fol. 3.
2) fol. 8.
3) fol. 22.

de hoogmoedige lust tot ijdele ere, gepaard aan een behagelik aanschouwen (en dit ziet op de ‘ogen’) van de onvolmaakte schoonheden der aarde, lijdt de Ziel een uitwendige scha[1)].

Wat ons uit deze voorbeelden blijkt, is zeker wel de onsystematiese, ja, willekeurige wijze, waarop met deze oude mythen wordt omgesprongen. Feitelik heeft men door zulk een ‘Uitleggingh’ het Metamorphosen-boek tot een vraag- en antwoorden-spel gemaakt. De mythen zijn raadsels geworden; en wat er bij geschreven werd, zijn niet zozeer antwoorden, als wel gissingen. De vraagtekens blijven. De hele opgaaf is geen andere dan deze: ‘ziehier een bundel van hier en daar verzamelde mythen; wat voor zin zou er, - alle gekheid buitengesloten, - aan gegeven kùnnen worden; maar de nietfatsoenlike vragen en antwoorden laten we weg.’ Niettemin is dit boek een vrucht van zijn tijd, en de verklaringen met de daarbij behorende verbeeldingen, die het in navolging van de algemene richting ten beste gaf, zijn in onze litteratuur, zo mede in de illustratieve prentkunst, eeuwen blijven voortleven. In de prentverbeeldingen vooral, komen dezelfde motieven, of zo niet, dan toch soortgelijke in dezelfde geest en met dezelfde wijze van uitdrukking terug. Er was geen spreuk der Ouden, geen abstractie, geen vergelijking, of de kunst zette zich neer, om ze te verpersoonliken of te verallegoriseren. Zo de etsnaald kunst wilde praesteren, dan had ze allereerst kennis te verbreiden. De schoonheid der kunst moest de wijsheid der eeuwen wijden. De kijker moest ‘lezen’; de prent was tevens ‘tekst’; door het oppervlak moest het ‘oog’ dringen tot de ‘verborgen’ zin. Prent en fabel droegen het zelfde karakter. Fabel, mythe, godsgedaante, alles was bolster. De Ouden hadden in raadsels gesproken. Grijze Egyptenaren en oude Filosophen hadden in hun werken de waarheden ommuurd, zoals ze in de dodengroeven de kostbare resten van hun koningen hielden gemetseld. Voor de nieuwere tijd werd het lezen der Ouden het lezen van allegorieën, en schrijvende als de Ouden, schreef men ook, in woord en prent, opnieuw weer allegorieën. Men was ook ‘wijs’ en gaf beelden voor de ‘Deugden’ leer. Ieder leerde in fieguren en nam de prent te baat: COORNHERT, SPIEGHEL, VONDEL, HOOFT, HEINSIUS en CATS. Straks neemt ROEMER VISSCHER een oude vuurpot, een stofkam, een muizeval, en schrijft er z'n lessen bij. Ten slotte is het VAN MANDER, die in een verzameling van voorschriften, gesanctionneerd door het gebruik er van bij de oude Heidenen en

1) fol. 11.

Egyptenaren, een beeldengalerij wil geven ter uitdrukking van bepaalde meningen. Hij geeft wederom Hiëroglyphen-schrift. Hij geeft ze voor schilders vooral. Want ook de kleuren-artiest is verbeelder. Ook zijn schilderijen moeten ‘gelezen’ worden. Hier is het, dat wij tasten in het hart van de Renaissance, zoals ze in haar geest ten onzent geworden was. Uit zelfbehoud, had de geest van het Westen zich gedrongen gevoeld, de Oude Wereld op te lossen in 't wezen van de nieuwe tijden. Wat was voor haar de oude Godenleer, in 't leven en in de kunst van de Antieke volken doorweven? Kon de Olympiese mythologie, noch uitgegroeid, noch samen te groeien met deze bodem, voor de onzen ooit een religie zijn? Allerminst. - Kon ze hier worden, wat ze in de Antieke beschaving eindelik werd, een schoonheidsdienst, die in de uitbeelding van een steeds uitgroeiend fantasie-spel, in het zoeken van schoonheid z'n hartstocht vond? Evenmin. - Een daemonologie soms, als de stroeve kerkvaders? Ook deze weg moest falen. - Wat nu te doen? Men nam ze, om de morele inhoud of voor de moraliserende strekking, op in de ‘Deugden’-school; de Goden-beelden werden sprekende letterbeelden; en oude Filosofen en dichters richtten met wijsgerige gezichten hun uitgestrekte handen, het Westerse nageslacht op de zinvolle fieguur van een peinzende J u p i t e r , een vluchtende D i a n a , een naakte B a c c h u s , en een geheimzinnig-wegschuilende C u p i d o .

J. KOOPMANS.

Vertaalkunst.

De taal is geen kleed dat men van de gedachte kan afnemen, om 't te vervangen door een ander; 't geliefde, veel-gebruikte beeld is onjuist. Taal is een zielsprodukt, onscheidbaar verbonden met de gedachte, en dus ook iedere taal-uiting, iedere ‘stijl’. De voorstellingen en begrippen, die aan eenzelfde woord verbonden zijn, wisselen van individu tot individu, en in ieder individu afzonderlik zijn ze evenmin konstant. De uitdrukking *'n groene weide* wekt bij een nuchtere boer een geheel andere voorstelling dan b.v. bij een enigszins poëties voelend mens. *Liefde* betekent voor eenzelfde persoon iets anders in verschillende tijdperken van zijn leven, en als twee personen beide *liefde* zeggen, bedoelen ze niet 'tzelfde. Wat voor individuen 't geval is, geldt ook voor volken. De begrippen, aan een woord verbonden, zijn verschillend voor hetzelfde volk in verschillende perioden van zijn

ontwikkeling, en er is evenzeer verschil van voorstellingen bij de volken onderling, voortspruitend uit hun verschillende geest. Dikwels bevat een vreemd woord begrippen, waarvoor niet altijd de juiste uitdrukking in de eigen taal bestaat. Die verscheidenheid van voorstellingen en begrippen maakt 't vertalen zo moeilik. Men denke aan 't Latijnse woord *fides* met al z'n nuances van betekenis. Bij het vertalen van een klassieke tekst stuit men bovendien op de moeilikheid, dat de ouden aan vele woorden, vooral aan abstrakta, een andere voorstelling verbonden dan wij.

Dikwels geven woorden slechts benaderend 'tzelfde begrip weer in verschillende talen; SCHOPENHAUER vergelijkt die overeenkomstige woorden eigenaardig met elkaar ongeveer dekkende, maar niet geheel koncentriese cirkels. 't Vreemde woord geeft soms een begrip weer met een nuance, die onze taal niet kan uitdrukken in een equivalent woord. Die vreemde woorden, *gentleman, flirt, koket, fantazeren, vulgair, pikant, lettré*, enz. te willen vermijden of vervangen door een omschrijving, zou belachelik purisme zijn. Groter moeilikheid geven de vreemde woorden, die niet onveranderd of met enigszins gewijzigde vorm in onze taal bestaan; b.v. 't Franse woord ‘regret’ in de betekenis van ‘verdriet over 'tgeen men verloren heeft’. Lastig te vertalen zijn ook de talrijke tussenwerpsels, die onder invloed van toon en zinsverband een geheel verschillende ‘gevoelswaarde’ hebben.

Uit de talrijke voorbeelden van 't gebruik van ‘par exemple’[1)] blijkt 't innige verband van 't woord met de gehele zin. Indien we alle woorden van een zin door equivalenten in de moedertaal konden vervangen, zouden we daarmede toch niet tot een juiste vertaling komen, omdat een zin alleen typografies uit ‘woorden’ bestaat. Het is geen legkaart van woorden, maar een kleinere of grotere eenheid, een - vooral in spreektaal en poëzie - onmiddellik in z'n geheel gekoncipieerde en uitgedrukte gedachte. En in die zin zijn allerlei fijne, innige elementen, die meewerken tot 't zuiver uitdrukken van de bedoeling: het ritme, het aksent, de klank. 't Zijn ‘de sappen van de plant, 't bloed van 't lichaam’ (VINET).

(Uit *Vertaalkunst* door P. VALKHOFF in *De Gids*, April '09).

1) In een noot worden aan een boek van C.M. ROBERT een aantal voorbeelden ontleend, waarin *Par exemple*! achtereenvolgens weer te geven is door: ‘Dat kun-je begrijpen!’ - ‘Wel nu nog mooier.’ - ‘Waarachtig niet.’ - ‘Dat is waar.’ - ‘Dat spreekt vanzelf.’ - ‘Nee, maar dat is toch al te bar!’

Boekbeoordelingen.
Bloemlezing uit J. van Vondel's Gelegenheidsgedichten, door J. Koopmans. (Bibliotheek van Nederl. Letterkunde, No. 9). (Pr. ƒ0.60).

Twaalf verzen, grotendeels staatkundige - meer niet. Geen volledigheid gezocht, maar ‘eenheid’ en ‘een vaste lijn’ of ‘een denkbeeld van VONDEL's geestesgang’, dus liever inzicht dan overzicht. De persoonlike verhoudingen van de dichter zullen in een tweede bundel behandeld worden, zodat deze keus voorlopig valt te aanvaarden.

Achter dit boekje zit het ernstige werk van KOOPMANS' Vondelstudieën, waarvoor deze bloemlezing een proef op de som levert. Het voordeel van zijn behandeling - eigenlik is bij de meeste bloemlezingen, louter passief als ze zijn, niet eens sprake van behandeling - geeft, behalve de orde van de stukken zelf, de inleiding voor ieder afzonderlik. Zonder opgedrongen bewondering of gezochte verklaring gaat de schrijver - niet minder pedagoog dan historicus - dadelik op de inhoud af en vertelt in levendige termen VONDELS bedoeling, om het geval nader bij te brengen.

Het gedicht moet voor zich zelf spreken, al blijven voetnoten onmisbaar. Dit is 't kruis van de oude kunst, waarop het woord van Mad. DE STAEL over de ballingschap past: ‘Il faut tout expliquer, tout commenter, tout dire, au lieu de cette communication facile, de cette effusion de pensées....’ Maar het gevaar om over de moeilikheden heen te lezen dient juist bij vlotte verzen voorkomen. De nauwkeurige bewerker bekent soms dan ook eerlik, een regel niet zeker te verstaan; zo in de ‘Brief aan de Drost’ r. 103:

> ‘. . . . . Om met een pop te prijken,
> De wijde wereld wordt een kerrekhof vol lijken’.

Het woord *pop* schijnt mij in verband met de vorige regels en de hele samenhang de *keizer* aan te duiden, wat wel strookt met de titel van 't gedicht over de ‘Duitse Vrijheid’ en weer eigenaardig strijdt met VONDELS latere eerbied voor 't H. Roomse Rijk.

Natuurlik is KOOPMANS overal niet even uitvoerig. Volgens bl. 38 staan onder de Cherubijnen en Serafijnen ‘nog *twee* lagere orden’, terwijl er immers altijd *negen* koren van engelen worden onderscheiden, waarvan de beide genoemde groepen de hoogste zijn. De kwestie van ‘geen wit zien’, door Prof. MULLER in zijn oratie besproken, is op bl. 39 niet duidelik genoeg verklaard, zolang tenminste de woordspeling *wit* en *grijze* vergeten wordt. In 't algemeen is er anders een overmaat van taalkundige aantekeningen; ook kunnen voor rustiger lezing van 't vers de cijfers tussen de woorden in vervallen, wanneer het getal bij de voetnoten eenvoudig verwijst naar het nummer vóór de regel. Verder zijn woorden als *berucht* (bl. 28) en *helaas* (bl. 65) beter te schrappen, omdat ze nodeloos de schijn geven van partijkiezen bij de geschiedkundige toelichting.

De tekst is zorgvuldig naar eerste uitgaven bewerkt, wat aanleiding geeft het vraagstuk van de spelling voor dergelike boekjes eens op te werpen.

Het filologies beginsel, om krietiese tekstuitgaven letterlik naar handschrift of oorspronkelike druk te bepalen, wordt tegenwoordig doorgetrokken tot de meest populaire ondernemingen, b.v. ‘Adam in Ballingschap’ door de Maatschappij voor goede en goedkope Lectuur bestemd als tekstboekje bij ROIJAARDS' vertoning. Zo iets geeft voet aan 't verwijt van de dagbladpers, dat VONDEL hoogstens een liefhebberij voor archeologen, maar volstrekt niet actueel meer is.

Deze ondoordachte navolging van een wetenschappelik gegronde, door UNGER e.a. gebrekkig toegepaste methode wijst op een slecht onderscheidingsvermogen en op.... achterlikheid. Want onze literatuurliefde hangt nog in 't filologies stadium en moest al zó ver wezen, dat we met een onbetwistbaar krietiese Vondeluitgaaf vóór ons (die er helaas in jaren nog niet zal zijn) de weelde van artistieke bewerkingen konden veroorloven.

Onze meesters in 't vak, de Duitsers, zijn al over die buitensporige systeemdwang heen, hebben de strenge studie lang genoeg doorgemaakt, om het *volk* te voeden met de eeuwige levendmakende geest en te bevrijden van de dode letter. Het middeleeuws proza, dat wij beginnen te drukken in proefschriften, hebben zij reeds in prachtbanden binnen 't gezin gebracht. EKKART is voor ons publiek meer bekend dan RUISBROEK en deze nog alleen in Franse vertalingen! Toen een eersteklas paleograaf als DENIFLE zijn Suso bewerkte, was 't ook in *nieuw* hoogduits. En stel u eens ‘Des Knaben Wunderhorn’ in verouderde spelling voor: die liederen hadden dan nooit poëzie en muziek

bezield. Daarentegen is ons volksliederboek van 't Nut gewichtig door een taalprofessor als een studieboek voor geleerden betekst, ja zelfs het werk van COERS met z'n moderne begeleidingen en gemoderniseerde toonaarden spelt pijnlik angstvallig naar eeuwen terug.

Al die oude vormen zijn ballast in de praktijk. Een leraar kan zich warm praten over VONDEL en op zijn vraag, wie er nog wat van te zeggen heeft, de ontdekking horen, dat een woord twee e's in plaats van één telt of andersom - zó heeft de spelling afgeleid en afgeschrikt. Men ondervindt dageliks, dat VONDEL weinig gelezen wordt (ik weet een jong, begaafd en artistiek Doctor litt. Neerl., die niets kent behalve LEEUWENDALERS.... van de schoolbanken!). Palestrina wordt eerst algemeen gezongen, sinds hij in nieuwe sleutels is uitgegeven, en bleef daarvóór begraven en verzegeld onder vrome oudheden.

Bij de geleerden is er pedanterie, bij 't publiek ijdelheid in 't spel. De naam van elke buitenplaats, neen ‘huize’, bewijst opnieuw de menselike dwaasheid. Nu men zich eindelik verwaardigt om zijn moers taal te gebruiken, wordt er met vreemde letters als *y* en *c* gestrooid voor 't ‘oudhollands’.

Juist artiesten of artistieken als BILDERDIJK, VAN VLOTEN en VERWEIJ, die toch beter dan alle schoolmeesters samen de fijnste trekjes van een dichter proefden, gaven VONDEL in de spelling van hun tijd. ‘Niemand vindt VONDEL minder mooi, als hij tegenwoordig in onze spelling gedrukt wordt, behalve misschien enkele stoffige bibliophilen, die zichzelf wijs maken, dat ze hem in de oorspronkelike spelling dieper genieten’, schrijft de dichter ADAMA VAN SCHELTEMA (Grondslagen bl. 163).

De alles behalve ouwerwetse redacteur van ‘Vereenvoudiging’ heeft het vooroordeel ver van zich af geworpen, dat volgelingen van de nieuwe spelling ook VONDEL laten kollewijnen. *Als zodanig* heeft natuurlik de vereenvoudiging evenmin iets te maken met de kwestie, hoe klassieke werken te verbreiden zijn, als met andere dingen, waar toevallig vrienden van KOLLEWIJN persoonlik voor werken, b.v. verzoening tussen spraak en schrift, omgangs- en boeketaal. Integendeel verdedigde juist de vooruitstrevende groep van ‘Taal en Letteren’ tegen overigens behoudsgezinde hoogleraren het slafelik diplomaties afdrukken van oude teksten. Maar van dit techniese verschil in een zuiver wetenschappelike vraag is hier geen kwestie; ook geldt het niet biezondere gevallen, waar een nieuwe spelling het rijm en dus de kunst van een vers bedreigt; uitzonderingen en grenzen blijven in 't midden. Alleen bepleit ik - zowel buiten de filologie als de vereenvoudiging om - het beginsel, dat in school- en volksuitgaven VONDEL niet zijn bijkomstige spelling moet houden.

GERARD BROM.

Jacques Perk en zijn beteekenis in de historie der Nederlandsche literatuur. Een studie door Willem Kloos (Amsterdam - S.J. van Looy - 1909). (Pr. *ƒ* 1.90).

Op het terrein van de litteratuurwetenschap moet de geleerde in de kunstenaar zijn meerdere zien. De ideale beoefenaar is de zeldzame geleerde-artist. Maar evengoed als de vakman zonder artistiek onderscheidingsvermògen een brekebeen blijft, zal ook de artistiek begaafde zonder studie moeten falen. Daarvan levert dit boek een overtuigend bewijs. De eerbied voor de dichter KLOOS, voor zijn buitengewone dichterlik-kritiese gaven en verdiensten, mag ons niet weerhouden van een besliste veroordeling. Door het werk om de persoon te sparen zouden we ontrouw worden aan de roeping van de kritiek, die de WILLEM KLOOS van 1885 ons zo hoog heeft leren houden.

De titel is misleidend. Juister zou zijn: ‘Literaire causerieën’ - te vertalen met ‘gekeuvel’ - of ‘Literaire wandelingen - huppelingen zou nog beter zijn - door de historie der Nederlandsche literatuur.’ Zelden verscheen een boek, zo kritiekloos in zijn samenstelling. De schrijver herkauwt vroegere studie, evenals in zijn laatste *kronieken*, en is aan 't ‘uitpakken’ - het woord is van hem zelf![1)] - van al wat hij in de laatste jaren las.

Het eerste gedeelte van dit boek, twee derden van het geheel, wil ons schilderen *Perk's literair-historiese achtergrond*. De PERK-buste steekt af tegen een achtergrond, die niet minder dan drie eeuwen diepte heeft! Om ons van de betekenis van deze jonggestorven dichter te doordringen, acht de schrijver nodig een ‘verlegging van de hoofdlijn der geschiedenis van de Nederlandsche literatuur van 1600-1900.’[2)] Waar komt dit op neer? Ten eerste: op een eindeloosherhaalde veroordeling van de negentiende-eeuwse ‘dominé-dichters’, waarvan BEETS de zondebok is[3)], en een eerherstel van POTGIETER

1) ‘Van HOFDIJK bezit ik te weinig werken in eigendom, dan dat ik volledig-gedokumenteerd over hem uitpakken kunnen zou.’ (blz. 91). Een typies staaltje van zijn dillettantiese werkwijze. Is er dan geen welvoorziene Koninklijke Bibliotheek in Den Haag?
2) blz. 59. Vgl. op blz. 155: ‘Om de kunst van JACQUES PERK literair-historisch verstaanbaar te maken, heb ik de geschiedenis der Nederlandsche literatuur van de laatste drie eeuwen geschetst in hoofd-trekken.’
3) Het begint op blz. 2. Op blz. 20 krijgen we een ‘Slot-oordeel over BEETS.’ Zie niettegenstaande dat: blz. 57, 67, 97, 98, 102, 106, 131, en ten overvloede op blz. 195: ‘mijn oordeel over de generatie '40.’

en ALBERDINGK THIJM[1]. Als we dit alles met zoveel nadruk herhaald zien, vragen we ons af of de tijd vijf-en-twintig jaar stil gestaan heeft. Meent KLOOS werkelijk dat JONCKBLOET nog *de* gezaghebbende criticus is, dat de meerderheid van POTGIETER en THIJM boven BEETS en TEN KATE niet vrij algemeen erkend is, dank zij de verhelderende kritiek van *De Nieuwe Gids*? Waarom dan die omgeworpen reputaties weer overeind gezet, om ze met de nodige strijkages - 'het spijt me dat ik het zeggen moet' (blz. 68) - nog eens 'weg te bezemen?' Zelfs BEETS' biograaf en vriend CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE heeft immers zijn dichter-verdienste tot zeer bescheiden afmetingen teruggebracht. Van een gerijpte kritiek was veeleer te verwachten, dat het oordeel over DA COSTA en BEETS in het vuur van de Nieuwe-Gidsstrijd geveld, van overdrijving gezuiverd zou worden[2].

Ten tweede - en dit is het eigenlik-nieuwe, waarop KLOOS in de laatste tijd al gepreludieerd had - wil de schr. de laat-zeventiende-eeuwers en de achttiende-eeuwers de eer geven die hun toekomt. Die poging op zichzelf is te prijzen. 'De achttiende eeuw wacht nog immer op een juiste karakteristiek' (blz. 55). Het is niet te verwonderen dat de critici uit de bloeitijd en de nadagen van onze romantiek de 18de eeuw te donker gemaakt hebben, om het licht dat uit de 17de straalde, des te beter te doen uitkomen. Als KLOOS met geniale dichterhand de hoofdlijnen getekend had, die het toekomstig onderzoek te volgen had, dan zouden wij hem dankbaar moeten zijn. Maar zijn onderzoek draagt te zeer de sporen van oppervlakkigheid. Hij staat niet op een hoogte van waar hij de hoofdwegen ziet, maar zoekt in de vlakte naar bloempjes. Zijn doel was dan ook een 'bloemlezing'. De oude kennersblik verlochent zich niet, wanneer hij uit een bundel middelmatige poëzie verzen van echte schoonheid opdiept. Met zijn breede aanhalingen uit SLUYTER, VAN MERKEN, ROTGANS loopt hij vooruit op de Inleiding van de aangekondigde bloemlezing, die wij met belangstelling tegemoet zien. De fijnproever van verzen, gevoelig voor elke détail-schoonheid, gaf zich geheel aan zijn indruk-

1) Op blz. 72 komt HOFDIJK er bij, als 'Dritter im Bunde', die ook een 'standbeeld' moet hebben, op hetzelfde voetstuk.

2) Op blz. 146 wordt als een bewijs van 'bijna laag-komischen wansmaak' bij DA COSTA het vers aangehaald: 'Aanbid de vrucht uws buiks, gezegendste der vrouwen', terwijl de dichter hier een sedert de M.E. geijkt Christelike uitdrukking gebruikt. Een pendant van deze uitval is de bewering dat HOOFT geen ziel had (blz. 166). Zulk doorslaan is in zonderling kontrast met de schijn van bezadigdheid die de schr. aanneemt.

ken over. Dat KLOOS een compilatie van indrukken geeft, blijkt ook daaruit, dat hij met zich zelf in tegenspraak komt. Op blz. 35 spreekt hij van ‘den éénen grooten VONDEL’, met wie DE DECKER ‘hier en daar’ te vergelijken is. Op blz. 162 is DE DECKER naast VONDEL ‘de groote dichter der 17de eeuw’; ‘HOOFT en HUYGENS staan vlak onder hen op het tweede plan.’ FEITAMA is ‘onrechtvaardig behandeld’; zijn ‘aangenaam-onberispelijk vloeiende verzen’ verschaffen ‘een genoegen, dat niet laag te schatten is’ (blz. 191); het werk van de *Telemachus*-vertaler is ‘wezenlijk-treffend harmonisch’ (blz. 191). Is KLOOS, terwijl hij dit schreef, vergeten dat hij diezelfde dichter, op blz. 52, in ‘zijn afgeschaafde gladheid’ ‘wildmakend-ongenietbaar’ genoemd heeft?

Toen de bloemlezer zich een tijd lang verdiept had in een aantal dichters die hij toevallig in zijn bezit kreeg, beging hij de fout die hij zelf aan JONCKBLOET verwijt (blz. 64): ‘zijn indrukken bij de lectuur dier schrijvers te laten drukken als iets definitiefs.’ Zou hij in ernst menen dat JEREMIAS DE DECKER, door JONCKBLOET inderdaad miskend[1)], overeenkomstig zijn uitspraak, door het nageslacht tot de evenknie van VONDEL verheven zal worden? Erger is de fout, dat hij deze onvolledige lektuur een geschikte en voldoende voorstudie acht om ‘de hoofdlijn der geschiedenis te gaan verleggen.’ De bloemlezer staat het vrij om ter zijde te laten wie hij wie de historieschrijver moet het geheel overzien. Uit de latere zeventiende-eeuwse geslachten wordt DE DECKER tot de eerste rang verheven en SLUYTER geprezen. Had het toeval hem de werken van HEIMAN DULLAERT[2)], of van LODENSTEYN in handen gespeeld, dan zouden die de plaats van DE DECKER en SLUYTER ingenomen hebben. Is het niet onbillik dat de ‘verlegde’ lijn JAN LUYKEN niet meer raakt? En waarom wordt POOT verzwegen? Een rehabilitatie van SCHERMER, SMITS, ROTGANS[3)], DE HAES, FEITAMA - waarom ook niet HOOGVLIET? - mag niet leiden tot een zo schromelike overschatting van hun tijd, dat de innerlike belangrijkheid van de achttiende-eeuwse poëzie voor onze tijd groter geacht wordt dan die van de zeventiende-eeuwers (blz. 37-38).

1) Vergelijk de juister waardebepaling van KALFF, in het vierde deel van zijn *Geschiedenis*.
2) Door VERWEY, en onlangs door KALFF (IV, 483) terecht als wezenlik dichter in eer hersteld.
3) Terecht wijst KLOOS b.v. er op, dat zijn *Boerekermis* te veel verwaarloosd wordt (blz. 37).

De navolgers van VONDEL en HOOFT, voorzover ze echte dichters waren, hebben ‘den klaren open klank der Hollandsche lyriek een eindje de 18de eeuw ingedragen,’ zegt VERWEY terecht[1]. Maar wanneer KLOOS FEITAMA noemt ‘de dam tusschen de nog artistiek-levendige nakomers op VONDEL en de droge, koelere, maar tevens meer beweging makende voorloopers van BILDERDIJK’ (blz. 192), en daarmee bedoelt dat FEITAMA's dood (1758) een keerpunt in onze letteren is (blz. 193), dan wekt zijn generaliseren een verkeerde voorstelling. Speelden de ‘droge, koele’, retoriese rijmers vóór 1758 zo'n geringe rol?

Dat de vers-bundel van ONNO ZWIER VAN HAREN als zodanig onbeduidend was, maar om de vaderlandse inhoud door POTGIETER en zijn school overschat is, heeft VERWEY in 1886 nadrukkelik uiteengezet[2]. Het is mij niet bekend dat er sedert nieuwe kampioenen vóór de verzen van deze Fries opgestaan zijn, die het hernieuwde vonnis van KLOOS (blz. 88 vlg.) zouden rechtvaardigen.

Nieuw is in de verlegde lijn hoofdzakelik dit, dat KLOOS een tijdelike opleving in het laatste kwart van de 18de eeuw ontkent. Daar ligt integendeel een diepe daling, als in een luid-oratorischweergalmende put (blz. 50). Die daling houdt aan tot BILDERDIJK's dood: tot zo lang blijft de poëzie ‘welsprekendheid-op-rijmmaat’ (blz. 193). Opmerkelik is hier weer hoe KLOOS blijkbaar vergeet dat hij VAN ALPHEN als een ‘kraan’ geprezen heeft (blz. 70), dat hij, nog niet zo lang geleden, uit BILDERDIJK een bloemlezing van echte poëzie kon samenstellen, dat hij STARING geheel over 't hoofd ziet. Om een nieuwe kijk te geven op de ontwikkeling van de achttiende-eeuwse dichtkunst ten onzent, is nog iets meer nodig dan een dergelijk dilettanties onderzoek.

De zonderlinge samenstelling van deze 156 bladzijden, waaruit we hier het voornaamste bij elkaar zochten, blijkt het best uit de inhoudsopgave op de rand. De drie eeuwen worden meermalen van voren naar achter en van achter naar voren doorlopen. Allerlei grootheden uit de wereldliteratuur, SHELLEY, SOPHOCLES, HOMERUS, worden er onverhoeds bijgesleept. Boze uitvallen tegen VAN EEDEN, tegen VERWEY en zijn ‘leerlingen-vrindjes’, - ook al een ‘achtergrond’ voor PERK! - vindt men op de meest onverwachte plaatsen komies-verrassend te on-pas gebracht. Maar als de lezer dan toch

1) *Toen de Gids werd opgericht*, blz. 14.
2) In de boven aangehaalde opstellen.

eindelik genaderd is tot het laatste derde deel van dit boek, *Jacques Perk's historische beteekenis in de Nederlandsche literatuur*, dan laat de schrijver hem zeer terecht mopperen: ‘Wat heeft dat alles nu met JACQUES PERK uit te staan? Ik wou over PERK hooren, maar de kritikus noemt slechts een enklen keer diens naam, en ik ben dus eigenlijk door een valsche voorspiegeling gelokt in een soort van vang-net, waardoor ik heb moeten aanhooren, wat mij op het oogenblik minder kon schelen, terwijl er van datgene, waarom ik kwam, ternauwernood werd gerept’ (blz. 159). Deze klacht krijgt te meer grond, als de schr., ondanks zijn belofte om zich ‘meer onafgebroken’ met PERK te gaan bezighouden, zijn potpourri voortzet: DE DECKER, JONCKBLOET, VONDEL en SHAKESPEARE, SCHERMER en ROTGANS, DIRK SMITS en BOUTENS, BILDERDIJK en TEN KATE, enz., met PERK er telkens tussendoor.

Zo zijn we genaderd tot blz. 207: III: *Jacques Perk vergeleken met een paar buitenlandsche dichters en op zich zelf: phychologisch-aesthetische waardeering*. Dit weidse opschrift dekt een magere inhoud. De vergelijking met DANTE en PETRARCA doet ons zonderling aan, als we horen dat PERK bij zijn *Mathilde* door geen dichter beinvloed is (blz. 211) en dat deze gedichten ‘met PETRARCA's sonnetten niets uit te staan hebben’ (blz. 215). De laatste afdeling (blz. 217-239) bevat, zoals KLOOS erkent, een en ander dat ‘reeds elders door mij met andere woorden is vermeld.’ Het is een schrale nalezing op een afgeoogst veld: in hoofdzaak een zelfverdediging voor het opnemen van de vroeger verworpen verzen, een poging om ‘ongerechtvaardigde kritiek af te weren.’ De schrijver verkeert in de mening dat hij sedert een kwart-eeuw ‘gelukkig in kritisch onderscheidingsvermogen tamelijkveel vooruitgegaan is’ (blz. 224). Die waan zou gevaarloos zijn, als niet onervaren lezers en sommige vereerders van KLOOS z'n vroeger werk er het slachtoffer van werden. Juist omdat de suggestie van een terecht beroemde naam zo sterk nawerkt, wordt een onomwonden kritiek noodzakelik. Wij hopen van KLOOS geen literair-histories boek meer onder ogen te krijgen, waarin wij zó weinig de schrijver van de *Veertien jaar Literatuurgeschiedenis* herkennen.

C.D.V.

Het Wederzyds Huwelyksbedrog, Blijspel van Pieter Langendijk, uitgegeven door Dr. Jan te Winkel. Derde, herziene druk. Zwolsche Herdrukken V (Zwolle - W.E. Tjeenk Willink - 1909). (Pr. ƒ 0.35).

Bij deze derde druk - de eerste verscheen in 1890 - kunnen we volstaan met een aankondiging. Goede wijn behoeft geen krans. Dat geldt zeker van de reeks *Zwolse herdrukken*, die uitmunten door betrouwbaarheid van de teksten, degelikheid van bewerking, en keurigheid van uitvoering. TE WINKEL geeft een brede *Inleiding* met veel wetenswaardigs, een nauwkeurige tekst[1)] met varianten van drie andere drukken, en aan het einde *Aanteekeningen* en een *Glossarium*, iets minder uitvoerig dan bij de meeste *Herdrukken*.

Wij willen de aandacht van onze lezers eens vestigen op de varianten, die door velen als een filologiese liefhebberij beschouwd, en dus voorbijgezien worden. In dit geval zijn ze uiterst leerzaam, omdat er een stuk taalgeschiedenis in zit. De grondslag voor deze uitgave is niet de eerste druk van 1714 (A), maar de tweede van 1720 (B), 'waaraan de dichter wat spelling en geslachten betreft (ook blijkens zijne voorrede) behoorlijke zorg heeft besteed, terwijl hij zelf verklaart bij den eersten druk de proeven te haastig nagezien te hebben.'[2)] Maar het zijn niet alleen slordigheden die de auteur in zijn tweede druk verwijderde. 'De wijzigingen, die LANGENDIJK aanbracht, dienden bijna uitsluitend om uitdrukkingen uit de spreektaal te doen wijken voor andere uit de schrijftaal.'[3)] De uitgever zocht daarvan aardige staaltjes bijeen (blz. XXV), en wees er op, dat de derde en vierde uitgave, van 1721 en 1754 (C en D), in die richting nog een stapje verder gaan.

LANGENDIJK staat in zijn eerste uitgave al een heel eind van de zeventiende-eeuwse realistiese taal, maar het is interessant hem telkens meer koncessies te zien doen aan de achttiende-eeuwse deftigheid en aan de voorschriften van de Grammatika. Een splitsing te maken is gewenst. Er zijn wijzigingen die in de richting van het tegenwoordig Beschaafd gaan, en die waarschijnlik ook toen in de beschaafdste

1) Alleen de interpunktie is gewijzigd. In welke geest en om welke reden zegt de uitgever niet. Zou LANGENDIJK soms, evenals onze zeventiende-eeuwers, meer *lees*-tekens geschreven hebben dan redekunstige scheidings-tekens? In dat geval is de wijziging een twijfelachtig voordeel. Het geloof aan de voortreffelikheid van de zinsontleding-interpunktie is niet meer ongeschokt.
2) *Inleiding*, blz. XXV.
3) *Inleiding*, op dezelfde blz.

kringen gehoord werden (b.v. *nu* voor *nou, zal* voor *zel, als* voor *as, versch* voor *vars, ze zijn* voor *ze bennen*, enz.). 't Is de vraag voor welke kringen dit toen alleen ‘schrijftaal’ was. Dat de deftige taal in geen geval past in de mond van LANGENDIJK's dienstboden, blijft hier buiten bespreking. Maar wanneer de dichter nu ook gaat veranderen *zou je* in *zou gy* (C in vs. 1176), *jij* in *gij* (B in vs. 1181), *je bent* in *je zijt* (passim), dan is dat stellig een koncessie aan de boeketaal, onder invloed van de Spraakkunst. Daarbij behoren vormen als de meervoudige komparatief *komt* (voor *kom*), het verkleinwoord *giftje* (voor *gifje*; tenzij dit als spellingwijziging bedoeld is), het verwerpen van *nooit geen huur* en het invoeren van *dan* na een komparatief (voor *als*, eerst in D konsekwent ingevoerd). Daartoe is ook te rekenen de ‘behoorlijke zorg’ voor de naamvals-*n*'s, in een richting die tegen de levende taal van zijn tijd inging. ‘Op *de* wagen’, ‘van *die* naem’ enz. in de eerste uitgave, die volkomen natuurlik klonken, moesten in B met een *n* versierd worden. Waar omgekeerd LANGENDIJK's personen heel natuurlik een *n* lieten horen, b.v. *den Dom* en *den brui* (beide in 't onderwerp), ‘’t Zal *den* baron weezen’, was het schrappen van die *n* evenmin een verbetering. In D werd ‘op *de* been’ zelfs ‘op *den* been’.

Men ziet dat uit deze varianten wel wat te leren is. Overzichteliker zouden ze zijn, als aan de uitgave òf de ‘ongekamde’ tekst A, òf de geheel ‘gezuiverde’ D ten grondslag gelegd was. De konsekwentie van TE WINKEL's standpunt zou tot de keuze van D moeten leiden. Wij zouden aan A, van eigenlike drukfouten gezuiverd, de voorkeur gegeven hebben.

C.D.V.

Uit de tijdschriften. (Julie-Augustus).

De Gids. Julie. WILLIAM DAVIDS bespreekt onder het opschrift *La chatelaine de Vergi* een studie van EMIL LORENZ: *Die Kastellanin von Vergi in der Literatur Frankreichs, Italiens, der Niederlande, Englands und Deutschlands* (1909), waarin ook de Mnl. bewerking *die Borchtgravinne van Vergi*, de oudste onder de vreemde (1315), behandeld wordt. - J.J. SALVERDA DE GRAVE spreekt in een artikel *Een nieuwe vertaling van Dante* een ongunstig oordeel uit over RENSBURG's vertaling van *Het Paradijs*, veel ongunstiger dan over de beide vorige delen van deze vertaling. - CAREL SCHARTEN geeft een *Naschrift bij de stand onzer hedendaagsche dichtkunst*, waarin de laatste bundel van FRANS BASTIAANSE geprezen wordt, al acht de

criticus het geen vooruitgang bij de bundel van 1900 vergeleken. Ongunstig luidt het oordeel over de *Verzen* van EDUARD BROM, terwijl de eerste bundel van P.N. VAN EYCK, *De getooide Doolhof*, een verheugende verschijning genoemd wordt, het werk van een dichter-van-aanleg.

Augustus. N. VAN WIJK begint een uitvoerige studie over *Het Russiese Volksepos* (een uitwerking van het beknopte artikel in *Taal en Letteren*, 1905), die hier vermelding verdient, omdat de betekenis van een ongeschreven letterkunde er zo duidelik uit blijkt. De 'voorgeschiedenis van het epos', ook bij andere volken, wordt er door verhelderd.

De Beweging. Julie. T.J. DE BOER wijst er, in een artikel *Wereldtaal*, op, dat de mannen van naam, die het goed recht van het 'Ilo' bepleiten[1)], daarin geen middel zien om de nationale talen te vervangen: 'zij wenschen naast de bestaande talen, waarin hart en verbeelding zich als tot dusver kunnen uitspreken, een hulptaal voor het wereldverkeer, voor den handel, voor de wetenschap ook, zij het voorloopig alleen voor de exakte wetenschappen.' Hij ziet er dus in 'de vrucht van een ernstige poging om in een behoefte van onzen tijd te voorzien', en verwacht iets goeds van dit streven, mits 'men van deze taal niet alles, en haar niet voor allen verlangt.' - ALEX. GUTTELING geeft een brede studie over *De Oden van Klopstock*, ook voor Neerlandici van belang, omdat zonder KLOPSTOCK de letterkunde van het einde der 18de eeuw niet te begrijpen is.

Augustus. Het opstel van MAURITS UYLDERT, *Victor Hugo's Jeugdlyriek* heeft eveneens aanrakingspunten met onze romantiek. - ALBERT VERWEY uit zijn gedachten over de verhouding van *Dichterschap en Werkelijkheid*, om op te wekken tot 'een eeredienst van Verbeelding en Gezondheid'. - J. KOOPMANS publiceert het eerste gedeelte van een studie over *Daniël Heinsius*, een poging om de betekenis en de populariteit van deze gevierde renaissance-dichter in 't licht te stellen. 'HEINSIUS is de eerste geweest, die Nederlandse helden als bloedlevende Nederlanders bezingt.' 'De vurige Gentse vrijheidszoon bracht, als de tolk van zooveel anderen vóór hem en met hem, het eerste geluid.' In dit gedeelte bespreekt de schr. de *Lofsanck van Bacchus* en die op *Jezus Christus*.

De Nieuwe Gids. Julie. J.B. SCHEPERS geeft onder de titel *Een nieuwe loot van de Nederlandse stam in bloei* een bespreking van het bundeltje Afrikaanse poëzie 'Bij die monument', verse van TOTIUS. - KLOOS schrijft in de *Literaire Kroniek* over alles-en-nog-wat[2)], om te eindigen met een halve bladzijde over de verzen van

1) Vgl. het artikel van D.C. HESSELING, in deze jaargang van *De N. Taalg.*, blz. 39 vlg.
2) O.a. over de 'VAN DER HOOP'en "vader en zoon", waarvan de zoon lang zoo knap' niet was als zijn vader. Ongelukkigerwijze zijn vader en zoon dezelfde A. VAN DER HOOP JR.!

P.N. VAN EYCK (*De getooide Doolhof*), zijn eigenlike onderwerp. - ALETRINO beoordeelt ongunstig het boek van J. EVERTS Jr. *Uit het leven van een hypochonder*.

Augustus. *Over Albrecht Rodenbach* schrijft ANDRÉ DE RIDDER een vrij breedsprakig artikel. Hij kritiseert ‘de vereering die in 'n soort van nationale cultus ontaardt’, en kiest het midden tussen de overschatting door LEO VAN PUYVELDE e.a. en de geringschatting van UYLDERT (in zijn *Beweging*-artikels). Verder betoogt hij ‘dat RODENBACH niet is *de* stichter der studentenbeweging, zooals gewoonlijk beweerd wordt: de studentenbeweging is een *collectieve* schepping.’ Daarbij wijst hij op de belangrijke rol van POL DE MONT. De samenvatting luidt: we moeten RODENBACH's werk voornamelijk meten aan zijne *beteekenis*, die zijne *weerde* overtreft en zijne werking niet schatten naar hare *waarheid*, maar naar hare *levenwekkende kracht*. - ALETRINO beoordeelt beknopt en scherp een reeks prozawerken uit de laatste jaren.

Groot-Nederland. Julie. *Van gheesteliker minnen* noemt JAN WALCH een artikel over de *Liederen* van HADEWIJCH. Hij doet daarin ‘een poging om het wézen van HADEWIJCH's Minne te schetsen’, en schat de dichterlike waarde van haar poëzie zeer hoog: HADEWIJCH's Liederen zijn de schoonste Middelnederlandsche poëzie die ik ken. Er is in dit werk een verfijning van gratie, een teerheid van geluidbewegen, een gevoeligheid van uitdrukking, die ons treft als de levende stem eener schoon ontroerde gedistingeerde vrouw. Van haar óok mag gezegd worden, wat HUET van ELIS. BARRETT BROWNING zei: ‘dat het rhythme in waarheid haar dienaar is.’ Het laatste deel van dit artikel geeft een beoordeling van Mej. SNELLEN's editie, gevolgd door enkele kritiese kanttekeningen bij de tekst. - W.G. VAN NOUHUYS beoordeelt o.a. VAN EEDEN's *Dante en Beatrice* en WALCH's bundel *Een jaar van Liefde*.

Augustus. ANNE HALLEMA bespreekt het proza van JAN VETH *Portretstudies en Silhonetten*) en de bundel *Verbeeldingen* van VAN DEYSSEL. In de laatste vindt hij ‘een zeer geïndividualiseerd subjektivisme, zóo verfijnd, dat het den schijn van hooge rust aanneemt en inderdaad de uiting is van een overmatig onrustigen geest zonder innerlijk evenwicht.’ - W.G. VAN NOUHUYS bespreekt het laatste werk van GERARD VAN ECKEREN en HENRI DEKKING, en een Zuid-Afrikaans boek, *Eenvoudige mense*, door J. LUB.

Van onzen tijd. Nummer VIII. H.J.E. ENDEPOLS vindt in LEENDERTZ' *Giels*-artikel (vermeld hiervoor, blz. 159) aanleiding om nog eens te schrijven *Over Middeleeuwsche Tooneelvertooningen*. LEENDERTZ doet, volgens de schr., ‘het hypothetisch karakter van eenigen zijner gevolgtrekkingen niet genoeg uitkomen’, o.a. dat de wereldlike drama's minder bewaard zouden zijn dan de kerkelike, en dat de Kerk de wereldlike kunstuiting niet gunstig gezind was. Verder neemt de schr. niet aan, dat het proza in *Mariken van Nieumeghen* een jongere inlassing is, en vraagt of ‘de hypothese van een lees-

drama werkelijk zoo onaannemelijk is.' In Frankrijk vindt men die immers op het eind der Middeleeuwen. Een nog waarschijnliker hypothese acht de schr. dat dit stuk thuis hoort op een marionettentheater, evenals *De Historie Van den Verloren Sone*, onlangs als volksboek uitgegeven, die er een treffende overeenkomst mee vertoont. Ook in de kwestie van pauzes in het wereldse drama komt het de schr. voor dat LEENDERTZ te veel generaliseert. - ALBERTINE STEENHOFF - SMULDERS bespreekt de *Verzen* van EDUARD BROM.

Ons Tijdschrift. Julie - Aug. P. OOSTERLEE vervolgt zijn artikel *Geestelijke Stroomingen in de Middeleeuwen*, handelende over RUUSBROEC, GEERT GROOTE en hun tijdgenoten, en getuigende van grote belezenheid. Nieuwe gezichtspunten geeft deze studie niet.

De Katholiek. Julie. B.H. MOLKENBOER O.P. schrijft in een opstel *Een nieuwe poëtiek*, uitvoerig over het bekende werk van ADAMA VAN SCHELTEMA. - LOUIS B.M. LAMMERS, toont zijn ingenomenheid met de verzen van RÉNÉ DE CLERCQ in een artikel *Een der weinigen*.

Studiën. Tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren. Afl. 4. P. ZEEGERS begint een artikel *Over allegorische en symbolische kunst*, waarvan het laatste deel zich op letterkundig gebied zal bewegen. **Afl. 5**. H. DUURKENS wijdt een artikel aan de *Geestelijke 'Meiliederen'*.

Den gulden winckel. Julie. P.L. VAN ECK Jr. kondigt *Een Nederlandsch Volksboek* aan. n.l. *De historie van den Verloren Sone*, onlangs door BOEKENOOGEN uitgegeven. - JAN GRESHOFF schrijft met grote ingenomenheid over de dichtbundel *De Getooide Doolhof*, door P.N. VAN EYCK.

Augustus. ANDRÉ DE RIDDER publiceert een vraaggesprek *Bij Maurits Sabbe*, waarin deze schrijver aan 't woord is over zijn opvatting van de hedendaagse Vlaamse letteren, over de aard van zijn eigen werk, en over zijn verdere plannen.

De Nieuwe School. Julie. P.J. BOL en D. BOER vervolgen hun vroeger genoemde artikels uit de Mei- en Junie-afl.

Opvoeding en Onderwijs. N°. 4 e.v. ANDRÉ SCHILLINGS geeft een artikel over *Albrecht Rodenbach*, naar aanleiding van VAN PUYVELDE's boek.

C.D.V.

Aantekeningen bij Pluim's Nederlandse Spraakkunst[1].

Als er tegenwoordig 'n Nederlandse spraakkunst, vooral een voor onderwijzers verschijnt, dan openen velen met haastige belangstelling het nieuwe boek, in de stille hoop, dat 't nieuwe taalonderwijs weer 'n verovering mag gemaakt hebben.

Wie echter met dergelike gevoelens bovengenoemde grammatica ter hand neemt, zal zich bitter teleurgesteld zien.

Eén blik in het 'Voorbericht' zal hem alles leeren.

't Is 'n boek voor 't eksamen. De vrij algemeen heersende richting op de onderwijzers-eksamens nu is voldoende bekend en de richting van dit boek dus ook.

Mocht nog iemand twijfelen, dan zal ie spoedig genezen zijn, als ie verder leest van: de terecht (!) zoo gunstig bekende 'TERWEY', die òfschoon ie dan zo gunstig bekend is, toch.... 'feitelijk weinig meer is dan een eentonige opsomming van regels (verschijnselen) - een dorre catalogus van ons schoon taalmuseum'.

TERWEY dan, geeft regels genoeg, 'n hele catalogus; maar TERWEY verklaart niet, en dàt is z'n fout. Hierin verbetering brengen - ziedaar 't doel van de heer PLUIM.

Met TERWEY - DEN HERTOG - KUMMER tot basis begint Schr. 'n nieuwe grammatica. De inhoud komt met genoemde spraakkunsten overeen, maar de verklaringen zijn nieuw, en daarin moet dus 't zwaartepunt van dit werk gezocht worden.

Zulk bedrijf acht ik niet onschuldig.

Het is 'n beslist zich-afkeren van de nieuwe richting, - die langzaam maar zeker, terrein wint, dàt kan niemand ontkennen - 'n bewust partij-kiezen vóór de richting-TERWEY.

En wanneer men nu PLUIM gaat invoeren, als de verbeterde, de grondig-gemaakte TERWEY, dan ligt er op de weg tot de nieuwere

1) *Nederlandsche Spraakkunst* door T. PLUIM, uitgave J. Muusses, Purmerend 1909. Voor hulp- en hoofdacte en M.O. 2 dln.

taalinzichten weer een groote hindernis meer, die de opmars van de onderwijzers naar de nieuwe terreinen 'n ernstige vertraging zal doen ondervinden.

Daarom acht ik het nuttig, dit werk aan een strenge kritiek te onderwerpen in dit tijdschrift, dat door vele opleiders en eksamienatoren gelezen wordt, om iedereen, die het boek wil invoeren, te waarschuwen, goed te bezinnen, eer ie begint.

De richting van deze spraakunst is de *oude*.

Ziehier enige bewijzen. Blz. 2. ‘De beteekenis van een woord, berust op onderlinge afspraak of overeenkomst.’ Waar is die afspraak gemaakt of wanneer is die overeenkomst getroffen? Waar of wanneer is afgesproken, dat de Hollander een *zoen* geeft op de *koon* en een Brabander een *kus* op de *wang*?

Taal is ‘de gezamenlijke woordenschat’ om zijn gedachten uit te drukken (blz. 3). Dus *aksent, woordschikking, samenhang* met voorafgaande woorden of zinnen, heeft met *taal* niets te maken.

Voorwerpen zijn de zelfstandigheden, die ten nauwste bij de werking betrokken zijn (blz. 21). Hierover is reeds genoeg gezegd. (KOLLEWIJN *Taal en Lett.* IX; KUMMER in zijn *Spraakkunst*).

Wat aangaande dit onderwerp nieuw is, is de ontleding van de volgende zinnen: Ik hoor den hond blaffen; ik hoorde de muzikanten het volkslied spelen; de heer liet zijn kneeht de rekening betalen; wij zagen den stuurman het roer wenden; de huisknecht hielp mij het pak dragen; eindigende met ‘het bekende raadsel: Welke kinderen zien hun vader doopen!’ Tableau! Duideliker kan de eksamendressuur wel niet aan de dag komen, als in deze § 25 blz. 23-24.

Karakteriserend voor 'n gramm. zijn ook uitdrukkingen als: ‘hetgeen feitelijk de taalkundig juiste vorm is’ (blz. 27) - ‘ofschoon niet geheel onberispelijk’ (blz. 86) ‘fijne onderscheidingen, die niet altijd in 't oog gehouden worden’ (blz. 46, II); - ‘regels waaraan men zich niet houdt’ (blz. 54, II). - Zoo ook het afkeuren van woorden als: *van af* (blz. 47 en 237); *'s voormiddags* (blz. 47); *allerler soort* (blz. 205), en sommige samentrekkingen in zinnen (blz. 85 en 86).

In dit opzicht is dit werk dus oud, dat hier weer de grammatica ten toon stijgt als een koningin, die met haar wetten en koninklike besluiten haar taalgebied regeert. Al treedt ze niet zo erg tyranniek op, ze waarschuwt toch de keukenmeid, om als zij (de keukenmeid wel te verstaan) bij haar thuiskomst van de markt zegt, dat er ‘*veel* appels = een groote hoeveelheid appels’ waren, dan niet te bedoelen, dat er ‘*vele* appels = veel soorten van appels’ waren (blz. 204). En dat ze aan mevrouw moet vragen, of ze ‘*te* negen uur = precies negen

uur' of '*om* negen uur = omstreeks negen uur' thuis moet zijn (blz. 236). Mevrouw van haar kant moet zich wachten te antwoorden: '*precies om* negen uur,' want dan kan de meid er helemaal niet meer uit.

Wat de indeling van deze grammatica betreft, hierin volgt Schr. de TERWEY-DEN HERTOG-richting. Ook in de uitvoerigheid waarmee de onderdelen besproken worden. Bijv. eerst de voorwerpen in 't algemeen, dan elk afzonderlik, de bepalingen in 't algemeen, dan afzonderlik met de gebruikelike onderscheidingen; de naamvallen; dan: de 1ste nv. komt voor: 1o, 2o enz.

Hierin brengt de spraakkunst van PLUIM helemaal geen nieuws. - Z'n standpunt wordt ook duidelik aangewezen door de voorbeelden: Talrijke voorbeelden uit 'schrijvers': VAN LENNEP, OLTMANS, SCHAEPMAN, BEETS enz. zoals dat in TERWEY staat.

Dit brengt ons van zelf tot de vraag: Hoe staat deze grammatica tegenover de levende taal?

Als ik zeg, dat Schr. de levende taal absoluut negeert, dan overdrijf ik, maar toch niet veel. - Voorbeelden met *gij* in plaats van *je* of *u* vindt men herhaaldelik.

Blz. 47 II staan: drie betekenissen van de zin: 'Als het regent blijf ik thuis', maar in werkelikheid zal zo'n zin in 't verband, waarin ie voorkomt, wel nooit 'dubbelzinnig' zijn.

Dat Schr. ver van de levende taal staat volgde reeds uit z'n omschrijving van wat taal is (blz. 2) en uit de keus van de grote massa van de voorbeelden uit 'schrijvers'.

Bij de samengest. zin vindt men ook al die oude voegw. als: *nademaal, overmits, vermits, uit hoofde dat, alzoo = dewijl*, (blz. 115), *weshalve* (blz. 119), en dat niet alleen in auteurstaal, maar ook in zinnen als deze: 'De knecht werd op staanden voet ontslagen, *overmits* hij zich aan diefstal had schuldig gemaakt' (blz. 117). Zelfs schrikt de heer PLUIM er niet voor terug een zin te fabriseren als deze: 'Ik heb een tiental pioendalia's aangekocht, welke nieuwe bloemen door den Baarnschen bloemist H. Hornsveld zijn gewonnen.' Zo'n zin is de moeite waard!

In deel II bij de 2e naamv. vindt men blz. 20 en 21 voorbeelden bij de vleet die in de levende taal altijd omschreven worden.

Nog iets tieperend voor deze spraakkunst: Er bestaan n.l. twee Nederlandse talen: een schrijftaal en een spreektaal.

Of beter gezegd Schr. heeft 't alleen over de 'schrijftaal', wat uit 't voorafgaande reeds duidelik genoeg blijkt; de 'spreektaal' is veel minderwaardig; daar komt 't dan ook zo nauw niet. Van tijd tot tijd noemt Schr. ze ook wel eens 'volkstaal'; bijv. op blz. 96:

‘Dat het afh. vragen zijn, blijkt hieruit, dat het voegw. *of* in de *volkstaal* er vaak bij gevoegd wordt: Ik vraag u, wie of uw borg is.’ Tot illustratie van de opvattingen van Schr. kan de lezer naslaan: blz. 119, 121, 128, 172, 185, 190, 192, 201, en blz. 37 en 38 II.

Allerlei taal wart hier dooreen: auteurstaal, officiële taal, ‘algemeen beschaafd’, minder beschaafde taal (van het volk, zooals schr. dat soms noemt); 't moet allemaal aan dezelfde eisen voldoen, of 't is niet goed, altans niet onberispelik of niet aan te bevelen.

Maar de ‘algemeen beschaafde omgangstaal’ waaruit VAN WIJK[1] bijna al z'n voorbeelden put, diè komt niet tot z'n recht, wordt bijna systematies doodgezwegen of komt hoogstens even om de hoek gluren als ‘de spreektaal’.

Taalonderwijs aan de hand van zulk een grammatica gegeven, bederft het taalinzicht, en brengt de leerling in de waan, dat ie altijd in de auteurstaal moet gaan zoeken of een woord of een zegswijze Nederlands is of nièt.

Maar geen flauw besef zal ie bijv. hebben van de gewichtige rol, die 't aksent in de taal speelt, of de analogie; dingen die eenvoudig over 't hoofd worden gezien; vormenrijkdom als bij onze 2e pers. van de werkw. (zie V. WIJK, blz. 93) is hem ontsnapt, en niettegenstaande het lijstje ontledingen op blz. 23 en 24, zal ie vast zitten voor een onnozel zinnetje als dit: Hij heeft liggen slapen; ik ben wezen kijken; hij heeft de hele morgen lopen zoeken.[2] -

Toen de heer PLUIM zijn grammatica begon te schrijven, was 't em vooral te doen om de verklaringen. Welnu, bekijken we die dan ook eens van naderbij. Het is bekend, dat KUMMER in z'n spraakkunst ook enige zaken uitvoerig besproken heeft en wel voornamelik deze: Het wezen van de zin; het voorwerp, de bepaling van gesteldheid, de naamvallen, het zinsverband, de indeling der woorden, de samenstelling. Al deze zaken behandelt P. ook uitvoerig, maar mijn persoonlike opvatting is: dat in 't algemeen, zijn verklaringen achter staan in helderheid en degelikheid bij die van KUMMER.[3]

Intussen kan 't wel zijn, dat 'n ander er anders over oordeelt. Maar we stappen van de verklaringen nog niet af.

Op blz. 3 en 4 spreekt Schr. over: *dialect, tongval* en *taal*, maar 't zal de leerling niet helder zijn: waarom ‘Het Friesch *geen* dialect

1) In z'n *Nederlandsche Taal*.
2) Verg. V. WIJK blz. 62.
3) Voor de gezegde zinnen blz. 93 maak ik 'n uitzondering. Die heeft P. beter opgevat en zinnen als: *De vraag is* enz. (blz. 89) zijn eindelijk naar de onderwerpszinnen verhuisd.

is' en het Hollands *wel*. 't Zou ook best kunnen gebeuren, dat ie later ergens leest: dat 't Fries ook een dialect is, bijv. op blz. 32 van '*Uit de Gesch. der Ndl. taal*' door Prof. VERDAM. En hoe rijmt ie dat dan?

Ik heb zoeven gezegd, dat de heer PLUIM de gezegde zinnen goed heeft opgevat. Toch heb ik op zijn verklaring van het gez. op blz. 94 in verband met blz. 13 en 14, twee dingen aan te merken: 1e op de vraag: *Wie is de eigenaar*? kan men even goed antwoorden en zàl men in werkelikheid ook wel antwoorden: *Dat ben ik* als *Die ben ik*. Volgens schr. is: *Die ben ik* antwoord op *Wie is de eigenaar*? en *dat ben ik*? op: *Zijt gij de eigenaar*? (âls dit laatste ten minste gevraagd wordt; in de gewone regel zal 't in de levende taal, waaruit zo'n zinnetje toch zeker genomen is, wel luiden: *Is u* de eigenaar?) 2e. Had schr. meer nadruk moeten leggen op de regel:

Het naamw. deel van 't gez. geeft altijd een hoedanigheid te kennen (blz. 94) is altijd *qualitatief* zoals DEN HERTOG het uitdrukt (*Ndl. Spr.* I blz. 29). Nu bestaat er gevaar, dat sommige leerlingen over de hoofdzaak heen glijden. - Te prijzen is hier, dat Schr. op blz. 26 het veel lijdendmaken af keurt, als verstompend voor 't taalgevoel; - op blz. 27 dat ie zinnen als: *er werden trappen op- en afgeloopen* erkent als wijzende op een overgang tot de lijd. voorw.

Ook heeft Schr. de term: *zelfhandelend voorwerp* ingevoerd, zoals 't Groot Wdb. ook doet.

De verklaring over het wezen van de voornw. blz. 181-183 maakt niet duidelik, wat voornw. eigenlik zijn; de grond is niet geraakt (Vgl. V. WIJK blz. 130).

Bij de zelfst. nw. zijn woorden als: het *Wilhelmus*, het *Wien Neerlandsch bloed*, een luid *van-namiddag-geen-school* vergeten (Vgl. V. WIJK blz. 112).

Opvallend is, hoe in de verklaringen gesold wordt met de persoonsvorm: Die ligt beurtelings opgesloten in de vorm van de geb. wijs (blz. 8), in de *e* van de 1ste pers. (zegge ƒ25) blz. 18 en blz. 98 II en ook wel in het deelw. (den vijand *aangerallen*) blz. 58.

De bespreking der aanv. wijs blz. 33 II is heel goed en houdt ook voeling met de tegenwoordige toestand,[1)] maar de voorb. op blz. 37 II gooien alles weer omver. Daar leest men weer: *Ik hoop, dat hij slage* enz. enz.

Bij de verklaring van het *geslacht*, is 't weer de spreektaal, die geen voeling houdt met de gramm. regels. ''t Spraakkundig geslacht dient

1) Ofschoon de behandeling in de verste verte niet lijkt op Hoofdstuk III van VAN WIJK.

herzien te worden' (blz. 4 II), dat wordt intussen door Schr. erkend.

Als men nu vooral 'verklaren' wil; waarom dan ook niet opgehelderd *hoe* er meerslachtige woorden kunnen (konden) zijn[1].

En *waarom* is het geslacht van sommige woorden veranderd?[2]

De verklaring der *verbuiging* (blz. 2 II) is onvoldoende. Er is geen onderscheid gemaakt tusschen buigings*type* (bepaald door geslacht in verband met de uitgang bijv. *mann. a-stam*) en buigings*uitgangen*.

Het weglaten of wegvallen der buigingsuitgangen is volgens schr. een gevolg van conventie (blz. 16 II); zo ook 't weglaten van de aanv. wijs vormen (blz. 36 II), terwijl de historiese taalstudie leert, dat onder meer *aksent, auslautsgesetze, analogie* de deflectie hebben bewerkt.

Het onderscheid *hun - hen* (blz. 17 II) wortelt noch in de oudere taal, noch in 't hedendaags gebruik, maar is willekeur (V. WIJK blz. 124).

Liever, als aan te nemen: naamval = betrekking (ook door KUMMER verworpen) houd ik me aan de uiteenzetting van V. WIJK blz. 123.

De verklaring: sterke verbuiging = rijke en zwakke = arme, heeft onder de hand z'n dienst wel gedaan; 't wordt tijd em op te ruimen. De voorb. van vrouw. zwakke verb. (blz. 57 II) zijn niet analoog; de 1ste groep staat tot de 2e als regel: uitzondering.[3] - Waarom verklaart Schr. nu ook niet, waarom 'de kracht van den meervoudsuitgang *er* op den duur niet meer gevoeld werd'.[4]

De voorb. waarin tegenwoordig de sterke verb. der bijv. nw. voorkomt (blz. 67 en 68 II) zijn voor ons taalgevoel *bijw.* (V. WIJK § 91 III opm. III); zo ook de 'oude vormen' op blz. 77 en 78 II.

Of *er* in: *Ik heb er nog zeven* een *aanw. voornw.* is (Vercoullie) of een *pers. voornw*[5] kan men in 't midden laten; voor òns taalgevoel is 't een *bijw.* (V. WIJK § 91 II opm. I).

Op blz. 75 II verwerpt Schr. de vorm: *ter* zijner eere op grond hiervan, dat men niet kan zeggen: *tot de zijne eere*. Ik geloof niet, dat die grond voldoende is; er is immers *analogie* in 't spel, of 't zgn. *assimilatie-princiep*.

Doch genoeg over de verklaringen. Ik wil nog op een ander punt de aandacht vestigen n.l.: *de taalhistoriese achtergrond*.

1) Zie FRANCK *Etyne Wdb.* op: *gang, trap, val* enz. en vergelijk dat eens bij VERCOULLIE.
2) Verg. KUMMER blz. 127; V. HELTEN *Mnl. Spr.* blz. 351; Tijdschr. II blz. 39-49.
3) Vgl. V. HELTEN *Mnl. Spr.* blz. 379.
4) Vgl. V. HELTEN a.w. blz. 323 en TE WINKEL. *Gesch. der Ndl. taal* blz. 129.
5) FRANCK *Etym. Wdb.* en *Mnl. Gr.* § 219; V. HELTEN *Mnl. Spr.* § 338. VERDAM *Mnl. Wdb.* II kol. 678.

Er ligt over deze grammatica zo iets, wat ik 'n wetenschappelik waas zal noemen. Er wordt in gesproken over: Indogermaans, Sanskrit, Latijn, Grieks, Goties, Oudhoogduits, Oudsaksies, Angelsaksies, Litauies en Italiaans. Op blz. 53 II staan broederlik naast elkaar het Goties, Oudhoogduits en Nederlands paradigma van: *ik zalf*.

Onder dit opzicht gaat deze spraakkunst deels veel te ver en deels schiet ie te kort. Hij gaat te ver door dingen te willen verklaren, die voor de gebruikers van dit boek niet te verklaren zijn. Bijv.: het begrip *wortel* (blz. 107 II en v.v.).

De lezer zal wel *geloven* wat de heer P. daar allemaal vertelt[1)], maar hij kan toch best denken: wat zit dat toch gek in elkaar met die wortels, 't is nu eens *ed*, dan weer *od*, dan weer enkel 'n *d*, dan weer 'n *t*, en toch allemaal dezelfde wortel; die dingen schijnen zo'n soort van gedaanteverwisseling te ondergaan. *Begrijpen* kan hij de zaak niet, als hij niet degelik thuis is in de ablaut-verhouding en de Indogerm. klankverschuiving en daar die twee onderwerpen nog al bezwaren meebrengen, zal hem 't begrip wortel wel nooit duidelik worden. En hoe zal hem ooit *duidelik* worden 't verband tusschen *kind, kunne, knie* en de Idg. V *gen.*?

Wat hebben de leerlingen aan woordafleidingen: beker = bicarium enz. (blz. 136 II) als ze geen latijn kennen; de overgangen begrijpen ze niet en de woorden vergeten ze. - De afleiding van de voornw. (blz. 158 II) is in 't *Gr. Wdb.* of in een wetenschappelike spraakkunst wel op z'n plaats, maar niet in een spraakkunst voor onderwijzers. - Men kan wel *zeggen*: Van *taihun* (dat de leerlingen nog niet eens lezen kunnen) vormde men in 't Got.: *tigjus* (blz. 182), maar geen der studerenden *begrijpt* er iets van. - De etymologie van *tachtig* (blz. 182 II) staat niet vast.[2)] Maar al was dat niet, wat *begrijpt* een onderwijzer er van en wat *heeft* ie er aan? Deze beide opmerkingen gelden ook voor: *duizend* (blz. 189 II).[3)]

En de heer PLUIM is met etymologieën niet karig. Zie maar eens: blz. 114-118 II, blz. 121-125 II; blz. 150 II; blz. 169-171 II, om van de voor- en achtervoegsels niet te spreken. Als de lezer echter goed nagaat, wat iemand die niet spesiaal taalstudie heeft gemaakt, van al die etymologieën *begrijpt*, dan zal ie gemakkelik tot de konklusie komen, dat ze in een onderwijzers-spraakkunst misplaatst zijn. En

1) Over de wortel van het w.w. *eten* en de wortel *gen.*
2) LOEWE. *Germ. Sprachwissenschaft* blz. 112 en KLUGE: *Vorgeschichte der altgerm. Dialecte* blz. 489^2.
3) KLUGE a.w. blz. 491^2.

àls een eksamienator nu eens z'n kandidaat die dingen begon te vragen, omdat ze dan toch in de spraakkunst stonden, die de kandidaat bestudeerd had, dan was deze er bij slot van rekening de dupe van.

Ik heb ook gezegd, dat dit boek wat de etymologie en taalhistorie betreft *te kort schiet*, niettegenstaande Schr. beweert (Voorber. II), het nieuwste te hebben geraadpleegd. De noten aan de voet der bladzijden zullen de lezer in staat stellen m'n beweringen te kontroleren.

Is het Indogermaans ooit ergens door enig volk gesproken? (blz. 15 II)[1] - *Blijkt* het dat de Indogermanen hun bakermat in Midden-Europa stond? (blz. 15 II)[2] - In 't Idg. was *meus* de wortel van *'t woord stelen* (blz. 15 II). Hoe stelt een *gebruiker van Pluim's gramm.* zich dit voor? En is het waar?[3] - Wanneer men het ontstaan van de vorm *het* (blz. 72 II) vergelijkt met wat v. HELTEN geeft,[4] dan komt de verklaring van de heer PLUIM onnauwkeurig voor.

De comparatief *als bijw.* verliest zijn uitgang; als *bijv. nw.* niet; de leerling *moet* dat wel houden voor een axioma. Verder is 't niet goed te zeggen: *Beter* is de vergr. trap v. *bat* of *bet*; maar bijv. zo: *Beter* is een comp. die teruggaat op de wortel van het w.w. *baten*[5] en nog beter is 't er over te zwijgen.[6] - Op blz. 75 staat: De bez. vnw. zijn gevormd van den 2^{e} nv. der pers. vnw. 't Was niet kwaad, als we de zaak eens omkeerden.

De bez. vnw. op *ijn* zijn gevormd met het achtervoegsel *îna* der stoff. bijv. nw. Die op *er* met het compar.-achtervoegsel *er*.

En van deze *oorspronkelike* bez. vnw. is op *niet duidelike wijze* de 2^{e} nv. van de pers. vnw. gevormd.[7] -

Het begrip *stam* (blz. 84 en 85 II) is niet taalhistories juist. -

Is de uitgang van 't zwakke w.w. een vorm van *doen*? (blz. 85 II). In 't algemeen wel; maar *niet* bij de praet. praes. en *niet* bij de zwakke onreg. w.w.[8]. - Op blz. 87 behandelt Schr. eenige af-

1) Vgl. Meringer: *Indogerm. Sprachwissenschaft* blz. 11 en 12.
2) Vgl. Meringer a.w. blz. 147. Delbrück *Studium der Idg. Sprachen* blz. 140 VERDAM *Uit de Gesch. der Ndl. taal* blz. 5 en de noot aldaar.
3) Vgl. *Etym. Wdb.* v. FRANCK onder *muis.*
4) *Mnl. Spr.* blz. 425.
5) Over de comparatief-vorming als zelfst. vorming, los van positief. Zie KLUGE a.w. blz. 482 en 483^{2}.
6) Ten minste in een *Ndl.* spraakkunst.
7) KLUGE a.w. blz. 466^{2} § 251; § 252 blz. 467. LOEWE a.w. blz. 96. STREITBERG *Urg. gramm.* blz. 262 en 263.
8) STREITBERG a.w. blz. 334-331. WILLMANNS *Deutsche Gramm.* III blz. 70 N°. 2 en blz. 71 N°. 3.

wijkingen bij de vervoeging. M.i. vervult ie z'n taak maar half. Bij werkw. als *komen* en *houden* vergeet ie, dat ie *twee* vormen te verklaren heeft. Bijv. de vorm *hield* wordt me wel duidelik, als ik van een werkw. *halden* hoor, maar àls 't werkw. dan vroeger *halden* was, waarvandaan nù *houden*? In de verklaringen zelf is veel oppervlakkigs.

1e[1)] *Komen* is nooit *kwemen* geweest. Dat kan niet 'lautlich' korresponderen. We hebben hier waarschijnlik te doen met een dubbel praesens: één met de typiese vokaal van 't praes. de *e* en een met lagere klanktrap. Het Ndl. vervoegingssysteem heeft beide vormen opgenomen en zo vinden we *kom* (van 't abnormaal praesens) - naast *kwam* van 't normaal praes.[2)].

2e en 4e 'Staan had vroeger een nevenvorm standen'
'Gaan had oudtijds ook een vorm gangen.'

Zo eenvoudig is de zaak niet. Men moet z'n eigen ogen en die van anderen niet voor de moeilikheden sluiten. De vormen *staan* en *gaan* zijn nog niet verklaard.[3)] *Standen* en *staan* zijn van de zelfde wortel; hoe *gangen* en *gaan* zich verhouden is niet duidelik[4)]. Bovendien is de *n* van *standen* een praesens *n* en hoort dus niet thuis in 't praet.; maar is daarin later doorgedrongen[5)].

De eigenlike verl. tijd is dus *stoet*(*d*), niet *stoent*(*d*). Hoe de vorm *stond* ontstaan is, is nog niet uitgemaakt[6)].

3e en 5e *slaan* was sla*ch*en; niet sla*g*en; zoo ook *zien*: se*ch*en, niet se*g*en. Sla*ch*en en se*ch*en worden *slaan* en *zien*[7)]. Het ontstaan van *g* kàn men zonder de 'grammatische Wechsel' niet verklaren en dat moet men dus ook niet proberen.[8)]

6e *houden hield*. De regel: Germ. al + d(t) of ol + d(t) = Westnederfrank. ou + d(t) verspreidt hier licht over *beide* vormen.[9)]

7e *vriezen* enz. Hoe Schr. kan beweren dat de *r* uit 't enkelv. van de verl. tijd is ontstaan begrijp ik niet; misschien een drukfout[10)].

Blz. 90 II *Zenden* 'uit *sindjan*' zal wel bedoeld zijn: *sandjan*.

1) Deze cijfers verwijzen naar P's gramm.
2) WILMANNS a.w. III § 18 N°. 13 met verwijzing naar *Sievers* en *Osthoff*.
3) WILMANNS a.w. III blz. 65 § 35 N°. 4.
4) WILMANNS a.w. III blz. 63 en 64 § 35 N°. 1.
5) FRANCK *Mnl. Gr.* § 148.
6) Vgl. V. HELTEN a.w. blz. 244. FRANCK t.a.p. en TE WINKEL: *Gesch. der Ndl. taal* blz. 112.
7) FRANCK a.w. § 136 - 2°.
8) Vgl. TE WINKEL a.w. blz. 88 en 89.
9) TE WINKEL a.w. blz. 19 en 112.
10) TE WINKEL a.w. blz. 110 en 96; VERDAM a.w. blz. 19.

Dat *zenden* sterk werd onder invloed van een **sinden*, acht ik niet waarschijnlik. Leek het niet reeds vanzelf sterk door de 'rückumlaut'.[1] De afleiding van *schenken* (blz. 91) wordt door FRANCK[2] beslist tegengesproken.

Op blz. 98 II staat: het pers. vnw. *ik* lag feitelijk reeds in den vorm *haba* n.l. in den uitgang *a* opgesloten. Wat betekent die uitgang *a*? Die et weet, mag et zeggen.[3] - Dat men de afwijkingen der werkw. *staan, slaan* enz. 'uit 't Middelndl. verklaren kan' (blz. 101 II) acht ik onmogelik. Er komt te veel bij kijken. - Op blz. 102 II komen de praet. praes. aan de orde: *kunnen, zullen, mogen, weten, moeten*. De leer over deze w.w. dient te worden herzien. Er zijn geleerden, die *kunnen* en *mogen* niet meer tot de praet.-praes. rekenen.[4] Voor de vorming van hun praet. vergelijke men het vroeger gezegde.[5] - Wat de onreg. zw. werkw. betreft, daar zijn vormen als *brangde* enz. onmogelik geweest.[6] - Tegen de uitdrukking: 'Ik heb (met een *b* dus) is ontstaan uit *hav-je*, waarvan de *v* en *j* samen tot *bb* versmolten' zal bij velen bezwaar rijzen.[7] - De geschiedenis van 't w.w. *doen* (blz. 108) is naar mijn beste weten, nog niet voldoende opgehelderd om iets positiefs te zeggen. 't Blijft altijd nog mogelik, dat de reduplicatie slechts schijnbaar is of altans dat er nog geheimen achter zitten.[8] Zou het z'n nut hebben *hier* over reduplicatie te spreken voor de eerste en enige keer? De leerlingen zullen zonder een uitvoerige verklaring, een verkeerde voorstelling krijgen èn van het verschijnsel zelf èn van z'n omvang. Immers, men kan de redupl. niet noemen een vervoeging 'noch zwak noch sterk' zoals Schr. doet en ie kwam ook buiten de verl.-tijd-vorming voor.

Wat een aanbeveling zou zijn voor iedere grammatica is 't natuurlik ook voor deze n.l. het opnemen van 'n Nederlandse klankleer, ofschoon ik me niet duidelik kan voorstellen, hoe Schr. het hoofdstuk *klankleer*, in verband met zijn grammatica beschouwt. Immers, wanneer men in z'n grammaticale beschouwingen geheel uitgaat van geschreven taal, dan kan men feitelik de klankleer wel missen. Voor een grammatika

1) Over de tijd van overgang zie TE WINKEL a.w. blz. 119.
2) *Etym. Wdb.*
3) Zie WILMANNS a.w. III blz. 5 Anm. en DELBRÜCK. *Studium der Idg. Sprachen* blz. 172.
4) KLUGE *Vorgesch.* blz. 440^2. WILMANNS a.w. blz. 92 en v.v.
5) WILMANNS a.w. blz. 70 § 38 N°. 1 en 2. KLUGE a.w. blz. 349^2 § 176 *d*.
6) Zie STREITBERG *Urg.Gr.* blz. 339. WILMANNS a.w. blz. 71.
7) Men vergelijke V. HELTEN *Mnl.Spr.* blz. 264 opm. 3.
8) Vgl. WILMANNS a.w. blz. 61 § 33 N°. 6.

uitgaande van de levende taal, moest ie eigenlik Hoofdstuk I zijn, maar in 'n boek als dit, staat ie in 'n rare omgeving: 'n moderne hoed op 'n 18de eeuwse pruik.

De lezer zal 't wel met me eens zijn, dat er ernstige bezwaren zijn in te brengen tegen de gramm. van de heer P. Op één daarvan wil ik ten slotte nog eens de volle nadruk leggen: ik bedoel de taalhistorie.

Verklaringen, etymologieën en opmerkingen uit de taalhistoriese gramm. **mogen** *in 'n spraakkunst voor onderwijzers* **niet** *voorkomen*[1] om vele en gewichtige redenen:

1e Er ontbreekt bij de onderwijzers een grondslag en daarom hangen 90 % van die verklaringen in de lucht.

2e Men vermoeit de kandiedaten met het memoriseren van dingen, die ze niet kùnnen begrijpen; men sticht verwarring, geeft valse begrippen en, wat misschien even erg is, men brengt hen op een terrein, waar men uiterst voorzichtig zijn moet, terwijl ze onmogelik kunnen beseffen, welke gevaren hen daar omringen. Bijna ieder onderwijzer, in de oude school gevormd, die wat meer aan taalstudie gaat doen, zien we lief hebberen in historiese verklaringen en etymologieën, die bewijzen, dat 'n degelike grond ontbreekt.[2] Dit boek, dat ‘het nieuwste op taalhistories gebied meedeelt’ (Voorber. II) is 'n nieuwe waarschuwing.

3e Deze halsbrekende taalsport brengt hen steeds verder van *de enige gezonde taalbeoefening voor de onderwijzers: de waarneming en psychologiese studie der levende taal* waartoe zij meer als iemand anders gelegenheid hebben. Daarin alleen kunnen ze wezenlike voldoening vinden en tevens nuttig werkzaam zijn voor de taalwetenschap, door 't leveren van materieaal aan filologen en psychologen.

Naar de levende taal dus, daarheen moet de onderwijzers-grammatica zich richten. Dan alleen kan de taalopleiding de onderwijzers geschikt maken voor hun taak: de taal van de kinderen te zuiveren, te verrijken, te volmaken, en aan de leerlingen een gezond taalinzicht en een zuiver taalgevoel mee te delen.

Oss.

J.L. HORSTEN.

1) Of minstens moet men er zèèr zuinig mee zijn.
2) Als sprekend voorb. wijs ik op blz. 129 II, waar 't voorvoegsel *us* als grondwoord wordt opgegeven van *oor* en van *uit*!

Nog meer ‘stijloefeningen’.

In *De Nieuwe School* van 1907 schreef TH.J. THIJSSEN een geestige parodie: *Proeve van schoolmeesters-stel- en stijloefeningen*. Bij een spotsonnet op de Rembrandt-feesten ontwierp hij vijf bladzijden stijloefeningen, b.v.

Centjes: verkleinwoord van cent = honderd.
Wat is:
centenaar, centrum, zendeling, accent, send-talen;
Gebruik deze woorden in flinke zinnen.
ten doop. Wat is dat?
Vergelijk en verklaar:
doopjurk, doopvont, Wederdooper, doopmaal, kandeelmaal, *doopceel*.
Wat is iemands *doopceel* lichten?
Vergelijk huur*ceel*
lei*zeel* = leidsel.
Gare ventjes. Noem een drietal gare ventjes op.
Vergelijk: half *gaar*
halve *gare*
in eigen vet laten *gaar* smoren;
in de wieg gesmoord,
ver*gaar*bak - vergadering,
Wanneer noemt men aardappels gaar?
Wanneer kool, wanneer visch?
Is rauw vleesch eetbaar?

Dr. W.F. VAN DER VLIET schreef, anno 1909, *Oefeningen in het Stellen*[1], waaruit wij de volgende bloemen plukken:

Fondsveiling (blz. 12-14).....

b. Zeg het verschil, dat men maakt, tusschen *fondsenveiling* en *fondsveiling*.

c. De stam van *veiling* n.l. *veil* komt nog in twee beteekenissen voor, welke zijn die?

1) Tweede deel B. 's Gravenhage - JOH. IJKEMA.

d. Kent gij boeken, welke door een fondsveiling in de tweede hand zijn overgegaan?
e. Men spreekt van tweedehandsche artikelen, behooren daar nu ook boeken toe? Zijn dat dan boeken, welke op bovengenoemde wijze in het bezit van een tweeden uitgever zijn gekomen?
f. Kan een uitgever, welke op een fondsveiling een werk heeft overgenomen, een kat in den zak gekocht hebben; waarom niet? En toch ook weer wel, waarom?

Een voorhoofd zonder rimpels, een geweten zonder kreuken (blz. 38)....

B. Zoek eenige passende bijvoeg. naamwn. bij *voorhoofd*, en *geweten*.
1.
2. In welke richting loopen de rimpels in het voorhoofd; wat duiden ze veeltijds aan.
   N.B. Denk ook aan die bij neus en oogen.
3. Wat is een *kreuk*; waarin verschilt zij van een *rimpel*?
4. Het voorhoofd is de zetel van.....?
   Het geweten is de zetel van.....?

Weg, pad, straat, baan, gang (blz. 130).

N.B. Denk hierbij aan: *heirbaan, kloostergang, ga uw gang*, hij is den geheelen dag *op het pad, wegeling* (in 't Vlaamsch verkleinwoord van *weg*).

Laat van deze woorden de figuurlijke beteekenis in goede volzinnen uitkomen.

De *baan* is, bij het spel enz., de afgeperkte ruimte. De *gang* is de doortocht, de *weg* de richting. Wat is een *olifantspad*, een *roetschbaan*?

Waar is hier de grens tussen parodie en werkelikheid? Wij zouden dergelijke fabrikaten stilzwijgend voorbij kunnen gaan, als ze in onderwijzerskringen niet zo hartelik verwelkomd werden. *Het Katholieke Schoolblad* (12 Augustus) noemt dit boekje: ‘een waardig slot van een mooien stijlbundel’, een ‘sleutel tot het heerlijk taalpaleis onzer eerste prozaïsten’. De recensent vindt er in ‘uitmuntende stof in groote verscheidenheid’. Men vindt hier werkelik de gewone potpourri die onder de naam ‘stijloefeningen’ doorgaat. Eerst een rubriek zeldzame en figuurlik gebruikte woorden, of woorden die als kapstok kunnen dienen voor etymologiese en andere wetenswaardigheden, waarbij de schr. wel eens de plank misslaat[1)]. De bespreking

1) Op blz. 12 worden voor het Mnl. woord *geme* 6 betekenissen opgegeven, terwijl er in 't *Mnl. Wdb.* maar één plaats van voorkomt. *Gemelijk* betekent in 't Mnl. al 1°. wonderlik, zonderling, 2°. knorrig. - Het ww. *nurken* is volgens de schr. een ‘klanknabootsend woord’ (blz. 14). Een pruttelend mens zegt zeker: ‘nurk!’ Wat voor begrip moet de leerling daarin hechten? Wie FRANCK naslaat, zal zien dat de samensteller te oppervlakkig gelezen heeft.

van die woorden kan *in een bepaald verband* leerzaam en nuttig zijn, b.v. om de betekenisontwikkeling te illustreren. Voor de heer VAN VLIET blijven het losse curiositeiten. Over betekenisontwikkeling heeft hij weinig nagedacht. Anders zou hij niet kunnen schrijven: 'Gemelijk is een woord dat vroeger meer gehoord werd dan nu, dat dus allengs afsterft, *vermoedelijk omdat men de grondbeteekenis niet meer voelt*' (blz. 12). Wat zouden er dan een woorden moeten 'afsterven'! Hij vindt er dan ook niets vreemds in dat zo'n woord plotseling in zijn tegendeel omslaat: eerst betekent het 'opgewekt van humeur' - een betekenis die in 't Nederlands niet bewezen is! - 'en nu wordt het juist in den tegengestelden zin gebruikt; een treffend voorbeeld derhalve van *het verloopen der beteekenis* van een woord.' Dat bij dit woord, in verband met *wonderlik, zonderling, raar*, juist zo mooi aan te tonen is *hoe* de betekenis zich wijzigde, ontgaat de schr. blijkbaar. En eerst dan zou zijn geleerdheid voor de leerling vruchtbaar worden.

Uit: 'een *toonbeeld* van ellende', naast 'een *voorbeeld* van goed gedrag' distilleert de schr. dat 'toonbeeld' altijd ongunstig is. Dat brengt hem tot de zonderlinge vraag: 'Kunt gij personen noemen die toonbeelden, andere die voorbeelden zijn geweest?' (blz. 17).

De afdeling *Spreekwoorden en zegswijzen* levert een dergelijk mengelmoes: de leerlingen moeten spreekwoorden leren kennen, leren. begrijpen, leren ontleden, leren beoordelen, leren verwerken tot opstellen.

Dan komen de teksten, puntdichten en fragmenten, met een 'schat' van vragen versierd. Wij vragen ons af: vindt niet elk docent dergelijke stof in zijn leesboeken, en is de gemiddelde docent zo weinig bevoegd, dat hij de verklaringen zelf niet geven, of in zijn boeken vinden kan?[1)] En weet de docent niet hoe hij zijn vragen in moet richten om zich te overtuigen of het gelezene begrepen is? In dat geval geeft VAN VLIET geen goed voorbeeld, want herhaaldelik vraagt hij wat de leerling niet weten *kan*, en dan weer zo naief of hij halve idioten voor zich heeft.

Een vraag als: 'Hoe werd in het Mnl. een lang mes genoemd?' (blz. 28), doet men b.v. aan professor VERDAM, maar niet aan een

1) De schr. zelf maakt soms rare fouten. Uit BREDERO schrijft hij bij vergissing over: *kuyverde* in plaats van *kuyerde*. Dat kan ieder overkomen. Maar nu zet hij daarbij een noot: 'Kuyverde = kuierden'!

schooljongen. En welke jongen weet te antwoorden op de vraag: ‘Wat is de beteekenis van *wel gemeyt*?’ (blz. 83).

Daarentegen wordt bij een regel van HELMERS: ‘d'Iber en den Taag in uwe hand gegeven’ gevraagd: ‘Is dat in letterlijken zin op te vatten?’ Een verstandige jongen ziet in die vraag hoogstens een mislukte grap.

Een machinaal toepassen van de traditionele parafrase is het, wanneer opgegeven wordt, de bekende wandeling van Kackerlack uit BREDERO's *Moortje* ‘in tegenwoordig Nederlandsch over te zetten’ (blz. 95 vlg.). Moeten BREDERO's marktventers ‘fatsoenlik’ Nederlands leren praten, of moet dat stuk soms in modern plat-Amsterdams overgebracht worden?

Natuurlik is ook een hoofdstuk gewijd aan de zinsontleding-sport. Wanneer zullen de leraren, de opleiders en de examinatoren zich eindelik eens gaan afvragen: waarvoor dienen nu eigenlik die mooie schema's, die benoemingen en onderscheidingen? Leert men daardoor taal *begrijpen*? Soms is men geneigd het tegendeel te menen. De schrijver van dit boekje beweert b.v. dat de zin ‘Wie de wespen gonzen laat, doen zij nog het minste kwaad’ *onvolledig* is (blz. 39). En als hij de begin-‘periode’ van VERWEY's *Cor Cordium* in een schema gebracht heeft: I a, b, c enz. II A B a′ + b′, a″ + b″, meent hij dan in ernst dat hij de weg tot het begrijpen gebaand heeft? Het belachelike van zo'n poging (blz. 73-75) is misschien een beter geneesmiddel tegen die ontledings-waan dan een lang vertoog.

Hoofdstuk VI heeft de oefeningen, die al zo bont gemengd zijn, nog eens gemengd. Dan krijgen we fraaie kombinaties als deze (blz. 127):

Omschrijf de beteekenis van:

1. Het *vrije* veld.
2. *Vrije uren*.
3. Het *nachtkil* van den *plavuisten* vloer.
4. Van bare *smalende* lippen *striemde* het als een *zweepslag*.

Waarom moeten 1 en 2 ‘omschreven’ worden? Ze zijn moeielik van gemakkelikheid, zal de leerling denken. De omschrijving van 3 en 4 is een echt kunststuk. Uit de keuze leert men de onpartijdigheid van de schrijver kennen: ultra-moderne en ultra-ouderwetse taal verheugt zich gelijkelik in zijn belangstelling. Om ‘stijl’ te krijgen kan men blijkbaar kiezen. Maar om de *Eigen opstellen* (N.B. *eigen*!) van blz. 137-138 te kunnen maken, moet men over een rijkdom van ‘stijl’ kunnen beschikken. Wie denkt niet bij ‘Ontmoeting met een Bedeljongen op een kouden. Winteravond’ aan TOLLENS? Of bij ‘De Straatkoopman’ aan de typen uit de

Camera? ‘Een storm in de Steppe’ vereist toch romantiese boeketaal, en ‘Na de Aardbeving’ een grondige kennis van krantenverslagen en van de stijlversieringen die journalisten plegen te gebruiken! Voor ‘Een Match’, ‘Een Prettige Vacantiedag’ kan dan de alledaagse taal bewaard blijven. Maar ook daar moet de welonderwezen leerling zich wachten voor de verderfelike leer: ‘schrijf zoals je spreekt’, al mag hij wel enige koncessies doen aan de ‘geest des tijds’. Dat blijkt uit het volgende recept - of *Voorbeeld* - van een spreekwoorden-opstel (blz. 26):

Gisteravond zat ik met mijn beide zusters Marie en Anna in de huiskamer mijn werk te maken. 't Was een vertaling van het Nederlandsch in het Fransch, *welke* ik te voren in het klad had gemaakt en nu overschreef. Marie riep: ‘Hé, valsche jongen, je zit af te schrijven!’ Ik stoof op; maar Vader, die tegenwoordig was en het gehoord had, suste mij en *berispte* Marie, die zich meermalen aan *zulk een* fout schuldig maakte, zeggende: ‘Foei, Marie, hoe durft *gij* dat zeggen. Maandagavond nog zag ik *je*, toen ik binnen kwam, snel het schrift van *je* zuster Anna wegmoffelen, waaruit *ge* bezig waart over te schrijven. Op *jou* is met recht het spreekwoord “de pot verwijt den ketel, dat hij zwart ziet” van toepassing.’

In dit stukje ‘model-stijl’ kan men ook de illustratie zien van een ander spreekwoord: ‘Aan de vrucht kent men de boom’. Wanneer men aan kollega's en leerlingen dit als ‘voorbeeld’ opdist, dan zijn de ‘stijl’-oefeningen die daartoe leiden, nog iets meer dan een onschuldig tijdverdrijf.

De schrijver zegt in zijn *Voorbericht*: ‘Door een veeljarige ondervinding in mijn overtuiging versterkt, dat z.g. steloefeningen bij het onderwijs in de Nederlandsche taal nuttig en noodzakelijk zijn, bied ik mijn collega's dit deeltje aan.’ Wij hopen dat een groot aantal kollega's, door studie en nadenken, gepaard met ondervinding, tot ander inzicht zullen komen, en voor dat aanbod, al streelt het hun gemakzucht, zullen bedanken.

C.G.N. DE VOOYS.

Proeven van literatuurlessen.

De Literatuur is 'n *kunst*. De Geschiedenis, de Algebra, de Plantkunde, zijn *wetenschappen*.

De geleerde en de kunstenaar kijken beiden naar zichzelf of naar de schepping buiten hen. Maar 't orgaan van de geleerde is 't Verstand; dat van de kunstenaar, 't Gemoed.

't Verstand kijkt, hoe alles is; 't bepaalt overeenkomst en verschil; verdeelt in soorten en klassen; 't zoekt naar oorzaak en gevolg.

't Gemoed... trilt. Dat is alles. Het beweegt zich, wordt bewogen.

De geleerde: maakt kennis, begrip.

De kunstenaar: ondergaat aandoening.

Aan 't ziekbed van 'n kind zitten 'n moeder en 'n dokter. Hij kan niet meer helpen; dat weet-ie; en toch kijkt-ie toe met gespannen aandacht; hij wil de ziekte kennen. En ook Zij kijkt, luistert; ze huivert, ze is koud en ze zweet, er loopt 'n traan over haar wang.

Daar zitten 't Verstand en 't Gemoed te kijken naar 't zieke kind.

En indien die vrouw later vertelt aan 'n andere moeder, wat zij leed bij 't sterfbed van haar kind, en ze kan zó spreken, dat die andere vrouw zelf de doodsangst ondergaat, zodat ook zij huivert en 'n traan in 't oog heeft, dan is de eerste moeder 'n *kunstenares*. Zij heeft de trilling van haar eigen gemoed overgebracht bij 'n ander, door middel van haar woorden.

Zij zou wezen 'n *woordkunstenares*.

Alle kunstenaars doen 't zelfde: de aandoening van hun eigen gemoed overbrengen bij anderen; maar de middelen verschillen: de een gebruikt woorden, de ander lijnen en kleuren, 'n derde kapt z'n emotie in 't marmer, 'n vierde spreekt met de tonen van stem of instrument.

Maar de *Woordkunst* is de hoogste, de volmaaktste; zij, de *Literatuur*.

***

Als men op een eenzame buitenweg staat te luisteren aan een telegraafpaal, op 'n stille zomermiddag, dan kan 't gebeuren dat men 'n luid trillend gezang hoort van 't windzuchtje dat beeft langs de

draden. De wandelaar is dan verwonderd. Hij kijkt zoekend naar boven, en om zich heen naar 't gebladert: hij meende dat er geen wind was en toch hoort-ie dat luid gezang.

Gelijk die draad is de dichter. In hem trilt luid het lied des levens, als de gewone mens meent, dat er niets bizonders is om 'm heen.

Het eentonig gezang der telegraafdraden leert aan de wandelaar het zuchtje kennen dat over 'm heen beeft. En door naar de verzen te luisteren der dichters, voelt de lezer iets van het Leven, dat anders ongemerkt langs hem heen zou beven.

De dichter is de man die krachtig een deel van het Leven, van het Zijnde, in zich voelt.

De ziel van de kunstenaar moet zó fijn wezen dat ze in aanraking kan komen met de ziel van de Schepping. Want alles heeft een ziel: de blauwe lucht; de ruisende wind; dood, geboorte, ziekte; al die mieljoenen grote of kleine dingen, zoals 'n kudde schapen of de oceaan, 'n beekje of 'n vulkaan; al die mieljoenen dingen waardoor zich openbaart, de Natuur, het Eeuwig-Zijnde, het Leven, of God als ge wilt. En die aanraking doet ontstaan het verschijnsel dat wij *ontroering* noemen. Ontroering is dus de gewaarwording van het Eenwig-Zijnde.

De ziel van de kunstenaar heeft 't bestaan ontdekt van lucht of wolken, van lente of herfst, van 'n feit of 'n eigenheid in 't leven van bos en akker, dier of mens, en die ontdekking, gewaarmerkt door ontroering, doet hij over aan de zielen van anderen, welke nu ook trillen, van de indirekte aanraking met het Wezen van wat Is.

Dat overbrengen van zijn ontroering bij anderen, dat *kan*-ie; daarom is hij een Kunner, een kunstenaar.

De dichter is in zekere zin een middelaar tussen God en de mensen.

***

Goed begrepen dus: eerst is er 'n feit in de buitenwereld; dan is er de dichter; er ontstaat aanraking tussen zijn Ziel en dat feit, en er komt ontroering in hem; nu is hij te vol om te zwijgen, hij mòet spreken, en zijn woorden brengen nu z'n eigen emotie over in 't gemoed van 'n ander, zoals de metaaldraad de elektriese stroom geleidt.

Die moeder die haar enig kind verloor, kon op twee manieren klagen over haar verlies: ze kon daarbij voornamelik de blik hebben op zichzelf of op 't kind.

In 't eerste geval zegt ze bijvoorbeeld: *Wat heb ik uitgestaan in dat laatste uur! Ik zat in 'n wijde, ruime stilte, en hoorde niets dan zijn zachte ademhaling. Ik voelde m'n gehele lichaam; m'n armen voelde*

ik, en m'n beenen, en m'n rug; elk plekje van m'n lichaam voelde ik in trilling. Och, en ik dacht aan de tijd voor z'n geboorte; hoe blij we waren; en hoe we samen gelachen hebben, m'n man en ik, omdat we'r reeds over spraken wat hij worden zou, voor hij geboren was. En ik dacht er aan, hoe vaak ik boos en ongeduldig was, als 't kindje mij wekte uit mijn slaap met z'n gehuil. Och, ik vond me zelf zo hard. Nu word ik niet meer gestoord in m'n nachtrust; maar soms bij 'n onverwacht geluid op straat, spring ik midden in de nacht op in m'n bed, denkend dat m'n kind me roept, en ik zie de lege plek waar z'n bedje stond, en terwijl er tranen over m'n wangen rollen, val ik weer terug in 't kussen.

Zie je wel: die moeder praat over zichzelf, ze tekent haar eigen persoon; haar blik is vast op haar eigen aandoeningen. Als 'n dichter op die manier schrijft, dan zegt men dat hij **lyries** kunstenaar is. Hij is **subjektief**.

Die moeder had ook over 't kind kunnen spreken: over z'n ziekworden, z'n dartelheid eerst, z'n lusteloosheid later; over z'n ademhaling, z'n benauwdheid, z'n flauwe oogjes; z'n zachte woordjes; z'n laatste liefkozingen, z'n laatste blik die hulp riep tot lieve moeder; enzoovoort.

Het spreekt vanzelf: als die vrouw kunstenaar was, dan zou in 't beeld van dat kind haar eigen smart zijn getekend. Maar toch haar blik was naar buiten gericht, ging buiten haar gemoed, ze sprak over 'n feit van de buitenwereld.

In zo'n geval zegt men dat 'n dichter **objektief** is, of **epies**.

'n Strenge scheiding valt er niet te maken, want de Ziel van de dichter en het ontroerende feit daarbuiten zijn zó helemaal *één* geworden, dat men niet naar 't ene kan kijken zonder 't andere te zien.

Trouwens de *objekten*, waar de kunstenaar over schrijft, zijn, streng genomen, geen objekten. 't Zijn stukken van zijn ziel. Die boom waar de dichter naar kijkt, dat is zìjn boom. Hij ziet 'm met zìjn kleuren, zìjn tinten; de ziel die er leeft in die boom, is de ziel van de kunstenaar.

'n Fotografie-toestel kijkt met 'n oog zonder ziel, maar 'n schilder mengt op z'n palet de trillingen van z'n gemoed onder z'n blauwe en rode en groene verven.

Daarom is er gezegd: de kunstenaar geeft de werkelikheid, *vue à travers un tempérament*.

Zijn gemoed is de atmosfeer, de zonneschijn, de nevel, de bewolking der wereld.

Hebt ge wel eens 'n stad zien liggen met haar torens en daken in 'n grauwe mist? En diezelfde stad in 'n brandende zon? Of onder 'n lentezonnetje met mooi geschakeerde bewolking?

Nu, zo is 't met de objekten der dichters en met hun eigen schijnende Ziel, 't Subjekt.

***

Het *middel* om de bewegingen van 't gemoed over te brengen, heet *techniek*. Let wèl op 't verschil tussen 't wezen der kunst en de techniek. Zonder verf bestaat er geen schilderkunst, natuurlik; zonder stem of instrument, geen toonkunst; zonder woorden, geen woordkunst. Wèl kan de techniek bestaan zonder de bezielende emotie. Er is dan *vaardigheid* bij de schrijver. Wie 'n buitengewoon grote techniese vaardigheid heeft, heet: *virtuoos*.

Het is wenselijk dat 'n kunstenaar virtuositeit bezit, maar daardoor alleen is hij niet 'n groot man. Het publiek verwart gewoonlik kunst en techniek. Het is verbluft door de techniese toeren van de violist of de schrijver. ‘Hoe ontzettend moeilik om dàt te leren!’ roept het bewonderend uit. Maar dat betekent niets. De kunsten der akrobaten in 'n circus zijn ook verbazend moeilik om te leren. Zet maar 'ns 'n hoge paal los overend op de grond, en klim er dan in, en ga op je hoofd staan, boven op die paal. Ik heb 't zien doen. Doe 't maar na.... met je grootmama! zou DE SCHOOLMEESTER zeggen. Het publiek klapt in de handen, en 't applaudisseert met dezelfde soort bewondering bij de razende vingervlugheid van de piano-virtuoos; en 't kijkt verbaasd op, als ge zegt, dat dàt geen Kunst is.

VAN DER PALM is dikwijls niets dan 'n woord-virtuoos, en MULTATULI ook wel eens 'n enkele keer.

Het geval kan zich voordoen dat iemand met moeite zich uitdrukt, dat hij de woorden niet kan vinden en stotterend spreekt en stijlfouten maakt, en dat het toch waarachtige kunst is, wat hij zegt, omdat er 'n zuivere voeling van poëzie in zit. Denk aan ONNO ZWIER VAN HAREN.

Als 'n schrijver veel gelezen heeft, zò dat z'n hoofd 'n volgepropt taalmagazijn lijkt, vol van stijlversieringen die honderdmaal gebruikt zijn door andere auteurs: beeldspraak, zinswendingen, epitetha, synoniemengroepen, enz., en hij bedient zich van dat materiaal zonder dat 't eigen zien, 't eigen horen, 't eigen Leven hem die woorden afperste, dan is hij 'n *rederijker*. Wat hij schrijft is: *retoriek*. 't Is uiterlike nabootsing van woordkunst.

Hij zegt bijvoorbeeld in 'n natuurbeschrijving: Het *groene grastapeet spreidde zich uit* over de velden; een beekje *slingerde zich er door heen als 'n zilveren lint*; de *azuren hemel welfde zich als een reusachtige koepel* daar overheen; de vogelen stegen *jubelend* opwaarts, *als om*

God te danken; een windje *dartelde* tussen de bladeren, en.... enfin, de rest weet je wel. Als ik grotere virtuositeit had in 't maken van retoriek, dan kon ik zo wel 'n half uur doorgaan.

Verwar nu niet 'n virtuoos met 'n retoriker. Bij beiden is 'n vertoon van *vorm* met te weinig of geen ziel. Maar de rederijker pronkt met formules van anderen. De virtuoos kan nog origineel wezen.

Leerzaam is 't vers van de dichter VERWEY geheten *Cor Cordium*. Daarin zit 'n mooie zielebeweging. Mooi, teer, rein en hoog. Niet *sterk* bedoel ik, maar *hoog*. De aandoening is van 'n hoge sóórt, maar van 'n zwakke gráád. Maar toch weet hij 'n vers van dertien bladzijden te maken met zo'n zwakke aandoening als ziel. Dat kan niet goed zijn, zegt ge. Natuurlik niet. Wie maar weinig te zeggen heeft, kan niet veel praten, of ge zult veel *woorden* hooren; techniek.

De techniek in dat vers is heel mooi.

Men zou zeggen: 'n mooie aandoening, mooie taal! Is 't nu nog niet goed? Neen, er is te veel *taal* in.

De mooie beelden en vergelijkingen worden kunstig uitgewerkt, zo kunstig en zo uitvoerig, dat de lezer fijntjes uit het eigenlike onderwerp wordt gevoerd, en hij wel met plezier naar de beeldjes als naar losse plaatjes zit te kijken, maar vergeet.... waar 't eigenlik over ging.

Dat is onecht. Dat is 'n vertoon van talent, heel bedrieglijk en verblindend, maar waar 'n lezer *die leest met z'n gemoed*, niet mee wordt bedrogen.

Temidden van al dat plezier van prentjes-kijken voel ik iets leegs in me, 'n pijnlike vraag van iemand die even 'n mooi thema op de piano heeft gehoord, en die temidden van allerlei tussenspelen zit te wachten op dat thema, maar nu breder gespeeld; krachtiger, grootser uitgewerkt;.... en.... het, komt, maar, niet.

***

De huisschilder gebruikt verf, en de kunstschilder ook, de steenhouwer en de beeldhouwer verwerken dezelfde materie; en de dichter of proza-artiest (want dat is 't zelfde) gebruikt dezelfde taal die ook de geleerde of de koopman nodig heeft.

Dezelfde? Ja en neen! *'n Koe* blijft *'n koe* heeten, in 'n vers en in de slagerswinkel, dat spreekt. Maar toch heeft de kunsttaal iets aparts. Ik bedoel nu niet die beruchte dichterlike woorden en uitdrukkingen en zinswendingen, al die cliché's van 't voorgeslacht zoals: *Filomole zingt haar lied in 't lover* of: *De winter sloeg de stroom in boeien* of: *'t Zilvren licht der bleke maan droop van de zwarte takken neer*.

Neen, neen; dat noemt men wel dichterlike taal, maar ik noem 't geen kunsttaal.

Het uitwendige kenmerk dat er *Ziel* leeft in de woorden van 'n mens is: maat en rijm. Valse nabootsing uitgesloten, natuurlik.

Maat of rythme is 'n zekere *beweging* in de taal, 'n golving, 'n wiegeling, 'n schommeling of deining, ontstaan door de regelmatige afwisseling van lettergrepen mèt en zònder klemtoon.

En rijm is 'n zekere aangename gelijkheid van klank.

Dus: gelijkheid van beweging en gelijkheid van klank.

Nu ja, dat weten de kleine kinderen al: daaraan kun je 'n versie kennen, dat 't rijmt en dat 't zó doet: ta-tà, ta-tà, ta-tà! Maar de kleine kinderen en veel grote mensen weten twee dingen niet:

1) dat ‘maat en rijm’ geen kunstje is, maar 'n natuurverschijnsel, en

2) dat er geen wezenlik verschil bestaat tussen proza en poëzie. (Kunstproza, wel te verstaan. Natuurlik, want we spreken over kunsttaal.)

Als 'n mens boos is of bedroefd, weemoedig of opgewonden, in 't kort: als er trilling is in z'n gemoed, dan komt er rythme in z'n taal. Ik bedoel niet alleen bij kunstenaars, maar bij iedereen gebeurt dat. 't Is 'n natuurverschijnsel, net zo vast als dat je stem hees wordt bij verkoudheid.

Luister naar 'n man uit 't volk die aan 't schelden is: Jŏu | lēlĭkĕ | kwāaiĕ | vlēgĕl! roept-ie. Hoor je wel, dat er maat in zit? De spanning van z'n gemoed doet hem de zware lettergrepen accentueren. Het is wel niet de strenge maat van de ouderwetse verzen, maar de drie voeten beginnen toch alle met 'n zware lettergreep, en twee ervan zijn geheel gelijk. En rijm zit er ook in. *Lelike vlegel*! Dat assoneert heel aardig.

Als die man blijft schelden, dan zal-ie zoveel mogelik doorgaan in de eenmaal aangenomen maat. En elke alliteratie of assonance, die hem invalt, elk eindrijm is hem welkom. *Beroerde bliksem*! Hoor je wel, hoe mooi! *Hou je bek, lelike gek*! 't Is kompleet 'n versie, waarin zo'n man de aandoening van z'n gemoed uitspreekt. Woordkunst van de kouwe grond.

En zo doen de dichters net eender. De eerste regels van hun vers wellen op in 'n rythme dat ze niet kózen, maar dat zichzelf maakt, in harmonie met hun stemming. Maar verder, bij 't uitwerken en voltooien van 't gedicht, dan komt er wel zekere gewildheid en opzettelikheid in hun maat en rijm. Ze willen voortgaan op de eens begonnen manier. Dat is tenminste 'n ouderwetse gewoonte. Maar de nieuwere dichters maken zich vrij van die sleur. En goddank! Want hoe meer *kunstjes* in 'n vers, hoe minder *kunst*.

Hoe voller 'n kunstenaar is van z'n onderwerp, des te minder moeite heeft-ie met de vorm. En dat geldt ook van gewone mensen. Want evenals het rythmies proza en 't vrije vers mekaar naderen en slechts wat verschillen in graad, zo lijken de dichter en de gewone mens heel veel op mekaar, indien deze laatste ten minste iets sterk voelt of levendig begrijpt en dus ook hij vòl is van 'n zaak.

Ja, ik durf zeggen: geen taal is goed, is levend-geboren, als er geen rythme in zit. En rijm ook! Tenminste, *rijm* opgevat in de ruimere betekenis van: aangename klankkombinaties.

En nu praat ik zowel over 'n eenvoudig schoolboek als over 'n vurig liefdevers.

Wat men diep begrijpt, levendig doorvoelt, dus alles wat als 't ware 'n stuk van ons wezen is geworden, dat komt in maat en rijm ter wereld, als men 't gaat verwoorden.

***

Er zijn geleerden die zich over 'n mikroskoop buigen om 't oneindig kleine te bestuderen, en anderen die door 'n teleskoop turen om 't oneindig grote te doorgronden. Ieder heeft in de wetenschap zo z'n eigen talent en z'n eigen liefde.

En zo is 't ook in de kunst; ieder heeft z'n eigen gevoeligheid. 't Hart van de ene poëet klopt wat sneller als hij 'n lief meiske ziet; de ogen van de andere zijn gelukkig door 'n koe in de wei. De een schrijft erotiese verzen, minnepoëzie; de ander maakt 'n natuurbeschrijving. 'n Derde is mystiek van aanleg; als hij kijkt naar 'n lief meisje of naar 'n mooie koe, dan gaan z'n gedachten dieper en hoger; 'n vrome stemming van eerbied en onderworpenheid komt in hem; zijn ziel zoekt God, de Schepper van lieve meisjes en mooie koeien.

En wij lezers, we hebben ook onze spesialiteit; we kunnen maar niet met iedere dichter meevoelen. Wel zijn we alle mensen, en niets menseliks is ons vreemd, maar elke ziel is toch als zo'n natuurkundig werktuig, 'n resonator, die bij één bepaalde toon sterk meetrilt.

Elke dichter heeft 'n bepaalde kring van mensen, die de natuur aanwees als zìjn lezers.

En toch, bij de studie der Literatuur moeten we van alles lezen. We kunnen dus niet alles evenzeer bewonderen. Dat hoeft ook niet. Er wordt van te voren geen bewondering geëist. Ieder mag in de klas vrij spreken en zeggen: ‘Meneer, dat stuk dat U zo mooi vindt, laat mij koud.’ Dat is niet plezierig voor de Leraar, maar je moogt het toch gerust zeggen, en dan kan ik niets doen dan de schouders ophalen.

Bij 'n stelselmatige studie der literatuur mòet ons wel veel koud laten, want denk eens aan de verschillende tijden met hun verschillende idealen en gevoeligheden; ook de tijdvakken hebben hun spesialiteit. evenals de individuen.

De lezers van FEITH's *Julia* hadden de tranen in de ogen van weemoed, en toen ik het boek eens voorlas aan 'n goeie vriend, rolden ons de tranen over de wangen van 't lachen; chot, wat hadden we 'n schik.

Bij de historiese studie der Literatuur, jongens, gebeurt 't heel vaak, dat de dingen die we lezen, voor óns geen *literatuur* zijn, maar wel *historie*.

Wees dus asjeblieft oprecht. Als er onder 'n vers staat: JOOST VAN DEN VONDEL, dan moet je niet denken dat je verplicht bent tot bewondering. Och, 't is zo vreselik onnozel, die geveinsde mooivinderij.

Ik zal je daar eens 'n aardig verhaaltje van vertellen:

Er was 'ns 'n bedrieger die bij 'n koning kwam om hem 'n heel fijne stof te verkopen, 'n kunstig weefsel, alleen zichtbaar voor fijne en nobele mensewezens. Voor 't oog der grove en slechte mensen bleef die stof verborgen.

Toen de bedrieger bewegingen maakte, alsof hij dat kostbare laken voor de koning en zijn gevolg over de tafel uitspreidde, zàg niemand iets; dat spreekt vanzelf; want er wàs niets. Maar allemaal hielden ze zich goed en sloegen van bewondering de handen ineen; dat spreekt ook vanzelf.

De koning keek eventjes schuin de anderen aan, maar tot zelfs de kamerdienaren speelden zoo goed komedie, dat hij zich wel voor de enige slechte en grove mens moest houden in zijn paleis.

Dat kon die arme koning toch niet bekennen. Hij bestelde dus van die heerlike stof een gewaad. Och, wat stond hem dat prachtig! zei iedereen. Maar men zag niets dan zijn onderkleren. Ondertussen poetste de bedrieger de plaat met de koninklike beloning.

De volgende dag was er 'n optocht, waarbij de koning zijn nieuwe staatsiekleding weer droeg. bewonderd door heel het veinzend publiek. Toen kwam er 'n kind dat luid riep: *Hé, kijk 'ns! de koning loopt in z'n hemd*!

Wat er toen verder gebeurde, weet ik niet goed. 't Kind zal zeker wel slaag gehad hebben. Sommige eerlike mensen, die zichzelf wat wijs gemaakt hadden, zullen mekaar beschaamd hebben aangekeken, blozend over hun onnozelheid. De schelmen gaven mekaar 'n knipoogje, denk ik. En de wijzen ook. Maar het slot zal toch wel zijn geweest, dat de koning naar huis ging om zich behoorlik te kleden.

Het groot publiek kan zich zo lelik vergissen. Het noemde eenmaal CATS, FEITH en TOLLENS grote dichters. En wij glimlachen daarom. Dus: ge behoeft niet te gelóven in 't oordeel van 't groot publiek. Als iedereen 'n vers mooi noemt, moogt gij gerust zeggen dat gij er niets aan vindt. Alleen, zeg 't op bescheiden toon, en geloof dat 't kan liggen aan uw jeugd, uw opvoeding, uw gebrek aan letterkundige aanleg, uw ver van de dichter afwijkende persoonlikheid of aan 't karakter van zijn tijdvak.

***

Er is onechtheid in de techniek, maar ook valsheid in de emotie.

Indien er geen feiten zijn in het Leven, die hun ziel raken en bewegen, dan gaan sommige dichters opzettelik zekere gevoeligheid in zich kweken.

Grote dichters voelen diep. Daarom gaan de kleine ze wel nabootsen, en... willen ook diep voelen. 't Is eigenlik te gek om 't te zeggen, Willen zijn, wat men niet is. Indien 'n mens met z'n armen ging zwaaien en zei: 'Ik wil 'n vogel zijn', dan was dat niets gekker.

Dat soort van poëten dat ik nu bedoel, heeft wel 'n natuurlike gevoeligheid; maar er gebeurt maar niets dat ze aangrijpt, dat ze de mooie levenswoorden afperst die ze willen voortbrengen.

Nu komt er 'n soort veinzerij. Ze gaan hun emoties broeden. Ze *willen* geëmotioneerd zijn.

De zielstoestand die nu ontstaat, heet *sentimentaliteit*.

Een gezond mens wordt er niet door bedrogen. In elk woord van 'n vers kun je ze proeven, vooral door 'n malle overdrevenheid, 'n zotte onnatuurlikheid, iets ziekeliks dat in de verte aan 'n krankzinnigen-gesticht doet denken.

In onze dagen is ELLEN van FREDERIK VAN EDEN daarvan 'n voorbeeld. Er zijn mooie regels en koepletten in, maar 't geheel is 'n zotheid.

't Oude woord van DE GÉNESTET dat hij zei over 't Gezond Verstand, blijft nieuw: *Gij zijt het zout der schone dichterzangen*!

Van vroeger dagen hebben we ook sentimentele literatuur genoeg. TOLLENS, FEITH, BELLAMY. Ik hoef helaas niet te zoeken naar namen.

Leg *Het Leven* van FEITH eens naast *Het menschelijk Leven* van WILLEM VAN HAREN. Dan zul je valsheid en echtheid kunnen proeven.

Ach! hoe snelt ons leven,
Als een stroom gedreven,
  Die van rotsen schiet.
Blijde en droeve jaren
Vlugten met de baren,
  En zij keeren niet!

Dat lijkt 'n vrolik deuntje met sombere woorden. 't Rythme is vals. 't Klankgeheel is vals. 't Klaagt niet. Natuurlik niet. Die schalk doet maar of-ie huilt. Maar z'n zieltje heeft 't goed en wel in dit leventje.

Dat vind ik zo heerlik dat de onechtheid zo door alles verraden wordt. Soms herken ik ze aan de onjuiste keuze van één woord. Luister eens naar 't bekende ELLEN-liedje:

> Het leven wordt toch waar ik toef
> Naar mijn behoef wel veel te droef
> Dan dat ik 't meer begeere.

Naar mijn behoef? Wat is dat voor gekheid? *Behoef*? U hebt behoefte aan verdriet? Verbeel-je, 'n moeder zit aan 't sterfbed van haar kind en ze zegt: 'Nu heb ik naar mijn behoefte veel te veel verdriet.'

Als je aan tafel zit, voor 'n grote schotel van je smulkostje, dan kun je zeggen: 'D'r is, naar mijn behoef, veel te veel.'

Zo'n enkel woordje is als 'n elektries verklikkertje. 't Belletje klinkt met hoge scherpe toon en roept: Vals! Vals!

***

Evenals het kunstmatig broeden der stemming, is ook 't opzettelik overdrijven der emotie 'n literaire ziekte. Hierbij is de valse navolging van grote dichters die immers hartstochtelik voelen, weer de oorzaak.

Gezwollenheid of *hoogdravendheid* is de naam der kwaal.

Bij 't eerste woord denk ik aan de kikvors die zich opblies om zo groot te worden als de os.

Het tweede woord werd door VONDEL nog in gunstige betekenis gebruikt. Hij bedoelde ermee: fierheid, nobele verheffing van stijl.

Er is 'n manier van draven, waarbij de ruiter zich telkens opheft in de stijgbeugels. Indien 'n forse, rijzige man dit doet, dan staat dat mooi; 't maakt indruk, vooral als 't paard ook zelf trots loopt, 't hoofd omhoog, de voorpoten krachtig opslaande.

Maar in de straten van 'n stad ziet men wel eens 'n heel ander figuur van 'n ruiter: 'n kleine zwarte smidsjongen met klompen aan op 'n dik, zwaar karrepaard; hij moet 't dier dat beslagen is, thuis brengen. Je denkt bij je zelf: hoe komt die kleine jongen in godsnaam boven op dat grote beest! Maar nu slaat hij erop, 't logge gevaarte begint te draven en 't zwarte jochie wipt zich telkens fier op met z'n bengelende klompen. En alle voorbijgangers staan te lachen om die komieke verschijning.

Dit is nu de hoogdravendheid naar ons begrip. Zo zit de kleine poëet op z'n ongevleugelde Pegasus, groot te doen.

Maar in de literaire wereld lacht het publiek niet zo gauw; er is meer fijnheid van begrip en gevoel nodig om daar de dwaasheid te erkennen.

'n Heel geslacht van mensen liet zich meer dan eens bedotten en luisterde met bewondering naar die turkse-trom-muziek waarop bijv. VAN DER GOES in de 17e eeuw, en SCHAEPMAN in de 19e, ze vaak vergastten.

Ja, de wereld wil bedrogen zijn. Grootdoenerij is 'n ingeboren menselike kwaal.

De eerste zegt van dravende paarden voor 'n arreslee op 't ijs: *Zij snuiven vier en rook ten neuze uit*. Vlammen uit d'r neusgaten! 't Is kras. Maar hij wou VONDEL nadoen. En SCHAEPMAN riep, toen hij de vergankelikheid wou karakterizeren:

> Daar vaart langs heel de wereld
> Een woeste doodsorkaan,
> De scheppingen der menschen
> Verrijzen en vergaan.

Ja, kijk maar 'ns om je heen op straat: hier zie je ineens 'n reusachtige kerk ineenstorten, daar vallen tien huizen in mekaar; opzij! daar storten twintig bomen tegelijk omver, en o jé daar vallen honderd mensen zo maar ineens morsdood op de vloer.

Zo gaat de vergankelikheid door de wereld, niewaar? als 'n woeste doodsorkaan.

Och, wat is zulke komedie toch lelik, en hoe mooi is de simpele oprechtheid, die niets wil schijnen dan wat ze is, die niet wil uiten wat er niet in zit, die vanbuiten en vanbinnen net eender is, die d'r hele zieltje daar bloot op d'r handen legt.[1)]

De goede dichter is als 'n simpele reporter van z'n eigen zieleleven. De krant vraagt 'n trouw verslag; presiesheid is de grootste deugd der verslaggevers. En ook van de dichters. Ze moeten zich over zichzelf heenbuigen, zich waarnemen met rustige nauwkeurigheid, en zich dan uittekenen, simpel en eenvoudig. En als ze dan mooi zijn van d'r eigen, dan zal de literatuur waarin ze zichzelf uitbeelden, ook mooi wezen.

***

Wat willen wij op de Hogere Burgerschool en 't Gymnasium met 't Literatuuronderwijs? Véel dingen willen we, maar op de eerste

1) Gezelle: *Oneigene*.

plaats: betere mensen maken van de jongens, ze verfijnen, zoveel 't kan, door omgang met de dichters. De leraar tracht 't gemoed van de kunstenaars in aanraking te brengen met de zielen der jongens. Wie dat 't best kan, is de beste literatuur-leraar, al halen z'n jongens op 't eksamen misschien lage sijfers.

Och: literatuur is zo weinig *leervak*. En toch mag ze wel *studie* heten. Maar dan: studie-in-liefde.

Er is 'n studie die de mens geestelik en lichamelik uitdroogt. Ik ken ze, die mannen met hun geel rimpelig gezicht. Wat scherpe lijnen zijn er iu gesneden door honderden uren van liefdeloze arbeid. Hun vel voelt droog en hard, hun oog kijkt dof, hun stem klinkt mat. Ze zijn verstudeerd.

Dat zijn geen literatuur-mensen. Ze begrijpen 't 'vak' alleen als historie, als biografie en bibliografie.

'Wanneer is dat stuk voor 't eerst opgevoerd?' 'Is het later nog dikwels gespeeld?' 'Is 't geheel oorspronkelik?' 'Waarom gaf de schrijver het die titel?' Waarom dit? Waarom dat? Honderd wetenswaardigheden en scherpzinnigheden, interessante eksamen-dingetjes, weet de geleerde literator te vragen en te vertellen; juist van die dingen, welke mensen met 'n dor gemoed en weinig geest, maar met taai geduld en grote werkkracht, weten op te scharrelen uit dikke vervelende boeken. Dingen die alleen waarde hebben, als men ze zelf vindt met verrassing en blijdschap.

Maar die ene vraag, die belangrijker is dan alle andere samen, vergeten ze: Welke trilling van het Leven zit er in? Waar is er kontakt tussen het gemoed van de Dichter en een der openbaringen van het Eeuwig Zijnde? En hebt gijzelf die trilling mee gevoeld?

Het is wel moeilik om op onze scholen, temidden van al die leervakken, de letterkunde te verheffen tot 'n gevoelsvak, tot iets hogers dan 'n eksamen-ding waar men 'n mooi sijfer voor kan krijgen.

Ochot, de leraar moet vaak de kunst verstaan om van 'n stoffige mummie 'n frisse lieve jonge deern te maken, die je zoudt willen kussen op d'r rooie lippen.

Maar d'r over praten is gemakkelik; doch doen is 'n ding; 'n groot ding.

Het is 'n grauwe Novembermiddag. De leraar heeft al drie of vier uur les gegeven; hij is moe. De jongens hebben al vijf uur les gehad; ze zijn moe. In 't lokaal is 't duf van kachellucht en menselucht, duf ook in de hoofden van de jongens. Op 't bord staat 'n driehoek met enige gestippelde hulplijnen. ABC = DEF; jawel, en de rest; heel plezierig. En daarnaast staan twee jaartallen; *triple alliantie*

schreef de leraar eronder; heel plezierig. Een jongen gaapt achter z'n hand. Ja, honderdvoudige alliantie van omstandigheden om 'n goede literatuurles onmogelik te maken.

Daar komt de leraar met Guido Gezelle. De tederheid van dat fijne poëten-gemoed zal die jongensharten moeten winnen. Zal 't gaan? Zullen de veldgeuren rieken in de klas? Zal de zomerzoelte de blaadjes doen fluisteren? Zal de mystieke zieletrilling van die Vlaamse Pastor toegang vinden bij die verveelde en vermoeide jongens? Ik ben bang.

De leraar vraagt om 't gas aan te steken, en na een repetitie van 't geen de vorige keer is gelezen, die erg veel lijkt op de repetitie van *Triple alliantie* en ABC = DEF, begint hij te lezen, en alle jongens kijken in hun boek.

Hoe zeere vallen ze af
de zieke zomerblāren;
- - - - - - - -
Hoe zeere vallen ze af,
onhoorbaar, in de lochten,
en schier onzichtbaar, in
dè natte nevelvlochten
der droeve maand.
- - - - - - - -
Daar valt er nog een blad
daar nog een, uit de bogen
der hooge boomenhalle,
en 't dwerscht den onbewogen
octobermist.

Trilt de stem van de leraar van gevoelde ontroering? Is het doodstil in de klas? Kijkt deze en gene jongen even peinzend naar buiten om die Octobermiddag te zoeken, of om zich even te herinneren de sekonden van stille herfstontroering die hij zelf ook heeft gekend?

Ik hoop 't. Maar de leraar mag wel een echt dichterhart hebben om in deze ongunstige omstandigheden zo maar ineens gevoelig te zijn voor Gezelle's tedere poëzie, zodat hij ook de jongens al is 't maar eventjes kan doen trillen van ontroering.

Ik hoop 't, maar ik ben bang.

De woordkunst is zo weinig: schools leervak. Ze past zo slecht tussen Triple Alliantie en ABC = DEF.

***

Literatuur studeren, dat is op de eerste plaats: *lezen*; op de tweede plaats: *lezen*; op de derde plaats: *lezen*; enz. Er komt nog wel wat

bij, maar dat blijft dan ook bijkomstig. Wat zou iemand die de schilderkunst bestudeert, toch voornamelik moeten doen? Naar de muzea gaan, en schilderijen zien, natuurlik! *Zien, zien*, is 't daar. En bij ons: *lezen, lezen*!

Wie goed leest, maakt van 'n stuk literatuur, 'n brok leven, en van 'n ateur, 'n mens.

Al lezend moet gij uw auteur aankijken als 'n beeldhouwer z'n model. Lijntje voor lijntje volgt uw spiedend oog, en ge boetseert zijn kop in uw geest, totdat de hele buste daar stáát; en de levendigheid van uw begrip en de warmte van uw meegevoel blaast 'n ziel in dat beeld, en uw auteur is 'n levend mens geworden die naast u wandelt in 't leven, met wie ge redeneert en die ge liefhebt of haat.

Ja, 't is geen beeldspraak als ik zeg, dat ik m'n vrienden heb onder de auteurs.

U bijvoorbeeld, GUIDO GEZELLE, U heb ik lief, gij brave onderpastor.

Ze zeggen, dat braafheid niets te maken heeft met poëzie. Maar dat weten wij beter, gij en ik, nietwaar? Zonder braafheid geen poëzie, want braafheid is zuiverheid.

Uw verzen maken mij godsdienstig, zoals mooie natuur en mooie muziek en mooie wijsheid mij vroom maken.

Want gij zijt een vredestichter. En is vrede geen vroomheid.

Gij sticht vrede, zoals de blauwe lucht dat doet en 't ruisend korenveld.

Als ik uw verzen lees, dan sta ik onder een ruisende populier, ik hoor de blaadjes zwatelen en zie ze trillen met hun glansplekjes, en ik voel de zachte wind langs mijn oor gonzen. Ik verlies de onrust der wereld, en de stille extaze wordt in me wakker van de verbaasde bewondering, omdat de wereld zo mooi is. Ik pluk de kamillen en snuif hun heerlike veldgeur in, ik wandel langs 't graan en geef een blik aan korenbloem en papaver en bolderik, ik ga voorzichtig opzij voor de tere akkerwinde en voel de warmte in mijn oog van 't geelgoude St. Janskruid; en de Hollandse wolkenhemel met al zijn rijkheid is over me, en 't mooie Hollandse licht, zo vredig gedempt bij 't stille weer.

Die vredige extaze, die heilige zachte dronkenschap van 't veldgenot, die doet voelen al is 't niet zeggen: ‘Wat is God toch goed!’ die komt in mij door uw verzen.

Gij eenvoudige, goede man, die God ziet in een trosje glanzende kersen, waarvan 't vel wordt gespannen door 't zwellend sap.

Gij zuivere man vol echtheid, tedere veld- en dorpspoëet.

De vrome vrede van 't verkeer met de natuur, in uw hart en in 't mijne, die maakt mijn vererende vriendschap voor u.

Die wandelende man die daar peinzend de natuur aanstaart, is zelf een stukje natuur, in Roomse priesterkleren. Ja, een Rooms stukje natuur, dat is GUIDO GEZELLE. Onzelieveheer ziet hij overal. In zalige verwondering verloren, gelijk een kind dat naar een wondersprookje luistert, zo tuurt hij naar 't gele herfstbos, naar de blanke pereknoppen, naar 't rode bloedvuur van een ondergaande zon, naar de mystieke kringetjes van insekten op 't water. Waar hij ook luistert en kijkt en zijn ziel verliest in de natuur, zoals een bladje zichzelf verliest dat in 't water valt en zelf zo zacht en soepel wordt als het water, altijd komt Onzelieveheer bij hem. Dat is niet de strenge grote God der Calvinisten, maar de zachte goede Onzelieveheer der Roomsen, die 'n mens op z'n schouder klopt en met vaderstem hem stil ontroert; die vergeeft en vergeet en beloont. Die goede Onzelieveheer, die maakt, dat in 't voorjaar als 't guur is, blad en blom lekkertjes gesloten zit in 't groene pakje.

Bomen en bloemen zijn voor GEZELLE geen *dingen* die groeien; maar warme levende wezens. In 't najaar ziet hij het feestelijke in 't kleurig bos. En 't gaat toch sterven; hoe kan dat? O, zou 't zijn, dat de ziel van 't bos verlangt te scheiden van de aarde, ‘verlost van 't eeuwig dulden’, zoals een heilige menseziel, en dat daarom

zijn al (die) blaren
veranderd in een bruiloftkleed?

De feesttooi van 't herfstbos, een mystieke vreugde dus?

En in 't voorjaar, als de zon niet genoeg wil schijnen, zodat de bomen met hun sappen haast geen raad weten, dan zegt hij:

't Moederzog
de boezems van de boomen kwelt.

Volle, warme moederboezems.

Wat een weelde ziet en voelt deze brave onderpastor in zo'n voorjaarsboom.

'n Hoge verschijning is GUITO GEZELLE niet. Als hij hóóg wil doen, dan wordt het natuurlik mis, zoals in *Excelsior* dat geïnspireerd is door Longfellow. En zijn eenvoud wordt wel eens onnozelheid, b.v. wanneer hij tot JANTJE zegt, die op 'n tak wiegewaagt, dat het later in 't leven ook op en neer zal gaan.

Maar hij is 'n man om vriendelik te groeten en veel van te houen, zo stillekens weg. Hij is van 'n eenvoudigheid die vrij tot de Hoogheid mag naderen, gelijk de kinderkens tot Jezus. Want hij heeft de hoogheid der Zuiverheid.

***

Al lezend moet gij in 't boek 'n mens zien, in de mens 'n tijdvak, in de tijd 'n natie.

'n Geheel volk heeft 'n ziel, en die manifesteert zich, in 'n bepaalde periode, in 'n bepaald persoon.

Als ik Vondel fixeer en hem tot in de ziel kijk, dan zeg ik met verrassing: hé, dat is geen Hollander, geen Hollandse ziel. Eenmaal tenminste heb ik verrassing gevoeld bij die ontdekking; en toch wist ik toen zeer goed, dat z'n ouders van Antwerpen waren, en dat ze uitweken naar Duitsland, en dat Joost in Keulen geboren werd, en de rest van die leerboeke-poespas.

Neen, Joost is te opbruisend, te onzelfzuchtig, te ridderlijk, te weinig 'n burgerman en winkelier, om 'n Hollander te mogen heten.

Neem dan Hooft; *ridder* Hooft; dàt is 'n burgerman; 'n rare kombinatie van bourgeois-aard en dichter-natuur. Hij is omzichtig, kijkt Publiek naar de ogen, berekent wat achting en voordeel zal geven, en wat schadelik is voor de achtbaarheid. En toch bij die grofheid is hij 'n fijne man, fijn van geest en gemoed; maar vooral van geest, want dat wat ik daar *grofheid* durfde noemen, moest misschien nuchterheid heten, gezond verstand, praktiese rede, kalme gematigdheid. 'n Hollander dat is Hooft in z'n verstandigheid; 'n zeventiende-eeuwse renaissanceman in de gemaniereerde fijnheid van z'n brieven en z'n histories proza, en de geestigheid zijner tedere minnedichten.

Als ik dus zeg: *Hooft*, dan zie ik

'n individu:	scherpe geest, teder eroties gemoed;
'n tijdvak:	renaissance-verfijning die gekunsteldheid wordt;
'n volk:	nuchtere, voordeel-berekenende hollander.

Enzoovoorts.

En hieruit blijkt tevens, waarvoor de biografiese en de historiese bizonderheden dienen bij literatuur-studie.

Het is met 'n mens als met 'n plant. Deze is één organies en logies geheel met de bodem waarin ze groeit, de planten die er vroeger tierden, met de boom onder wiens kroon ze wortelt; één noodzakelik geheel met de zon die er op schijnt, de wolken die er overheen drijven, het vee dat er langs gaat, het vogeltje dat rust in z'n takken, de wandelaar die er voorbijloopt. Alles samengenomen kòn het niet anders, of de blaren mòesten die vorm hebben, de takken die kleur, de bloemen die geur.

En zo moeten wij de historie en de biografie bestuderen bij de letterkunde. Geen losse weetjes!

Wie geeft ons 'n goed leerboek, waarin 'n bloemlezing uit het werk der auteurs is verwerkt tot één mooi geheel met het beeld zijner ziel, z'n biografie, de geschiedenis van z'n tijd en z'n volk.

Lectuur. Emotie. Psychologie. Biografie. Historie. En dat alles één geworden, waarbij elk feit uit 'n ander voortkomt, en dat andere tevens veroorzaakt.

VAN SCHOTHORST en DE VOOYS deden verdienstelijke pogingen.

Maar we wachten nog.

J. MATHIJS ACKET.

‘Een begaafd ongeloovige’.

In het begin van het hoofdstuk ‘Historiële Portretten’ uit *Het Rijks-Museum te Amsterdam* lezen we: ‘hoe dikwijls ook de verdichting -- een begaafd ongeloovige heeft het gezegd - in verrassende uitkomsten voor de waarheid onderdoe, bij hen vindt het edele slechts genaê als een droom, als een wensch der verbeelding.’ VAN DIJK tekent in zijn Pantheon-uitgave aan, dat met die begaafde ongelovige VOLTAIRE wordt bedoeld. Nu is het mogelik dat de Heilige van FERNEY inderdaad die woorden gebezigd heeft, maar in *Het Noorden* van POTGIETER (Dl. I, bl. 34) lees ik: ‘Lord Byron heeft gezegd, dat de waarheid vreemder was dan de verdichting.’

Men vindt de versregels in Byron's *Don Juan*, Canto XIV, CI: ‘'T is strange, but true: for truth is always strange; Stranger than fiction’. Vast staat dus wel dat POTGIETER met ‘een begaafd ongeloovige’ Byron bedoelt; toch ben ik verlangend te weten waar de heer VAN DIJK in de werken van VOLTAIRE diezelfde sententie heeft ontmoet. Of berust zijn aantekening op een loutere gissing?

K. POLL.

Philantus.

N°. 93 van de Hollandsche Spectator van JUSTUS VAN EFFEN heeft tot titel ‘Krokinus en Philantus, als tiepen van den vergenoegden zelfminnaar’. De Grieksche naam Krokinos, saffraan-kleurig, is niet zonder reden gekozen, blijkens de woorden op bl. 60 in de uitgave van J. Koopmans in de Bibl. v. Ned. Lett. ‘zijn vaal en safraankleurig vel verkondigt ons, dat hij van de gal beheerscht word.’ In het woord Philantus zal dus een aanduiding moeten liggen van den vergenoegden zelfminnaar. In de derde afl. van den eersten jaargang van den Nieuwe Taalgids verklaart de heer RIJPMA: ‘Philant*h*us, die in alles behagen schept.’ Evenwel bestaat dit woord evenmin als Philantus in het Grieksch. Misschien was door RIJPMA bedoeld Philanthes, maar de beteekenis ‘die van de bloemen houdt’ past hier niet. VAN EFFEN zal wel geschreven hebben Phila*u*tus, d.i. die zichzelf bemint, die met zich zelf bijzonder ingenomen is. De naam Philantus zal dus, als mijne gissing juist is, uit onze letterkunde moeten verdwijnen en op rekening gesteld van een omgekeerde letter in ‘de zeer foutieve eerste uitgaaf’ van den Spectator. De eigennaam Philautia, Eigenliefde, was VAN EFFEN uit de *Lof der Zotheid* van ERASMUS wel bekend.

R o t t e r d a m .

J. VAN DER VALK.

Het Lager onderwijs in de moedertaal in Frankrijk. F. Brunot, L'Enseignement de la langue française. Ce qu'il est - Ce qu'il devrait être dans l'Enseignement primaire. Paris, Colin. 1909.

Bij de lezing van deze opstellen - oorspronkelik zijn het kolleges over methodologie door prof. BRUNOT aan de Sorbonne gegeven - werd ik telkens getroffen door de opmerkelike overeenkomst tussen het streven naar hervormingen in het lager onderwijs in Frankrijk en de beweging die in Nederland steeds krachtiger wordt, om het onderwijs in de moedertaal te vernieuwen en te verfrissen. De invloed der taalwetenschap doet zich aldus in Frankrijk evenzeer gevoelen als hier, en ik vermoed dat de voorstanders der nieuwe denkbeelden gaarne zullen vernemen dat zij ook buiten onze grenzen medestanders hebben onder de besten der taalleraars. Niet dus om hun nieuwe wapens in de strijd te geven, maar om hun het optreden van verse hulptroepen aan te kondigen, wilde ik uit het werkje van BRUNOT het een en ander mededelen.

De eerste, krachtige aanval is gericht tegen de zinsontleding, zoals die nog steeds als eksamenwerk wordt opgegeven, en naar aanleiding waarvan BRUNOT opmerkt: ‘On ne cherche pas à comprendre, on étiquette... Une immense pitié vous saisit en pensant aux centaines de mille enfants obligés de subir un enseignement fait de pareilles aberrations’. Wil men een voorbeeld van zulk een analyse? Gegeven de zin: *Ils dormaient roulés en boule*, ziehier hoe die moet worden ontleed: ‘Deze zin bevat twee volzinnen: 1. *Ils dormaient*, hoofdzin. Onderwerp *ils*, werkwoord *étaient*, attribuut *dormant*; 2. (*Ils étaient*) *roulés en boule*. Onderwerp *ils* (verzwegen), werkwoord *étaient* (verzwegen), attribuut *roulés*, aangevuld met *en boule*’. Deze zinsontleding is in 1907 opgegeven! Men lette op de kunstige omschrijving van elke werkwoordsvorm door het werkwoord *zijn* met een attribuut, een der vele overblijfsels uit de tweede helft van de XVIIIe eeuw, de tijd van de

'Grammaire générale', van de 'wijsgerige grammatika', toen een zin als *Hélas! petits moutons, que vous êtes heureux* aldus werd opgelost: le volzin *Hélas*, voor *ik ben ongelukkig*; 2e volzin *J'admire ceci* (verzwegen); 3e volzin *Vous, petits moutons, êtes heureux à un haut degré*. MEILLET, naar aanleiding van eksamenopgaven als de bovenstaande zou, volgens BRUNOT, gezegd hebben: 'C'est de la démence!'

Inderdaad, het is onzinnig. In Frankrijk, meer dan ergens elders, heeft het dwaalbegrip dat de taal een logies produkt zou zijn onheil gesticht; men heeft er zelfs kans gezien deze opvatting te verbinden met de, reeds door VAUGELAS opgestelde, theorie dat het gebruik alleen over de taal besliste; en die kombinatie geschiedde op deze wijzè dat men de regels van het taalgebruik meende te kunnen en te moeten rechtvaardigen door redeneringen gegrond op de logika (zie bijv. de *Grammaire générale et raisonnée* van Port-Royal). In de XVIIIe eeuw vergeleek men min of meer alle taal met een ideale taal, geheel en al opgesteld volgens de behoeften van de menselike geest; men was er ver vanaf genoegen te nemen met eenvoudig de taalverschijnsels te konstateren. Hoofdzaak was deze zó te schikken en te plooien, dat zij in het systeem pasten. De spraakkunst van NOËL en CHAPSAL geeft het model voor zulk een gewelddadig dwingen van het Frans in het keurslijf van de logika; in hun inleiding leggen de schrijvers de nadruk op hun voornemen om de grondbeginselen der Franse spraakkunst in overeenstemming te brengen met die der 'Algemene Spraakkunst': één enkel werkwoord drukt de bevestiging uit, nl. *zijn*; elk ander werkwoord bevat in zich het werkwoord *zijn*; elke zin bevat drie termen; zo deze er niet zijn, moet men ze als 'verzwegen' beschouwen, en zo meer.

Het is verwonderlik dat dergelijke theorieën in Frankrijk zo lang nog konden worden onderwezen; eerst sedert kort is er verzet, wordt er gezocht naar verbetering. Ik spreek hier niet van de vereenvoudiging der orthografie, waarvan BRUNOT een der krachtigste voorstanders is, maar vestig in de eerste plaats de aandacht op de pogingen in het werk gesteld om de nomenklatuur der grammatikale verschijnselen en vormen te vereenvoudigen. In samenwerking met de heer MAQUET heeft prof. BRUNOT een rapport opgesteld dat aan de goedkeuring van de Raad van Onderwijs en van de Minister zal worden onderworpen[1)]. Zij hebben natuurlik rekening moeten

1) Dit rapport is uitgegeven in *Le Volume* van 13 Maart 1909 en in de *Revue universitaire* van 15 April 1909.

houden met het bestaande; geheel nieuwe namen te bedenken zou niet alleen onvoorzichtig zijn geweest, daar een eeuwenlange traditie zich maar niet met één slag laat vernietigen en alle hervorming dan zonder twijfel onmogelik zou zijn geworden; maar bovendien het zou niet aangaan om voor elke funktie een aparte naam te gebruiken; dan zou de spraakkunst eerst recht een marteling voor kinderhersens worden. Een tijd, een wijze hebben altijd meer dan één funktie: in *vous vous serez trompé* is het onmogelik iets 'toekomstigs' te ontdekken; moest men dan aan dit gebruik van de 'futur' een aparte naam geven? Immers, neen. Wèl kan men zeggen dat hoe minder de te gebruiken termen voor de kinderen een stellige betekenis hebben, zij des te meer aanbeveling verdienen, mits men ze niet gebruikt om definities te steunen of om klassifikaties te maken; want, evenals elke vorm meer dan één funktie heeft, kan dezelfde funktie door meer dan één woord worden vervuld. De namen der vormen moeten alleen herkenningsmiddelen zijn en kunnen alleen de centrale funktie, zonder de nuances, van de vorm aangeven. Evenmin als welke andere indeling ook, zullen dus die der taalvormen en de namen die men eraan zal geven, ooit volmaakt zijn. Trouwens, voor de hervorming van het taalonderwijs is dit niet in de eerste plaats van belang.

Veel meer heil verwacht prof. BRUNOT te recht van een juistere opvatting van het wezen der spraakkunst. Spraakkunst moet op de lagere school niet ter wille van haarzelf worden onderwezen. Het kind komt op de lagere school om de taal te leren, en alleen de allernoodzakelikste taalabstrakties moeten hem daar worden onderwezen. Alleen voorzover deze hem in staat stellen om te lezen en te begrijpen en om zijn gedachten goed te formuleren, zijn zij op haar plaats in het schoolprogramma. In plaats van wijsgerige begrippen, die jonge leerlingen toch niet vatten, geve men hun vooreerst, naast hun patois, de algemeen beschaafde spreektaal; men onderwijze hun ook de eigenaardigheden van de schrijftaal, en daarbij neme men als uitgangspunt de taal van de leerlingen zelf. Om hun woordenschat uit te breiden, moet de onderwijzer zich laten leiden door deze hoofdgedachte: 'een woord heeft geen betekenis op zichzelf, het is slechts een teken', het moet niet worden losgemaakt van de zaak die het uitdrukt; daarom moet een 'leçon de mots' tegelijk zijn een 'leçon de choses'. Men zal dus beginnen met de voorwerpen en de begrippen die de leerling reeds bekend zijn en langzamerhand de kring uitbreiden, en nooit zal men hem lijsten van woorden van buiten laten leren. Daarentegen zal men de leer der woordvorming gebruiken als een uitnemend middel om de woordenschat uit te breiden.

Vooral, men moet de kinderen alleen ware feiten leren. Zo zal men bijv. vermijden de verwarring tussen klanken en letters. Men zal hun niet meer onderwijzen dat de stam van het werkwoord *rompre* onveranderlik is (vgl. *rõ* in *romps* en *rõp* in *rompons*), dat het vrouwelik gevormd wordt door aanvoeging van een stomme *e*, enz. In de Franse spraakkunst die ik, jaren geleden, met de heer BOURQUIN heb uitgegeven, hebben wij reeds rekening gehouden met deze eis; hoezeer de vormleer daardoor een veranderd aanzien krijgt, behoef ik niet te zeggen. En misschien is dat wel de reden waarom ons voorbeeld tot nu toe geen navolging heeft gevonden; in al de Franse spraakkunsten tref ik nog steeds de verwarring tussen klank en schriftteken aan, die toch zo verderfelik is voor een goed taalbegrip. Altijd de orthografie, nooit de taal zelf. Het zou ook langzamerhand tijd worden om vormen die uitsluitend in de boekentaal voorkomen, te verdrijven uit de ereplaats die zij bij ons in de spraakkunst innemen. Zo bijv. *j'eus fini*, dat toch eigenlik zo goed als dood is, terwijl van het zeer gebruikelike *j'ai eu fini* geen melding wordt gemaakt. Laat ik deze alinea van BRUNOT hier mogen overschrijven: Le maître, en se plaçant résolument en présence de la langue parlée, devra se demander à chaque affirmation: ‘Ce que j'enseigne, ce que mon livre enseigne, est-il réel? Est-ce ainsi que je fais en parlant? Ma règle est-elle juste, ou n'est-ce qu'une vaine formule?’

Dan, de leerling zal zelf de regels der spraakkunst moeten vinden, zij zullen hem niet van buitenaf worden opgedrongen; hij moet zich bewust worden dat bij juist spreken de spraakkunst vanzelf reeds onberispelik is. Spraakkunst is kennis van de betrekkingen die tussen de woorden bestaan. Deze betrekkingen worden uitgedrukt 1. door de plaats der woorden in de zin; 2. door de vorm der veranderlike woorden; 3. door aparte woorden. De taak van het onderwijs op de lagere school is te maken dat de leerlingen zich bewust worden van deze taalmiddelen die zij onbewust reeds toepassen; en wel hierom is dit nodig: niet opdat de leerling zal kunen redeneren over de plaats der verschillende zinsdelen, maar bijv. het onderwerp altijd zal weten te herkennen; en ook opdat hij de vormen van de hogere spreektaal lere gebruiken; een Frans schoolkind moet, evengoed als een onzer leerlingen, opzettelik worden gewezen op het gebruik van de aanvoegende wijs in zinnen als *Je rêve d'un métier qui me fasse vivre*; ten slotte opdat hij de woordjes die tot het geraamte van de zin horen (de *mots-outils*, zoals men ze heeft genoemd) tot zijn beschikking krijgt en met behulp daarvan zijn zin leert konstrueren,

zodat hij niet meer verward raakt in allerlei *qui, dont, que*, enz.

Dus, geen dogmatiese grammatika meer, geen definities als uitgangspunten genomen, maar de taal zelf. Welk een rol definities in de Franse spraakkunst hebben vervuld (en welke definities!), leze men in Hoofdstuk XII van BRUNOTS boek. Voor de kuriositeit één voorbeeld, om onze Franse taalleraars te waarschuwen. ‘Le parfait indéfini indique un fait accompli à un moment indéterminé.’ Dit is onzin, zoals de eerste de beste zin bewijst: *Je suis entré hier au Louvre*. Of wel: ‘Le passé indéfini s'emploie sans relation nécessaire à une époque déterminée.’ Wat voor nut voor het gebruik van de samengestelde verleden tijd kan men uit deze negatieve definitie trekken?

Gelukkig dat bij de Franse eksamens in ons land dergelijke ‘vieilleries’ niet meer voorkomen. En in het algemeen konstateer ik met een voldoening die door vele mijner mede-onderwijzers van het Frans zal worden gedeeld, dat de verwijten door BRUNOT tot het taalonderwijs gericht, ons niet treffen. Sedert jaren reeds wordt bij ons het eksamen in de spraakkunst vastgeknoopt aan iets reëels, aan de tekst die de kandidaat vóór zich heeft, en ook het onderzoek naar de woordenkennis geschiedt steeds met behulp van in zinnen gebruikte woorden en uitdrukkingen. Trouwens, vergeten wij niet dat Frankrijk het land van de scholastiek is, en dat het daarom vooral dáár zo moeielik is de zinsontleding uit te roeien. Moge BRUNOTS ‘N'enseigner la grammaire ni pour l'analyse ni par l'analyse’ daartoe medewerken.

Ik meen met het bovenstaande de hoofdzaak van zijn betoog te hebben samengevat. Zijn boek bevat nog meer behartigenswaardige wenken en juiste opmerkingen. Eén daarvan wil ik nog vermelden. Op de vraag of het niet nodig is, voor het verkrijgen van een juiste blik op de taal, enige notie te hebben van de geschiedenis ervan, en of dus bij het onderwijs in plaats van de veroordeelde taalbeschouwingen niet enige eenvoudige historiese verklaringen, de enig juiste, moeten worden gegeven, antwoordt de schrijver: Neen, niet bij het onderwijs moet de leraar de historie van de taal gebruiken, maar wel bij zijn eigen voorbereiding voor zijn taak. Voor de onderwijzer zal die kennis dienstig zijn, om aan de regels die hij zijn leerlingen zal voorleggen, iets minder absoluuts, iets minder gebiedends te geven.

G r o n i n g e n .

J.J. SALVERDA DE GRAVE.

Boekbeoordelingen.

Multatuli en De Romantiek door Dr. J. Prinsen J.Lz. Rotterdam. 1909. W.L. en J. Brusse. Prijs *ƒ* 1.25, geb. *ƒ* 1.90.

Bovengenoemde studie, eerst in ‘De Beweging’ (1908) geplaatst, en tans afzonderlik verschenen, verdient een, zij 't dan ook, korte vermelding, als een goedgeslaagde poging, om de plaats van MULTATULI te bepalen in de Nederlandse letterkundige wereld. Hoe oorspronkelik toch, wat vorm en inhoud betreft, is MULTATULI, als ieder ander, toch psychologies uit zijn tijd gegroeid; is hij door waarneming, door lectuur, en langs allerlei onzichtbare verborgen aderen, die door een ganse cultuurtijd heen liggen, de merkwaardige verschijning geworden, die bij zijn eerste optreden zoveel opzien baarde en wiens arbeid in stilte zo sterk en zo lang heeft nagewerkt. Zijn wezen toch grijpt in het hart van de Romantiek, en in de besten van de woordvoerders van deze beweging, zijn de equivalenten van zijn denkbeelden, terug te vinden. Gemakkelik aan te tonen is dit niet; vooreerst al omdat, wat zo dikwels nagegeven wordt, ‘ontleend’ te zijn, even dikwels tegelijktijdig, onder verschillende omstandigheden en bij verschillende personen, zich toch als één verschijnsel openbaart; en hier in 't biezonder is vergelijken moeielik, omdat MULTATULI, die niet volgens een vast program werkte, noch werken kòn, in zijn bandeloosheid met elke poging tot registreren spot. Doch 't is daarentegen juist ook weer het spotten met elke vorm en traditie, wat in de lange rij van evoluties, die we samen de Romantiek plegen te noemen, zich als een van de sterk-sprekende openbaringsvormen voordoet. In haar wezen toch is de Romantiek, evenzeer als het de Renaissance was, een sterke begeerte naar een nieuwe, liefst nationale, grote kunst, naast die en geïnspireerd door die van de Oudheid. Het beginsel er van was bij de Humanisten verloren gegaan; eerst door een gezondere opvatting van de Oudheid door LESSING kon de studie der Antieken vruchtdragend werken op de inzichten van de nieuwere tijd. Zo kon het streven van de Romantici, oorspronkelik tegen het traditioneel-klassisistiese gericht, zich huwen aan de meer persoonlik geworden kunstopvattingen van het Hellenisme in Duitsland, en het aanzijn geven aan één grote geestelike, op polietiek en litterair gebied gevoerde strijd, die aan de eeuw van 1750 tot 1850 zijn eigenaardige stempel gaf. In die strijd, die overal elders, maar ten onzent slechts flauw en altans zonder enige nawerking gevoerd werd, is MULTATULI, van een algemeen standpunt beschouwd, als een nà-komeling te beschouwen, die ons slapend volk alsnog wakker moest schudden, en gelet,

op hetgeen hij noch bereiken mocht, ons geestelik deficit op een schitterende wijze weer heeft goedgemaakt.

Dr. PRINSEN, die uit de aard van de zaak niet alles heeft kunnen onderzoeken, is zo gelukkig geweest, in zijn verschillende hoofdstukken ons met opmerkelike parallellen tussen MULTATULI en de Romantieke hoofdmannen in Duitsland, Frankrijk en Engeland te kunnen treffen. Wat wij in zake ‘humor’ bij de schrijver van de ‘Ideeën’ verkondigd zien, vinden we, aan zijn hand, in theorie en toepassing bij HUGO en HEINE terug. Het blijkt ons nu, dat het werken met contrasten een opvatting was, eigen aan de tijd; ook in de schilderkunst vinden we het terug: ook bij GAUTIER in Frankrijk en bij GEEL ten onzent wordt het algemene verschijnsel toegepast of altans opgemerkt. Niet, dat het beginsel nieuw was: ook in de Renaissance ontbreekt het niet aan dergelijke tiepen. Doch met hoeveel variaties het thema, hier te lande b.v. in de geest van STERNE, in de 19de eeuw, ook werd aangewend, bij MULTATULI bereikt het contrasterend effect z'n glans- en hoogtepunt. In die zin zelfs, dat z'n antithesezucht, konsekwent toegepast, in 't averechtse vervalt, en zich uit in de manie, zich zelf tegen te spreken; ook al een exces, dat zich gemakkelik laat terugbrengen tot z'n eerste grond, het verzet n.l. van de tijdgeest in 't eenmaal ‘schon dagewesene’ en traditionele.

Een tweede verschijnsel is zijn sentimentele ridderlikheid, gevoed waarschijnlijk door de lectuur van SCHILLER en SUE, en die hem voorbestemden tot de strijd voor zwakken en in 't biezonder voor de verdrukte Javaan. Opmerkelik is hierbij, dat, zodra hij in werkelikheid ‘kampvechter’ wordt, hij plotseling, sterk, in z'n element, staat. Met de eveneens strijdende, maar meer artistieke en sceptiese HEINE komt hij in zoverre overeen, dat ook hij geen beperking of mededogen kent. Doch MULTATULI is, trots alle sarcasme en ondervonden teleurstelling, het geloof bijgebleven aan een toekomst, waarin het eenmaal wakker geschudde Nederlandse volk, de weg van hebzucht en knoeierij zal verlaten en tot waarheid en oprechtheid zal terugkeeren. Ook nog elders herinnert veel in zijn werk aan HEINE. Z'n ‘WOUTERTJE PIETERSE’, zien we, - Dr. PRINSEN toont het uitvoerig en afdoend aan - als een tiepe terug bij F. SALLET, een Romanticus uit de Duitse Revolutie-tijd. De ‘Vorst’ die we in de ‘Vorstenschool’ en in de ‘Millioenen-studieën’ voor ons krijgen, doet ons denken aan dergelijke creaties van HUGO. Ook ontmoeten we bij de Romantici, inzonderheid bij ROUSSEAU, het bij MULTATULI voorkomende medelijden met de gevallen vrouwen en z'n beroep op de oertoestand van de mensheid, terwijl z'n ontboezemingen over de

‘vrije liefde’ verwijzen naar BYRON, SHELLEY, de Duitsche romantici en de jongere school van BALZAC. Daarbij had MULTATULI een vertrouwen in z'n polietieke idealen, die slechts geëvenredigd was aan z'n gebrek aan polietiek inzicht; zodat hij met dit alles op en top een DON QUICHOT, in de edele zin van het woord was; een geloofsheld, die in nobele geestdrift z'n wapens stuk gestoten heeft tegen de nuchtere molenwieken van de positivistiese nationale burgerlikheid.

Aan 't slot van z'n werkje maakt Dr. PRINSEN z'n rekening op.

Hij herinnert in 't kort, wat de Romantiek in Europa, hier te lande, van af BELLAMY tot aan 1850, aan op zich zelf staande verschijnselen en bewegingen heeft te voorschijn geroepen. De brandende vragen die in BYRON en z'n Franse navolgers tot aan het hoogtepunt werden gevoerd, zijn hier te lande, voor zoverre ze aandacht werden waardig gekeurd, nooit onbevangen en eerlik weergegeven. SHELLEY b.v. werd niet eens genoemd. Veeleer werd tegen hun overdrijving gepreekt. Hier hadden TOLLENS en zijn school jarenlang de braafheid geleraard. De Franse schrijvers heetten ‘onkies’. De impuls van de hele revolutie begreep men niet. In ‘De Gids’, het enige orgaan hier dat atmosferiese opnemingen deed, vertoont zich een opmerkelike leegheid. De oorzaken lagen in de volksaard zelf; in z'n geloof en in de richting van z'n leidslieden. POTGIETER, vrij wel de enige, die uitgegroeid was uit de kennis van de vreemde, stond eenzaam. Dan komt in de dorheid der tijden MULTATULI, en toornt met zijn machtige stem. Hem bezwaart de benauwdheid. Eerst komt er beroering onder 't grote publiek wegens de woorden van de ‘drukte’-maker; maar als de jonge talenten, die er sluimeren, in dat rumoer-maken de stem onderkennen van de oorspronkelike denker, die blijvende dingen te zeggen heeft, helpen ze mede de traditie verbreken, en banen zich een weg tot een eigen vrije kunst. Hun inleider is evenwel de man geweest die de ‘smarten’ van z'n ‘geboorte’ droeg. Zijn betekenis is geweest, dat hij de drager en de vertegenwoordiger van het korte proces moet genoemd worden, dat, weliswaar zich jarenlang geleden in de omringende landen voltrokken had, doch hier, plotseling, en ineens, aan nieuwe en onafhankelike inzichten het leven gaf.

Wij hebben aan deze belangrijke studie niets toe te voegen. Een arbeid als deze moet onze litteratuurstudie ten goede komen. Dr. PRINSEN houdt er van - en z'n ijver en belezenheid stellen er hem toe in staat, - brede ‘Streifzüge’ in 't histories-geestelik leven van de moderne volken te maken. Hij kan er voor onze letterennie

anders dan voordeel uit halen, ook waar, als in 't onderhavige geval, de rijke bloei van de letterkundige dreven elders, de dorheid van onze eigen oogst in het tijdperk der Romantiek doet beschamen.

J.K.

Nederlandsche Volksboeken XI: De Historie van den Verloren Sone, uitgegeven door Dr. G.J. Boekenoogen. (E.J. Brill - Leiden - 1908). (Prijs ƒ0.80).

Dit zeldzame volksboek, met grote zorg en nauwkeurigheid uitgegeven, verdiende ten volle een wetenschappelike herdruk. En als letterkundig verschijnsel, èn om de taal is het merkwaardig. In *Bijlage II* wordt overtuigend aangetoond dat de tekst bewerkt is naar een Franse 'moralité', die de dubbele omvang gehad moet hebben. De prozastukken die de berijmde gedramatiseerde tekst afwisselen, zijn intussen hoogstwaarschijnlik aan de oorspronkelike tekst eigen geweest, want ook het Franse stuk noemt onder de 'personnages': 'l'Acteur'. 'Dit schijnt er op te wijzen dat de *Historie van den Verloren Sone* eigenlijk voor vertooning met marionetten bestemd was.'[1)]

De andere *Bijlagen* geven nauwkeurig rekenschap van de tekstbehandeling. Van de drie beschikbare uitgaven gaf de uitgever aan de jongere Antwerpse (1655) de voorkeur boven de oudere Amsterdamse (1641); beide gaan terug op een zestiende-eeuwse Zuid-Nederlandse tekst. De twee andere drukken deden menige verbetering aan de hand. Waar die verbeteringen overtuigend zijn, (b.v. op blz. 6, 12, 13, 14, 15 enz.) verwondert het ons dat ze niet in de tekst zelf opgenomen zijn, die daardoor aan leesbaarheid winnen zou. De slordigheid van de Volksboek-drukkers rechtvaardigt een kritiese uitgave. En wie kan die beter geven dan de ervaren uitgever, die zoveel volksboeken onder ogen gehad heeft? De toelichtende aantekeningen zijn sober gehouden, maar gewoonlik voldoende voor het verstaan van de tekst.[2)] Bij de lezer die in de zestiende-eeuwse taal belangstelt, prikkelen ze niet zelden de weetgierigheid meer dan ze die bevredigen. Zou BOEKENOOGEN niet de man zijn om een samenvattende studie over de taal van de zestiende- en zeventiende-eeuwse volksboeken te schrijven? Daardoor zou de invloed van het Zuid-Nederlandse schrijven op dat in Noord-Nederland, in kringen buiten de renaissance-litteratuurtaal, waarschijnlik in een nieuw licht komen.

C.D.V.

1) Onlangs wees ENDEPOLS (*Van onzen tijd* VIII) op overeenkomst in samenstelling met *Mariken van Nieumeghen* (Vgl. hiervoor blz. 271 van deze jaargang, in de rubriek *Uit de tijdschriften*.)

2) Soms laat de uitgever de lezer in twijfel hoe een plaats op te vatten is, b.v. op blz. 18, waar de keuze tussen *loonaert, Rovert* en *loovaart* aan de lezer overgelaten wordt, terwijl hij juist daar de opvatting van de uitgever zou willen weten.

Uit de tijdschriften. (September - Oktober).

De Gids. Sept. N. VAN WIJK besluit zijn artikel over *Het Russiese Volksepos*.
Okt. G. BOXMAN - WINKLER vergelijkt in een opstel *Twee beelden van kolonie-leven* Nico van Suchtelen's roman *Quia absurdum* met een soortgelijk verhaal van Nathaniel Hawthorne, *The Blithedale romance*, beide ervaringen en indrukken van kolonie-leven, 'opgeheven in een klaarder sfeer', maar tegelijk hemelsbreed verschillend. - J.N. VAN HALL geeft in een bespreking van Verkade's *Macbeth*-opvoering (*Dramatisch Overzicht*) o.a. interessante biezonderheden over Shakespeare-vertalingen op ons toneel.

Onze Eeuw. Sept. G.J. HOOGEWERFF wijdt een artikel aan *Een Nederlandsche Bron van den Robinson Crusoe*, n.l. een boekje van H. Smeeks, tien jaar vóór de Robinson Crusoe geschreven, getiteld: 'Beschrijvinge van het magtig Koningrijk Krinke Kermes'. Van dit boek, ook door STAVERMAN in zijn proefschrift *Robinson Crusoe in Nederland* (blz. 51) besproken, geeft de schrijver de inhoud en een karakteristiek fragment.

De Beweging. Sept. Het slot van KOOPMANS' artikel over *Daniël Heinsius* behandelt zijn *Verachtinge des Doods* als spiegel van zijn Stoïeijns Christendom, het aandeel dat Heinsius had in de Emblematalitteratuur, die 'sterksprekende verschijningsvorm van de Renaissance', waarin 'de Oudheid door 't Christendom genaast werd.' Uit de *Emblemata Amatoria*, in verband met andere gedichten, wordt aangetoond, dat deze Stoïcijn ook de teleurstellingen van de liefde gekend heeft. Zijn kunst wordt aldus gekarakteriseerd: 'Heinsius' dichtwerken bevatten geen verzen, die door kracht en kleur het eigendommelike van de nieuwe tijd weergeven. In hem hoort men niet het geluid van een VAN DER NOOT of VAN HOUT. Hij nadert de groep PERS en Z. HEIJNS in 't Noorden; hij herinnert ons zijn tijdgenoten DE BRUNE

en CATS. Heinsius is de grote geleerde, die in zich en om zich het nationaal bewustzijn voelt rijpen, en zich geeft aan een litteratuur, die de steun van de besten des volks behoeft om in kracht en gloed te winnen. Hem strekt zijn initiatief tot groter roem dan zijn kunst.' Het artikel eindigt met een parallel tussen Heinsius en zijn neef Zevecote, die 'de schaduw van Heinsius' genoemd wordt, maar die niettemin als dichter hoger stond, al bleef zijn werk een belofte. - In de rubriek *Boeken, Menschen en Stroomingen* bespreekt VERWEY uitvoerig en kritiek de verzen-bundel *De getooide Doolhof* van P.N. van Eyck.

Okt. ALBERT VERWEY geeft een korte karakteristiek van *J.A. Alberdingk Thijm*. Hij houdt al de novellen van deze schrijver voor 'dilettante-werk: alleraardigst en door zijn vele gegevens dikwijls bruikbaar, niet zonder hier en daar een bevallige bladzijde, maar in de behandeling van de werkelijkheid al te klein en in de verdichting al te kinderlijk.' Daarom meent hij dat THIJM's nagedachtenis beter door een keuze dan door een volledige uitgave van zijn werk geëerd zou zijn. - Interessant is ook VERWEY's beschouwing over de kunst van het toneel, over de werking van de kleur en van het woord op de verbeelding van de toeschouwer in enige bladzijden over *De Macbeth van de Hagespelers*.

De Nieuwe Gids. Sept. De *Literaire Kroniek* van KLOOS, naar aanleiding van VAN HULZEN, is grotendeels een causerie over oudere letterkunde, waarin o.a. de mening uitgesproken wordt, dat WISELIUS als dramadichter in onze letterkundige geschiedenis naar voren verdient te worden gebracht.

Okt. In de *Literaire Kroniek* schrijft KLOOS waarderend over PRINSEN's studie *Multatuli en de Romantiek*. Zijn bezwaar is dat de schrijver niet de 'ware' romantiek, de 'negentiende-eeuwsche romantiek in den eersten graad' op 't oog heeft, maar alleen 'de tweedehands-romantiek'. Als inleiding prijst hij de tegenwoordige letterkundige kritiek tegenover de oudere, en meent dat de oudere, zelfs van POTGIETER en HUET, teveel op de gedachten-inhoud, te weinig op het 'psychisch-aesthetisch talent' lette.

Groot-Nederland. Sept. L. SIMONS geeft *Tooneelbespiegelingen*, een causerie over hedendaagse toneeltoestanden. - W.G. VAN NOUHUIJS trekt in de rubriek *Literatuur* een parallel tussen BOUTENS' *Beatrijs* en het Middeleeuwse gedicht. Van het laatste schat hij de dichterlike waarde hoger dan van de moderne bewerking.

Oktober. L. SIMONS besluit zijn *Tooneelbespiegelingen*.

Elseviers Maandschrift. Okt. FRANS VERSCHOREN schrijft in enkele bladzijden, met mooie illustraties, *Iets over Tony Bergmann en over Lier*. - De *Boekbespreking* van ROBBERS waardeert Anna van Gogh - Kaulbach's roman *Moeder*, maar besluit met ‘bezwaren en protesten’ tegen de taal en ‘stijlnouveautés’ van deze schrijfster, om daaruit de waarschuwende gevolgtrekking te maken, tegen het ‘mooi’-doen van meer jonge artiesten gericht: ‘Er is in de moderne rhetoriek al bijna net zooveel onzin als in de oude, waartegen de Nieuwe Gids zoo hard gevochten heeft.’

Van onzen tijd. Nummer IX-X. Belangrijk is het artikel *Maatschappelike kunstleer* van GERARD BROM, geschreven naar aanleiding van Adama van Scheltema's bekend boek *De grondslagen eener nieuwe Poëzie*. Met de negatieve zijde van dit werk is bij biezonder ingenomen: ‘op 't ogenblik is Scheltema's opruiming werkelik een weldaad.’ In het ‘beschouwende deel’ van zijn studie stelt de overtuigde Katholiek zijn Katholieke kunstleer tegenover de socialistiese. Hij is van oordeel dat Scheltema ‘twee gewichtige tegenstellingen niet verzoent: eerstens stof en geest, tweedens persoon en gemeenschap.’

De Navorscher. Afl. 5-6 bevat een artikel van W. ZUIDEMA: *Hajo Albert Spandaw*. - J.E. TER GOUW eindigt een artikel over *De Mostellaria van Plautus en de Nederlandsche navolgingen*. - G.A. NAUTA schrijft over *splint* = *geld*.

Volkskunde. Afl. 5-6. J.H. SCHELTEMA DE HEERE maakt twee oude liedjes bekend, die op *straatroepen* betrekking hebben. - De redakteur A. DE COCK vervolgt zijn *Spreekwoorden, zegswijzen, uitdrukkingen op volksgeloof berustend* (plantennamen) en geeft Aanvullingen en verbeteringen op de *Spreekwoorden en zegswijzen over de Vrouwen de liefde en het huwelijk*. - G.J. BOEKENOOGEN vervolgt zijn *Nederlandsche sprookjes en vertelsels* (N°. 125-128). - IVO STRUIJF vertelt een *Kongoleesch Sprookje*.

Afl. 7-9. G.J. BOEKENOOGEN begint een nieuwe reeks: *Nederlandsche sprookjes uit de XVIIe en het begin der XVIIIe eeuw* met interessante oude teksten, uitvoerig toegelicht. - J. NIEDERER schrijft *Palmzondag te Hougaerde*; LOD. SCHELTJES over *Witten-Donderdag te Rupelmonde*. - A. DE COCK vervolgt de beide bovengenoemde reeksen en geeft nieuwe *Historische kinderrijmpjes*.

Tijdschrift voor Ned. taal- en letterkunde XXVIII. Afl. 2. - *De huidige stand der genealogische taalwetenschap* wordt geschetst in

een artikel van JAC VAN GINNEKEN. Hij stelt de vraag: welke problemen houden tegenwoordig de genealogiese wetenschap bezig? En wat belooft zij ons voor de toekomst. Dat van het Indo-germaans een stamboom op te maken was, is bekend. Maar nu meent men in de Kaukasiese taalgroep een schakel gevonden te hebben tussen het Indogermaans, Chamities en Semities.

In de zogenaamde 'Nostratiese talen' vindt men een hogere eenheid. 'De tijd dat de grootste taalgeleerden het voor onmogelijk hielden dat de verschillende bekende taalstammen toch weer onderling zouden samenhangen is voorbij, voorgoed voorbij.' Dan geeft de schr. de stamboom van de *Bantoïden en Bantoe-talen* en van de *Austriese talen*. Een geniaal Italiaans geleerde TROMBETTI, meent zelfs de verwantschap van alle talen der wereld aangetoond te hebben. Zijn 'machtige synthese' is te gewaagd; wetenschappelike zekerheid bestaat nog niet, maar 'de eenheid van grondtaal wordt met den dag waarschijnlijker'. - G.A. NAUTA behandelt het liefkozend woord *song* in de brieven van Dorothea van Dorp aan Const. Huygens. Hij wil het verklaren als: gezang, lied. - R. GRISARD bezorgde een uitgave van Asselyn's blijspel *De Dobbelaar*, alleen in een Haarlems handschrift bewaard. - R. VAN DER MEULEN behandelt in een artikel *Hollando-Russica* een reeks Russiese woorden die uit onze taal overgenomen zijn.

Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie, 1909. - A. DE COCK wijdt een grondige studie aan *De sage van den te gast genooden doode*. Hij gaat na in welke lezingen dit sagenmotief in Vlaanderen en Holland voorkomt, en wijst er op dat die alle teruggaan op een verhaal in Poirters' *Masker van de wereld*. Daarna somt hij een groot aantal soortgelijke sagen uit den vreemde op. De bron van Poirters blijkt dan te zijn een Jezuietendrame over de *Leontiussage*, die aan de *Don-Juan*-sage verwant is. Een uitvoerige *Bibliographie* besluit deze studie.

Over de Benamingen onzer Taal, inzonderheid over Nederlandsch is de titel van een lezing door WILLEM DE VREESE. Daarin wordt aangetoond dat de oude naam *dietsch, duitsch* in het midden van de 16de eeuw (de eerste plaats dateert van 1518) de mededinging krijgt van de term *Nederlandsch*, die in de tweede helft van de 16de eeuw de beide andere overheerst; dat *Nederlandsch* gedurende de eerste helft van de 17de eeuw *Duitsch* en *Nederduitsch* blijft overheersen, en dat *Nederduitsch* in de loop van de tweede helft van de 17de eeuw zoveel veld wint, dat het ten slotte aan de spits komt, voor een klein

gedeelte nog ten koste van *Duitsch*, maar vooral ten koste van *Nederlandsch*. Merkwaardig is nog ‘dat *Nederlandsch* als tope-, ethnoen geografische benaming in de 16de eeuw het eerst en het meest door Zuidnederlanders werd gebezigd.’ Dit alles wordt in biezonderheden uitgewerkt en toegelicht met een volledig afgedrukt materiaal, waarin niet minder dan 1994 plaatsen afgedrukt zijn, die een benaming van onze taal bevatten.

Museum. Aug.-Sept. A. BORGELD bespreekt uitvoerig en aanvullend het boek van E. LORENZ over *Die Kastellanin von Vergi*, een proeve van vergelijkende-litteratuurstudie.

Den Gulden Winckel. 15 Okt. ANDRÉ DE RIDDER publiceert een geïllustreerd vraaggesprek *By Cyriel Buysse*, waarin de auteur het oordeel onderschrijft dat zijn ‘buitenromans’, zijn landelike verhalen beter zijn dan de stadsverhalen. - GERARD VAN ECKEREN beoordeelt de jongste roman van ROBBERS: *De Gelukkige Familie*, waarin hij vooral het ‘stil spel’ voortreffelik vindt.

School en Leven. 16 Sep. JAN LIGTHART verdedigd in een artikel *Ocer opstellen en taalfouten* (naar aanleiding van SCHREUDERS brochure *Een bijdrage tot de praktijk van het nieuw stelonderwijs*, waaruit een groot fragment overgenomen is) het ‘vrije opstel’, en meent dat deze vrije oefening zeer goed mogelik is zonder dat alles gekorrigeerd wordt.

23 Sept. A.W. STELLWAGEN geeft weer in een paar artikels: *Nieuwe bijdragen voor Koenen's Handwoordenboek*.

7 Okt. In aansluiting bij bovengenoemd artikel van JAN LIGTHART geeft ook REIN ervaringen over het ‘vrije opstel’ in de lagere school.

Opvoeding en Onderwijs No. 6-8. W. LUTKIE LZN. bepleit het het nut van een wereldtaal in een artikel *Het wereldtaalvraagstuk opgelost*?

De Nieuwe School 15 Sept. Een artikel *Het karakter* van P.J. BOL is een scherpe aanval op een bekende examen-opgave: het opstel over een karakter uit een roman. De aanval geldt in 't biezonder Casimir, die proeven gaf voor hoofdakte-kandidaten. Volgens de schr. ‘spookt de voorbije tijd in die karakterstudies.’

De Amsterdammer. 16 Okt. ALBERT VERWEY geeft in een bespreking van PRINSEN's *Multatuli en de Romantiek* ook zijn eigen waardering van MULTATULI's invloed en betekenis.

Zeitschrift für deutsches altertum. Band 51. W. DE VREESE publiceert zijn rede op het Histories Kongres te Berlijn gehouden *Ueber eine Bibliotheca neerlandica manuscripta*, waarin hij voor buitenlandse geleerden zijn ver strekkende plannen en de betekenis daarvan uiteenzet (vgl. het artikel in *Taal en Letteren* 1903, blz. 271).

Lijst van ontvangen boeken.

Aan het einde van deze jaargang geven we een opsomming van de werken die ons ter bespreking werden toegezonden. Wij behouden ons voor, er in de aanstaande jaargang op terug te komen, al zijn we door de omvang van ons tijdschrift gedwongen voor uitvoeriger bespreking een keuze te doen.

R. CASIMIR, *Lessen in Letterkunde* (Deventer - A.E. Kluwer - 1909). Prijs ƒ1,90. Geb. ƒ2,40.

G. ELGERSMA, *Lezen en verwerken* (Groningen - J.B. Wolters - 1909). Prijs geb. 1,90.

E. RIJPMA, *Gids bij de studie der Nederlandsche Letterkunde*, vooral ten dienste van candidaat-hoofdonderwijzers. Bespreking van verschillende werken. Tweede druk. (Groningen - J.B. Wolters - 1909). Prijs ƒ2, -. Geb. ƒ2,25.

Dr. C.G.N. DE VOOYS, *Historische Schets van de Nederlandsche Letterkunde*. Tweede druk. (Groningen - J.B. Wolters - 1909). Prijs geb. ƒ1,75.

A. VINCENT en J.J. VERBEETEN, *Poëzie en Proza*. Twee bundels. (Nijmegen - J.C.G. Malmberg - 1909).

M.A.P.C. POELHEKKE, *Taalbloei*. Twee bundels. (Groningen - J.B. Wolters - 1909). Prijs per deel geb. ƒ1,90.

M.A.P.C. POELHEKKE, *Woordkunst*, Leerboek tot het bijbrengen van inzicht in letterkundige verschijnselen. (Groningen - J.B. Wolters - 1909). Prijs geb. ƒ1,75.

W.H. HASSELBACH, *Beknopte Stijlleer*. Vierde, vermeerderde drnk. (Breda - P.B. Nieuwenhuis - 1909). Prijs ƒ 1,75.

M.J. KOENEN, *Verklarend Handwoordenboek der Nederlandsche taal*. Achtste, vermeerderde druk. (Groningen - J.B. Wolters - 1909). Prijs ƒ2,75.

C.G. KAAKEBEEN en JAN LIGTHART, *Reinaert de Vos* (*Van alle tijden* N°. 3). Groningen - J.B. Wolters - 1909). Prijs ƒ0,90.

Dr. N. VAN WIJK, *De Nederlandsche taal*. Tweede, verbeterde en vermeerderde druk. (Zwolle - W.E.J. Tjeenk Willink - 1909). Prijs ƒ 1,50.